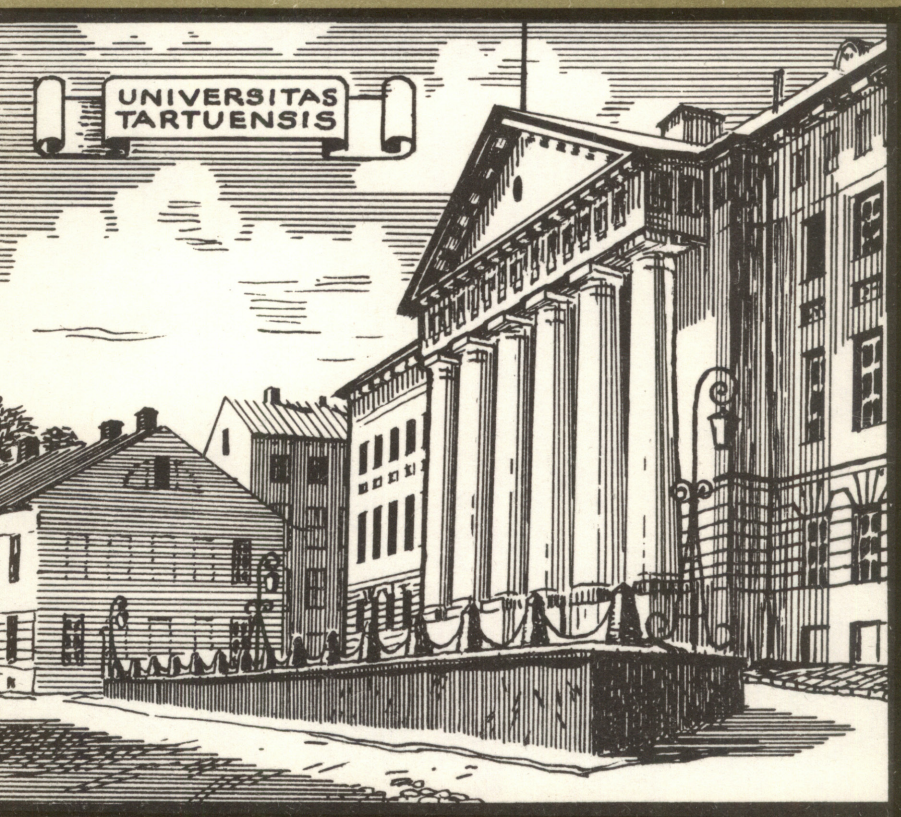

ISSN 0494-7304

0206-2798

TARTU ÜLIKOOI AJALOO KÜSIMUSI XXIV

TARTU ÜLIKOOL

70 AASTAT EESTI ÜLIKOOLI

TARTU ÜLIKOOLI AJALOO KÜSIMUSI

XXIV

(TÜ ajaloo muuseumi materjalid)

TARTU 1989

Toimetuskolleegium: V. Kalnin (vastutav toimetaja), E. Karu,
E. Siirde, L. Tähepõld, V. Lenk

Редколлегия: В.В. Калнин (отв. ред.), Э.Ю. Кару,
Э.К. Сийрде, Л.Я. Тягепылд, В.А. Ленк

Kaane kujundanud K. Põllu

Kinnitatud TÜ ajaloo muuseumi nõukogus 10. veebruaril
1989. a.

SAATEKS

ПРЕДИСЛОВИЕ

Käesolevas kogumikus on avaldatud emakeelse ülikooli 70. aastapäevale pühendatud TÜ ajaloo muuseumi IX teadus-sessiooni meditsiiniajaloo sektsiooni ettekanded. Vastavalt temaatikale käsitleb enamik ettekandeid Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli arstiteaduskonna ajalugu 1919 - 1940, selle perioodi mõnede õppetoolide, meditsiinidistsipliinide ja tegevussuundade arengut ning õppejõudude elu ja töid. Osas ettekannetes leiab tähelepanu ka praegusaja kohaselt vähe uuritud arstiteaduskonna ajaloo sõjajärgne periood. Mõned ettekanded valgustavad Tartu Ülikooli sidemeid revolutsioonielse Venemaa teiste kõrgkoolidega meditsiini alal.

L. Keres, A. Paves, L. Sildver ja H. Tälli annavad ülevaate pediatria õpetamisest Tartu Ülikoolis selle taas-avamisest 1802. a. kuni 1989. aastani, peatudes põhjalikumalt perioodil 1919 - 1940. M. Lõvi-Kalnin jt. käsitlevad stomatoloogia õpetamist Tartu Ülikoolis aastail 1934 - 1989, sealhulgas hambapolikliiniku tegevust selle aruannete alusel ning hambaarstiteaduse-osakonna asutamist 1942. aastal. A. Miltinš vaatleb dermatoveneroloogia kui iseseisva õppeaine formeerumist Baltikumi kõrgkoolides, sealhulgas Tartu Ülikoolis. Immunoloogilise suuna arengule Tartu Ülikoolis viimase saja aasta jooksul on pühendatud E. Beltšikovi, R. Männi ja G. Männiku ettekanne. V. Ritslaid käsitleb töökaitse ja selle koostisosade õpetamise arengut Tartu Ülikoolis, detailsemalt sõjajärgseil aastail.

M. ja K. Otter valgustavad professor G. Kingisepa - esimese eesti rahvusest Tartu Ülikooli farmakoloogia kateedri juhataja elu ja teadustegevust. Professor M. Kase tegevusest veeuurijana annab ülevaate A. Saava. Retsensioonis Ilo Kåbina saksakeelsele monograafiale Tartu Ülikooli arstiteaduskonna ajaloost 1802 - 1940 (Lüneburg, 1986) toob V. Kalnin esile nii selle väärtused ja positiivsed küljed kui ka puudused ja rohkearvulised ebatäpsused faktograafias.

Memuaarsetel materjalidel põhineb N. Slatinski, omaaegse ülikooli ehitusjärelvalveinseneri artikkel, milles valgustatakse silmakliiniku hoone ümber- ja juurdeehitust 50 aastat tagasi. Tartu Ülikooli psühhiaatria kateedrit

ning vaimu- ja närvihaiguste kliinikut fašistliku saksa okupatsiooni ajal vaatleb lähemalt E. Karu. A. Jannus esitab mälestusi TÜ arstiteaduskonna formeerumisest sõjaeelsetel ja -järgsetel aastail, sealhulgas EK(b)P KK VIII pleenumi otsuste negatiivsest mõjust arstiteaduskonna õppe- ja teadustööle. TÜst arstiteaduskonna eraldamise ja iseseisva meditsiiniinstituudi organiseerimise katsed on V. Kalnini uurimisobjektiks. S. Jānes jt. annavad ülevaate TÜ Nägemise Tervishoiu Laboratooriumi tööst aastail 1975 - 1989, ent E. Mäepalu TRÜ kehakultuuriteaduskonnast aastail 1944 - 1950.

Lõpuks lisavad K. Vassiljev, V. Kalnin, G. Štšepetova ja A. Loit andmeid Tartu Ülikooli ning Odessa ja Saraatovi kõrgkoolide sidemetest meditsiini vallas.

В настоящем сборнике опубликованы доклады секции истории медицины IX научной сессии музея истории ТГУ, посвященной 70-летию эстонского национального университета. Согласно тематике большинство докладов излагает историю медицинского факультета Тартуского университета Эстонской республики 1919-1940 гг., развитие некоторых кафедр, медицинских дисциплин и направлений деятельности, а также жизнь и труды преподавателей этого периода. В части докладов находит внимание также соответственно требованиям перестройки мало изученный послевоенный период истории медицинского факультета. Некоторые доклады освещают связи Тартуского университета с другими высшими школами дореволюционной России.

Л. Керес, А. Павес, Л. Сильдвер и Х. Тялли делают обзор преподавания педиатрии в Тартуском университете, начиная с возобновления его деятельности в 1802 г. до 1988 г., останавливаясь более основательно на периоде 1919-1940 гг. М. Лыви-Калнин и др. рассматривают преподавание стоматологии в Тартуском университете в 1934-1989 гг., в том числе деятельность зубоучебной поликлиники на основании ее отчетов и учреждение зубоучебного отделения в 1942 г. А. Милтинш освещает формирование дерматовенерологии как самостоятельного предмета преподавания в вузах Прибалтики, в частности в Тартуском университете. Историческому обзору развития иммунологического направления в Тартуском университете за последние сто лет посвящают свой доклад Э. Бельчиков, Р. Мянни и Г. Мянник. В. Рицлайд излагает развитие преподавания охраны труда и ее составных частей в Тартуском университете, более

детально - за послевоенные годы.

М. и К. Оттер освещают жизнь и научную деятельность профессора Г. Кингисеппа - первого заведующего кафедрой фармакологии эстонской национальности в Тартуском университете. О деятельности профессора М. Каска как исследователя воды делает обзор А. Саава. В рецензии на монографию на немецком языке Ило Кабина по истории медицинского факультета Тартуского университета 1802-1940 гг. (Лüneбург, 1986) В. Калнин приводит как достоинства и положительные стороны ее, так и недостатки и многочисленные неточности в фактографии.

На мемуарных материалах основывается статья Н. Слатинского, бывшего в свое время инженера по надзору за строительством университетских зданий, в которой освещается пере- и пристройка к глазной клинике 50 лет тому назад. Деятельность кафедры психиатрии и клиники душевных и нервных болезней Тартуского университета во время фашистской немецкой оккупации подробнее рассматривает Э. Кару. А. Яннус приводит воспоминания о формировании медицинского факультета ТГУ в пред- и послевоенные годы, в том числе об отрицательном влиянии решений VIII Пленума ЦК ЭКП(б) на учебную и научную работу медицинского факультета. Попытки выделения медицинского факультета из состава ТГУ и организации самостоятельного медицинского института являются объектом изучения В. Калнина. С. Янес и др. дают обзор работы Лаборатории гигиены зрения ТГУ за 1975-1989 гг., а Э. Мязпалу - о физкультурном факультете ТГУ за 1944-1950 гг.

Наконец, К. Васильев, В. Калнин, Г. Щепетова и А. Лойт приводят дополнительные сведения о контактах Тартуского университета с высшими школами Одессы и Саратова в области медицины.

Ответственный редактор

LASTEHAIGUSTE ÕPETAMISEST TARTU ÜLİKOO LIS

Leida Keres, Aino Paves, Lia Sildver, Helju Tälli

Lastehaiguste õpetamine Tartu Ülikoolis on läbinud mitmeid olulisi arenguetappe. Pärast ülikooli taasavamist 19. sajandi algul õpetasid lastehaigusi akušöörid või terapeudid /1, 2/. Professuuri nimetati "sünnitusabi, naiste- ja lastehaigused".

1908. a. hakkas lastehaigusi esmakordselt õpetama lastearst. Esimeseks pediaatriaõppejõuks oli Vassili Žukovski, kes luges lastehaigusi arstiteaduskonna IV kursuse üliõpilastele /3/. Tema algatusel asutati 1909. a. ülikooli lasteambulatoorium, kus toimus praktiline õppetöö. 1911. a. II semestril muudeti õppeaine "lastehaiguste kursus koos kliinikuga" IV kursuse üliõpilastele kohustuslikuks.

Tolleaegses teadustöös käsitleti rahhiidi, ajukasvaja-te, kaitserõugete pookimise jm. küsimusi /4/.

Ettevalmistused ülikooli lastekliiniku avamiseks algasid 1912. a. kevadsemestril, kuid Esimese maailmasõja tõttu jäi see avamata.

1912. a. hakkas eradotsendina lugema lastehaigusi dr. med. Oscar Eduard Rothberg, kes sai 1918. a. moodustatud lastehaiguste õppetooli esimeseks juhatajaks. Septembris 1919. a. valis Tartu Ülikooli ajutine nõukogu Aadu Lüüsi lastehaiguste õppetooli juhatajaks (foto 1). Dr. A. Lüüs kaitses doktoritöö laste vigasusest 1922. a. /5/, sai 1924. a. erakorraliseks ja 1926. a. korraliseks professoriks. Lastehaiguste kateedri juhatajana töötas A. Lüüs 1944. aastani, mil ta lahkus Eestist.

Mainitud periood oli töömahukas ja viljakas. 1. aprillil 1922. a. avati ülikooli lastekliinik, mis oli 1922-1940 ainsaks lastehaiglaks Eestis. Seetõttu suunati siia kõige raskemad, mitmesuguste diagnoosidega haiged. A. Lüüs oli hea organisatsioon, aktiivne ühiskonnategelane, mitmekülgsede huvidega uurija ja lapse tervishoiu viljakas populariseerija. Ta on kirjutanud kaheköitelise õpiku "Lastehaigused", raamatud "Laste hoidmise ja ravitsemise õpetus", "Isiklik tervise raamat", 8 brošüüri ja üle 50 populaarteadusliku artikli /6, 7/.

Lastehaigusi õpetati kahe semestri vältel IV kursusel

Foto 1. Professor Aadu Lüüs

Foto 2. Dotsent Leida Keres

Foto 3.

Pedlaatria kateedri kollektiiv 1. aprillil 1989. a. Eaires-istuvad (vasakult) Tiina Viini, Irja Lutser, Helju Talli, Lea Boston, Aino Paves, Tiia Sod, Liia Sildver, seisavad (vasakult) Kersti Viini, Heli Grunberg, Oivi Koger, Eha Kallas, Kaja Julge, Mai Maser, Anne Ormison, Tiina Juhansoo, Aivar Selge. Pildilt puudub Kaie Pruunsild.

ja ühe kuu kestel VI kursusel. Lastearstiks spetsialiseeruda soovijad üliõpilased töötasid õhtupoolikuti lastekliinikus assistendi vabatahtlike abilistena. Lastekliinikus töötas aastail 1922 - 1944 kokku 17 arsti, kes kaheaastase assistendina töötamise järel omandasid lastearsti spetsiaalsuse. Assistentide ravitöö oli raske: kaks assistenti pidid kindlustama kliiniku ööpäevase valve, teenindama 20 statsionaarrihaiget ja võtma igal tööpäeval vastu haigeid ambulatooriumis, ka kõik laboratoorsed uuringud tuli teha ise. Assistentidest kujunesid väljapaistvaks lastearstideks Robert Sinka, kes 1930. a. kaitses doktoriväitekirja, töötas eradotsendi ja dotsendina; dotsent Arnold Reiman, kes töötas pärast 1944. a. ENSV TM Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituudis ning oli tegev laste tervishoiu organisaatorina. Tartu Riikliku Ülikooli kauaaegsete õppejõududena töötasid prof. Felix Lepp, dots. Karl Kaur, dots. Leida Keres (foto 2).

TRÜ arstiteaduskonna pediatraia kateedris on lastearste õpetatud viimase 36 aasta jooksul. Kateedris oli 1967/68. õppeaastal, mil avati pediatraiaosakond, 4,5 koosseisulist õppejõudude ametikohta. 1988/89. õppeaastaks on õppejõudude arv tunduvalt suurenenud: kateedris on 11 koosseisulist ametikohta, neist 1 professor (Lea Boston), 6 dotsenti (Mai Mäser, Anne Ormisson, Aino Paves, Lia Sildver, Tiia Soo ja Helju Tälli) ja 1 assistent-meditsiinikandidaat (Tiina Juhanson). 3 assistendikohta täidavad Aivar Ivaštšenko, Kaie Pruunsild, Eha Kallas ja Irja Lutsar (kaks viimast 0,5 koormusega). Vanemlaborandina töötab Tiina Vinni ja laborandina Kersti Vinni (foto 3).

Pediatraia kateedri juhatajaks oli 1945 - 1954 dotsent Karl Kaur, 1954 - 1958 dotsent Zinaida Saar. Dotsent Leida Keres oli pediatraia kateedri kauaaegseks juhatajaks aastatel 1958 - 1975. Tema juhendamisel arenes ja täiustus kateedri õppemetoodiline töö. Dotsent Lia Sildver oli kateedrijuhataja kohusetäitja 1975. - 1977. a. Dotsent Leo Tamm oli kateedrijuhataja 1977 - 1985. Dotsent Aino Paves juhatab pediatraia kateedrit 1985. aastast.

Pediatraia kateedri õppejõududest, aspirantidest ja kateedri poolt juhendatavatest pediatritest on doktoriväitekirja kaitsnud 1 ja kandidaadiväitekirja 16. Teaduslik kraad on Eestis 26-l lastearstil, s.o. 3,2 % 1 lõpetanutest. Praegu õpib statsionaarses aspirantuuris Kaja Julge.

Kliinilise kateedri õppejõu töö mitmetahulisus ja pediaatriadistsipliini laiaulatuslikkus tingisid õppejõudude kateedrisisese spetsialiseerumise, millega alustati 1964. a. Täna on peaaegu kõigil kateedri liikmetel kitsam eriala, sel alal teevad nad teadustööd ning juhivad ravitööd haiglas.

Eesti lastearstide ettevalmistuses on 1945. aastast kuni käesoleva ajani olnud erisuguseid etappe. 1945 - 49 suunati arstiteaduskonna lõpetanutele pediaatrina tööle 9; 1950. ja 1951. a. lõpetanutele 19. Need 28 lõpetanut ei saanud pediaatria-alast väljaõpet.

Pediaatria kateedris algas lastearstide ettevalmistamine raviosakonna üliõpilaste hulgast 1952/53. õppeaastal. Arstiteaduskonna 1953. - 59. a. lõpetanud said täiendava pediaatria-alase ettevalmistuse ainult VI kursusel - subordinaatuuris. Sel perioodil suunati pediaatrina tööle 90 lõpetanut. 1960. - 72. a. lõpetanud 266 lastearsti said erialase väljaõppe kolmel viimasel kursusel. Ajavahemikul 1945 - 72 oli enne pediaatriaosakonna avamist lastearstina tööle suunatud 384 spetsialisti.

Pediaatriaosakond avati arstiteaduskonnas 1967/68. õppeaastal. Osakonna avamine oli suure tähtsusega kvalifitseeritud lastearstide teoreetilisel ja praktilisel ettevalmistamisel.

Pediaatriaosakonna I kursusele võeti 1967. - 78. a. igal aastal 25 üliõpilast, alates 1980. aastast 5 a. vältel igal aastal 50 ja alates 1985. aastast 40 üliõpilast. Pediaatriaosakonna on käesoleva ajani lõpetanud 437 lastearsti. Võrreldes pediaatriaosakonna lõpetanute arvu osakonda astujatega, selgub, et keskmiselt 4,2 üliõpilast aastas ei lõpetanud osakonda.

Pediaatriliste distsipliinide õpetamine toimub pediaatria kateedris üleliiduliste õppeplaanide ja -programmide alusel 1/8, 9, 10/. Lastehaiguste loengute maht on raviosakonnas tunduvalt vähenenud: 1945 - 51 100 - 108 tundi, alates 1970/71. õppeaastast ainult 54 tundi õppeaastas. Pediaatriaosakonna üliõpilastele on 1988/89. õppeaastal III, IV ja V kursusel loenguid ette nähtud kokku 118 tundi ja praktikume 284 tundi. Lastehaiguste õpetamine on kõige mahukam VI kursusel: 736 tundi, sellest loenguid 70 ja praktikume 666 tundi.

Kateedri õppekoormus oli 1987/88. õppeaastaks (10 482

tundi) suurenenud üle 2,5 korra, võrreldes pediatríaosakonna avamise 1967/68. õppeaasta koormusega (3665 tundi). 1988/89. õppeaastast lisandus internide-pediatrite väljaõpe (1880 tundi) ja 3nädalane lastehaiguste tsükkel teraapia VI kursuse igale õpperühmale (kokku 918 tundi).

Pediatríaosakonna VI kursuse üliõpilaste subordinaatüriaasta hõlmab kliinilisi, polikliinilisi ja tervete laste asutuste tsükklilisi praktikume. Kliinilises tsükklis omandavad üliõpilased oskuse analüüsida nüüdisaegseid diagnoosimis- ja ravimeetodeid. Subordinaatorid kureerivad osakonnas 4 - 5 haiget ja on 12tunnises haiglavalves 5 korda õppeaastas. Iga üliõpilane koostab sanitaarharidusliku töö lapse tervishoiu teemal.

Eri statsionaarsed tsüklid kestavad 2 - 3 nädalat. Kateedri õppejõudude juhendamisel toimub igas tsükklis 2 - 3 temaatilist seminari nädalas. Subordinaatorid analüüsivad seminaridel vastavaid haigeid. Suurt tähelepanu omistatakse õppeprotsessis arsti eetikale ja pediatrilisele deontoloogiale. Subordinaatorid on kohustatud osa võtma haigla kliinilistest konverentsidest, mis toimuvad 1 kord nädalas, ja kateedri dotsentide juhendatavast iganädalasest visiidist osakonnas.

Subordinaatorid töötavad polikliiniku pediatríaajaoskondades jaoskonnalastearstide vahetul juhendamisel. Üliõpilased omandavad terve lapse kasvatamise süsteemiga seotud kogemusi. Nad on iga päev polikliinilisel vastuvõtul ja teevad 4 - 5 koduviisi haigetele lastele või tervetele imikutele. Kateedri õppejõud töötab üliõpilasega polikliinikus individuaalselt ja viib läbi kogu rühma üliõpilastele 2 seminari nädalas.

Subordinaatorid töötavad ühe nädala jooksul tervete laste kollektiivides - koolis ja lastepäevakodus. Üliõpilased esitavad tsükli lõpul kirjaliku analüüsi laste tervislikust seisundist, kasvatustööst ja sanitaar-hügieenilisest olukorrast eelkooliealiste laste asutuses.

Pediatríaosakonna üliõpilased kasutavad erialases õppetöös üleliidulisi lastehaiguste õpikuid ja monograafiaid. Pediatría kateedri õppejõud on 1958. - 87. a. välja andnud 4 õpikut ja rotaprinttrükkis 16 õppevahendit, mida üliõpilased vajavad kliinilises ja polikliinilises töös.

Pediatría kateedri õppebaasiks on Tartu Linna Kliiniline Lastehaigla, mille statsionaarses osakonnas oli uue

korpuse valmimiseni ainult 100 voodikohta. Olukord paranes tunduvalt 1982. aastal seoses lastehaigla nakkuskorpuse avamisega. Õppebaasi uues hoones on ägedate respiratoorsete infektsioonide bokseeritud osakond (60 kohta) ja 30kohaline vastsündinupatoloogia osakond. Neonatoloogiat õpetatakse ka Tartu Kliinilise Sünnitusmaja vastsündinute osakonnas (90 voodit). Kateedri baasiks polikliinilises väljaõppes on Tartu Linna Kliinilise Lastehaigla polikliiniline osakond (30 pediaatriaosaoskonda).

Pediaatriaosaoskonna lõpetanud spetsialiseeruvad erialasess internatuuris alates 1972. aastast, neid juhendavad teravishoiusüsteemis töötavad kogemustega pediaatrid. Internatuuri üldjuhendajaks on Tartus Tartu Linna Kliinilise Lastehaigla peaarsti asetäitja dr. Endla Kõõbi ning Tallinnas linna peapediaater dr. Helgi Lazareva. Internatuuri ülesandeks on ette valmistada pediaater iseseisvaks tööks ning peamiseks suunaks praktiliste oskuste süvendamine koos teoreetiliste teadmiste täiendamisega eelkõige kirjanduse intensiivsema lugemise teel. Vastavalt plaanile läbivad internid-pediaatrid internatuuri ajal kõik ettenähtud kliinilised ja polikliinilised tsüklid, sealhulgas intensiivravi- ja reanimatsioonitsükli, tsükli vastsündinute osakonnas ja laste neuroloogiaosaoskonnas. Aastate vältel on ühe või teise tsükli kestus mõneti muutunud, võimaldamaks leida parimaid variante Eesti vajadusi ning haasahaiglate tingimusi arvestades. Vastavalt Eesti tervishoiu vajadustele on internatuuris individuaalplaani alusel õppinud 19 pediaatrit.

Internide tööd kontrollib ja baasasutuste organisatsioonilis-metoodilist tööd juhendab pediaatria kateeder. Kateeder organiseerib alates 1980/81. õppeaastast internide teaduslik-praktilisi konverentse, mis toimuvad aprillikuus Tartus. Ühel konverentsil esitatakse 12 - 15 ettekannet.

1988/89. õppeaastal töötab katseliselt vastavalt üleliidulisele juhendile 14 internit pediaatria kateedri juhendamisel.

Eesti lastearstide kvalifikatsiooni tõstmiseks on pediaatria kateeder koos õppebaasi arstidega regulaarselt korraldanud kord aastas seminare ja kord aastas teaduskonverentse. Pidev erialane täiendamine toimub ka Vabariikliku Lastearstide Teadusliku Seltsi filiaalide töökoosolekutel.

1964. aastast on kateedri juures korraldatud iga-aastasi pediaatrite täienduskursusi. Töö toimus esimestel aasta-

tel ühiskondlikel alustel, 1968. a. alates kateedri plaanilise tööna. Täienduskursuste kestus on olnud erisugune, kuni 1981. aastani peamiselt neli kuud. Kolmel korral on korraldatud kahekuulisi statsionaarseid täienduskursusi kuuekuulise tsüklielse ettevalmistusega. On toimunud ühe- või kahekuulisi täienduskursusi lasteosakondade juhatajatele, kliinilistele ordinaatoritele, maal töötavatele jaoskonnaarstidele, lühemaid tsükleid vältimatu abi arstidele, infektsionistidele, maa ja oskonnaarstidele, akušöör-günekoloogidele, dieetarstidele, reumatoloogidele jne. 1976. aastast on pediatría kateedri õppejõud igal aastal korraldanud ühekuulisi väljasõidutsükleid, mis on toimunud Narvas, Kohtla-Järvel, Viljandis, kahel korral Pärnus, korduvalt Tallinnas.

1981. aastast alates toimub aastas kolm kahekuust (1987. a. alates kahe ja poole kuust) statsionaarset ja üks ühekuune väljasõidutäienduskursus pediatritele, lisaks 5 - 10 päevased lastehaiguste tsüklid teiste erialade arstidele. Täienduskursuste koormus on 76 kursantkuud.

Pediatría kateedri kollektiiv on pidevalt tegelnud kliiniliste ordinaatorite juhendamise ja Kliinilise ordinaatuuri on lõpetanud 12 pediatrit, kes töötavad rajoonide juhtivate spetsialistide või osakonnajuhatajatena. Praegu õpib kliinilises ordinatuuris 2 lastearsti (Aasa Gontmacher ja Luule Tampere).

Plaanipärase teadustööga alustati pediatría kateedris kohe pärast sõja lõppu. Uurimissuunad ja teadustöö teemad on alati valitud ja planeeritud praktilise pediatría vajadusi arvestades. Sõjajärgsel perioodil uuriti imiku ja väikelapse ägedate seederikete, hiljem laste tuberkuloosi ja reuma diagnoosimise ja ravi probleeme. 1958. a. alates oli peatähelepanu pööratud ainevahetushäirete väljaselgitamisele ja osatähtsusele ägeda kopsupõletiku patogeneesis kuni 3 a. vanustel lastel. Kompleksse uurimistöös osalesid kõik kateedri liikmed, töö teaduslikuks juhendajaks oli dots. Leida Keres. Sel alal kaitsti 5 kandidaadiväitekirja.

Seoses Tartu Linna Kliinilise Lastehaigla voodite ümberprofileerimisega ning lastekardioloogia probleemide aktuaalsusega valiti 1979. a. teadustöö järgmiseks teemaks "Kardiopaatiate varane diagnoosimine ja adaptatsioonimehhanismid lastel". Töö on planeeritud 1990. aastani ning hõlmab laialdase kliinilise, instrumentaalse ja biokeemilise uuringute kompleksi südame-vereringesüsteemi peamiste haiguste varaja-

seks diagnoosimiseks ja ravitulemuste hindamiseks lastel. Samuti on ette nähtud välja töötada optimaalsed ravi- ja järelraviskeemid. Tööd juhendas dots. Leo Tamm, 1986. aastast dots. Aino Paves. Viimastel aastatel on arenenud uurimistöö perinatoloogia ja neonatoloogia vallas, mida juhendab dots. Anne Ormisson.

Pediaatria kateedri kollektiiv on koostanud ja välja andnud kuus TRÜ toimetiste vihikut. Publitseeritud on 386 teadusartiklit.

ÜTÜ pediaatriaring alustas tööd 1949. a. Esimene koosolek toimus 9. septembril 1949. aastal, asutajaliikmeks olid 9 üliõpilast raviosakonna V ja VI kursuselt, esimeseks ringivanemaks valiti VI kursuse üliõpilane Helde Pulbert. Ringi esimeseks teaduslikuks juhendajaks oli dots. Karl Kaur. Ringi liikmete arv on aasta-aastalt suurenenud, kõikides 35 - 50 piires. 1955. a. alates 30 a. vältel juhendas ringi tegevust aktiivselt dots. Leida Keres, 1984. aastast on ringi üldjuhendajaks dots. Aino Paves.

Pediaatriaringi koosolekud toimuvad regulaarselt 9 - 12 korda aastas. Populaarsed on ühised töökoosolekud ÜTÜ teiste ringidega - sünnitusabi ja günekoloogia, neuroloogia-, psühhiaatria-, kirurgiareringiga jt. Üliõpilaste referatiivseid ja uurimuslikke töid juhendavad kõik kateedri õppejõud. Üliõpilaste teadustööde ülikoolisiselisel konkursil on auhinna vääriliseks tunnistatud 78 võistlustööd, neist kolm on pälvinud medali üleüldisel konkursil ja kolm I järgu diplomi koos rahalise preemia või rinnamärgiga vabariiklikul konkursil. Üliõpilaste teadustöid on publitseeritud 82 artiklina.

Teadustöö tulemused kantakse ette arstiteaduskonna ÜTÜ igakevadelisel konverentsil. Samuti on pediaatriaringi liikmed esinenud Riia, Vilniuse, Kaunase, Moskva jt. meditsiiniinstitutide ÜTÜ konverentsidel. Traditsiooniliseks on kujunenud üliõpilasteadurite esinemine pediaatria kateedri ja Tartu Pediaatrite Seltsi iga-aastaselt detsembrikonverentsil, kus kõrvuti õppejõudude ja praktiliste arstide ettekannetega kuulatakse ära paremad üliõpilastööd. 1984. aastast alates autastab Tartu Pediaatrite Selts aasta kõige suurema praktilise väärtusega üliõpilastööd rahalise preemiaga.

Alates 1981. aastast võtavad pediaatriaosakonna üliõpilased osa üleüldisest olümpiaadist "Üliõpilane ja teaduslik-tehniline progress". Olümpiaadi I voor toimub kevadmestril pediaatriaosakonna IV ja V kursuse üliõpilastele. I

vooru 6 - 8 paremale üliõpilasele toimuvad täiendavad erialased õppused dots. Helju Tälli juhendamisel kateedri kogenumate õppejõudude osalemisel. Nendest üliõpilastest valitakse kolm parimat kolmandasse, s.o. üleliidulisse vooru. Viimane toimus XII viisaastakul 5 aastat järjest Riia Meditsiiniinstituudis, 1986. aastast alates Rostovis Doni ääres.

Meie osakonna üliõpilased on üleliidulisel olümpiaadil esinenud hästi. Parimad tulemused saavutati 1983. a. - Heili Varendi sai individuaalarvestuses neljanda - ja 1985. a. - Pilvi Klaassen sai kuuenda koha. 1983. a. olümpiaadil osalenud Mari Laan oli Vene NFSV TM Pediaatria ja Lastekirurgia Instituudi statsionaarne aspirant ja pälvis 1988. a. üleliidulise komsomolipreemia.

Samaaegselt olümpiaadi III vooruga toimub üliõpilaste teaduskonverents, millest pediaatriaosakonna üliõpilased on samuti osa võtnud. Nende ettekandeid on hinnatud diplomite ja aukirjadega.

Lastehaiguste õpetamist Tartu Ülikoolis iseloomustavad kokkuvõttes järgmised olulisemad daatumid:

- 1908 - Tartu Ülikoolis hakkas lastehaiguste loenguid lugema pediaater - prof. V. Žukovski;
- 1909 - loodi ülikooli lasteambulatoorium, mis oli õppe- ja teadustöö baasiks;
- 1911 - lastehaigused said kohustuslikuks õppeaineiks arstiteaduskonna IV k. üliõpilastele;
- 1918 - loodi iseseisev lastehaiguste õppetool;
- 1922 - avati 20 kohaga Tartu Ülikooli lastekliinik, mis oli esimeseks lastehaiglaks Eestis;
- 1945 - Tartu Ülikooli Lastekliinik viidi üle tervishoiusüsteemi ja reorganiseeriti 100kohaliseks Tartu Linna Kliiniliseks Lastehaiglaks;
- 1967 - TRÜ arstiteaduskonnas avati pediaatriaosakond;
- 1968 - TRÜ arstiteaduskonnas avati arstide ja farmatseutide täiendamise ja spetsialiseerumise kateeder, millest kujunes omaette teaduskond.

A l l i k a d. K i r j a n d u s

1. Die Kaiserliche Universität Dorpat 25 Jahre nach ihrer Gründung. Dorpat, 1827.
2. Планы лекций Тартуского университета в 1802-1939 гг. (в начале на немецком, затем на русском и в конце на эстонском языках).
3. ЦГИА ЭССР. Ф. 402. Оп. 7. Ед. хр.: 373. С. 240.
4. Жуковский В.П. Отчет о деятельности Детской Амбулатории при Императорскомъ Юрьевскомъ Университете за 1909/1910 уч. г. Юрьевъ, 1911.
5. Lõus, A. Sugemeid vigaste laste kohta Eesti: Dokt.-diss. Tallinn, 1923.
6. Lõus, A. Kümme aastat lastekliinikut // Eesti Arst. 1932. Nr. 3. Lk. 13 - 18.
7. Lõus, A. Lastehaigused I. Tartu, 1939; Lastehaigused II. Tartu, 1940.
8. Учебный план (1902 - педиатрия) / Министерство высшего и среднего специального образования СССР. Утвержден 19/III 1982 г. № 4 МД/ТИП.
9. Программа по преподаванию детских болезней для студентов педиатрических факультетов медицинских институтов / Министерство здравоохранения СССР. Центральный методический кабинет по высшему медицинскому образованию. М., 1983, 23 с.
10. Программа по детским болезням для студентов IV, V, VI курсов педиатрических факультетов медицинских институтов / Министерство здравоохранения СССР. Центральный методический кабинет по высшему медицинскому образованию. М., 1984. 66 с.

PROFESSOR GEORG KINGISEPP - ESIMENE EESTI RAHVUSEST
TARTU ÜLIKOOI FARMAKOLOOGIA KATEEDRI JUHATAJA

Margareete Otter, Karin Otter

Tartus saavutas meditsiin erilise õitsengu pärast ülikooli taasavamist 1802. aastal. Ridasid tekkis uusi teadusharusid, nende hulgas ka eksperimentaalne farmakoloogia, mille sünniaastaks peetakse 1847, rajajaks Rudolf Buchheimi. Õukogude ülikoolis oli esimeseks farmakoloogia kateedri juhatajaks Georg Kingisepp, keda võib pidada eesti farmakoloogia rajajaks.

Professor Georg Kingisepp kuulub teadlaste põlvkonda, kes elas üle kaks maailmasõda. Kogu ta tegevus kulges väga keerulistes ühiskondlik-politilistes ja majanduslikes tingimustes. See avaldub selgesti ka tema eluloos ja -töös.

Georg Kingisepp sündis 1898. a. Viljandimaal Kabala vallas talupoja perekonnas. Saanud alghariduse koduküla ja Alliku ministeeriumikoolis, astus ta Rakvere Õpetajate Seminari, mille lõpetas algkooliõpetaja kutsega 1917. a. kevadel. Kuni 1918. a. töötas Georg Kingisepp Türi Paberivabrikus. Vabadussõja puhkedes astus ta vabatahtlikult kaitseväge ning 1919. a. detsembris Eesti Vabariigi Sõjakooli, kus sai lipniku auastme. Pärast demobiliseerumist jätkas Georg Kingisepp haridusteed Põltsamaa avalikus ühisreealgümnaasiumis, mille lõputunnistuse sai 11. juunil 1921. a. Sama aasta sügisel algasid tema õpingud Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas, veel samal aastal jätkas ta Saksamaal Heidelbergi Ülikoolis /1, 2, 3, 11, 12/.

1923 - 1924. a. töötas Georg Kingisepp Heidelbergi füsioloogiainstituudis prof. Edelbacheri juures füsioloogilise keemia alal. Majanduslikel põhjustel pidi ta 1924. a. katkestama stuudiumi ja asuma kodumaal tööle kooliõpetajana Türi Aiamajanduse Gümnaasiumis ja aasta hiljem Väike-Maarja ühisreealgümnaasiumis loodusloo pedagoogina. 1926. a. õnnestus jätkata õppimist Heidelbergi Ülikoolis, mille arstiteaduskonna lõpetas Georg Kingisepp 1927. a. Sealsamas omandas ta doctor medicinae astme 1927. a. sügisel. Pärast ülikooli lõpetamist töötas ta oktoobrist 1927. a. märtsini 1928. a. Heidelbergi sisehaiguste kliinikus prof. Krehli juures volontäärassistendina, sama aasta suvel aga Balbheimis ja Ger-

mersheimis asetäitjaarstina, 1928. a. sügisest 1929. a. kevadeni arstina Heidelbergi nahahaiguste kliinikus ja lühikest aega Heidelbergi lastekliinikus prof. Moro juures, sama aasta suvel asetäitjaarstina Germersheimis ja Kandernis /1, 3/.

1929. a. suvel naasis Georg Kingisepp kodumaale ja hakkas Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas õiendama praktilist aastat. 1930. aastat võib tema edasise elukäigu suhtes pidada pöördeliseks. Juba aasta alguses asus ta tööle farmakoloogiainstituuti, mis jäi tema töökohaks elu lõpuni. 1932. a. tegi Georg Kingisepp doktorandieksamid Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas /1, 4/.

1934. - 1935. aastaks õnnestus tal taotleda ülikooli teaduslik stipendium Edinburghi Farmakoloogia Instituuti prof. Clarki juurde, kus täiendas end farmakoloogias ja teerapias /2, 7/.

1936. a. teisel poolel kaitses Georg Kingisepp Tartu Ülikooli juures doctor medicinae kraadi farmakoloogia alal. 1937. a. algusest töötas ta ülikooli teadusliku stipendiaadina taas välismaal Münsteri Farmakoloogia Instituudis prof. Lendle'i juhendamisel. Samal aastal sai Georg Kingisepp Tartu Ülikoolis venia legendi õiguse ja hakkas lugema farmakoloogia kursust /2, 9/.

Loengukursuse alustamine eesti keeles nõudis adekvaatse emakeelse farmakoloogiaterminoloogia loomist ja ka asjakohaste õppeplaanide koostamist. Need töösuunad moodustavadki Georg Kingisepa elutöö ühe olulisema osa ning kulmineerusid hiljem õpikute kirjutamisel.

1938. a. omistati Georg Kingisepale professorikutse. Alates sama aasta 20. maist töötas professor Georg Kingisepp Tartu Ülikooli Farmakoloogia Instituudi, hilisema farmakoloogia kateedri juhatajana /2, 3/.

Nõukogude ülikoolis valiti prof. Georg Kingisepp mitmel korral farmakoloogia kateedri juhataja ametikohale: 26. detsembril 1940. a. küll ainult selle kohusetäitjaks, aga juba 1945. a. sai ta täieõiguslikuks kateedri juhatajaks. Arhiivimaterjalides on andmeid ümbervalimiste kohta veel 1955. a. ja 1962. a. 1972. a. jäi prof. Georg Kingisepp TRÜ farmakoloogia kateedri konsultantprofessori kohale. Farmakoloogia kateedri juhatajaks valiti meditsiinidoktor professor Lembit Allikmets /2, 3/.

Professor Georg Kingisepalt on ilmunud üle 50 teadus-

töö, milles ta käsitles väga mitmesuguseid farmakoloogiaküsimusi. Viimase 15 tööaasta jooksul juhendas ta ka Tallinna Keemia- ja Farmaatsiatehase poolt valmistatud uute ravimpreparaatide (vipraksiin, libeksiin, ajaksiin, proposaal jt.) farmakoloogilis-toksikoloogilist uurimist ja tehase viljakat koostööd farmakoloogia kateedriga /2, 14/.

Mitmed Georg Kingisepa teadustöid käsitlenud autorid eristavad nendes järgmisi suundi:

- biokeemilised,
- eksperimentaalfüsioloogilised,
- eksperimentaalfarmakoloogilised,
- õpikud ja ülevaated /2, 17/.

Biokeemilisi töid on prof. Georg Kingisepal vähe. Aastail 1930 - 1934 on ta avaldanud koos prof. Georg Barkaniga neli uurimust trüptilise seedimise analüüsi ja orgaaniliste ainete hüdroolüüsi kohta. Tööd sisaldavad joodi määramise meetodikat. Hoopis hilisemas uurimuses aastast 1955 (koos A. Raatmaga) on ta näidanud, et põlevkiviõlide mürgitusele eelnevad mõningad verevalkude koostise muutused, mis võivad olla varajase diagnostika aluseks.

Kahes eksperimentaalfüsioloogilises töös koos A. J. Clarkiga (1935. a.) on G. Kingisepp uurinud asfüksia toimet konna isoleeritud südamele /4, 3/.

Professor G. Kingisepa uuringud eksperimentaalfarmakoloogia valdkonnas algasid 1933. aastal ja kestsid kuni elu lõpuni. Artikkel "Zur Frage der experimentellen Anämien durch Parasiten Gifte" (1933) ning ka tema doktoridissertatsioon "Zur Frage der Leberwirkung bei der experimentellen Tieranämien und über den Character solcher Anämien" (1936) käsitlevad eksperimentaalse aneemia kujundamist katseloomadel. Aneemiaid tekitati mitmesuguste mürkide manustamisega ja autor püüdis selgitada nende iseloomu maksaravi abil. Autor oli väga lähedal vitamiin B₁₂ rolli selgitamisele. Esimesena maailmas näitas ta, et hävitava kehveresuse ravis on oluline koht bioloogiliselt aktiivsel ainel, mis sisaldab koobaltit.

Mitmed koos Clarki ja Lendle'ga tehtud uurimused, mis käsitlevad digitaalsepreparaatide farmakodünaamikat, näitasid, et mitmesuguste glükosiidide - strofantiini, digitoksiini, stsillareeni, maikellukese ja adoonise glükosiidide kumulatiivne toime erineb ning glükosiidid seonduvad müokardiga pöörduvalt /1, 4/.

Prof. G. Kingisepp ja A. Raatma olid ühed esimesed põlevkivi kamber- ja generaatorõlide toksilisuse uurijad.

1955. a. tegeles prof. G. Kingisepp koos V. Parvetiga barbamüüli imendumise ja eliminatsiooni küsimustega. Esimesena teadusajaloos näitasid nad katseloomadel akuutse tolerantsuse väljakujunemist barbamüüli suhtes.

Professor G. Kingisepa tööd aastail 1956 - 1964 kaasautorluses H. Kurvitsaga käsitlevad tsentraalsete valuvaigistite - promedooli, anadooli ja atsetüülaminooetanoolide farmakoloogiat /2, 10/.

Professor Georg Kingisepa sulest on ilmunud kaks originaalset farmakoloogiaõpikut (1948, 1963), retseptikogumik (1957), farmakoloogia praktikumi juhendid (1975), ravimite peatükid tervishoiu käsiraamatutes (1940, 1961), brošüürid "Antibiootikumid" (1960) ja "Alkoholi farmakoloogilisest toimest" (1960), samuti rida teisi ülevaateartikleid.

Prof. G. Kingisepp tundis huvi ka farmakoloogia ajaloo vastu. Ta on kirjutanud artikleid Tartu ülikooli farmakoloogia kateedri ajaloost (1951), maailma esimese eksperimentaalfarmakoloogialaboratooriumi asutamisest Tartu Ülikooli juures (1964, 1970), "Sada aastat kokaiini".

Teatud ajalise distantsi tagant tundub kõige suurema tähtsusega olevat ta töö eestikeelsete õpikute koostamisel, mille järgi õppis terve Teise maailmasõja järgne Eesti medikute põlvkond. Õpikud on kirjutatud ladusalt, omaaegsel heal tasemel /2, 13/.

G. Kingisepa initsiatiivil ja aktiivsel osavõtul on Tartus teoks saanud mitmed üleliidulised ja vabariikidevahelised teaduskonverentsid: nõupidamine "Une ja uneravi probleemidest" (1955), konverents "Raviainete struktuurist ja toimest" (1956) jt.

Professor Georg Kingisepp on osalenud farmakoloogia-kongresside ja -konverentside töös paljudes teistes Nõukogude Liidu linnades (Moskvas, Leningradis, Volgogradis, Minskis, Riias, Kaunases, Jerevanis jm.).

G. Kingisepp oli andekas ja ka võimekas teadlane. Sellest annab tunnistust ka ta hea inglisi-, saksa-, vene- ja eestikeelne sõnaseadmine. Kõikide uuritavate teemade kohta oli tal originaalne seisukoht. Eriti tuleks prof. G. Kingisepa tegevuse hindamisel meeles pidada, et iseseisvalt sai ta oma uuringuid planeerima hakata alles ligi neljakümneaastaselt. Mõneaastase töö järel algas Teine maailmasõda. Oku-

patsioonija rasked tingimused võtsid nii mõneltki teadlaselt isu tegelda teadusliku uurimistööga, mitte aga Georg Kingisepalt /2, 8/. Professoril jätkus püsivust võidelda eestikeelse õpetamise õiguse eest ja just nendel rasketel aastatel valmis tal "Farmakoteraapia" I ja II (1942) - üliõpilastele ja praktilistele arstidele ettenähtud farmakoteraapiaõpik. Just selle käsikirja vormistas ta 1948. aastal oma hinnatavaks õpikuks.

Teaduslikus uurimistöös omandas professor Kingisepp kiiresti uudsed meetodid. Nii kasutas ta juba 1930. ja 1940. aastatel statistilisi matemaatilisi meetodeid katsetulemuste hindamisel /2, 16/.

Prof. Georg Kingisepa juhendamisel on valminud 5 kandidaadidissertatsiooni ja üle 100 teadustöö.

Professor Georg Kingisepp on avaldanud oma töid nii kodu- kui välismaa ajakirjades ning neid on tsiteeritud mitmetes õpikutes ja käsiraamatutes.

Hinnatavat tööd tegi professor Georg Kingisepp teaduse populariseerimisel, olles palju aastaid ühingu "Teadus" tegevliige ja tervishoiu rahvaulikooli lektor. Ta pidas loenguid väga mitmetel teemadel ja väga erinevates auditooriumides, kirjutas hulgaliselt populaarteaduslikke artikleid ja brošüüre ning peatükke "Tervishoiu käsiraamatule", artikleid "Eesti nõukogude entsüklopeediale".

Ka ühiskondlikus töös oli professor Georg Kingisepp aktiivne. Ta oli Eesti Füsioloogia Seltsi asutajaliige, teda valiti Üleliidulise ajakirja "Farmakoloogia ja Toksikoloogia" redaktsiooninõukogu liikmeks ja Eesti Farmakoloogiade Seltsi esimeheks /2, 4, 5, 6/.

75. sünnipäeva puhul autasustati siis juba farmakoloogia kateedri konsultantprofessorit meditsiinidoktor Georg Kingiseppa Eesti NSV Kõrgema ja Keskerihariduse Ministeeriumi aukirjaga kauaaegse viljaka teaduslik-pedagoogilise töö ja aktiivse ühiskondliku tegevuse eest. Professor Georg Kingisepa suurte teenete äramärkimiseks farmakoloogia arendamisel anti talle 1970. a. Üleliidulise Farmakoloogide Seltsi pleenumil N. Kravkovi, nõukogude farmakoloogia rajaja nimeline medal, mida võib pidada Nõukogude Liidu kõrgeimaks farmakoloogia-alaseks autasuks /2, 15/.

Professor Georg Kingisepa eraelu kohta on kirjutatud, et tema hobid olid jaht, autosõit ja malemäng /2, 14/. Viiest professor Georg Kingisepa lapsest kolm on arstiteadlased:

poeg Henn-Peet füsioloog, tütar Reet hügienist, tütar Evi neuroloog.

Professor Georg Kingisepp suri 19. augustil 1974. a. ja on maetud Tartusse Raadi kalmistule.

A l l i k a d. K i r j a n d u s

1. Georg Kingisepa isiklik toimik // RAKA. F. 2100. Nim. 2. S. 338. 178 l.
2. Georg Kingisepa isiklik toimik // TRÜ arhiiv. Nim. 134. S. 76. 113 l.
3. Allikmets, L. Arstiteaduskond // Tartu Ülikooli ajalugu. Tallinn, 1982. III. Lk. 260.
4. Georg Kingisepp: In memoriam // Edasi. 1974. 22. aug.
5. Georg Kingisepp: In memoriam // Kodumaa. 1974. 28. aug.
6. Georg Kingisepp: In memoriam // TRÜ. 1974. 2. sept.
7. Kuldvere, G. 38 aastat mürkide keskel // Edasi. 1968. 30. mai.
8. Kuldvere, G. Kuidas keegi hüvasti jättis // Edasi. 1972. 1. jaan.
9. Professor Georg Kingisepp 75-aastane // TRÜ. 1973. 1. juuni.
10. Professor Georg Kingisepp 1898 - 1974 // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1974. Nr. 6. Lk. 557 - 559.
11. Rajavee, O. Professor Georg Kingisepp 70-aastane // TRÜ. 1963. 3. juuli.
12. Rajavee, O. Professor Georg Kingisepp 70-aastane // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1968. Nr. 4. Lk. 302 - 303.
13. Rajavee, O. Ääremärkusi äsjailmunud õpiku kohta // Edasi. 1963. 3. juuli.
14. Vare, O. Heatahtlik ja abivalmis kolleeg // Edasi. 1973. 30. mai.
15. Vare, O. Mälestusmedal Tartu professorile // Edasi. 1970. 25. juuni.
16. Георг Кингисепп 75 // Фармакол. и токсикол. 1973. № 5. С. 637-638.
17. Раявез С.Л. Профессор Георг Кингисепп 75 // Материалы совещания по актуальным проблемам нейрофармакологии. Тарту, 1973. С. 5-9.

50 AASTAT TARTU SILMAKLIINIKU HOONE ÜMBER- JA
JUURDEEHITUSEST

Nikolai Slatinski

Möödunud sajandi esimesel poolel asusid silmahaiged Tartu Ülikooli haavakliinikus, aastal 1843 ümbernimetatud haava- ja silmakliinikuks Toomel. Kuna silmahaigete arv üha suurenes, tekkis vajadus silmahaiguste osakonna paigutamiseks eraldi hoonesse /6/.

Ülikooli valitsus arvas selleks sobivat Vallikraavi ja Maarjamõisa (praegu Heidemanni) tänavate nurgal asuva ühekorruselise pööningukorrusega tellishoone koos juurdeehitusega, mis oli omandatud 1868. a. Pärast sisemist ümberehitust arhitekt C. Rathhausi poolt kolitigi nimetatud hoonesse. Sinna asus ka 1871. a. asutatud oftalmoloogia ja kliinika õppetool. Kliiniku hoonele ehitati 1882. a. lisaks veel kahekorruseline puithoone piki Vallikraavi tänavat /6/.

Möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul kasvavas elanike arv Eestis veelgi ning koos sellega ka silmahaigete arv. 1935. aastaks ei suutnud silmakliinik jällegi mahutada kõiki ravivajajaid.

Arstiteaduskond tõstis ülikooli valitsuse ees korduvalt üles küsimuse silmakliiniku laiendamise vajadusest ning 10. mail 1935. a. lastigi arhitekt Paul Miilbergil koostada silmakliiniku hoone ümber- ja juurdeehituse projekt. See koostati kolmes variandis.

Esimese variandi järgi pidi ehitatama trepikoda ja silmakliiniku hoonele peale teine korrus, mõlemad tellistest. Selle variandi järgi poleks ruumide üldpind suurenenud, ehituse maksumus oleks olnud 20 000 krooni.

Teise variandi järgi oleks suurenenud kasulik pind kahekorruselise hoone ja trepikoja juurdeehitamisega, olemasolev hoone oleks jäänud ümber ehitamata, ehituse maksumuseks planeeriti 50 000 krooni /5/.

Kolmanda variandi järgi oleks täielikult lahendatud ruumide vajadus, sest see projekt nägi ette endisele hoonele teise korruse pealeehitamise ja ka kahekorruselise tellistest juurdeehitise koos trepikojaga. Maksumuseks planeeriti 90 000 krooni.

Ülikooli valitsus valis 3. aprillil 1935. a. kõige oda-

vama variandi. Tolleaegne silmahaiguste kateedri ja silmakliiniku juhataja Jaan Uudelt tõestas valitud variandi kõlbamatust ja soovitas kasutada kolmandat varianti. Tekkis idee ehitada hoone kolmekorruseline ja paigutada sinna kurgu-, nina- ja kõrvahaiguste kliinik ning vastav kateeder kirurgiakorpusest.

Seda ideed toetas ka kateedri ja kliiniku juhataja professor Ernst Saareste, kes polnud nõus kateedri ja kliiniku üleviimisega Maarjamõisa. Oli ka mõtte ehitada silmakliiniku maa-alale täiesti uus hoone ja senised ruumid anda hambapoliiklinikule.

Kestva ja tulise keskustelu järel tellis ülikooli valitsus 8. veebruaril 1936. a. arhitekt P. Miilbergilt lõpliku projekti silmakliiniku ümber- ja juurdeehitise jaoks. Selles olid kolmandal korrusel planeeritud ruumid kõrva-kurgu-ninakliinikule ja neljandal šlakkplokkidest mansardkorrusel eluruumid kliiniku keskmeditisiinipersonalile. Nimetatud projekti kiitis ülikooli valitsus lõplikult heaks 20. märtsil 1936. Eesti Vabariigi haridusministri asetäitja kinnitas projekti 4. augustil 1936. a., arvestades teedeministeeriumi parandusi.

Eesti valitsus kinnitas projekti ja eelarve 22. septembril 1936. a., eelarveks oli 111 425,94 krooni.

Lahtine vähempakkumine ehitaja leidmiseks toimus 3. septembril 1936. a., kus esinesid kohalikud firmad: Kirk ja Šiffer, Kroon ja Golov ning Gustav Darmer. Madalaima hinna pakkus Gustav Darmer, kellega sõlmiti leping 10. okt. 1936. a. summale 99 750 krooni /1, 2/.

Ehitustöödega alustati kuu hiljem. Tööde alguses selgus, et vundamendid vajavad kindlustamist. Moodustati komisjon ja koostati eriprojekt vundamentide kindlustamise kohta.

Talvel 1937 tehti ettevalmistustööd ja varakevadest sügiseni ehitati seinad, vahelaed, monteeriti trepid, tehti vaheseinad ja mansardkorrusele ehitati šlakk-kividest eluruumide seinad ja kogu hoone viidi katuse alla.

8. novembril 1937 alustas allettevõtja a/s. Tõnisson ja Ko sanitaartechniliste töödega.

Peaaegu samal ajal alustati elektriventilatsiooni- ja viimistlustöödega, mis kestsid juulikuuni 1938. Ehitus-montaažitööde ajal suri firma juhataja Gustav Darmer, kuid ka see ei vähendanud ehitustempot. Peaaegu kõik tööd tehti sel ajal käsitsi. Ehitusmehhanismidest tarvitati ainult betooni-

registrit ja vintsi. Seinu ladus venelastest koosnev vilunud müürseppade artell Peipsi äärest. Nemad tegid ka suurema osa betoonitööst. Puu- ja laudseppadeks, klaasijateks olid suurte kogemustega eesti meistrid. Laudsepatooted tehti kohalikes puutöökodades kvaliteetselt, nii et paigaldamisel ei olnud vaja midagi ümber teha.

Krohvi- ja maalritöid tegid väga korralikult Peipsi-äärsed artellid. Ka elektrijuhtmed, katlad ja boilerid, torustik, sanitaartehnilised seadmed, keskküte, vesivarustus, kanalisatsioon, sisse- ja väljatõmbeventilatsioon olid paigaldatud sama kõrge kvaliteediga. Praagita töötas ka inglise firma "Thomas Cleyhills ja Co", kes tegi töid enda koostatud projekti ja erilepingu alusel: paigaldas silmakliinikule automaattelefonijaama, monteeris juhtmed ja aparaadid kõikidesse ruumidesse. Telefonijaam tagas personalile omavahelise ühenduse ja võimaldas konsulteerida eri ruumides asuvaid arste ja vajalikul momendil saada ühendust ka haigetega 4/.

Silmakliiniku hoone projekteeriti ja ehitati selleaegse maailmastandardi kohaselt, analoogselt teiste haiglatega. Ruumide jaotus ja arv nii kliinikus kui polikliinikus vastasid rahvusvahelistele normidele.

Materjalide valik viimistlustöödeks, põrandakateteks, samuti värvivalik toimus parimate eeskujude järgi. Sama võib öelda ka sanitaartehniliste ja elektrotehniliste seadmete kohta.

Ülikooli valitsus ja majandusosakond hankis kõik vajalikud seadmed haridusministeeriumi abil välismaalt.

Kõik ehitustööd tehti suurte kogemustega inseneri P. Miheli juhtimisel. Kogu tehnilist osa ja kõigi tööde vastavust tehnilistele tingimustele, tööjooniste valmistamist kontrollisid esialgu ülikooli majandusdirektori abi arhitekt Harald Sultson ja tehnik O. Hammer. Alates 1937. aastast tegid seda tööd majandusdirektori abi arhitekt Henn Kuvasto ja ülikooli järelevalveinsener Nikolai Slatinski, kes jälgisid pidevalt tööde käiku ja detailide paigaldamist. Arhitektuursed detailid töötas välja projekti autor R. Miilberg.

Trepikoja parempoolsele seinale kujundas kunstnik Aleksander Eller meditsiiniteemalise bareljeefi, mis elustas väljaulatuvaid konsoole trepipõdestil. Hoone välisfasaadi seinad kaeti kunstmarmorkrohviga, mida sel ajal Tar-

tus alles kasutama hakati. Kate oli kallis ja selleks kut-
suti Tallinnast tööde tegemiseks spetsialistid E. Lerche
juhtimisel.

Silmakliiniku projekti koostamisel ja ehitamisel olid
suureks abiks professorid J. Uudelt ja E. Saareste ning nen-
de assistendid, kes andsid omapoolset nõu.

Tööd alustati ehitusplatsil kella 5 - 6 ajal hommikul.
Juba kella 7 ajal võis peaaegu iga päev näha ehitusplatsil
professor J. Uudeltit mõne abiliseaga.

Tehtud töö vaadati üle, anti nõu ja tehti märkusi. Vas-
tutusrikaste tööde ajal jäi professor Uudelt ehitusplatsile
tihti kuni keskpäevani. Mõnikord pärast ülevaatuse lõpeta-
mist jagas professor J. Uudelt tehnilisele personalile huvi-
tavaid muljeid rahvusvahelistelt silmaarstide kokkutuleku-
telt, nende riikide ja linnade kohta, kus neid peeti. Eluks
ajaks on jäänud meelde tema värvikad jutustused Egiptusest.

Professor E. Saareste ei viibinud ehitusplatsil niitih-
ti, kuid selle eest käis üks tema assistentidest kohal mitu
korda nädalas, eriti vaatas neid töid, mis olid tehtud kõr-
va-, kurgu- ja ninahaiguste kliiniku ruumides.

Ülikooli majandusdirektor E. Veldeman, vahel koos rek-
tori professor Johann Kõpuga või prorektori professor Edgar
Kantiga uurisid üksikasjaliselt tööde käiku ja asjaolusid,
mis pidurdasid töid. Polnud juhust, kus nad oleksid abist
keeldunud.

Juulis 1938 lõppesid kõik ümber- ja juurdeehitustööd.
Eriti keerukas olukord tekkis tehtud tööde mahtude ülemõõt-
misel ja hindamisel, kuna tööde ajal muudeti mitu korda hin-
deid ja koefitsiente. Tuli teha tagantjärele kindlaks, kui
palju ja missuguseid töid oli tehtud missuguste hinnete ajal.
Riikliku kontrolli peainseneri Mihkelsoni sõnade järgi oli
silmakliiniku lõppeelarve koostamine nagu teaduslik töö.

8. augustil 1938. a. võttis riiklik komisjon töö esial-
gu, ja 30 augustil 1938 lõplikult vastu.

Hoone ekspluatatsiooni andmise akti kinnitas ülikooli
valitsus 16. septembril 1938 /3/.

Ehituse maksumuseks kujunes 152 950,66 krooni, kuid et-
tevõtjale Gustav Darmerile maksti välja 145 000 krooni. Vahe
peeti kinni trahvina töö algusega kuuajalise viivitamise pä-
rast, kuid arvesse võttes ehitustööde kõrget kvaliteeti, an-
nulleeris Eesti Vabariigi Valitsus trahvi 25. septembril
1939. a.

Silmakliiniku ehitustöödest on möödunud 50 aastat, kui võrrelda seda praegu tehtavate tööde kvaliteedi ja rütmiga, siis sellist head kvaliteeti ja tööritmi pole käesoleva ajani riiklikel objektidel saavutatud.

A l l i k a d . K i r j a n d u s

1. RAKA. F. 2100. Nim. 4. S. 103. L. 15.
2. Samas. L. 73, 74.
3. RAKA. F. 2100. Nim. 4. S. 104. L. 126, 127.
4. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 147. L. 15.
5. RAKA. F. 2100. Nim. 11. S. 135.
6. Kalnin, V., Schotter, L. Oftalmoloogia ajaloost Tartu Ülikoolis // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1986. Nr. 5. Lk. 370 - 373.

STOMATOLOOGIA OPETAMISEST TARTU ÜLIKOO LIS
AASTAIL 1934 - 1989

Maie Lõvi-Kalnin, Viktor Kalnin, Ellen Lepasaar

Teatavasti 20. sajandi kolmel esimesel aastakümnel Tartu Ülikoolis regulaarselt hambahaigusi ei õpetatud, andmed selle kursuse kohta loengukavades puuduvad. Revolutsioonielisest ajast tegutses Tartus hambaarstide kool, millesse Tervishoiu Peavalitsus keelas 1922. aastal õpilaste vastuvõtu ja tegi ka hambaarstide ettevalmistamise ülesandeks arstiteaduskonnale (Tartu hambaarstide koolis lõpetas viimane lend 1924. aastal). Arstiteaduskond asus seisukohale, et hambaarstiks võivad olla ainult arstid, kes on lõpetanud arstiteaduse kursuse, nagu teistegi erialade arstid ja siis spetsialiseeruvad /1/. Et hambaarstidest esialgu puudust ei tuntud, siis jättis arstiteaduskond juba 1922. aastal otsustatud hambahaiguste dotsentuuri asutamise pikema aja vältel täitmata ja vajaliku ambulatooriumi organiseerimise katki. Hambapolikliiniku jaoks aga muretseti osa sisseseadet juba 1924. aastal. Alles 1934. aastal hakkas arstiteaduskond tegelema odontoloogiaalase dotsentuuri taasavamisega Tartu Ülikoolis (teatavasti olid esmakordselt ametlikult õppekavades hambahaigused, odontoloogia eradotsentuur aastail 1883 - 1894 ja seda ainet õpetas selleks ülikooli kutsutud hambaarst Ferdinand Witas-Rhode /22/.

Hambahaiguste dotsentuuri taasavamisest annab tunnistust ülikooli rektori (Juhan Kõpu) kiri hariduse ja sotsiaalministrile 22. sept. 1934. a., milles ta palub viimase "nõusolekut hambahaiguste dotsentuuri vakantseks jätmiseks üheks aastaks". Rektori esildises on öeldud, et hambahaiguste dotsentuur on senini olnud täitmata, kuna hambahaiguste alal arstiteaduskonnas õpetust ei antud. 29. mail (1934. a.) kinnitas ülikooli nõukogu arstiteaduskonna õppekava täienduse, mille järgi hakati ka hambahaigusi õpetama. Sellega seoses kerkiski päevakorda hambahaiguste dotsentuuri küsimus. Edasi öeldakse esildises, et arstiteaduskond on pidanud otsustabekohaseks õpetada käesoleval õppeaastal hambahaigusi õppeülesande (tunnitasu) korras. Õppeülesande täitjaks aga võtta välismaal stipendiaadina ettevalmistuse saanud dr. med. Valter Steinfeldt /5/.

Valter Hiie (Steinfeldt) (1902 - 1963) õppis Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas aastail 1921 - 1927, pärast ülikooli lõpetamist töötas haavakliiniku nooremassistentina /17/, samas kaitses ka 1932. a. doktoriväitekirja. Seejärel suunati ta stipendiaadina Viini, kus täiendas end stomatoloogilistel erialadel kuni 1934. aastani /18/. Naasnud Viinist, hakkas V. Hiie tegelema ülikooli hambapolikliiniku organiseerimisega. Viimase loomise kavatsus ilmneb ka rektori taotlusest 5. juunil 1934. aastal, milles ta pöördub palvega haridus- ja sotsiaalministeeriumi poole hoonete ning sisseseadete muretsemiseks, sealhulgas ka hambapolikliiniku jaoks. Ülikooli valitsus teotles 1. juulil 1934. aastal Eesti valitsuselt eelkrediiti sügisel avatavale hambapolikliinikule jooksvaks aastaks (s.o. 1. sept. 1934 - 1. apr. 1935) 3000 krooni suuruses summas /7/. Hambapolikliinik avati 1935. aasta jaanuaris. See asus Toomemäel Naistekliiniku ruumides, omades seal 4 tuba, kus arstiteaduskonna üliõpilased said praktiseerida hamba- ja lõualuuhaiguste ravimises. Polikliinikul oli 2 elektri- ja 7 jalgpuurmasinat, samuti oli võimalik valmistada portselantäidiseid ja hambaproteese, kuna koosseisus oli ette nähtud ka hambatehnik portselankeraamiliste ja kullatööde jaoks.

Niisiis, 1934/35. õa. hakkas esmakordselt eesti keeles pidama arstiteaduskonna üliõpilastele loenguid hamba- ja lõualuuhaigustest V. Hiie, kellele 1936. aastal omistati dotsendi kutse; samal aastal avati Tartu Ülikoolis suu- ja hambahaiguste dotsentuur /18/. 1938. a. reorganiseeriti dotsentuur suu- ja hambahaiguste õppetooliks, 28. õppetooliks arstiteaduskonnas. Õppetooli sai V. Hiie, kellele nüüd omistati adjunktprofessori kutse; ühtlasi täitis ta ülikooli hambapolikliiniku juhataja kohuseid. Peale Valter Hiie töötas hambapolikliinikus assistendina Helene Väär /6/. Aastail 1937 - 1939 töötas seal volontäärassistendina üliõpilane Georg Veerma, kes pärast ülikooli arstiteaduskonna lõpetamist 1940. aastal kinnitati suu- ja hambahaiguste kateedri nooremassistenti kohale. Peale loetletud isikute oli veel alaliselt töötavaid praktikante 6 /6/.

Hambapolikliinikus toimuvatel praktikumidel tutvustati arstiteaduskonna üliõpilasi hamba- ja lõualuuhaiguste diagnostika ning raviga. Selleks oli ette nähtud V kursusel 2 tundi loenguid ja 4 tundi praktikume nädalas kahe semestri vältel. Õppeprogrammi selle aja kohta pole säilinud (leitnud),

kuid on olemas V. Hiie poolt 1940/1941. õppeaasta sügissemestril koostatud õppeplaani, mis näeb ette V kursuse üliõpilastele 2 tundi loenguid nädalas, samuti praktikume 2 tundi nädalas kahe semestri vältel. Selle programmi põhiküsimused olid järgmised: hammaste ekstraksioonid, hammaste kõvakudede haigused (kaaries), pulbihaigused, periodondihaigused, parodontoos (alveolaarne püorröa), lõualuude dentogeensed põletikulised haigused, lõualuude ekstradentaalsed infektsioonid, lõualuude fraktuurid, lõualuuliigese haigused, suu- ja keelelimaskestahaigused, stomatoloogiline fokaalinfektsioon. Hambapolikliinikus, kus toimusid praktikumid, üliõpilased peajasjalikult ekstraheerisid hambaid, s.o. tutvusid infiltratsioon- ja juhtetuimastuse ning hambakstraksiooni tehnikaga. Peale ekstraksioonipraktikumide olid ka hambaravi tehnika fantoompraktikumid, mille raames üliõpilased omandasid kaviteetide preparatsiooni tehnikat hambafantoomidel Blacki meetodi järgi. Samuti oli ette nähtud teha "kõikidele prepeareeritud kaviteetidele provisosorsed ja jäävtäidised hamba fantoomidel ning juurekanalite laiendamine ja juuretäidised" /11/.

Aruandest arstiteaduskonna tegevuse kohta 1. apr. 1937-1. apr. 1938 selgub nii õppe-teadustöö kui ka ravitöö kohta ülikooli hambapolikliinikus huvipakkuvaid fakte (aruande esitas V. Hiie). Hambapolikliinikus tehti õppeharjutusi hambafantoomidel ja haigetel polikliiniku ambulantsis. Üliõpilaste osavõtt õppeharjutustest oli kohustuslik, seal täiendasid oma teadmisi ka praktiseerivad arstid. Samas toimusid hambatehnikute eksamid, mida haridus- ja sotsiaalministeerium palus korraldada ülikooli hambapolikliiniku juures. Eksamid kestsid 2 päeva, kontrolliti nii teoreetilisi teadmisi kui ka praktilisi hambatehnilisi oskusi /6/. 1935. aastal hakkas seal tööle üks hambatehnik - L. Paap /19/.

Edasi selgus aruandest, et hambapolikliinikul oli oma raamatukogu, mis aasta jooksul oli täienenud 4 raamatu võrra, perioodikast käis pidevalt 3 ajakirja. Instrumentariumist oli aasta jooksul muretsetud: 2 hambaravitooli, üks elektripuurmasin, üks elektri-kuivõhksterilisaator, üks sol-lukslamp, 10 käsi- ja 1 nurkhoidja ning palju väiksemaid instrumente. Hambapolikliinikusse oli aruandeaastal ravile pöördunud 1510 haiget. Hambaid oli eemaldatud 1324, neist tuimastusega 1012 ja ilma tuimastuseta 312. Hambaid oli plombeeritud 1782, neist kaariesega 1171, pulpiidiga 490.

(amputatsioonimeetodil ravitud 379 juhul ja ekstirpatsioonimeetodil sellele järgneva juuretäidisega 111 juhul), periodontiidi diagnoosiga ravitud 121 hammast. Igemeid (gingiviiti, parodontoosi) ravitud ja hambakivi eemaldatud 124 juhul, muid protseduure tehtud 103 juhul, lõualuufraktuure lahastatud 15 haigel, neist 10 haigel hambapolikliinikus, 5 haavakliinikus; lõualuu osteomüeliiti raviti 3 haigel, resektsiooniproteese valmistati samuti 3 haigele. Järelevaatusi tehti 165 korral. Aruandes kajastus ka aruandeperioodil tehtud teadustöö, peasjalikult ettekanded Tartu Eesti Arstide Seltsis. V. Hiie esines 1937. aastal kolmel korral teadusliku ettekande ja haige demonstratsiooniga Eesti Arstide Seltsis: 28. apr. 1937 "Alalõua resektsiooni protees adamantinoomiga haigel", 13. okt. 1937 "Šarniirsiini abil teostatud alalõua fraktuuri reponeerimise korrektuur intermaksillaarsete kummisikutitega" (haige demonstratsioon) ja 10. nov. 1937 "Ramus ascendens mandibulae fraktuuri repositsioon intermaksillaarsete kummisikutite ja kaldpinnaga" ning samal korral toimus ka immediaalproteesi demonstratsioon carcinoma maxillae haigel /6/.

Hambapolikliiniku tegevuse aruandest järgmise aasta (1. apr. 1938 - 1. apr. 1939) kohta saame teada järgmist. Ka selle aruande esitab suu- ja hambahaiguste kateedri juhataja adjunktprofessor V. Hiie. Peale tema kuulusid kateedri koosseisu assistent H. Väär (1. sept. 1938. aastast doktorant) ja assistent (alates 1. sept. 1938) Helga Silvester ning alaliselt töötavad 6 praktikanti.

Haridusministeeriumi palvel korraldati ka sellel aastal hambatehnikute eksamid hambapolikliinikus. Eksam kestis 2 päeva, seal kontrolliti nii teoreetilisi teadmisi kui ka praktilisi oskusi. Jätkusid üliõpilaste ja praktiseerivate arstide õppeharjutused hambafantoomidel ning haigetel hambapolikliinikus. Raamatukogus oli aruandeaasta alguses 13 raamatut, aasta vältel muretseti juurde 11 raamatut, perioodikast tuli juba 4 ajakirja. Instrumentidest muretseti aasta jooksul juurde igemeravi- (kivieemaldamis-) riistad, operatsiooniriistu ja palju väiksemaid ambulantsis vajalikke instrumente. Hambapolikliinikusse oli aruandeaasta jooksul ravile pöördunud 1623 haiget. Hambaid oli eemaldatud 1407, plombeeritud 1874, neist kaariesega 1012, pulpiidiga 520 ja periodontiidiga 342. Igemeid oli ravitud ja hambakivi eemaldatud 113 juhul, teisi tehnilisi manipulatsioone oli tehtud 92

juhul, lõualuufrakture ravitud 9 haigel ja lõualuu osteomüeliiti 4 haigel. Profülaktilisi järelevaatusi oli tehtud 157 korral /2/.

V. Hiie esines ka 1938. aastal kahel korral teadusettekande ning haige demonstratsiooniga. 29. apr. 1938. aastal tegi ta ettekande Helsingis Soome Hambaarstide Seltsis teemal "Teadmisi ja resultaate juuretäidiste puhul"; 1938. aasta teisel poolaastal valiti V. Hiie Soome Hambaarstide Seltsi (Suomen Hammaslääkäriseura) korrespondentliikmeks. Teise ettekande tegi V. Hiie 14. aug. 1938. aastal XVI arstidepäeval: "Hambakaariese tekkimise põhjused ja profülaks". Peale selle toimusid veel 1938. aasta esimesel poolaastal ettekan ded-demonstratsioonid Tartu Eesti Arstide Seltsis: "Operatiivse ravi tulemused ebaõiges asendis kokkukasvanud alalõua fraktuuri puhul" ja "Välisnaha põletushaavade kontraktuurist tekkinud alalõua deformatsioon" /3/.

Ent stomatoloogia valdkonda kuuluva teadustööga tegelesid ka arstiteaduskonna üliõpilased. Nii käsitlesid aastapäeva auks 1. detsembril 1939. a. korraldatud pidulikul aktusel esitatud (premeeritud) 10 auhinnatööst kaks hambakaariest. Üks neist töödest "Hambakaariese sagedus ja profülak sise võimalused Eestis", mille autoriks oli arstiteaduskonna üliõpilane Selma Novek, pälvis I auhinna. Teine töö samal teemal (autor üliõpilane Elmar Rõigas) pälvis II auhinna. Mõlemad tööd olid 111lk. ning sisaldasid vastavalt 31 ja 26 tabelit ning kirjanduse ülevaate. Üliõpilase S. Noveki võistlustöös olid andmed 2543 isiku kohta, kellel uuriti kogusummas 60 706 hammast, saadud andmeid analüüsiti mitmekülgselt selgitamaks kaariese soodustegureid. Peale kaariese etioloogia pööras autor tähelepanu ka hammaste asendiano maaliatele, hammaste abrasioonile, värvi muutustele, hüoplaasiale jm. Samuti käsitleti igakülgselt hambakaariese profülaktikaga seotud küsimusi, kohandatult Eesti tingimustele ja võimalustele.

Üliõpilase E. Rõigase kaarieseteemaline võistlustöö käsitles materjali 2523 isiku kohta, kellel oli uuritud kaariese esinemuse suhtes 59 886 hammast. Võrdlevate statistiliste andmete varal näitas autor hambasööbija suurt sagedust eestlastel, iseäranis eesti kooliõpilastel, millega ta andis väärtuslikku teavet kaariese esinemuse kohta Eestis. Järgmiseks, 1940. aastaks väljakuulutatud 11 auhinnatööteema seas oli stomatoloogia-alaseid teemasid üks: "Vaegtoite mõju kas-

vava organismi hammastesse (eksperimentaalne uurimus)". I auhinna vääriliseks tunnistatud võistlustöö pälvis 150 krooni, II auhinna töö - 100 krooni ja III auhinna töö - 50 krooni suuruse preemia; Arstide Koja väljakuulutatud teema käsitlemise eest I auhinna pälviv töö sai preemiaks koguni 200 krooni /4/.

Pärast nõukogude korra kehtestamist 1940. aastal töötas kateedrijuhatajana edasi V. Hiie. Samal aastal algasid temaga läbirääkimised hambaarstide täienduskursuste korraldamisest TÜ hambahaiguste kateedri baasil /18/. Seoses riiklike hambaraviasutuste väljaarendamisega tekkis suurem vajadus hambaarstide järele. 24. okt. 1940. a. pöördus arstiteaduskonna dekaan Gerhard Rooks avaldusega TÜ rektori poole, kus ta teatas, et vastavalt Eesti NSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi kirjale arstiteaduskonnale (9. okt. 1940 nr. 4144) peab ta vajalikuks korraldada hambaarstide täienduskursused. Samuti teatas G. Rooks, et hambapolikliiniku juhataja V. Hiie on juba esitanud täienduskursuste õppetööplaani ja et arstiteaduskonna poolt nende korraldamiseks mingeid takistusi ei ole. 28. okt. 1940. aastal saabus rektorilt vastus (nr 4923), et vastavalt viimase otsusele 25. okt. 1940. aastast on lubatud korraldada hambaarstide täienduskursused /10/. Esimestele hambaarstide täienduskursustele, mis toimusid 1940. a. sügistalvel, suunati hambaarstikooli lõpetanud, kes ei olnud õpitud erialal töötanud. Täienduskursus komplekteeriti 10 inimesest (arstist). Peale hambaravi ning hammaste eemaldamise õpetati kursustel ka hambaproteeside valmistamist /19/.

Täiendamist nõuti mitte üksnes reaarstidelt, vaid ka kateedrijuhatajailt ning õppejõududelt. Nii selgub dekaani G. Rooksi aruandest komandeeringu kohta Leningradi ja Moskvasse 27. apr. kuni 11. maini 1941, et mitu arstiteaduskonna õppejõudu (Voldemar Vadi, Albert Valdes, Alma Tomingas, V. Hiie) külastas Leningradi ning Moskva meditsiinikõrgkooli kogemuste saamiseks. TÜ arstiteaduskonna õppejõud külastasid Leningradi I Meditsiiniinstituuti, kus neil oli pikem jutuaamine instituudi direktoriga, kellega arutati mitmesuguseid õppetööga seotud küsimusi. Moskvas viibiti NSV Liidu Tervishoiu Rahvakomissariaadi Kõrgemate Meditsiiniõppeasutuste Valitsuse ülema asetäitjate prof. Rufanovi ja Karapetjani vastuvõtul, seejärel külastati Moskva I Meditsiiniinstituuti, kus vesteldi instituudi juhtkonna ning erinevate kateedrite professoritega. 1940. aasta lõpus saabus Moskvast

Tervishoiu Rahvakomissariaadi Kõrgemate Meditsiiniõppeasutuste Valitsusest ka uus terapeutilise stomatoloogia õppeprogramm /9/, mis oli küll ette nähtud stomatoloogiainstituutidele (-teaduskondadele).

Õppeaega arstiteaduskonnas lühendati aastail 1940 - 1941 6 aastalt viiele. Vastavalt nende aastate õppeprogrammile peeti suu-, hambahaiguste ja kirurgiliste lõualuuhäiguste loenguid arstiteaduskonnas V kursuse üliõpilastele 2 korda nädalas (à 1 tund) kahe semestri vältel, praktikumid toimusid samuti V kursusel 2 semestri jooksul 2 tundi nädalas. Suu- ja hambahaiguste kateedris töötas tollal peale V. Hiie assistendina Georg Veerma /9/. 1941. a. määrati ajutiselt kateedri assistendi kohusetäitjaks arstiteaduskonna VI kursuse üliõpilane Regina Maltinski-Trapido, kes aga pärast TÜ lõpetamist (1. juulil 1941. a.) - suunati tööle epidemioloogiajaama ning lakkas töötamast kateedris /18/. 1. sept. 1941. a. hakkas kateedris tööle hambapolikliiniku ajutine nooremassistent Heinrich Moks (1897-1962).

V. Hiie oma aruandes TÜ arstiteaduskonna stomatoloogia kateedri õppe-, kasvatus-, teadusliku ja ühiskondliku töö arengu kohta aastail 1940 - 1950 märgib, et hambaraviga tegelevate spetsialistide ettevalmistuse puudumine kodanlikus Tartu ülikoolis ja vähene tundide arv stomatoloogias arstiteaduskonna üliõpilastele tingis vajaduse selle ala eriarstide järele. "Seepärast läksid sageli ülikooli lõpetanud arstid hambahaigusi õppima eraviisiliselt hambaarstide juurde, kus omandasid iganenud teadmisi ja ravimeetodeid" /12/. Seoses niisuguste asjaoludega tekkis nõukogude korra ajal Tartu Riiklikus Ülikoolis reaalne võimalus hambaraviga tegelevate kõrgharidusega spetsialistide ettevalmistamiseks, s.o. stomatoloogiaosakonna loomiseks arstiteaduskonna juures. Ent seoses algava Suure Isamaasõjaga lükkus hambaarstiosakonna avamine edasi; see avati 1942. aasta sügisel, 15. oktoobril /16/. Peale V. Hiie asusid seal tööle G. Veerma vanemassistentina ja H. Moks nooremassistentina. Viimane oli lõpetanud Tartu Ülikooli 1924. aastal; aastail 1927 - 1928 täiendas end Viini Ülikooli Hambaarstide Instituudis, tehes seal läbi mitmeid erialaseid kursusi /19/. G. Veermat ja H. Moksi silmas pidades kuulutas Tartu Ülikooli arstiteaduskond 21. märtsil 1942 välja konkursi hambapolikliiniku vakantseks kuulutatud vanem- ja nooremassistenti ametikohale /9/.

Rektori otsusega 12. juunist 1942 komandeeriti hambapo-

likliiniku assistent H. Moks ja hambatehnik L. Paap Tallinna hambaarstide ja -tehnikute täienduskursusele /14/. Rektori otsusega 23. novembrist 1942 kinnitati H. Moks hambapolikliiniku ajutiseks abijõuks üheks aastaks (1. dets. 1942 kuni 30. nov. 1943) /15/. Hambahaiguste õppetooli koosseisu kuulus peale eelmainitute 1941. aastast alates volontäärassistendiks kinnitatud Astrid Lõhmus (1915 - 1987), kes õppis Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas 1936 - 1941; ta hakkas nagu G. Veermagi tegelema ortopeedilise stomatoloogiaga /21/.

1942. a., kui Tartu Ülikoolis avati hambaarstiteaduseosakond, asus volontäärassistendina tööle Velda Rüütli (1912 - 1958); ta oli õppinud Tartu Ülikoolis 1933 - 1940; 1939. aastal täiendas end Ungaris stomatoloogia erialal /20/. Rektori otsusega 5. jaanuarist 1943 kinnitati V. Rüütli Suu- ja Hambapolikliiniku nooremassistendiks kolmeks aastaks, 15. dets. 1942 - 15. dets. 1945 /15/. 1944. aastast töötas ta assistendina, 1948. aastast alates aga vanemõpetajana, pärast kandidaadiväitekirja kaitsmist 1954. aastal valiti ta dotsendi ametikohale. V. Rüütli pidas loenguid ning andis üliõpilastele praktikume terapeutilise stomatoloogia erialal /21/.

Rektori otsusega 5. jaanuarist 1943 kinnitati G. Veerma Suu- ja Hambapolikliiniku vanemassistendiks neljaks aastaks, 15. dets. 1942 - 15. dets. 1946. Rektori otsusega 14. jaanuarist 1943 kinnitati G. Veermale 1943. a. kevadsemestriks järgmised õppeülesanded: 1) hambatehniline propedeutika (II osa), 2 tundi nädalas; 2) hambatehnilise propedeutika praktikum (II osa), 4 tundi nädalas. Neid eriaineid õpetas ta hambaarstiteaduse-osakonna üliõpilastele. Rektori otsusega samast kuupäevast tehti dr. phil. nat. Liidia Poska-Teissile õppeülesandeks 1943. a. kevadsemestril juhendada hambaarstiteaduse-osakonna üliõpilaste hambasüsteemi mikroskoopilise anatoomia ja embrüoloogia praktikumi 4 tundi nädalas /15/.

Ajavahemikus 21. dets. 1941 kuni 20. juuni 1944 toimusid Tartu Ülikooli arstiteaduskonna raviosakonna üliõpilaste loengud ja praktikumid suu- ja hambahaigustes endist viisi V kursusel, s.o. IX ja X semestril, praktikume 4 tundi, loenguid 2 tundi nädalas, kusjuures õppeaeg raviosakonnas oli jällegi 6 aastat (1940/1941. õa. oli see 5 aastat). Raviosakonna üliõpilastele oli ette nähtud ka riigieksam suu- ja hambahaigustes. Üliõpilastele oli lubatud sooritada suu- ja hambahaiguste eksamit (üldse II osa ainete eksameid) igal

ajal ametliku õppeaja vältel kokkuleppe alusel õppejõuga, eksamile registreeruda tuli dekaani määratud korras, kui õppekavas ettenähtud praktilised tööd olid vastavas kliinikus (polikliinikus) tehtud. Suu- ja hambahaiguste eksamist ja veel mõnedest eksamitest (eugeenika, sünnitusabi ja naistehaigused, lastehaigused, vaimuhaigused, kõrva-nina-kurguhaigused) olid vabastatud isikud, kes kohe pärast ülikooli lõpetamist nõustusi teenima sõjaväearstina Saksa sõjaväes, Eesti leegionis või teistes sõjaväeüksustes /8/.

1942. aastal rajatava hambaarstiteaduse-osakonna I kursusele võeti võistluseksamitega vastu 25, immatrikuleeriti kokku aga 37 üliõpilast koos arstiteaduskonnast ülemineku kava alusel; sisseastumiseksamid, mis olid eesti ja saksa keeles ning bioloogias, toimusid 10. - 12. oktoobrini. 1943. aastal oli plaanis I kursusele vastu võtta 20 üliõpilast, kuid üliõpilaskandidaate kogunes ainult 19, mistõttu vastu võtueksameid ei korraldatudki ja kõik soovijad võeti vastu /19/. 1946. aastal lõpetas esimene lend - 6 stomatoloogi, 1947. a. oli 3 lõpetanud, kuigi pidi lõpetama 4; 1948. a. lõpetas 15, viimastest neli olid esimesed nõukogude korra ajal immatrikuleeritud; 1949. aastal oli planeeritud lõpetanuid 69, kuid lõpetas ainult 36 isikut; 1950. a. lõpetas 35, niipalju oli ka planeeritud. Üldse lõpetas stomatoloogiaosakonna (nii hakati nimetama TÜ hambaarstiteaduse-osakonda) aastail 1946 - 1950 95 kõrgharidusega spetsialisti - stomatoloogi /12/.

Pärast sõda alustas TÜ stomatoloogiaosakond oma tööd 1944/45. õppeaastal NSVL stomatoloogiainstituutide õppeplaani alusel. Stomatoloogiaosakond läks 1944. aastal üle NSVLs kehtivale 4aastasele ja alates 1949/50. õppeaastast 5aastasele õppeajale. Seoses 4 õppeaastalt 5-le üleminekuga ei olnud 1953. aastal lõpetanuid, samuti 1956. ja 1958. a. 1947/48. õppeaastast alates hakati stomatoloogiaosakonda vastu võtma 25 üliõpilast, selline vastuvõetavate arv püsis kuni 1979/80. õppeaastani, mil hakati esimesele kursusele vastu võtma 40 üliõpilast /12/.

Stomatoloogia erialainete õpetamiseks loodi 1944/1945. õppeaastal arstiteaduskonnas 3 stomatoloogia kateedrit: kirurgilise (reorganiseeriti endisest suu- ja hambahaiguste kateedrist), terapeutilise ja ortopeedilise stomatoloogia kateedrid (üldse oli arstiteaduskonnas 33 kateedrit). Kirurgilise stomatoloogia kateedrit juhatas professor V. Hiie (era-

korralise professori nimetus anti 1942. a., professori teaduslik kutse kinnitati Kõrgemas Atestatsioonikomisjonis 1946. a.), ortopeedilise stomatoloogia kateedrit vanemõpetaja G. Veerma. Terapeutilise stomatoloogia kateedri juhataja koht kuulutati vakantseks; ajutiselt aga pandi selle juhatamine prof. V. Hiiele /13/. 1948. a. reorganiseeriti need kolm kateedrit kaheks: kirurgilise ja terapeutilise stomatoloogia kateedriks, juhataja V. Hiie, ning ortopeedilise stomatoloogia kateedriks, juhataja G. Veerma. 1949/50. õppeaasta sügissemestril liideti need 2 kateedrit üheks stomatoloogia kateedriks (juhatajaks V. Hiie kuni 1963. aastani), mis koordineerib stomatoloogiaosakonna tööd niisugusel kujul kuni tänapäevani.

Ühendatud stomatoloogia kateeder oli 1949/50. õppeaastal 7liikmeline: peale V. Hiie ja G. Veerma (oli aastail 1945 - 1979 ka Vabariikliku Tartu Stomatoloogia Polikliiniku peaarst, 1954 - 1960 samaaegselt TÜ stomatoloogia kateedri õppejõud), kuulusid kateedri koosseisu assistent A. Lõhmus (sünd. Trull; 1949 - 1979 Vabariikliku Tartu Stomatoloogia Polikliiniku ortopeediaosakonna juhataja), assistent Maie Pallon (hiljem Rahuküla, lõpetas TRÜ arstiteaduskonna stomatoloogiaosakonna 1946. a.; õpetas terapeutilist stomatoloogiat 1950/51. õa-ni), assistent Marta Grosstal (lõpetas TÜ stomatoloogiaosakonna samuti 1946. a., õpetas kirurgilist stomatoloogiat), vanemõpetaja V. Rüütli ja assistent Viktooria Rängel. Viimane lõpetas TÜ raviosakonna 1946. a., 1946 - 1949 oli - esimene - statsionaarne aspirant terapeutilise stomatoloogia erialal; 1949 - 1951 stomatoloogia kateedri assistent ja 1951. a-st kuni pensionile siirdumiseni 1973. a. kateedri vanemlaborant.

Stomatoloogia õpetamiseks oli vaja luua kateedrile uus õppebaas, sest endine hävis sõja ajal (põles ära hambapoliikliniku hoone Rüütli t. 24). Uueks õppebaasiks sai endine lastepolikliiniku hoone Veski t. 6, kus 1945. a. jaanuaris alustas tööd Vabariiklik Tartu Stomatoloogiline Ambulatoorium, 1948. aastal nimetati ambulatoorium ümber Vabariiklikuks Tartu Stomatoloogia Polikliinikuks /12/. Vastavatud polikliinikus oli õppebaasiks 340 m² põrandapinda ja 7 ruumi: 1) auditoorium, 2) terapeutilise stomatoloogia praktikumide ruum, 3) kirurgilise stomatoloogia praktikumide ruum hammaste ekstraktsiooniks ja ambulatoorseteks operatsioonideks, 4) ortopeedilise stomatoloogia praktikumide ruum, 5) terapeuti-

lise stomatoloogia fantoompraktikumide ruum, 6) hambatehniline laboratoorium üliõpilaste proteesimistöödeks ja 7) konverentsi- ja tööruum. Nimetatud hoones Veski t. 6 toimus ümberehitus vastavalt stomatoloogia õppebaasi vajadustele. Samal aastal alustas tegevust kateedri kliiniline õppebaas Tartu Vabariikliku Haavakliiniku (II kirurgiakliinik) stomatoloogiaosakonna näol /12/. See spetsialiseeritud näo- ja lõualuukirurgia kliinik oli ainuke sellelaadne Eestis kuni 1952. aastani, mil alustas tööd stomatoloogiastatsionaar Vabariiklikus Tallinna Haiglas (tollal Tallinna II Linnahaigla) Tüst lahkunud Grosstali initsiatiivil, viimane oli ka samas haiglas stomatoloogiaosakonna juhataja 1959 - 1973, mil siirdus pensionile.

1949. aastal viidi stomatoloogiapolikliinik üle Pirogovi t. 8, Tartu Linna Polikliiniku 4. korrusele, kus toimusid peale ravitöö ka praktikumid. 1963. a. asus stomatoloogiapolikliinik spetsiaalselt selleks ümberehitatud hoonesse Nõukogude väljak 6 (praegu Raekoja plats 6), kus asub kuni käesoleva ajani. Statsionaarne stomatoloogiaosakond asub endiselt Tartu Kliinilises Haiglas, ainult uue, kirurgiaosakondade jaoks ehitatud hoone 3. korrusel (Puusepa t. 8), kuhu kolis 1976. a. kevadel. Stomatoloogiapolikliinik ja statsionaarne stomatoloogiaosakond on olnud õppebaasiks ka ravi-osakonna, hiljem ka spordimeditsiini- ja pediaatriaosakonna üliõpilastele. Õppeplaani järgi õpetatakse neile stomatoloogiat nüüd üksnes IX semestril ja eksami asemel on arvestus.

Pärast M. Grosstali lahkumist ülikoolist hakkas kirurgilist stomatoloogiat õpetama (assistendina) Iia Kask (tollal Vainola), kes oli lõpetanud stomatoloogiaosakonna 1952. aastal; ta töötas stomatoloogia kateedri assistendina kuni 1957. aastani, millal asus tööle Tartu Kliinilise Haigla stomatoloogiaosakonna juhatajana (kellena töötas kuni 1983. a.), põhitöö kõrval on ka hiljem korduvalt tegelnud õppetöoga. I. Kase asemel asus 1957. a. stomatoloogia kateedrisse kirurgilise stomatoloogia assistendina tööle Linda Tigas (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1948. a.), kes töötas kateedris kuni pensionile siirdumiseni 1975. aastal. V. Hiie ootamatu surma tõttu 1963. a. aprillis tekkis vajadus uue õppejõu järele, kes oleks õpetanud kirurgilist stomatoloogiat. 1963/64. õppeaasta sügissemestril (novembris 1963) asus stomatoloogia kateedri assistendi kohale Maie Lõvi, kes samal aastal lõpetas statsionaarse aspirantuuri kirurgilise

stomatoloogia erialal Leningradis Arstide Teadusinstituudis professor Aleksandr Limbergi juhataavas näo-lõualuude kirurgia kateedris (M. Lõvi oli lõpetanud 1958. a. Permi Riikliku Meditsiinilise instituudi stomatoloogiaosakonna). M. Lõvi sai 1973. aastal stomatoloogia kateedri dotsendiks ja 1986. aastal sama kateedri professoriks; peale kirurgilise stomatoloogia lõpetab ta laste kirurgilist stomatoloogiat (med-kandidaat 1964. a., med-doktor 1984. a.).

Pärast L. Tigase pensionile minekut 1975. aastal võeti tema asemele stomatoloogia kateedri kirurgilise stomatoloogia õppejõu - assistendi kohale meditsiinikandidaat (1973. a.) Edvitar Leibur (sünd. Hurt), lõpetas stomatoloogiaosakonna 1960. aastal, dotsent 1981. a., med-doktor 1987. a., professor 1989/90. õppeaastast.

Kolmanda õppejõuna kirurgilise stomatoloogia erialal töötab alates 1982/83. õa. assistent Hannes Tääkre (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1979. a.), 1980 - 1982 kliiniline ordinaator Tartu Kliinilises Haiglas, 1988. a-st ühtlasi stomatoloogia kateedri mittestatsionaarne aspirant.

Pärast V. Rüütli haigestumist ja surma 1958. aastal asus 1957. a. stomatoloogia kateedrisse õppeülesandetäitjana, 1958. a-st assistendina tööle Silvia Russak (sünd. Pau, lõpetas stomatoloogiaosakonna 1952. a.); med-knd. 1969 a-st, dotsent 1977. a-st, aastail 1975 - 1985 kateedri juhataja; lõpetab terapeutilist ja lastestomatoloogiat.

Terapeutilist stomatoloogiat lõpetas lühikest aega, 5 aasta vältel assistent Linda Pullerits (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1947. a.), 1952 - 1960 oli stomatoloogia kateedri vanemlaborant, 1960/61. õppeaastast sama kateedri assistent, 1965/66. õa. lõpul vabastatud assistendi kohalt; peale terapeutilise stomatoloogia juhendas L. Pullerits ka kirurgilise stomatoloogia praktikume.

Alates 1962/63. õppeaasta sügissemestrist hakkas stomatoloogia kateedri assistendina tööle Nadežda Vihm (sünd. Vesik; oli lõpetanud stomatoloogiaosakonna 1951. a.), õpetades samuti terapeutilist stomatoloogiat. Aastail 1959 - 1962 oli N. Vihm Moskva Meditsiinilise Stomatoloogia Instituudi sihtaspirant terapeutilise stomatoloogia erialal; med-knd. 1964., dotsent 1966. a-st; 1963/64. kuni 1974/1975. õppeaastani stomatoloogia kateedri juhataja.

Terapeutilist stomatoloogiat on lõpetanud ka Salme Kitus (sünd. Turm; lõpetas stomatoloogiaosakonna 1946. a.),

kes töötas stomatoloogia kateedri assistendina 1956 - 1959; erialalt ortopeed (õpetas samuti ortopeediat), hiljem Tartu stomatoloogiapolikliiniku protesist.

Terapeutilist stomatoloogiat õpetavad käesoleval ajal ka assistendid Mare Saag ja Ruth Vasar ning dotsent Taavo Seedre. M. Saag (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1975. a.) täitis 1976 - 1977 TÜ stomatoloogia kateedri vanemlaborandi kohuseid, alates 1977/78. õppeaastast on ta kateedri assistent. 1982. aastast alates töötab kateedri assistendina R. Vasar (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1978. a.), kes pärast ülikooli lõpetamist töötas samuti nagu M. Saagki kateedri vanemlaborandina; peale terapeutilise stomatoloogia õpetab ka lastestomatoloogiat.

T. Seedre, kes lõpetas stomatoloogiaosakonna 1974. a., asus stomatoloogia kateedrisse tööle assistendina 1980. a.; 1974 - 1976 oli ta kliiniline ordinaator, 1976 - 1979 sihtaspirant Moskva Stomatoloogia Teadusliku Uurimise Keskituudis terapeutilise stomatoloogia erialal; med-kandidaat 1982., dotsent 1989. a-st.

Pärast G. Veerma lahkumist stomatoloogia kateedri õppejõu kohalt sai ortopeedilise stomatoloogia erialal juhtivaks õppejõuks Aliia Kõdar (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1948. a.), kes töötas juba 1953. - 1956. a. kohakaasluse alusel stomatoloogia kateedri õppejõuna, aastail 1956 - 1959 oli ta TÜ sihtaspirandina Riia Meditsiiniinstituudis, pärast aspirantuuri lõpetamist taas stomatoloogia kateedri assistent, med-kandidaat 1965. aastast, dotsent 1972. aastast, õpetab ortopeedilist stomatoloogiat ja ortodontiat.

Ortopeedilist stomatoloogiat õpetas 1961 - 1964 ka Eino Eerma (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1959. a.), TRÜst siirdus ta tööle Võru Rajooni Keskhäiglasse, kus on ortopeedilise stomatoloogia osakonna juhataja. Aastail 1966 - 1979 töötas stomatoloogia kateedris assistendina Eve - Maja Metsa (sünd. Kurvits; lõpetas stomatoloogiaosakonna 1965. a.), õpetas ortopeedilist ja kirurgilist stomatoloogiat. 1979. aastast alates on E.-M. Metsa Tartu Linna Stomatoloogia Polikliiniku peaarst, töötades kohakaasluse alusel aeg-ajalt ka õppejõuna 1/2 - 1/4 kohaga. Käesoleval ajal õpetavad peale A. Kõdari ortopeedilist stomatoloogiat põhikohaga veel assistendid Lauri Siiak ja Olev Salum. L. Siiak (lõpetas stomatoloogiaosakonna 1979. a.) on 1980. aastast stomatoloogia kateedri assistent; 1984 - 1987 oli

sihtaspirant Leningradi I Meditsiiniinstituudis ortopeedilise stomatoloogia kateedris. O. Salum lõpetas TRÜ stomatoloogiaosakonna 1983. aastal, 1984. aastast stomatoloogia kateedri assistent; 1986 - 1988 teenis Nõukogude armees.

TRÜ stomatoloogia kateedri juhatajad pärast V. Hiiet on olnud N. Vihm (1963. aastast kateedri juhataja kt., 1964 - 1975 kateedri juhataja), S. Russak (1975 - 1985 kateedri juhataja), 1975. a. alates on kateedri juhataja Maie Kalnin (sünd. Lõvi).

Stomatoloogiaosakonna (-teaduskonna) õppeprogrammid on ajavahemikus 1950 - 1989 palju kordi muutunud, üksnes aastail 1983 - 1987 muutus õppeprogramm kaks korda. Muutused neis seisnevad peamiselt tundide ümberjaotuses õppeainete vahel, mis on teatud määral seotud ka uute eriainetega. Nii näiteks tuli 70. aastate lõpus omaette eriainaena lastestomatoloogia, mis omakorda jaguneb terapeutiliseks, kirurgiliseks ning ortopeediliseks stomatoloogiaks ehk ortodontiaks. Viimases õppeprogrammis (1987) on tunduvalt vähenenud tundide arv fundamentaalainetes (anatomias, histoloogias, füsioloogias) eriainete ja ühiskonnateaduste kasuks, mis aga kaugeltki ei paranda stomatoloogide kui kõrgharidusega erialaarstide ettevalmistuse taset.

A l l i k a d. K i r j a n d u s

1. RAKA. F. 2088. Nim. 1. S. 235. L. 45; S. 234. L. 31.
2. RAKA. F. 2100. Nim. 4. S. 104. L. 164 - 165.
3. Samas. L. 165 - 166.
4. RAKA. F. 2100. Nim. 4. S. 105. L. 61, 93, 94.
5. RAKA. F. 2100. Nim. 5. S. 147. L. 85, 86.
6. Samas. L. 85 - 86.
7. RAKA. F. 2100. Nim. 4. S. 144. L. 452 - 454.
8. RAKA. F. 2100. Nim. 13. S. 12. L. 45, 138, 164, 182.
9. Samas. L. 35.
10. RAKA. F. R-355. Nim. 1. S. 88. L. 17, 18.
11. RAKA. F. R-355. Nim. 1. S. 93. L. 278 - 282.
12. TRÜ arhiiv. Nim. 7. S. 78. L. 161 - 164.
13. Samas. L. 4 - 7.
14. Eesti Arst. 1942. Nr. 8. Lk. 372.
15. Eesti Arst. 1943. Nr. 3. Lk. 132.
16. Eesti Arst. 1942. Nr. 10. Lk. 459; Eesti Arst. 1942. Nr. 11. Lk. 506, 508.

17. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli isiklik koosseis: 1921. a. II poolaasta - 1. detsember 1930. Tartu, 1921 - 1930.
18. Kõdar, A. Professor V. Hiie elu ja tegevus // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1975. III. Lk. 81.
19. Kõdar, A., Lepasaar, E. Ortopeedilise stomatoloogia õpetamisest Tartu Ülikoolis kuni 1950. aastani // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1987. XXI. Lk. 170 - 180; RAKA. F. 2100. N. 13. S. 34. L. 15.
20. Lõvi-Kalnin, M., Russak, S., Põldoja, A. Naishambaarstid ja TRÜ naisstomatoloogid õppejõududena // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1983. XV. Lk. 177 - 184.
21. TRÜ õppe-teaduskoosseisu biobibliograafia nimestik 1944 - 1980. Tartu, 1987.
22. Дунаевский В.А., Лыви-Калнин М.О., Калнин В.В. Преподавание одонтологии в Тартуском университете и вузах Петербурга в XIX и начале XX века // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1987. Вып. XXI. С. 46-53.

MIHKEL KASK VEEUURIJANA

Astrid Saava

Mihkel Kase veeuuringute alguseks võib pidada tema osalemist Eesti maakondade tervishoiuolude uurimises, mille üheks oluliseks osaks oli veevõtukohtade kirjeldamine ja veeomaduste määramine. Seda tööd alustas Mihkel Kask juba 1926. aastal III kursuse üliõpilasena, jätkas närvikliiniku assistendina ning 1931. aastast Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi assistendina. Ta käis läbi enamiku Eesti maakondi, eriti põhjalikult uuris ta Tartumaa tervishoiuolusid.

Paneb imestama Mihkel Kase põhjalikkus elanike veevarustuse uurimisel. Üksnes Tartumaal uuris ta 2442 veevõtukohta ja analüüsis 616 veeproovi. Ta andis veevõtukohtade jaotuse tüüpide järgi, kirjeldas kaevude konstruksiooni, analüüsis vee reostumise võimalusi sõltuvalt kaevu ehitusest ja veevõtmise viisist, mõttis kaevu sügavuse, veepinna kõrguse ja veekihi paksuse, hindas kaevu kaugust reostusallikatest jne. Veeproovides määras ta vee organoleptilised ja füüsikalised omadused ning kloriidide, ammoniaagi ja nitritite sisalduse. Ta analüüsis ka Emajõe ja Peipsi järve vett, milles määras juba 10 keemilist näitajat. Samuti määras ta Elva, Jõgeva ja Mustvee kaevude vees - kokku 60 proovis - 10 näitajat. Mihkel Kask andis üksikasjalised soovituselised veevõtukohtade olukorra parandamiseks ja näitaskonkreetselt, mida peab tegema kaevu valdaja, millist abi peab andma vallavalitsus, millised on arsti ülesanded, millised sundmäärused on vaja välja anda kaevude õigeks ehitamiseks ja kuidas kindlustada kontroll nende täitmise üle /1/. Sama skeemi järgi uuris ta veevõtukohti kõigis maakondades ja asulates. Kogu see materjal on avaldatud 11 kogumikus. Nüüd, kui me tunneme muret pinnalähedase põhjaveekihi nitraatidega reostumise pärast, on need andmed väärtuslikuks võrdlusmaterjalliks.

Eesti maakondade veevõtukohtade uurimise tulemused kandis M. Kask ette koos prof. Aleksander Rammuliga II Eesti arstide kongressil 1932. a. septembris /2/. Ettekandes märgiti, et Eesti linnadest ainult neljas oli veevärk ja sedagi osaliselt. Ülejäänud linnalised ja kõik maaelanikud said oma joogivee põhiliselt raketega ja pumpkaevudest. Nendest

ainult üks kolmandik andis rahuldavat vett. Elanike veega varustamist pidasid ettekande autorid puudulikuks. Nad nõudsid kiiremas korras jõudmist seisundini, kus kõik elanikud oleksid varustatud kõlbliku joogiveega, mis ka epidemioloogilisest seisukohast on ülitähtis. Kõige paremaks peeti sügavate puurkaevude ehitamist.

Ka kanalisatsiooni võis kõigis Eesti linnades pidada puudulikuks. Juba siis esitasid prof. A. Rammul ja M. Kask nõude, et kanalisatsiooniveed juhitaks bioloogiliselt puhastatult avalikesse veekogudesse väljaspool linna piire /2/. Seda nõuet ei ole me suutnud täita veel tänapäevalgi enamikus Eesti linnades.

Arvatavasti osales Mihkel Kask ka ulatuslikus raudteejaamade, -peatuskohtade ja osalt ka raudteemajade kaevude uurimises, mida tehti prof. A. Rammuli initsiatiivil aastatel 1922 - 1931. Prof. A. Rammul oli sel ajal raudteevalituse konsultant. Tulemuseks oli see, et peaaegu kogu raudtee varustati hea veega, sest tehtud ettepanekud realiseeriti kiiresti /3/. Selle uurimise andmed jäid trükis avaldamata. Samuti osales Mihkel Kask Tartu linna üksikkaevude vee keemilisel ja bakterioloogilisel analüüsimisel, mida Tartu Ülikooli hügieeni kateeder tegi süstemaatilisel aastatel 1921 - 1937. Kokku uuriti 596 veeproovi, neist 414 kateedri töötajate poolt. Uurimistulemustest tegi kokkuvõtte Siegfried Lind /4/.

Mihkel Kase esimeseks iseseisvaks ulatuslikumaks veealaseks tööks võib pidada Tartumaa algkoolide joogivee uurimist 1932. a. detsembrist kuni 18. maini 1933. a. /5/. Üldandmed kaevude kohta koguti küsimustiku alusel. Veeproovid toodi Mihkel Kasele laborisse. Nendes määras ta vee organoleptilised ja füüsikalised omadused ning 10 keemilist näitajat. Kokku uuriti 147 veeproovi 144 koolist. Uuritud proovidest ainult 14 % osutusid heaks, 58 % olid kahtlased ja 28 % hoopis halvad. Algkoolide veega varustamine tunnistati puudulikuks. Peeti vajalikuks koolikaevude parandamist, et nad annaksid laitmatut vett.

Järgnesid täiendused välismaal, töö õppejõuna ja Kehalise Kasvatuse Instituudi juhatajana, mistõttu aega tõsiseks uurimistööks ei jätkunud. 1940. aastal, kui loodi Eesti NSV Tervishoiu Rahvakomissariaat ja Riiklik Sanitaarinspeksioon, kutsuti Mihkel Kask poole koormusega tööle riigi peasanitaarinspektori kohale. Siin töötades jõudis ta orga-

niseerida sanitaarkaitsetsooni rajamise Ülemiste järve ümber /6/. Aastatel 1941 - 1956 tuli Mihkel Kasel represseerituna töötada rasketes tingimustes Komis ja Kasahstanis.

Oluliseks pöördeks Mihkel Kase elus sai tema naasmine TRÜ hügieeni kateedrisse 1956. a. ja asumine selle etteotsa 1958. a. Teadusenergia, mis aastate vältel oli nagu paisuga tõkestatud, vallandus nüüd tormiliselt. Olles oma ala tõeline entusiast, innustas ta teisi, haaras neid kaasa, komplekteeris õigesti ja otstarbekalt kollektiivi, suunas ja juhtis seda oskuslikult, mistõttu uurimistöö sai kiiresti õige hoo sisse ja hakkas asjalikult laabuma.

Vahepeal oli meie maal paljugi muutunud. Olid loodud kolhoosid ja sovhoosid, plaaniti talude kokkuvedamist ja majandite keskasulate väljaehitamist. Mihkel Kaske huvitasid eelkõige maaelanike tervishoiuolud uutes tingimustes. Nii hakkaski kateedri tollaegne kollektiiv (Viktor Kalnin, Virve Ratnik, Heino Tiik ja Malev Uiho) neid küsimusi komplekselt uurima Emajõe, "Rahva Jõu", "Uue Sihi", Lenini- ja Kirovi-nimelises kolhoosis ning Kuuste sovhoosis. Suurt tähelepanu pöörati veevõtukohtadele /7/. Need uurimised näitasid, et enamikul juhtudel said maaelanikud joogivee madalatest raketega kaevudest, mis ise ja mille vesi ei vastanud tervishoiunõuetele. Peeti vajalikuks sügavate puurkaevude rajamist keskasulatesse. Ajutise abinõuna nõuti individuaalkaevude kapitaalremonti ja nendele sanitaarkaitsetsoonide loomist. Maa-arstijaoskonnalt nõuti veevõtukohtade passistamist ja rajooni sanitaar-epidemioloogiateenistusest vee süstemaatilist analüüsimist /8/.

1959. aasta detsembris võttis Mihkel Kask osa üleliidulisest kommunaalhügieenikonverentsist Moskvas, kus arutati järgnevate aastate uurimistööde teematikat /9/. Siit sai ta kinnitust oma plaanidele, et on vaja uurida eeskätt põhjaveet, sest põhjaveele tuleb rajada Eesti kolhooside ja sovhooside ning ka enamiku asulate veevarustus. Samuti on vaja uurida loodusliku vee radioaktiivset fooni ning merevett asulate ja suvituskohdade läheduses. Üntlasi tuleb tegelda vee reostuse vältimise küsimustega. Seejuures pidas ta vajalikuks arendada koostööd teiste spetsialistidega, nagu keemikud, hüdroloogid, hüdroteoloogid, sanitaartechnikud, et tõsta hügieenitööde väärtust. Seega oli uurimistööde programm järgnevateks aastateks paika pandud.

See oli aeg, millal hakati koostama NSV Liidu veevarude

ratsionaalse kasutamise ja kaitse generaalskeemi. Tõusis huvi vee olukorra vastu kogu meie maal. Tallinna Polütehnilises Instituudis loodi 1962. a. Sanitaartechnika Probleemlaboratoorium (eesotsas dots. Harald Velneriga), mis pidi andma teaduslikud alused ja lähteandmed ülalnimetatud skeemi jaoks Eesti kohta. Otsiti kontakti TÜ hügieeni kateedriga, kellel olid pikaajalised traditsioonid vee uurimisel (juba prof. Grigori Hlopini ajast alates). Nii saigialguse aastaid kestnud viljakas koostöö kahe uurimiskollektiivi vahel.

Esimiseks suuremahuliseks tööks kateedril oli "Veeresursside sanitaar-hügieeniline uurimine Eesti NSV lõunarajoonides". See oli üldse esimene lepinguline uurimistöö arstiteaduskonnas. Eesmärgiks oli 1) välja selgitada lahtiste veekogude sanitaarne seisund ja isepuhastusvõime, et kavandada abinõud reostuse vältimiseks; 2) kindlaks teha puurkaevude seisund ja sügavamate horisontide vee omadused ning kavandada abinõud põhjavee otstarbekaks kasutamiseks /10/. Kogu töö organiseerijaks ja hingeks oli Mihkel Kask. See töö tõi pinget igasse päeva, aga ka vastutust, hoolt ja muret. Kahe aasta jooksul käidi 63 ekspeditsioonil, neist 24 korral koos TPI uurijatega. Uuritigi lõuna-Eesti suuremaid jõgesid ja järvi nii suvel kui talvel, kevadel ja sügisel. Võeti ligi 500 veeproovi. Lisaks sellele uuriti 267 puurkaevu, kust võeti veeproovid. Kõik need tuli analüüsida. Siin lõid kaasa TRÜ keemikud. Kogu seda tööd tehti suure entusiasmiga õppetöö kõrvalt ja koolivaheajal.

Töö tulemused näitasid, et enamiku lõuna-Eesti lahtiste veekogude seisund oli selline, et võis ohustada elanike tervist. Mõned jõed ja ojad olid juba siis muutunud reoveekollektoriks /11, 12, 13/. Selgus, et sanitaar-epidemioloogiajaamad oma praktilises tegevuses peaaegu ei tegelnud vee reostuskaitsega. Ei rakendatud vajalikke abinõusid veereostuse vältimiseks. Seega oli pilt kurb juba tol korral, s.o. 25 aastat tagasi. Mihkel Kask mõistis, et puhastusseadmete rakendamine tähendaks sõna otseses mõttes ainult päästetöid, eriti Tartule. Ta rõhutas, et reostamisele tuleb panna piir hoopis radikaalsemate meetmetega.

Eesti lõunarajoonide puurkaevude vesi vastas tol korral üldiselt tervishoiunõuetele, kuid paljude vesi sisaldas liiga palju rauaühendeid. Puurkaevude sanitaarkaitsetsoonid jätsid soovida. Töö tulemuseks olid provisoorsed normatiivid lõuna-Eesti 50 - 100 m sügavuste puurkaevude vee kvaliteedi hindamiseks /14/.

Sellest tööst kasvasid välja uued uurimisteemad, sest Mihkel Kasel oli probleemi leidmise vaistu ja perspektiivi-tunnet. Teda häiris see, et Eestis ei ole komplekselt uuritud mikroelementide sisaldust vees, toiduainetes ja inimese organismis, kuigi mikroelemente kasutatakse nii põllumajanduses, loomakasvatuses kui ka meditsiinis. Praktiliste soovitude andmine nende kasutamiseks nõuab aga kohalike tingimuste arvestamist. Mikroelementide ebaõigisel kasutamisel põllumajanduses võidakse hõlpsasti kasu asemel kahju saada - toodang küll tõuseb, kuid saadud produktid võivad olla mürgised või mürgitatakse elukeskkond.

1965. aastal alustaski TÜ hügieeni kateeder Mihkel Kase initsiatiivil ja juhtimisel koos EPA keemia kateedriga mikroelementide uurimist Eesti vetes. Jälle algasid arvukad ekspeditsioonid (kokku 34), seekord kõigisise Eesti rajoonidesse, v.a. Rapla rajoon. Võeti 295 veeproovi, milles määrati 23 mikroelemendi sisaldus, organoleptilised omadused ja sanitaar-keemilised näitajad. Saadi ülevaade selle kohta, kui palju üht või teist mikroelementi meie veed sisaldavad /15/. Selgus, et tervishoiuliselt on tähtsad esmajoones fluor ja boor, mille kõrge sisaldus mõnede piirkondade joogivees võib põhjustada tervisehäireid /16/. Fluori sisaldust Eesti vetes oli varem uurinud Leopold Kuik /17/, boori uuriti aga esmakordselt. Selliseid suure bioloogilise tähtsusega mikroelemente nagu vask, koobalt, mangaan, molübdeen, nikkel jt. sisaldasid meie veed üldiselt vähe. Senikaua kui puuduvad andmed toiduainete ja söötade mikroelementide sisalduse kohta, ei saa midagi kindlamat öelda selle kohta, kui palju üht või teist mikroelementi inimesed päevas saavad ja milline on selles joogivee osa. Seepärast Mihkel Kask rõhutas, et mikroelementide uurimine peab olema tingimata kompleksne: muld, vesi, taim, loom, inimene. Nende uuringute organiseerimiseks ja koordineerimiseks soovitas ta luua komisjoni ning ühtse mikroelementide probleemlaboratooriumi, kus uuritakse mikroelemente komplekselt. Ta pidas ka vajalikuks, et meedikud uuriksid mõnede haiguste ja mikroelementide vahelisi seoseid. Seda tegigi stomatoloog Veera Kiik fluori kohta /18/. Mihkel Kask ise huvitus mitmesest skleroosist. Meil oleks vaja uurida ka joogivee boorisalduse mõju mao sekretoorsele funktsioonile ja meeste sugulisele aktiivsusele, sest mõnedes Lääne-Eesti piirkondades on vees boori sellisel hulgal, mis kirjanduse andmetel /19, 20/ peaks põhjustama en-

deemilist alahappelist gastriiti ja pärssima meeste sugu-funktsiooni.

Arvestades joogivee fluorisalduse suurt tervishoiu-list tähtsust uurisid Luule Tanning ja Malev Uiho Mihkel Kase juhendamisel selle elemendi sisaldust Tartu linna 75 mitmesuguse sügavusega kaevu vees. Paarõhk oli keskveevärgi kaevude uurimisel. Asutustest valiti õlletehase kaevud, sest nende vesi läheb jookide valmistamiseks. Jõuti järeldusele, et suurem osa keskveevärgi kaevude veest sisaldas vähe fluori, ja soovitati seda fluoreerida. Siluri horisondi kaevude vees oli fluori küllaldaselt. Õlletehase ühe kaevu vees oli aga fluori isegi 5,4 mg/l, s.o. liiga palju /21/.

Varem arvati, et Eesti vesi on vähe mineraliseerunud ja et Eestis ei ole mõtetki hakata otsima mineraalvett. Sü-gavamate puurkaevude uurimine aga kummutas selle arvamuse ja näitas, et Eestis leidub mineraalvett isegi mitmes kohas ja mitmesuguste omadustega. Vaja oli selgusele jõuda, mil-lisel määral ja viisil saab seda kasutada haiguste raviks või lauaveena tervise tugevdamiseks /22/. Mihkel Kask oli üks Tartu Õlletehases toodetava rahva poolt hinnatud mine-raalvee "Väraska" loojatest. Ta andis soovitusel, millises vahekorras segada Värskast saadavat originaalset mineraal-vett Tartu Õlletehase fluoririkka puurkaevuveega, et paran-dada seguvee maitseomadusi ja rikastada seda fluoriga /23/.

Terve rida uusi ja lahendamist nõudvaid probleeme kas-vas välja ka lahtiste veekogude uurimisest. Mihkel Kask sõ-nastas need 1963. a. järgmiselt: "Arvestades sellega, et Eesti NSV tööstus, karjakasvatus üha areneb ja et asulad jõudsasti kasvavad, on tõenäollik, et reovete hulk aasta-aastalt suureneb, põhjustades lahtiste veekogude üha suure-neva reostuse. Vete reostamise vastu võitlemine peab muutu-ma ühiskonna huviobjektiks, kuid see võitlus peab toimuma plaanipäraselt, teadlikult. Kõik veekogud ja nende reosta-jad tuleb passistada, pass peab sisaldama kõik vajalikud andmed (hüdroloogia, sanitaar-hügieenilised, tehnilised jm. küsimused). Rahvamajanduslikult tähtsamaid veekogusid tuleb dünaamiliselt ja detailselt uurida" /10/.

Mihkel Kase juhtimisel ja kaasalöömisel organiseeri-sidki kateedri töötajad reostusallikate sanitaar-hügieeni-lise uurimise algul Tartu veemajanduspiirkonnas, seejärel ka Lääne-Eestis ja saartel. Kokku uuriti ja passistati 522 reostajat ja analüüsiti 141 reoveeproovi. Iga reostaja koh-

ta koostati asukoha ja reovee ärajuhtimise skeemid, hinnati reostaja mõju veekogule. Analooorse töö tegid Põhja-Eestis TPI sanitaartechnikalabori töötajad. Nii uuriti ja passistati esmakordselt kõik olulisemad veekogude reostajad Eestis. Kogu see materjal on trükkis avaldatud /24/.

Jõgede uurimisel sai selgeks, et seni kasutatav üldliiduline uurimismetoodika meie jõgede uurimisel ei rahulda, vaid vajab täiendamist ja täpsustamist väikejõgede eripära arvestamiseks. Eesti jõed aga kuuluvad kõik väikejõgede hulka (v.a. Narva jõgi). Samuti osutus vajalikuks jõgede sanitaarekspertiisi metoodika ja kehtivate reostuskaitseeskirjade täiendamine, esmajoones hapnikurežiimi suhtes. Kõik see nõudis kompleksseid süstemaatilisi, aga ka eksperimentaalseid uuringuid jõgedel nii ööpäev kui ka aasta ringi. Sellel ajal veetis Mihkel Kask enamuse oma vabast ajast ja puhkustest koos kateedri töötajatega välitööl.

Uuringutel selgus, et väikelinnade ja üksikreostajate reovee koostis ja äravool muutuvad ööpäeva vältel oluliselt, mida on vaja arvestada väikejõgede uurimisel /25/. Selgitati seosed vee põhiliste reostusnäitajate ja jõe vooluhulga vahel, mis võimaldavad prognoosida vee kvaliteeti ja jõe reostust. Näidati, et kriitiline režiim jões tekib suvisel madalveeperioodil /12/. Uuriti jõe hapnikurežiimi ööpäevast ja aastaringset dünaamikat. Selgus, et väikejõgede hapnikurežiimile avaldab suurt mõju fotosünteesiline aeratsioon, mis oleneb peamiselt kõrgemast veetaimestikust ja päikese-kiirguse intensiivsusest ning vee reostusest. Jõe sanitaarne seisund on hapniku suhtes kriitiline hommikutundidel. /26/. Näidati, et reovee jões lagunemise kiirus muutub, mistõttu isepuhastuse kiiruskoefitsient ei ole konstantne nagu seni arvati. Nimetatud tulemused olid märkimisväärses pa-nuseks veekogude sanitaarse kaitse teooriasse ja praktikas-se /27/.

Mihkel Kase südameasjaks oli Tartu linna veemure lahendamise. See probleem on hügieeni kateedrit huvitanud juba tema algaastatest (sajandivahetusest) alates, kui küsimuseks oli, kas rajada Tartu veevõrk Emajõe või põhjaveeallikate baasil /28/. Tookord jäi aga veevõrk hoopis rajamata. Nagu teada, rajati see 1929. aastal Meltsiveski allikate baasil. Mihkel Kase arvates tehti sellega suur viga, sest "... ei arvestatud, et 1) kultuuritaseme tõusuga kasvab vee tarbimine tunduvalt; 2) toimub linnastumisprotsess

ja Tartu elanike arv kasvab kiiresti; 3) põhjaveevarud ei ole ammendamatud, millele vihjas juba R. Gulecke 1894. a." /29/.

Veepuudus hakkas Tartut tõsisemalt kimbutama 1960. aastate keskel. Meltsiveski allikate veest enam ei piisanud ja ka vee kvaliteet halvenes aasta-aastalt. Sama probleem on ka praegu. Mihkel Kask pidas õigeks üle minna lahtisele veehaardele, s.o. hakata vett võtma Emajõeest, mis suudab Tartu kasvavat veevajadust pikemaks ajaks rahuldada. Tema juhendamisel uuriski kateeder 1966. - 1967. a. süstemaatiliselt Emajõe, Saadjärve ja Amme jõe vett ning jõudis järeldusele, et Emajõe vesi ülalpool Tartu linna sobib pärast puhastamist ja desinfitseerimist majandus-joogiveena kasutamiseks. Saadjärve vesi on omadustelt mõnevõrra parem kui Emajõe vesi, kuid veeallika valiku dikteerib siiski vee kvantiteet ja ökonoomika. Saadjärve veevarud jäävad Tartu linna veega varustamiseks väheseks. Amme jõe vesi on Emajõe veest halvem ja tema veevarudest ei piisa samuti Tartu linnale /30, 31/.

Mihkel Kask soovitas hakata võtma vett Emajõeest ülalpool Rannat, et säilitada Ranna puhkekohana. Määrati veehaarde sanitaarkaitsetsooni I ja II vööndi piirid ning rõhutati vajadust jälgida rangelt Emajõe lisajõgedel asuvate linnade ja asulate heitvee nõuetekohast puhastamist /30/. RPI "Eesti Projekt" tegi juba eeltöid projekti koostamiseks. Esimese astme pumbajaam pidi tulema allapoole Jänese raudteesilda, filtrihoone aga Kvissentali kohale jõe paremale kaldale /29/. Järgnevalt oli vaja määrata vee puhastamise tehnoloogia. Selleks oli vaja Emajõe vett katseliselt koaguleerida ja kloorida eri aastaaegadel. Katseseadmed kavandati üles seada Mihkel Kase suvekodus Vorbusel. 21. märtsil 1968. a. käidigi seda kohapeal kavandamas. Jõudnud tagasi oma töökabinetti ja istunud laua taha, varises Mihkel Kask kokku.

Nii lõppes suure töö- ja teadusmehe elutee. Tema panus Eesti veehügieeni on jääv.

Kirjandus. Allikad

1. Tartumaa tervishoiuline kirjeldus / Toimet. A. Rammul. Tartu, 1938.
2. Rammul, A., Kask, M. Vesivarustus ja reovete eemaldamine Eesti linnades // Eesti Arst. 1932. XI ak., lisa. Lk. 53 - 54.
3. Kask, M., Norman, H. Tartu ülikooli tervishoiu-instituudist ja selle tegevusest 1895.-1935. a. // Eesti Arst. 1935. XIV ak., nr. 4. Lk. 275 - 306.
4. Lind, S. Tartu linna kaevude vastavusest tervishoiunormidele // Eesti Arst, 1938. Nr. 12. Lk. 929 - 935.
5. Kask, M. Sugemeid Tartumaa tervishoiulistest oludest: Väitekirj arstiteaduse doktori astme saamiseks. Tartu, 1933. 405 lk.
6. Kask, M. Mälestuskilde 1940. ja 1941. aastast // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1967. Nr. 4. Lk. 267 - 269.
7. Каск М., Уйбо М., Калнин В., Ратник В., Тийк Х. О водоснабжении колхозов и совхозов Эстонской ССР // Сб. докладов второй научной конф. Таллинского НИИЭМиГ 28 и 29 дек. 1958 г. Таллин, 1959. С. 184 - 189.
8. Kask, M. Maaelanike joogiveega varustamisest ja veevõutkohtade pasportiseerimisest // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1959. Nr. 3. Lk. 47 - 50.
9. Kask, M. Üleliiduline plaanilis-temaatiline konverents kommunaalhügieeni alal // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1960. Nr. 1. Lk. 70 - 71.
10. Veeressursside sanitaar-hügieeniline uurimine Eesti NSV lõunarajoonides: TRÜ hügieeni kateedri lepingulise töö nr. A-9 lõpparuanne / Juhendaja M. Kask. Tartu, 1963. 124 lk. (Käsitöö TRÜ hügieeni kateedris.)
11. Saava, A. Mõnede Lõuna-Eesti jõgede sanitaar-hügieeniline iseloomustus // TRÜ toimetised. 1964. Vihik 163. Lk. 443 - 448.
12. Каск М., Сээт Я., Ратник В., Саава А., Кампус Л., Асо Э. и др. Загрязнение и самоочищающаяся способность реки Суур-Эмайыги // Сб. докладов IV научной конференции Таллинского НИИЭМиГ 29 - 30 ноября 1962 г. Таллин, 1963. С. 398 - 404.
13. Вельнер Х., Каск А., Каск М., Сээт Я., Ратник В., Саава А. Загрязнение и самоочищающаяся способность рек Педели и Выханду // Сб. докладов IV научной конференции Таллинского НИИЭМиГ 29 - 30 ноября 1962 г. Таллин, 1963. С. 412-418.

14. Каск М., Саава А., Ратник В., Сээт Я., Асо Э, Кильк И., Вахеметса Х. Санитарно-гигиенические условия водоснабжения колхозов и совхозов юга Эстонской ССР // Доклады Респ. конференции по использованию и охране водных ресурсов Эст. ССР /II - 13 июня 1964 г./.. Таллин, 1965. С. 44 - 50.
15. Mikroelementide sisaldus Eesti NSV vetes: TRÜ hügieeni kateedri lepingulise töö nr. A-684 lõpparuanne / Juhendaja M. Kask. Tartu, 1967. 159 lk. (Käsikiri TRÜ hügieeni kateedris.)
16. Saava, A., Ratnik, V., Uibo, M. Eesti vete mikroelementide tähtsus patoloogias // Eesti Loodus. 1973. Nr. 3. Lk. 606 - 608.
17. Куйк Л.А. Содержание микроэлементов фтора и йода в подземных водах Эстонской ССР: Автореф. дис. ... канд. фарм. наук. Тарту, 1964.
18. Кийк В.Х. О влиянии различного содержания фтора в питьевой воде на состояние зубов у детей /в условиях Эстонской ССР/: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1970.
19. Хачатрян Т.С. Влияние бора питьевой воды на секреторно-ферментативную деятельность желудочно-кишечного тракта собак // Гиг. и сан. 1971. № I. С. II - 15.
20. Борисов А.И. Материалы к обоснованию допустимого уровня содержания бора в питьевой воде // Гиг. и сан. 1976. № I. С. II - 16.
21. Fluorisisaldus Tartu linna kaevude vees / TRÜ hügieeni kateeder / Juhendaja M. Kask. Tartu, 1967. 34 lk. (Käsikiri TRÜ hügieeni kateedris.)
22. Kask, M. Eesti mineraalveed // Edasi. 1968. 12. jaan.
23. Uibo, M. "Värska" läks villimisele // Edasi. 1968. 31. okt.
24. Eesti NSV veekogude reostusallikad. Tallinn, 1971 - 1972. I - III kd.
25. Саава А., Вельнер Х. Суточный и сезонный ход загрязнения рек Педели и Вяйке-Эмайыги // Доклады Респ. конференции по использованию и охране водных ресурсов Эст. ССР /II - 13 июня 1964 г./.. Таллин, 1965. С. 104 - 118.
26. Kask, M., Velner, H., Saava, A. Veel kord lahustunud hapniku hulga muutustest Eesti NSV veekogudes // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1965. Nr. 5. Lk. 389 - 391.

27. Saava, A. Väikeste jõgede sanitaarse seisundi uurimise ja hindamise metoodikast Eesti NSV tingimustes: Kandi-
daadiväitekiri. (Juhendaja M. Kask). Tartu, 1967. 262
lk. (Käsikiri TRÜ Teaduslikus Raamatukogus.)
28. Jannus, A., Uibo, M. Vee hügieeniliste omaduste uuri-
misest Tartu Ülikooli hügieeni kateedris // Tartu Üli-
kooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1987. XXI. lk. 150-158.
29. Kask, M. Tartu saab filterveevärgi // Edasi. 1967. 3.,
4. ja 7. veebr.
30. Emajõe sanitaarne iseloomustus ülalpool Tartu linna:
TRÜ hügieeni kateedri lepingulise töö nr. A-1739 lõpp-
aruanne / Juhendaja M. Kask. Tartu, 1967. 35 lk. (Kä-
sikiri TRÜ hügieeni kateedris.)
31. Saava, A. Emajõest, linna veevarustusest ja kanalisat-
sioonist // Edasi. 1965. 6. aprill.

FARMAKOLOOGIA ÕPETAMISE EVOLUTSIOONIST TARTU ÜLIKOOLIS

Leo Nurmand

Sõjajärgne aeg oli kateedril raske, 1945. a. tuli farmakoloogia kateeder praktiliselt uuesti organiseerida. Kateeder kaotas sõja ajal suurema osa aparatuurist ja klaas-esemetest. Õppetööd alustati ühe õppejõuga (prof. Georg Kingisepp), kellele abiks kinnitati 1945. a. veebruaris kaks V kursuse üliõpilast assistentideks (Silvia Kallas, Aksel Saare).

Loenguid peeti ravi-, stomatoloogia- ja farmaatsiaosakonna ning veterinaariaüliõpilastele külmades, kütmata ruumides. Praktilisi töid tuli külmade ruumide, gaasi, katseloomade ja vee puudumise tõttu kärpida. Taastati kateedri vivaarium, turult osteti küülikuid, püüti 150 konna ja laenati kasvatamiseks valgeid hiiri ja merisigu. Täiendati ravimikogu NSVLs kasutatavate ravimitega. Droogikogu täiendamiseks suunati kateedri assistent S. Kallas suvel ravimtaimi koguma. Kateedri töö normaliseerimiseks kulus 2 - 3 aastat.

Loenguid peeti kohapeal koostatud programmi järgi kuni 1948. aastani, mil kehtestati üleliiduline meditsiinikõrgkoolide uus programm. Vastavalt aja nõudele pöörati selles suurt tähelepanu vene ja nõukogude teaduse prioriteedile ja saavutustele. Järjekordne, 1951. a. õppeprogramm süvendas seda suunda veelgi. Arstiteaduskonna nõukogule 1965. a. esitatud farmakoloogia kateedri töö aruandest võib selle perioodi kohta lugeda: "Loengutel tutvustati üliõpilasi eesrindliku nõukogude teaduse saavutustega. Tuli suuremat rõhku panna I. Pavlovi õpetuse juurutamisele, tuli selgitada paljude välismaiste preparaatide väheväärtuslikkust, sest paljud preparaadid on lastud müügile tootjate kapitalistide kasusaamise eesmärgil, tuli vastandada nõukogude ravimeid, mille toime on kindlaks tehtud katseliselt ja kontrollitud kliiniliselt. Loengutel tuli ravimite toime käsitamisel paljastada Lääne autorite vääraid seisukohti ja neile vastandada nõukogude eesrindliku teaduse õiged seisukohad". Õnneks täideti neid programmi nõudeid küllaltki tagasihoidlikult.

Materiaalne baas ei võimaldanud üliõpilastel teha praktilisi harjutusi ajakohasel tasemel, tuli piirduda kõige

lihtsamate, katseloomi mittenõudvate töödega. Olukord paranes alles 1952. a., mil lõpetati vivaariumi kapitaalremont. See võimaldas soetada ja kasvatada katseloomi. Katseloomade sööt tuli aga kateedri õppejõududel endil muretseda ja mitme suve vältel metsas heina tegemas käia. 1952. aastal õppejõudude koosseis kateedris stabiliseerus. Aastatega kateedri materiaalne baas paranes. Muretseti uut aparatuuri nii õppekui ka teadustööks. Sellest tekkis vajadus uue praktikumiruumi järele. 1965. a. ehitati üks kateedri laboratoorium ümber ajakohaseks praktikumiruumiks, kus igal töölaual oli vesi, gaas, suruõhk, tavaline ja madalpingeelektrivool. Trükkis ilmus 3 farmakoloogiaõpikut:

G. Kingisepp, Farmakoloogia, Tartu, 1948;

G. Kingisepp, Farmakoloogia, Tln., 1963;

L. Allikmets, L. Nurmand, Farmakoloogia I, Tln., Valgus. 1982.

Alates 1975. aastast hakati välja andma õppevahendeid rota-printrükkis.

Seoses Eesti Põllumajanduse Akadeemia moodustamisega lõpetati farmakoloogiakursuse lugemine veterinaariteaduskonna üliõpilastele. Uue õppeainena lisandus kliiniline farmakoloogia. Aastatel 1964/65 ja 1965/66 loeti fakultatiivselt peatükke kliinilisest farmakoloogiast ravi V kursuse üliõpilastele. 1971. aastast muutus kursus süstemaatiliseks, haarati lektoritena kaasa kliiniliste kateedrite õppejõude. Kursust loeti ravi- ja pediatriaosakonna VI k. üliõpilastele. 1981/82. 8a-st muutus kursus kohustuslikuks. NSVL Tervishoiuministeeriumi otsusega muudeti TÜ arstiteaduskond kliinilise farmakoloogia õpetamise eksperimentaalseks baasiks. Loengutele lisandusid ka seminarid.

1976. a-st hakati farmakoloogia kateedri baasil korraldama ka arstide täienduskursusi kliinilise farmakoloogia alal. Proviisoritele korraldab kateeder farmakoloogia ja farmakoteraapia täienduskursust 60. aastate teisest poolest alates.

Loengud

Farmakoloogiakursus koosneb traditsiooniliselt loengutest ja praktilistest tööddest. Aastate vältel on tunduvalt muutunud loengutel esitatava materjali sisu ja ülesehitus. Kui esimesel aastakümnel jõuti käsitleda tähtsamaid preparaate üksikult, pöörates tähelepanu ka annustele ja kasutatavatele kombinatsioonidele, samuti esitada huvitavamaid ja

põhjapanevamaid eksperimentaalandmeid, siis edaspidi, ravimite hulga suurenedes, põhimõtteliselt uute ainerühmade ilmutudes ja eriti uusimate andmete kogunedes toimemehhanismide ja muu kohta, tuli aine esituslaadi muuta. Järk-järgult kujunes välja aineterühmade süstemaatika, mis lõpuks vormistati "Raviainete klassifikatsioonina" (TRÜ, 1972, 1977, 1981, 1987). Kuivõrd sellega muutus ainenimetuste õigekiri üliõpilastele kättesaadavaks, kadus vajadus kirjutada preparaate nimetusi tahvlile, klassifikatsioon andis üliõpilastele ka kogu farmakoloogia süsteemi korraga, ülevaate farmakoloogiast tervikuna.

Erifarmakoloogias mindi loengutel üksikpreparaatide omaduste kirjeldamiselt üle ainerühmade üldiste omaduste põhjalikumale käsitlemisele. Kujunes välja enamvähem kindel materjali esitamise süsteem: lühike ajalooline ülevaade, ainerühma üldiseloomustus, andmed farmakokineetikast, toimemehhanismist, -ilmingutest, kõrvaltoimetest, kasutamise üldprintsiibid ja toksilisus. Sellises skeemis sai üksikpreparaate käsitleda vaid võrdlevalt ja sedagi vaid tähtsamate omaduste osas. Õpikute ilmumine (L. Allikmets, L. Nurmand, Farmakoloogia, 1982) ja kättesaadavus nii eesti kui vene keeles võimaldas osa programmist jätta loengul käsitlemata ja anda see üliõpilastele iseseisvaks tööks. See osa on aastataastalt suurenenud, ulatudes kahel viimasel õppeaastal (1987/88 ja 1988/89) 20 - 25 %ni kursuse üldmahust. Õppetöö iseseisva osa suurenemine tingis vajaduse täiustada üliõpilaste teadmiste jooksvat kontrolli.

Aastakümnete vältel on tunduvalt muutunud loengute näitlikustamine. Neljakümnendatel ja viiekümnendatel aastatel illustreeriti loenguid peamiselt kateedri õppejõudude valmistatud tabelitega, eeskätt keemiliste valemitega. Tabelite kõrval demonstreeriti loengutel ka drooge ja näidispreparaate. Oluliseks näitlikustamise vahendiks oli ka loengukatsete demonstreerimine, kuigi Vana Anatoomikumi ringauditooriumis oli seda tehniliselt raske teha. Loengudemonstratsioone viidi läbi kas semestri vältel vastavateemalise loengu käigus või püüti neid koondada kevadsemestrile. Viimasel juhul korraldati neid kateedri auditooriumis konsultatsioonitundide arvel. Demonstreeriti näiteks järgmisi katseid:

- morfiini pärssiv ja tsentraalsete analeptikumide ergutav toime hingamiskeskusesse;
- morfiini ainevahetust pärssiv toime;

- eetri mürgistav annus ja kloroformi südantkahjustav toime küülikul:

- Kraetschmeri refleks;
- veresoonekonda mõjustavate ainete toime Löweni-Trendelenburgi preparaadil;
- atsetüleennarkoos hiirel.

Loengukätsete demonstreerimine elavnes eriti aastatel 1955 - 1957, mil kateedri koosseisus oli ka loenguassistent (E. Vasar). Järgnevatel aastatel loengu demonstratsioonkätsete arv pidevalt vähenes ning 60. aastatel loengukätseid enam ei korraldatud.

Moodsa projektsiooniaparatuuri muretsemine 70. aastate alguses võimaldas kasutama hakata diaprojektsiooni, loodi ka rikkalik slaidikogu. Sellest ajast kuulub slaidide demonstratsioon lahutamatu loengukavva. Diaprojektsiooni kasutuselevõtuga vähenes tabelite osatähtsus miinimumini. Edasi täienes projektsioonitehnika kinoprojektori ja lõpuks valgustahvliga.

Praktilised tööd

Praktiliste tööde ülesandeks on olnud farmakoloogia kui eksperimentaalse teaduse metodoloogia tutvustamine üliõpilastele ja retsepti kirjutamise oskuse arendamine. Nende ülesannete lahendamiseks on kasutatud paljusid erinevaid töövorme, on muutunud ka õpetuse kontseptsioon. Traditsiooniline farmakoloogia praktikum, mille üldskeem kehtis 70. aastate keskpaigani, oli järgmine. Üliõpilased töötasid laudkondadena, igas 5 - 6, hiljem 3 - 4 üliõpilast. Praktikum algas sissejuhatusega, kus lisaks teoreetilisele osale anti ka täpne tööde teostamise metoodika. Pärast seda tegid üliõpilased eksperimente katseloomadel (konnad, hiired, küülikud) või endal. Eksperimendi tulemus fikseeriti protokollis. Praktikum lõppes õppejõupoolse kokkuvõttega. See üldine skeem aastatega täienes. Töö metoodilise osa kohta koostati juhendid, esialgu masinakirjas, hiljem rotaatoril paljundatult. Koostati ka õppevahend (Farmakoloogia praktikum II, TRÜ, 1975). Protokollide jaoks seati igale laudkonnale sisse vastav vihik, mille õppejõud praktikumi lõpus viseeris. Kokkuvõtte tegemise osatähtsus suurenes ja põimus üliõpilaste küsitlemisega jne. Suurenes ka üliõpilaste teadmiste kontrolli osatähtsus. Kui esialgu praktikumis teoreetilisi teadmisi ei kontrollitud, siis aastatega nõudlikkus suurenes. Kõik see aga hakkas piirama praktiliseks tööks ettenähtud aega.

Vaatamata täiustustele ei andnud klassikaline praktikumi ülesehitus rahuldavaid tulemusi. Liiga palju aega kulus eksperimendi ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks. Üliõpilaste tähelepanu oli suunatud eelkõige töö tehnilisele küljele. Tänapäeva teaduse seisukohalt küllaltki primitiivsed katsed ei andnud 100 % oodatud efekti, sest katsevead varjutasid sageli õigeid tulemusi. See raskendas õppejõul kokkuvõtte tegemist ja rikkus sageli pedagoogika printsiipe. Kõige selle tõttu oli praktikumi kasutegur minimaalne.

Arvestades neid asjaolusid, hakati praktikumides korraldama seminaritüüpi õppusi, mis 70. aastate lõpuks eksperimentaalsed tööd peaaegu täielikult välja tõrjusid. Seati sisse referaadid, mida praktikumi käigus arutati. Arutelu põimus üliõpilaste frontaalse küsitlusega. Ka nüüd evolutsioneerusid praktikumi sisu ja vorm pidevalt. Muutus ka praktikumi kontseptsioon. Leiti, et eksperimentaalse farmakoloogia metodoloogia tutvustamine tänapäeva tasemel ei ole meie oludes võimalik, peale selle on ainult metodoloogia tundmisest üliõpilasele ja eriti praktiseerivale arstile väga vähe. On vaja õpetada ja igati arendada farmakoloogilist mõtlemisoskust. Formuleeriti tees: üliõpilane peab omandama oskuse põhjendatult valida olukorrale (ülesandele) vastav ravim ja seda ravimit retseptis välja kirjutada. Mõtlemis- ja analüüsimisoskuse arendamiseks rakendati esialgu Moskva I Meditsiiniinstituudi eeskujul katseliselt probleemslaidide arutelu, kuid see süsteem kateedri õppejõude täielikult ei rahuldanud ja sellest loobuti peatselt.

Retsepti kirjutamisoskuse kujundamine toimus paralleelselt farmakoloogia praktiliste töödega. Esimestel aastakümnetel kuni vastava õppevahendi koostamiseni (H. Kurvits, O. Rajavee, Farmakoloogia praktikum I: Retseptuuri alused, TRÜ, 1975) tutvustati üliõpilastele ravimvorme ja nende valmistamise tehnoloogiat praktikumis mikroloengutena. Need toimusid kuni 60. aastate alguseni hajutatult õppeaasta vältel, hiljem omaette tsükлина sügissemestri algul. Praktikumides valmistasid üliõpilased ise lihtsamaid ravimvorme (pulbrid, pillid, salvid, lahused jm.). Retseptide kirjutamise praktikume viidi läbi mõned korrad semestris. Õppevahendi ilmunisega kadus vajadus mikroloengu järele ja vabanenud aega sai kasutada retsepti praktiliseks kirjutamiseks. 1961/62.8a-st seati sügis- ja kevadsemestril sisse retseptiarvestus. Selle sooritamiseks pidi üliõpilane kirjutama viigadeta 5 retsepti,

kusjuures ravimi õigekiri ja annus olid antud. Kuivõrd nõudlikkus oli suur, sooritasid üliõpilased arvestuse tavaliselt 4. - 5. korral, selle tulemusel retseptide kirjutamise oskus paranes tunduvalt. Et võimaldada üliõpilastel ette valmistada arvestuseks, anti välja retseptiülesannete kogumik (L. Nurmmand, O. Rajavee, Farmakoloogia praktikum III: Retseptiülesanded, TRÜ, 1976). Kogumik sisaldas arvestuseks mõeldud retseptide kõrval ka retseptiülesandeid näidustuste järgi. Neid võeti ka kevadsemestri arvestuse programmi. Retseptiülesandeid näidustuste järgi hakati lahendama ja analüüsima ka praktikumi käigus, nende osatähtsus järjest suurenes. Retseptiülesannete kogumikku täiendati pidevalt ja anti välja korduvalt (1982, 1986). Arenes ka analüüsi meetodika. 80. aastate keskel töötati lõplikult välja ülesande standardne lahenduskäik, nn. retsepti põhjendus. Sellest ajast on retseptiülesannete lahendamine referaatide ja arutelu kõrval farmakoloogia praktikumi põhisisuks. 1988/89. õa. toimub retseptiülesannete lahendamine järgmise skeemi järgi:

- üliõpilane formuleerib, missugust toimet ülesandes nõutakse;
- kirjeldab kõikvõimalikke mehhanisme soovitava toime saamiseks;
- loetleb kõik kõne alla tulevad ravimite rühmad ja esindajad;
- otstarbeka preparaadi valikul kõrvutab preparaate kineetikat, toimeilminguid, kõrvaltoimeid ja valib konkreetse preparaadi;
- selgitab selle ravimvormi, annuse, kasutamisskeemi;
- vormistab retsepti.

Sellist analüüsi võib teha individuaalselt või rühmiti, kasutades abimaterjali või mitte. Seniste kogemuste põhjal arendab see moodus üliõpilaste mõtlemist ja mobiliseerib passiivseid teadmisi.

Üliõpilaste teadmiste kontroll

Üliõpilaste teadmiste lõpptaset kontrollitakse kursuse lõpus eksamil. Eksam toimub traditsiooniliselt suuliselt pileti alusel, millele lisaks üliõpilane valmistab ette 2 retsepti. Selline moodus on säilinud kõigil pärastõppeaastatel praktiliselt muutusteta. Muutunud on aga jooksev teadmiste kontroll. Kuni viimaste aastateni toimusid mahukad kontrollitööd 2 korda õppeaasta vältel. Need tööd toimusid eri aastatel suulise küsitlusena või kirjalikult. 70. aasta-

te algul mindi üle suulisele kollokviumile, sellele lisaks oli 2 retseptiarvestust. Viimasel kahel õppeaastal (1987/88 ja 1988/89) suurendati üliõpilaste soovil kollokviumide arvu 7ni, vähendades ühtlasi nende mahtu. Õppetöö planeeriti selliselt, et loengutes ja praktikumidel käsitletakse mingit teemat, see lõpeb konsultatsiooniga ja kollokviumiga, mis hõlmab ka iseseisvalt läbitöötatud materjali.

60. aastate keskel hakati praktikumis regulaarselt tegema tunnikontrolli, mille vorm on aastate jooksul pidevalt muutunud. On kasutatud programmeeritud kontrollteste valikvastustega, suulist küsitlust, testi. Viimane osutus kõige otstarbekamaks, sest koos vastuste formuleerimisega võimaldas see ka retseptide kirjutamise oskust kontrollida. Korduvalt on välja antud testide küsimustikke (Farmakoloogia kordamisküsimused, TRÜ, 1979, 1982, 1988). Ajaliselt on testi kasutatud nii enne praktikumi, eelneva ettevalmistuse kontrollimiseks kui ka pärast praktikumi, omandatud teadmiste fikseerimiseks. Kummalgi variandil on omad eelised ja puudused. Põhiline puudus on ajakulu, testiks koos vigade analüüsiga kulub vähemalt 15 - 20 minutit, mis kevadsemestril 90-minutise praktikumi jooksul on küllaltki tuntav ajakulu.

1987/88. 6a. on seoses kollokviumide arvu suurendamisega ja vastu tulles üliõpilaste tungivale soovile testidest loobutud ning piirdatakse teadmiste jooksva kontrolliga praktikumi käigus.

* * *

Nagu ülevaatest selgub, on õppeprotsess TRÜ farmakoloogia kateedris toimunud pidevas arengus ja uute suundade otsingul. Selle tulemusel on nii loengu kui ka praktikumi kontseptsioon, sisu ja ülesehitus muutunud tunduvalt kaasajsemaks ja loodetavasti ka efektiivsemaks.

TARTU ÜLIKOOList ARSTITEADUSKONNA ERALDAMISE JA ISESEISVA MEDITSIIINIINSTITUUDI ORGANISEERIMISE KATSETEST

Viktor Kalnin

Peatselt pärast Eesti inkorporeerimist NSV Liidu koosseisu kerkis küsimus ka meditsiinilise kõrghariduse ümberkorraldamisest noores liiduvabariigis. Tekkis küsimus, kas jätta arstiteaduskond Tartu Ülikooli juurde või asutada iseseisev Tartu (hiljem Eesti) Meditsiiniinstituut. Selle küsimuse arutamiseks peeti 2. novembril 1940 Hariduse Rahvakomissariaadis koosolek, millest rahvakomissar J. Semper oma kirjas 26. oktoobrist 1940 palus osa võtta ka TRÜ rektorit ja prorektoreid /1/.

Juba 4. novembril 1940 toonitas arstiteaduskonna dekaan prof. Gerhard Rooks oma kirjas TRÜ rektorile vajadust võtta arstikaadri koolitamise küsimuses lähitulevikus ette mitmeid ümberkorraldusi. Ta pidas silmas arstiteaduskonnale suurema autonoomia andmist ülikooli raamides, eriti majandus- ja administratiivala ümberkorraldamist. Kuna farmaatsiaosakond arstiteaduskonna juures kujutas endast täiesti omaette distsipliinide kogumit arstiteadusest erinevate õppeainetega, siis G. Rooksi arvates oleks pidanud selle ala korraldamist juhtima farmaatsiaala esindaja arstiteaduskonna dekaani teise abina, kes oleks osalenud ühtlasi ka ülikooli nõukogu istungitel arstiteaduskonna dekaani asetäitjana farmaatsiaosakonna küsimustes /2/.

ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadi juures moodustati 11. novembril 1940 komisjon koosseisus: E. Tare, Mihkel Kask, A. Paomees, Artur Meerits ja M. Volmer. Komisjoni ülesandeks oli arutada Tartu Ülikooli kliinikute ja arstiteaduskonna muude asutuste allutamise küsimust tervishoiu rahvakomissariaadile (Terrakomaadile). Oma koosolekul 12. novembril 1940 tuli see komisjon üksmeelsele otsusele: likvideerida Tartu Ülikooli juures arstiteaduskond ja asutada Tartus tervishoiu rahvakomissariaadile alluv Riiklik Arstiteaduse Instituut NSV Liidu vabariikides tegutsevate analoogiliste meditsiiniinstituutide eeskujul /3/.

Oma otsust püüdis komisjon motiveerida järgmiste põhjeteesidega: 1) tervishoiuala juhtimine ja korraldamine töötava rahva tervise paremaks teenindamiseks peab toimuma ühest

keskusest (Terrakomaadist); 2) senine arstiteaduskonna mitteallumine tervishoiu keskasutusele tekitab suuri puudusi, eriti kaadri väljalaskmisel, mis polnud kooskõlastatud tege-liku elu nõuetega nii arstide üldarvu kui üksikute erialade spetsialistide vajaduse seisukohast; 3) kõrgemad ülikoolior- ganid, koosnedes mitteamistiteadlastest, pole võimelised la- hendama arstiteaduse arendamise ja uute teadusmeetodite kat- setamise küsimusi otstarbekohaselt; 4) ootamatult puhkevate epideemiatega puhul on raskendatud arstiteaduskonna õppejõudu- de ja üliõpilaste kiire mobiliseerimine sel juhul, kui ter- vishoiu rahvakomissariaadil puudub õigus nende tööle suuna- miseks; 5) arstiteaduskonnal tuleb aegajalt korraldada täi- enduskursusi, mille vajalikkuse ja iseloomu määrab tervis- hoiu rahvakomissariaat, sellisel juhul on aga nende korral- damine raskendatud, sest asjaajamist tuleb teostada teise, s.o. hariduse rahvakomissariaadi kaudu; 6) arstiteaduskond, allugu mistahes komissariaadile, p e a b nii arstide ette- valmistamisel kui ka haigete ravi korraldamisel tunnustama tervishoiu rahvakomissariaadi poolt kehtima pandud nõudeid ja neist kinni pidama. Kui aga tervishoiu üldjuhtimine ja arstiteaduskonna majandamine toimub tervishoiu rahvakomissa- riaadi kaudu, siis jääb hariduse rahvakomissariaadile üli- kooli arstiteaduskonna suhtes niivõrd vähe ülesandeid, et pole millegagi põhjendatud teaduskonna juhtimises sel puhul tekkiv dualism; 7) ka ajalooline pieteet (300aastasest üli- koolist tema ühe vanima ja kuulsusrikkama osa eraldamine) ei tohi tõkestada elu edasiarendamist ja ajanõuetele enam vas- tavate abinõude läbiviimist. Kui ajaloolist pieteeti pidada Tartu Ülikooli suhtes ületamatuks takistuseks, siis ei oleks tohtinud likvideerida ülikooli juures ka üht vanimat, teoloo- giateaduskonda ja eraldada ülikoolist terve majandusteadus- kond /4/.

28. detsembril 1940 toimus arstiteaduskonna liikmete nõupidamine, millest võtsid osa professorid Ludvig Puusepp, Ulrich Karell, Valter Hiie, Ernst Saareste, Jaan Uudelt, Aadu Lüüs, Franz Grant, Bernhard Jürgens, Voldemar Vadi, Artur Linkberg ja G. Rocks. Nõupidamisel jõuti üksmeelsele seisukohale, mille dekaan G. Rocks läkitas järgmisel päeval TÜ rektorile Hans Kruusile. Otsuses toonitati esiteks, et arstiteaduskond peaks kuuluma tervikuna (asutused ja personal) ühe keskasutuse alla. Olukorda, et instituudid kuulusid ülikooli juurde, kliinikud aga Terrakomaadi alla, või ravi-

ja õppepersonal eri keskuste alla, ei peetud otstarbekohaseks õppe- ja teadustegevuse koordineerimise seisukohalt. Teiseks märgiti otsuses, et praegu, kus uus TÜ seadus ja ümberkorraldused ülikooli struktuuris on loonud suhteliselt häid eeldusi ka meditsiiniliste distsipliinide arenguks ülikooli juures ning kuna arstiteaduskonna iseseisvaks instituudiks ümberkujundamise paljud küsimused jäävad veel lahtiseks või raskesti lahendatavaks, tuleb pooldada arstiteaduskonna jäämist terviklikul kujul ülikooli juurde. Selliselt olevat lahendatud küsimus ka teistes uutes liiduvabariikides Lätis ja Leedus /5/.

Edasi järgneb selles kirjas kliinikute ja instituutide funktsioonide ja nende vahetkordade käsitlemine juhul, kui nad jäävad ülikooli juurde. Asjaolu, et ülikooli kliinikud erandina teistest kliinikutest ja haiglatest alluvad ülikoolile, ei tohiks raviküsimustes tekitada mingeid raskusi, vaid vastupidi, uurimis- ja õppeasutuse juures peaks ravitase koguni tõusma. Seejuures arvati, et on loomulik ülikooli kliinikute allumine ravikorralduste suhtes üldistele riiklikele, tervishoiukorraldustele nii kohustuste kui õiguste osas. Puuduseks peeti tolleaegseid ajutisi korraldusi, mille kohaselt ülikooli kliinikutel polnud lubatud oma ravialustele haiguspunktsiooni andmine ainult põhjusel, et need ei allunud tervishoiu rahvakomissariaadile. See tekitas õigustatud murinat abiotsijate hulgas. Peeti vajalikuks, et tervishoiualased üldkorraldused tuleksid ülikooli kliinikutele ühise keskasutuse (ülikooli arstiteaduskonna dekanadi) kaudu, mitte aga sellest mööda minnes ettekirjutustega üksikutele kliinikutele. Kliinikute personali suhtes arvati, et kateedrijuhatajad või nende asetäitjad olgu ühtlasi kateedri juurde kuuluvate abiõppeasutuste (kliinikud, laboratooriumid jne.) juhatajateks. Kateedri assistendid alluvad oma töös asutuste juhatajate korraldustele, kusjuures üks osa neist jäägu piiramata ajaks kateedri koosseisu, teine osa aga ülikooli juurde kindlaks ajaks (2, 3 kuni 4 aastaks), et saada eriettevalmistust, seejärel aga viidaks üle tervishoiu rahvakomissariaadi korraldusse. Mõlemat liiki assistentide arv oli tarvis fikseerida erikorraldusega. Eriarstide kaadri suurendamiseks peeti soovitatavaks, et tervishoiu rahvakomissariaat komandeeriks omalt poolt arste ülikooli meditsiini-asutustesse täiendusele. Seega peeti silmas eriarstide ettevalmistamist ordinatuuri kaudu. Meditsiinilise abipersonali (õed, sanitarid,

põetajad jne.) suhtes arvati, et ka see peaks kuuluma koos eelmiste töötajatega ühe keskasutuse alla, mis soodustaks ladusat ja koordineeritud tööd kliinikutes /6/.

Majandamise kohta arvati, et kliinikute kuulumisel ülikoolile tuleks viimase majandusosakonnas eraldada arstiteaduskonna jaoks eri osakond majandusasjade lahendamiseks. Kliinikute eelarve võiks jääda kogu ulatuses ülikooli juurde. See tõstaks küll ülikooli väljaminekuid ja näitaks kulude suurenemist arvestatult ühe üliõpilase kohta. Eelarves võiks sel puhul lahutada kulud, mis on seotud otseselt õppetööga, ja need kulud, mis on seotud raviga. Teise, väga mõeldava moodusena kaaluti võimalust, et ravikulud (abipersonali palgad ja kulud tasuta ravi eest) oleksid ette nähtud tervishoiu rahvakomissariaadi eelarves, kes tasuks ülekande korras ülikoolile ravikulud. Tervishoiu rahvakomissariaat ja hariduse rahvakomissariaat peaksid edaspidi ühiselt lahendama ka uute kliinikute ehitamist ja nende varustamist, sest vastupidisel korral jääksid ülikooli kliinikud, mis peaksid olema eeskujulikemas seisukorras, oma sisseseadetelt ja ehitustelt maha provintsihaiglatest /7/.

31. detsembril 1940 toimus arstiteaduskonna kateedrijuhatajate nõupidamine seisukoha võtmiseks tervishoiu rahvakomissariaadis 12. novembril 1940 toimunud 5liikmelise komisjoni koosoleku otsuste suhtes. Selle koosoleku protokolli ärakirja oli hariduse rahvakomissariaat saatnud ülikoolile 29. detsembril 1940. Nõupidamisele olid ilmunud kõik arstiteaduskonna kateedrijuhatajad, resp. asetäitjad, arvult 25. Lisaks ülalmainituile võtsid nõupidamisest osa: Eduard Aunap, Nikolai Veiderpass, August Arrak, Alma Tomingas, Maks Tiitso, Georg Kingisepp, Karl Schlossmann, Albert Valdes, Siegfried Lind, Henn Parts, Maksimilian Bresowsky, Reinhold Kleitsman, Jüri Haldre ja Ernst Veinberg /8/.

Arutades tervishoiu rahvakomissariaadi ülalnimetatud komisjoni seisukohti ja motive, jõuti nõupidamisel üksmeelsele otsusele, mille arstiteaduskonna dekaan professor G. Rocks toimetab kohe edasi ülikooli rektorile.

Otsuses märgiti: 1) arstiteaduskond kõigi oma abiasustustega TRÜ juures suudab, seoses teiste ülikooli distsipliinidega, täita kõiki neid nõudeid, mis on püstitatud meditsiinikõrgkoolide suhtes, s.o. arendada õppe- ja teadustegevust ning kaasa aidata üldise meditsiini taseme tõstmisele, hoolitsedes ka kvalifitseeritud ravivõimaluste eest vas-

tavalt tervishoiu üleriiklikele korraldustele ja nõuetele; 2) TRÜ ajutine põhikiri ja ümberkorraldused ülikooli struktuuris võimaldavad arstiteaduskonnale praegu tunduvalt soodsamat arengut, kui võimaldas kodanliku režiimi ajal kehtinud ülikoolide seadus; 3) täiesti iseseisva, ülikoolist sõltumatu meditsiiniinstituudi loomine ei ole meil lähemal ajal hästi mõeldav, kuna see vajaks pikemat aega ja suuri ainelisi võimalusi, selleks et sisustada uusi laboratooriume, rajada auditooriume ja muid vajalikke ruume, mida praegu annab kasutada ülikool. Nii kasutab arstiteaduskond erilaboratooriume keemias, füüsikas, botaanikas, zooloogias, üldbioloogias jt. aladel. Osal aladel tuleks luua eri kateedrid (marksismi-leninismi põhialuste õpetus, sõjaline õpetus, keeleõpetus ja kehaline kasvatus), kusjuures raskusi valmistaks õppejõudude saamine. Uute asutuste ja hoonete rajamine lühikese ajaga pole samuti võimalik ning on seotud suurte kuludega. Seepärast ka meil Eesti NSVs oleks ülaltoodud kaalutlustel otstarbekam jätta arstiteaduskond ülikooli koostisesse, lubades teaduskonnale teataval määral suuremat iseseisvust, nagu seda lahendab ka TRÜ ajutine põhikiri. Sellise lahenduse juurde on jäänud ka teised nooremad liiduvabariigid Läti ja Leedu, seda enam, et kõikide vajalikkude ülesannete täitmine arstiteaduskonna kaudu on võimalik samal määral nagu iseseisva instituudi kaudu /9/.

Lükati ümber tervishoiu rahvakomissariaadi 5liikmelise komisjoni motiivid. Muu hulgas märgiti, et NSV Liidus oli arstiteaduskondade eraldamise üheks teguriks üliõpilaste suur arv ja suurenenud nõudmine arstikaadri järele. Uute liiduvabariikide suhtes, kus üliõpilaste arv on väiksem, on lubatud teha ka erandeid. Nõnda on Lätis ja Leedus arstiteaduskonnad jäänud ülikoolide juurde, Läti RÜs koondati arstiteaduskonna juurde ka kliinikud, mis seni kuulusid linnale ja olid antud ülikoolile kasutamiseks. Rõhutati, et arstiteaduskonna jäämisel ülikooli juurde ei ole häiritud tervishoiuala juhtimine ja korraldamine ühest keskusest. Õppe- ja teadustöö küsimused lahendatakse igal juhul üleliiduliste korralduste alusel, kuna tervishoiu rahvakomissariaadi antud tervishoiu- ja ravikorraldusi on ülikool alati vajalikult respektierinud. TRÜ arstiteaduskond, arvestades kõiki asjaolusid, leidis, et tema eraldamine ülikoolist ei ole põhjendatud. Uus ülikooli struktuur võimaldavat arstiteaduskonnal täita kõiki ülesandeid, mis on seotud tervishoiuga sotsia-

listlikus ühiskonnas. Lõpuks märgiti, et arstiteaduskond näeks töö koordineerimise huvides meeleldi, et ka kliinikud jääksid ülikooli juurde, nii nagu on tehtud Läti RÜs /10/.

Tartu Ülikooli rektor Hans Kruus andis 1. jaanuaril 1941 arstiteaduskonna kateedrijuhatajate 31. detsembri 1940. a. nõupidamise seisukohavõetud edasi hariduse rahvakomissariaadile, lisades saatekirjas, et TRÜ rektor ühineb põhimõtteliselt dekaan G. Rooksi poolt kokkuvõetud arstiteaduskonna seisukohtadega /11/.

ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadile ei saanud meeldida arstiteaduskonna eitav suhtumine viimase reorganiseerimisse iseseisvaks meditsiiniinstituudiks. See nähtub sellestki, et tervishoiu rahvakomissariaat hakkas esitama otsitud põhjusi rahulolematuse avaldamiseks arstiteaduskonna tegevusega.

Nii sai hariduse rahvakomissariaadi teaduse ja kõrgema hariduse osakond kirja tervishoiu rahvakomissariaadilt, millele oli alla kirjutanud rahvakomissar Viktor Hion. See kiri saadeti edasi TRÜ rektorile 5. märtsil 1941 ning koosnes järgmistest punktidest: 1) teoreetilised, eriti kliinilised kateedrid ei ole komplekteeritud kvalifitseeritud õppe-teaduskaadriga. Mitmes kliinikus täidavad nende ülesandeid vanemate kursuste üliõpilased, samal ajal kui suure staažiga ja teaduslike kraadidega kogenud arstid töötavad jaoskondades praktilisel töö. Arstiteaduskonna juures ei ole organiseeritud aspirantuuri ja ordinatuuri; 2) arstiteaduskond ei kasuta tervishoiu rahvakomissariaadi raviasutuste võrku Tartus õppebaasina; 3) arstide ja farmatseutide teadusuuringud ülikooli juures on likvideeritud, uusi nõukogulikke aga pole loodud; 4) farmaatsiateaduskond andis varem välja 2 teadusajakirja, praegu mitte ühtki; 5) prof. Puusepa närvikliinikus "tehakse" remonti juba terve aasta, praegu on remont katkestatud ja osas ruumides ei saa haigeid vastu võtta; 6) ülikooli raamatukogusse pole tellitud ühtki NSV Liidu meditsiiniajakirja /12/.

Sellele kirjale saatis TRÜ rektor juba 7. märtsil 1941 arstiteaduskonna põhjaliku vastuse. Selles märgiti muu hulgas, et üliõpilaste rakendamine on ajutine nähtus, mis on tingitud arstide arvu vähenemisest, osalt suurema praksisega eriarstide üleviimisest tervishoiuvõrku. Arstiteaduskond on pöördunud ka Terrakomaadi poole vakantsetele kohtadele vanemate arstide toomiseks maalt, millele on järgnenud eitavad vastused. Alles viimasel ajal on Terrakomaat lubanud vastu

tulla vanemate kaastööliste saamiseks, seoses millega võiksid küsimuse alla tulla ka konkursid. Mõningate kohtade täitmisel üliõpilastega on arstiteaduskond püüdnud vastu tulla ka Terrakomaadile, soodustades viimasel arstikaadri säilimist. Aspirantuuri ja ordinatuuri täitmisele kavatsevat arstiteaduskond asuda lähemal ajal. Arstiteaduskond on kasutanud Terrakomaadi raviaasutuste võrku õppebaasina sel määral, kuivõrd arstiteaduskonna enda asutused pole seda võimaldanud: nii on arstiteaduskond mõni aeg tagasi pöördunud Terrakomaadi poole Tartu Haigla sisehaigusteosakonna kasutada saamiseks prope-deutilise meditsiini õpetamiseks, milline küsimus lahenenud soodsalt. Ülikooli juures polevat likvideeritud ühtegi arsti-de ega farmatseutide teadusühingut juba sel põhjusel, et sää-raseid pole üldse olnud. Need ühingud tegutsesid Tartus ja olid registreeritud väljaspool ülikooli. Et neid ühinguid uuesti luua, tuleb leida initsiaatorid enda hulgast. Ülikooli juures oli senini registreeritud ainult Akadeemiline Arsti-teaduse Selts, mille funktsioonid on kandunud osaliselt üle taas loodud meditsiiniüliõpilaste ametiühingu sektsioonile. Farmaatsiaosakond (mitte -teaduskond) polevat kunagi välja andnud teadusajakirju, senini ilmunud ajakirju "Pharmacia" ja "Eesti Rohuteadlane" andsid välja vastavad kutseorganisatsi-oonid. Ülikooli raamatukogu on NSV Liidust tellinud 47 aja-kirja, nendest saadakse Riikliku Kirjastuskeskuse (natsiona-liseeritud Akadeemilise Kooperatiivi) raamatukaupluse kaudu 29 ajakirja, millest 5 on meditsiinilised, tellimishinnaga 242.- rbl. ehk üldsummast 20 %, milline suhe olevat normaalne jne. Lõpuks rõhutati, et kõigest ülalmainitust järeldub, et paljud kirjas esitatud küsimused ei ole vähemalgi määral tingitud arstiteaduskonna mitterahuldavast juhtimisest hariduse rahvakomissariaadi poolt, vaid puudulikust informatsioonist, mis on Terrakomaadil ülikooli suhtes, mida aga väga hõlpsasti saaks parandada tihedama kontakti loomisega /13/.

Kümmekond päeva hiljem, 17. märtsil 1941 oli arstitea-duskonna dekaan G. Rooks sunnitud saatma kiire kirja ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadile. Selles ta teatab, et viimas-tel päevadel suunati Terrakomaadi korraldusel ülikooli arsti-teaduskonna kliinikutest paljud õdede kohtadel töötavad isi-kud mujale - maakondadesse ja jaoskondadesse, ilma et sellest oleks informeeritud kliinikute juhatajaid või arstiteaduskon-na dekanaati. Selle tagajärjel kaotas osa kliinikutest kvali-fitseeritud õdede kaadri ja sattus raskesse seisukorda /14/.

Muidugi, mõned arstiteaduskonna õppejõud said tutvuda teistes liiduvabariikides tegutsevate meditsiiniinstituutide õppe- ja teadustöö korraldusega. Nii viibis grupp professoreid (G. Rooks, V. Hiie, A. Tomingas, V. Vadi ja A. Valdes) 27. aprillist 11. maini 1941 komanderingus Leningradis ja Moskvas, kus nad tutvusid lähemalt sealsete meditsiiniinstituutide tegevuse ja töökorraldusega /15/. Seal tehtud tähelepanekutest püüti osa rakendada ka Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas, samuti nõudsid juba uued õppekavad ümberkorraldusi nii õppe- kui teadustöös. Kuid see küsimus vajab eraldi käsitlust spetsiaalses artiklis.

ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaat püüdis oma nurjunud ettevõtet realiseerida hiljemgi. 3. juunil 1941 saatis ENSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja E. Päll kirja TRÜ rektorile, milles palus teatada TRÜ esindaja arstiteaduskonna eraldamise ja iseseisvaks meditsiiniinstituudiks reorganiseerimise eeltööde komisjoni. 5. juunil 1941, vastuseks eespool mainitud kirjale, määras TRÜ rektor nimetatud komisjoni koosseisu TRÜ poolt rektori abi majandus-administratiivalal J. Hannibali ja õppeprorektori abi Aksel Kipperri /16/.

TRÜ arstiteaduskonna dekaan aastail 1949 - 1950 prof. Elmar Karu märgib oma aruandes "Arstiteaduskonna õppe-, kasvatus-, teadusliku ja ühiskondliku töö kohta aastail 1940 - 1950", et 1941. a. kevadsemestril oli päevakorras arstiteaduskonna eraldamine ülikoolist iseseisva meditsiiniinstituudi loomiseks. Sellega seoses toimus rida nõupidamisi ENSV Tervishoiuministeeriumis ja Tartus viibisid NSVL Tervishoiuministeeriumi esindajad. Semestri lõpuks olevat välja töötatud instituudi põhikiri ja meditsiiniinstituudi loomine senini arstiteaduskonna kasutuses olnud asutuste ja kliinikute baasil oli teostamisel, administratiivhooneks oli ette nähtud hoone H. Heidemanni tänaval, kus praegu asub Tartu Kunstikool /17/. Kuid mittevajalik ümberkorraldus jäi seekord ellu viimata peatselt alanud sõja tõttu.

Sõjajärgseil aastail kerkis taas küsimus TRÜ arstiteaduskonna reorganiseerimisest, tema väljakujundamisest iseseisvaks instituudiks. 6. oktoobril 1947 leiti arstiteaduskonna kateedrijuhatajate koosolekul olevat vajalik ja otsustarbekohane organiseerida senise arstiteaduskonna farmaatsiaosakonna baasil TRÜ juurde iseseisev farmaatsiateaduskond. Lisaks kolmele farmaatsiaosakonna kateedrile peeti vajali-

kuks luua uued: 1) kohtu- ja sõjamürkide keemia kateeder ja 2) farmaatsiaajaloo ja farmaatsiaala organisatsiooni kateeder, mille juures loetaks ka meditsiinilist kaubatundmist. Selle ettepanekuga esinesid professorid N. Veiderpass ja A. Tomingas ning dots. August Siim. Farmaatsiateaduskonna organiseerimist pidasid nad vajalikuks 1948. a. sügissemestriks /18/.

Kuid selle ettepaneku realiseerimine lükkus edasi ning langes peatselt ära, kuna 1950 - 1952, mil ENSV tervishoiu-ministriks oli Nõukogude Venemaalt pärit Pavel Kalju, tõstatati jällegi küsimus arstiteaduskonna muutmisest iseseisvaks meditsiiniinstituudiks. ENSV Ministrite Nõukogu korraldus 28. aprillist 1950 nr. 372-k, alla kirjutatud esimehe Arnold Veimeri poolt, nägi ette moodustada komisjon TRÜ profiili täpsustamiseks ning TRÜ arsti-, põllumajandus- ja metsandus-teaduskonna väljakujundamiseks iseseisvateks instituutideks. Komisjoni ülesandeks oli nimetatud küsimuse ettevalmistamine ENSV Ministrite Nõukogule ja EK(b)P Keskkomiteele vastava taotluse esitamiseks NSVL Ministrite Nõukogule ja ÜK(b)P Keskkomiteele. Komisjoni liikmeteks olid määratud A. Ansberg (esimees), N. Hruļjova, F. Komarov, V. Leede, G. Maltsev, E. Schmidt, P. Kalju, A. Koort, L. Luus, A. Saar ja J. Tarum. Komisjon pidi lõpetama töö hiljemalt 15. maiks 1950 /19/.

Juba 12. mail 1950 saatis TRÜ rektor Alfred Koort ENSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitjale A. Ansbergile arstiteaduskonna dekaani E. Karu poolt alla kirjutatud "Ettepaneku arstiteaduskonna eraldamiseks TRÜst iseseisvaks meditsiiniinstituudiks" ning samaaegselt ka "Põllumajanduse Akadeemia struktuuri ja kateedrite koormused" /20/.

Ettepanekud nägid ette luua Tartu Meditsiiniinstituut TRÜ arstiteaduskonna ja Vabariiklike Tartu Kliiniliste Haiglate baasil. Selleks oli vaja üle anda Tartu Meditsiiniinstituudi valdusse: a) kõik TRÜ arstiteaduskonna teoreetilised ja kliinilised kateedrid koos hoonete ja sisustusega; b) kateeder Burdenko t. 20 (sõjameditsiini kateeder) koos sisustusega; c) tervishoiuorganisatsiooni ja arstiteaduse ajaloo kabinet; d) TRÜ matemaatika-loodusteaduskonna koosseisust bioloogilise keemia kateeder koos sisustusega; e) kõik kliinikud, mis ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 1944. a. anti üle ENSV Tervishoiuministeeriumi alluvusse; f) õppebaasidena kasutada kõiki Tartus asuvaid meditsiini- ja sanitaarasutusi, mis ei kuulu üleandmisele Tartu Meditsiiniinstituudi valdusse.

Tartu Meditsiiniinstituudis kavatseti korraldada õppe- tööd neljas teaduskonnas: ravi-, stomatoloogia-, farmaatsia- ja pediatriteaduskonnas. Üliõpilasi pidi 1950/51. õppeaas- taks vastu võetama teaduskonniti järgmiselt: ravi- 100, stomatoloogia- 25, farmaatsia- 25 ja pediatriteaduskond 25 üliõpilast. Lisaks taheti luua venekeelne õpperühm à 25 üliõpilast ravi- ja farmaatsiateaduskonna juurde. Positiivne oli kahtlemata kavatsus hakata esmakordselt Eestis koolitama pediatreid.

Planeeriti luua instituudis 36 kateedrit ja õppekohta koormuse ja õppejõudude vajaduse äranäitamisega. Uute ka- teedritena, mille jaoks arstiteaduskonnal omal õppejõude polnud, nähti ette marksismi-leninismi aluste ja poliitilise ökonoomia, vene keele ja võõrkeelte, kehalise kasvatus, sõ- jalise õppuse, bioloogia ja parasitoloogia, anorgaanilise keemia ja analüütilise keemia, bioloogilise keemia, orgaani- lise keemia ja füüsikalise ja kolloidkeemia kateeder ning füüsika õppekoht. Tunnitasu alusel tuli õpetada kõrgema ma- temaatika põhijooni ja botaanikat.

Peeti vajalikuks ehitada Tartu Meditsiiniinstituudile nõuetekohane administratiivhoone instituudi direktori, par- teiorganisatsiooni kabinettide, deканаadi, õppeosakonna, kaadriosakonna, administratiiv-majandusosakonna, ametiühingu jne. paigutamiseks, kusjuures vaja oleks olnud kuni 1000 inimest mahutavat saali. Peale selle pidi selles hoones ole- ma 5 - 6 auditooriumi 25 - 30 üliõpilasele keeleõpetuseks, marksismi-leninismi seminarideks jne.

Üliõpilaste majutamiseks oli vaja kohe anda meditsiini- instituudile kasutamiseks ühiselamu vähemalt 350 üliõpilase- le ning ette näha ühiselamu ehitamine veel 250 üliõpilasele.

Tartu Meditsiiniinstituudile oli vaja luua oma isesei- sev teaduslik ja õpperaamatukogu. Kehakultuuri arendamiseks olid vajalikud piisavate treeninguruumidega ajakohane võim- la, spordiväljakud ja lasketiirud.

Teadusliku uurimistöö huvides ja kallihinnalise apara- tuuri kasutamiseks, ühise nõuetekohase vivaariumi rajamiseks ning füsioloogia, patofüsioloogia, farmakoloogia, biokeemia ja mikrobioloogia kateedrite väljaarendamiseks peeti vajali- kuks koondada nad ühte hoonesse. Kuna Tartus puudus neid nõudeid rahuldav hoone, arvati tarvilikuks ehitada nende ka- teedrite nõuetele vastav moodne hoone Maarjamõisa väljale.

Patoanatoomia ja kohtuarstiteaduse kateedrid peeti va-

jalikuks koondada ühte hoonesse ja ehitada neile nõuetekohane laipade hoiuruum. Erilist tähelepanu kavatseti pöörata patofüsioloogia kateedri varustamisele aparatuuri ja sisse-seadega.

Kuna kliinilistest õppebaasidest enamik asus vanades, moodsa haigla nõuetele mittevastavates hoonetes (eriti psühhiaatria ja teaduskonnakirurgia kateedrite õppebaasid), siis peeti vajalikuks alustada uute hoonete ehitamist just nende kateedrite õppebaasideks.

Et ülikool ei saanud anda oma koosseisust õppejõude marksismi-leninismi aluste ja poliitilise ökonoomia kateedritele, nõuti Tartu Meditsiiniinstituudile selle kateedri komplekteerimiseks 8 õppejõu andmist /21/.

Ilmselt said suured materiaalsed vajadused põhjuseks, miks otsuse vastuvõtmine Tartu Meditsiiniinstituudi loomise kohta lükkus ajutiselt edasi. Ent ENSV Ministrite Nõukogu oma korraldusega 20. oktoobrist 1950 nr. 1086-k teatas arstiteaduskonna dekaanile ja kateedrijuhatajale V. Hionile, et ENSV Rahandusministeerium kandis põlevkivi tootmise ja töötlemise eest laekunud summade deposiidist TRÜle üle 50 000 rbl. hügieeni, tervishoiuorganisatsiooni ja arstiteaduse ajaloo kateedritele näitlike õppevahendite soetamiseks /22/.

15. novembril 1950. a. TRÜ Õpetatud Nõukogu koosolekul tähendas rektor A. Koort, et kuigi Tartusse peab tulema meditsiiniinstituut, võiks N. Pirogovi nimi kuuluda siiski ülikoolile, sest Pirogov oli suur pedagoog. Seda ettepanekut toetas prof. V. Vadi. A. Koort märkis, et ka NSVL Meditsiiniakadeemia on nõus ülikooli ettepanekut toetama. TRÜ Õpetatud Nõukogu, arutanud ülikoolile Pirogovi nime omistamise komisjoni ja nõukogu koosolekul püstitatud ettepanekuid, otsustas lahtisel hääletamisel: taotleda TRÜle N. Pirogovi nime omistamist. Selline otsus saadeti ka NSVL kõrgema hariduse ministri S. Kaftanovile /23/. Kuid see ebapiisavalt põhjendatud taotlus jäi meile mitteteadaolevatel põhjustel kõrgemate instantside poolt kinnitamata.

1951. a. juunis tõusetus taas meditsiiniinstituudi loomise küsimus. Nii ütles arstiteaduskonna kateedrijuhatajate koosolekul 15. juunil 1951 dekaan dots. Elmar Siirde, juhtides tähelepanu kateedrite koormuse vähenemisele seoses mainitud aastal stomatoloogiaosakonda üliõpilaste mittevastuvõtmisega, et edaspidi tuleb tõsta üles meditsiiniinstituudi loomise küsimus /24/.

26. juunil 1951 saabuski TRÜle ENSV Ministrite Nõukogu korraldus 23. juunist 1951 nr. 636-k, milles määrati meditsiiniinstituudi loomiseks uus komisjon. Korraldus kõlas: "1. Eesti NSV Meditsiiniinstituudi loomiseks Tartu Riikliku Ülikooli arstiteaduskonna baasil ning nimetatud meditsiiniinstituudi asukoha määramiseks moodustada komisjon koosseisus: komisjoni esimees - sm. Ansberg, ENSV Ministrite Nõukogu aseesimees, liikmed - sm. Anissimov, EK(b)P Keskkomiteest, sm. Goremõkin, Tallinna Linna TSN TK aseesimees, sm. Kalju, ENSV tervishoiuminister, sm. Klement, TRÜ rektor, sm. Räni, TRÜ arstiteaduskonna prodekaan. 2. P. 1 nimetatud komisjonil välja töötada üksikasjalikud ettepanekud Eesti NSV Meditsiiniinstituudi organiseerimise kohta Eesti NSV-s ning esitada nimetatud ettepanekud ENSV Ministrite Nõukogule hiljemalt 25. juuliks 1951. a." Alla oli kirjutanud ENSV Ministrite Nõukogu aseesimees R. Mahl /25/.

Nimetatud ajaks koostatigi ENSV MN määruse venekeelne projekt "Arstiteaduskonna eraldamisest TRÜst ja Eesti Meditsiiniinstituudi organiseerimisest", kusjuures projektis olid määruse number ja väljaandmise kuupäev jäetud tühjaks. Määruse projektis märgiti: eraldada 1. juulist 1952 TRÜ koosseisust arstiteaduskond ja selle baasil organiseerida Eesti Meditsiiniinstituut ajutise asukohaga Tartu linnas; iga-aastaseks üliõpilaste vastuvõtukontingendiks kavatseti kehtestada 200 inimest. Teiseks kohustati TRÜd (rektor Feodor Klement) üle andma oma bilansist Eesti Meditsiiniinstituudi bilanssi seisuga 1. jaanuar 1952 kõik arstiteaduskonnale kuulunud hooned (aadresside äranäitamise), kõik laboratooriumid, meditsiiniline sisseseade ja aparatuur, kõva ja pehme inventar, kateedrite raamatukogud bilansilise maksumusega seisuga 1. jaanuar 1952. Kolmandaks kohustati TRÜd ja EMI lepingulisel alusel kasutama vastastikku õppebaase. Edasi kohustati üle andma ka ühiselamud Tiigi ja Kastani tänaval. Tartu Linna TKd (sm. Rosental) kohustati üle andma bilansist bilanssi Aia tänav nr. 44 hoone abiehitistega direktsiooni ja teoreetiliste kateedrite paigutamiseks. Linna täitevkomiteed ja ENSV Tervishoiu Ministeeriumi (P. Kalju) kohustati bilansist bilanssi üle andma EMile ravi-profülaktilised ja vastavad majandusasutused. Riiklikul Koosseisude Komisjonil NSVL MN juures paluti kinnitada Eesti Meditsiiniinstituudi administratiiv-majandus- ja õppe- ning abipersonali koosseisud 1952. aastaks, NSVL Kõrgema Hariduse Ministeeriumil (sm.

Stoljarov) eraldada 1952. aastaks eelarvelised assigneeringud TRÜlt Eesti Meditsiiniinstituudile, ENSV Tervishoiu Ministeeriumil eraldada rahalised assigneeringud Eesti Meditsiiniinstituudile administratiiv-majanduskuludeks perioodiks 1. augustist 1952 1. jaanuarini 1953, NSVL tervishoiuministril Jefim Smirnovi eraldada vahendid ja asuda kahe ühiselamu (200 kohta) ehitamisele 1952. aastal, eraldada vahendid ja asuda 1953. aastal morfoloogiakorpuse, õppejõudude 14 korterilise elumaja rajamisele, õppevahendite, kõva ja pehme inventari soetamiseks, 1952. aastal ühe kergesõiduauto ja kolme veoauto saamiseks. Enamikule punktidest olid ette nähtud lisad nimestike või eelarvega. Sellele määrusele pidid alla kirjutama ENSV MN esimees A. Mürisepp ja asjadevalitseja A. Veiderpass /26/.

Selle määruse projekt nägi seega ette kavatsetava meditsiiniinstituudi nimetuseks Eesti Meditsiiniinstituut ajutise asukohaga Tartus. Edaspidi oli kavas see õppeasutus üle viia Tallinna sealsete vabariiklike haiglate baasile. Kui Leedus 1950. aastal moodustati Kaunase Meditsiiniinstituut ja Lätis Riia Meditsiiniinstituut, eraldades arstiteaduskonnad vastavalt Kaunase Riiklikust Ülikoolist ja Läti Riiklikust Ülikoolist, siis Eestis jäi 1950. aastal, samuti 1951 - 1952 analoogiline ümberkorraldus läbi viimata. Siin võeti kahtlemata arvesse väikese Eesti eripära, aga samuti TRÜ uue rektori F. Klementi otsustavat vastuseisu arstiteaduskonna eraldamisele TRÜ koosseisust /27/. Ülikoolist 1951. aastal kolme (põllumajandus-, loomaarsti- ja metsandus-) teaduskonna eraldamine ja nende baasil Eesti Põllumajanduse Akadeemia moodustamine oli juba vähendanud märgatavalt TRÜd. Suurima teaduskonna - arstiteaduskonna eraldamine ja ehk isegi Tallinnasse üleviimine oleks teinud TRÜst väikese kõrgkooli. Ka lähenev Tartu Ülikooli taasavamise 150. aastapäev, mida tähistati suurejooneliselt, nõudis võimalikult tervikliku ülikooli säilitamist ja näituse ekspositsioonides selle kajastamist. Nähtavasti ei meeldinud ka ENSV Tervishoiuministeeriumile temale allutatud Tartu meditsiinasutuste üleandmine meditsiiniinstituudi valdusse. Sellele vihjab muuseas ENSV MN määrus 27. jaanuarist 1951 nr. 47 Tartu tervishoiuasutuste võrgu osalisest reorganiseerimisest, mille tagajärjel likvideeriti Vabariiklik Tartu Kliinikute Valitsus ja üksikutest kliinikutest loodi Vabariiklik Tartu Kliiniline Haigla ja mõned teised iseseisvad ravi-profülaktilised asutused,

mis määrati TRÜ arstiteaduskonna õppebaasideks /28/. Ka siirdus ENSV tervishoiuminister Pavel Kalju 1952. aastal teadustööle Moskvasse, teine komisjoni liige Aleksander Rāni aga pidi 1951. aastal maha panema arstiteaduskonna prodekaani ameti ja 1953. a. hügieeni kateedri juhataja koha /29/.

A l l i k a d

1. RAKA. F. R-355. Nim. 1. S. 90. L. 1.
2. Samas. L. 2.
3. Samas. L. 4.
4. Samas. L. 4 - 5.
5. Samas. L. 7.
6. Samas. L. 8 - 10.
7. Samas. L. 10; 11.
8. Samas. L. 14.
9. Samas. L. 15.
10. Samas. L. 16, 17.
11. Samas. L. 13.
12. Samas. L. 48; S. 88. L. 70-70p.
13. Samas. L. 49, 50.
14. Samas. L. 58.
15. RAKA. F. 2100. Nim. 12. S. 16. L. 30-33p.
16. RAKA. F. R-355. Nim. 1. S. 88. L. 96.
17. TRÜ arhiiv. Nim. 7. S. 78. L. 2.
18. TRÜ arhiiv. Nim. 1. S. 21. L. 46-46p.
19. TRÜ arhiiv. Nim. 1. S. 123. L. 4.
20. Samas. L. 5; Koort, A. Võitluse ja loova töö viljarikkad aastad // TRÜ. 1950. 1. juuni.
21. Samas. L. 6 - 10.
22. Samas. L. 24.
23. TRÜ arhiiv. Nim. 1. S. 125. L. 465 - 468.
24. TRÜ arhiiv. Nim. 7. S. 69. L. 86.
25. TRÜ arhiiv. Nim. 1. S. 143. L. 18.
26. Samas. L. 19 - 21.
27. Klement, F. Taastame oma ülikooli endise kuulsuse // TRÜ. 1951. 1. sept.
28. TRÜ arhiiv. Nim. 1. S. 143. L. 1 - 5.
29. TRÜ õppe-teaduskoosseisu biobibliograafianimestik 1944 - 1980. Tallinn: Valgus, 1987. Lk. 74, 122.

PSÜHHIAATRIA KATEEDER NING VAIMU- JA NÄRVIHAIGUSTE KLIINIK
SAKSA FAŠISTLIKU OKUPATSIOONI AJAL

Elmar Karu

Psühhiaatria kateedri ning Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku tegevust Saksa fašistliku okupatsiooni ajal on põgusalt puudutatud mitmes kateedri ajaloo ülevaates /6, 5, 27, 28/, kuid mitmes seda ajalõiku käsitlevas väljaandes ei ole sellele ruumipuudusel üldse tähelepanu osutatud /8, 9, 25, 26/. Sellest lähtudes otsustati TRÜ psühhiaatria kateedris see meie ajaloo keerukas periood võtta lähema vaatluse alla.

Eesti NSV astumisega Nõukogude Liidu koosseisu ja Tartu Riikliku Ülikooli koosseisude korrastamisega nimetati rektori otsusega 30. det. 1940 Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinik alates 10. nov. 1940 psühhiaatria kateedriks, kateedri juhatajaks prof. Maksimilian Bresowsky, vanem- ja nooremassistentid kateedri assistentideks /14/.

Prof. M. Bresowsky lahkumise tõttu Saksamaale määrati alates 10. veebr. 1941 rektori käskkirjaga psühhiaatria kateedri juhataja ajutiseks asetäitjaks ja Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku ajutiseks juhatajaks assistent med.-dokt. Elmar Karu /17, p. 8/. Hariduse rahvakomissari otsusega 16. apr. 1941 TRÜ rektori käskkiri kinnitati /17, p. 9/.

Kui 22. juunil 1941 algas Suur Isamaasõda, oli õppetöö Tartu Ülikoolis ümber korraldatud Nõukogude Liidus kehtivate seaduste ja põhimõtete alusel. ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 15. okt. 1940 vabastati õppemaksust tööliste, töötava talurahva ja töötava intelligentsi lapsed. 15. nov. 1940 kehtestati riiklike stipendiumide süsteem hästi edasijõudvatele, toetust vajavatele, töörahva hulgast pärit üliõpilastele.

Varem arstiteaduskonnale kuulunud kliinikud olid allutatud ENSV Tervishoiu Rahvakomissariaadile ja tööle rakendatud uutel alustel. Oli kehtestatud üldine tasuta arstiabi. Haiglates kehtestati Nõukogude Liidus kehtivad koosseisude eeskirjad, mille alusel, võrreldes kodanlikuaegsega suurenesid tunduvalt psühhiaatriaasutuste koosseisud, kuna senise 10 - 11tunnise asemele tuli 6tunnine tööpäev. Haigeid teenindavad meditsiinitöötajad hakkasid saama 15 - 30 % lisatasu, puhkus pikenes 6 nädalani. Kliinikus loodi iseseisev la-

boratoorium ja füsioteraapiakabinet. Seni tegi laboratoorseid uuringuid ja füsioteraapiaprotseduure raviarst. Ülemineku tõttu ülikooli alluvusest ENSV Tervishoiu Rahvakomisariaadi alluvusse loodi kliinikus iseseisev raamatupidamine ja asutati ametiühinguorganisatsioon.

Sõja puhkemise järel hakkas rinne lähenema Tartule. Haavakliinikutesse jõudsid esimesed haavatud, tehti ettevalmistusi linna kaitsmiseks, elanikkond mobiliseeriti tankitõrjekraavi kaevamisele. Raviasutustele anti üle suuremal hulgal toiduaineid, millega seoses Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku lattu paigutati mitu autokoormat leivajahu ja muid kuivaineid, mis oluliselt kergendas tööd peatselt alanud lahinguolukorras.

9. juuli hommikul lasti õhku Kivisild. Samal päeval evakueerus ülikooli juhtkond. 10. juulil vallutasid Saksa väeosad Emajõe paremkalda linnaosad, rindejoon kulges piki Emajõe. Rindejoone sellise asetuse tõttu sattus Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinik vahetult eeslinnile, mis tõi kaasa kõik rindeohud. Emajõe vasakkalda rinnakul ja Emajõe kaldal asetsesid Punaarmee positsioonid, piki Puiestee tänavat sõitsid Punaarmee soomusautod ja tankid, tulistades vastaskalda linnaosi ja muid objekte. Kliiniku juurest oli hästi näha, kuidas tulistati mõnede majade pööninguid Supilinnas, Õlletehast, südalinna. Esimesena süttis elamu Tartu vangla vastas.

Lahingute alguses oli kliinikus ravil 116 haiget ja siin elas ligikaudu 70 inimest (personal ja nende perekonnaliikmed). Tolleaegse korra kohaselt elas kogu personal kliiniku ruumides ja oli kliiniku toidul. Kliinikul oli oma veevõrk elektri jõul töötava pumbamajaga Meltsiveski tänaval. Lahingute alguses katkes elekter, seega ka veega varustamine. Vett saadi kliiniku territooriumil asetsevast pumpkaevust. Ravimeid, kütet, leivajahu ja muid kuivaineid oli kliinikus piisavalt. Ka lihaga varustamine ei valmistanud raskusi, kuna tol ajal oli kliiniku sigalas nuumal 4 siga.

Esimestel lahingupäevadel ei andnud muutunud olukord kliiniku töökorralduses end eriti tunda. Püüti kliinikust välja kirjutada haigeid, kelle tervislik seisukord ja kodu asukoht seda võimaldas. Haigete ravi jätkati.

12. juulil 1941 põgenes kliinikust üks haige (hl. 16 389) /18/, kes katsel ujuda üle Emajõe sai surma.

13. juulil 1941, mil anti korraldus linnaelanike evakueerimiseks, sõitis kohale Tartu Julgeoleku ülem Sõstšikov ja tegi korralduse kogu kliiniku evakueerimiseks. Meie kliiniku territooriumile pidi asuma positsioonile üks Punaarmee patarei.

Kuna kõiki haigeid nende seisundi pärast ei olnud võimalik evakueerida, lahkus suurem osa personalist, nende perekonnaliikmed ja osa haigeid. 17 haiget lahkus jala, ülejäänud koos personaliga evakueeriti Maarja-Magdaleena kihelkonna taludesse riikliku transpordiga. Siinjuures tekkis vaidlus ühe vanema meeshaigega, kes palus müüa endale pilet kodukohani. Kui teatati, et sõit on tasuta, keeldus ta kategooriliselt kaasasõitmisest, väites, et kui sõit on tasuta, siis viiakse ta sinna, kuhu ta ei soovi ja ta evakueerus jala. Sel päeval evakueeriti järgmised haiged: hl. 16 363, 16 371, 16 382, 16 411, 16 416, 16 420, 16 421, 16 422, 16 428, 16 430, 16 434, 16 440, 16 448, 16 449, 16 454, 16 456, 16 459, 16 470, 16 474, 16 476, 16 479, 16 480, 16 481, 16 482, 16 483, 16 484, 16 486, 16 487, 16 489 /18/. Pärast lahinguid pöördus osa evakueeritud haigetest haiglaravile tagasi.

Algas sõjaaja üks raskemaid perioode, mille kõiki üksikasju ei ole võimalik edasi anda.

Pärast evakueerimist jäi haiglasse 78 raskemat haiget ja 8 inimest teenindavast personalist, arstidest E. Karu, õdedest ei jäänud kedagi. Õe ülesandeid hakkas täitma Leida Karu, kes oli äsja lõpetanud aseõdede kursused. Jäi laohoidja A. Reino, kes koos L. Karuga aitas toitude valmistamisel ja haigete toitlustamisel. Jäid veel masinist A. Laanesaar, uksehoidja, asjaajaja, üks mees- ja üks naissanitar. Selle personaliga toitlustati haigeid kaks korda päevas, teostati hädavajalik ravi ja organiseeriti ööpäevane valve. Valitses suur tuleoht leekkuulide ja mürskude läbi. Personali ööbimise kohaks valisime kliiniku endise saunaruumi, mida selle paksude kiviseinte pärast pidasime kõige ohutumaks. Lahingute ajal said neis ruumides meie alalisteks külalisteks rottid, kes kartsid lahingumüra ja pugesis magajate riietesse ja ka päeval ei kartnud inimesi, vaid üleni värisedes otsisid seltsi. Ka inimesed harjusid nendega.

Ägedate tulistamiste ajal ja ööseks paigutasime haiged keldrikorrusele. Ka kõige raskemad psüühilised haiged allusid personali korraldustele üllatavalt hästi, pidasid dist-

sipliini, vajadusel abistasid üksteist ja personali. Eran-
diks oli üks maniakaalne naishaige, kellele lahinguolukord
valmistas lõbu ja kes omaltpoolt "nalja pärast" püüdis töö-
tajailt võtit ära võtta, oma jõudu demonstreerida, agres-
sioonile kaldudes. Üks meeshaigetest seisis peaaegu kõik
päevad meeste jalutusaias ja "juhatas" kätega murskude len-
du.

16. juulil 1941 suri kliinikus üks naishaige (hl.
16 458) /18/. Kuna sel ajal olid Tartus ägedad lahingud,
eriti tulistati kalmistute piirkonda, polnud võimalik kal-
mistule matta ega surnukuuris hoida. Otsustasime matta hai-
ge surnukuuri lähedale kliiniku territooriumile omavalmis-
tatud kirstus. Haige omaste abiga maeti see haige 18. aug.
1941 Peetri kalmistule Tartus.

23. juulil 1941 süttisid leekkuulidest Tallinna t. 42
ja 44 hooned. Et viimane oli meie väravahi ja personali ma-
jale (Tallinna t. 46) väga lähedal ja meie maja hakkas tuld
võtma, katsusime kaevust pumbatava veega ja oma käsipritsi-
dega tuld kustutada. See meil ei õnnestunud, eriti seetõ-
tu, et kustutajaid sakslaste poolt tulistati. Küll aga õn-
nestus meil oma hoone ja üle tänava asuva Telefonivabriku
laohooned ja tellingud süttimisest päästa.

Meie meeoleolu aitas muuhulgas tõsta dr. V. Grüntal, kes
tol ajal võitles Punaarmee ridades kliiniku lähistel ja
meid nõu ja jõuga korduvalt abistas.

Õnneks kliiniku territooriumile patareid ei paiguta-
tud, kliiniku hoone ning kohale jäänud haiged ja personal
kannatada ei saanud. Ka evakueeritud töötajatest enamik tu-
li lühema või pikema aja pärast jälle tööle tagasi.

Ohtlik olukord lahenes 25. juulil 1941, kui Nõukogude
väed tõmbusid Tartust eemale, taastus side ülikooliga ja
teiste linnaosadega. Algas fašistliku Saksamaa okupatsioon
Tartu linnas.

26. juulil 1941 käisin okupatsiooniaegse TÜ rektori
prof. Edgar Kanti jutul, kandes ette olukorrast Vaimu- ja
Närvihaiguste Kliinikus. Prof. E. Kant, jassakas, keskmist
kasvu mees, oli erariides, kandis ohvitseri vöörihma, mil-
lel rippus relv, varrukal sinimustvalge lint. Vestlus oli
lühike, erilist huvi kliiniku vastu ta ei osutanud, määras
mind kliiniku-komandandiks /15/.

Okupatsiooni esimestest päevadest alates asuti likvidee-
rima nõukogude korra ajal kehtestatud ümberkorraldusi. Kliini-

kud allutati jälle ülikoolile, psühhiaatria kateeder kaotati, Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinik sai endise ilme ja koosseisu, kaotati palgasoodustused, pikendatud puhkused, üliõpilaste õppemaksust vabastamine ja stipendiumid. Kaotati tasuta ravi, mõne aja pärast kehtestati arstiabi andmise tak-
sid jne. /21, 22, 23/.

Sõja tõttu varuti 1941. a. suvel kliinikule tunduvalt vähem kütet kui tavaliselt. Et ka talvel kütet olulisel määral juurde saada ei olnud võimalik, olid kliiniku palatid (eriti tuuliste ilmadega) jahedad, mistõttu haiged põdesid tihti külmetushaigusi ja eriti külmal 1941/1942. a. talvel tõusis tunduvalt suurem haigete hulgas.

Ka haigete toitlustamine muutus järsku raskemaks, sest kehtestati madalad toidunormid ja vaimuhaigeid varustati viimases järjekorras, mis omaltpoolt aitas kaasa suuremuse tõusule.

Nendes kliinikule rasketes tingimustes, ka ühenduse raskenemise tõttu kliiniku ja kodu vahel ning kliinikus töötavate arstide väheste kliinilise töö kogemuse tõttu asusid koos perekonnaga elama kliiniku ruumidesse. Üheks ajendiks selle sammu astumisel oli ka Mihhail Bujanovi retsensioonis meie raamatule mainitud kartus haigete saatuse pärast /24/, kuna fašistlikud okupandid Lätis vaimuhaigeid mõnes haiglas massiliselt hävitasid.

Et küttega varustamine sõjaajal ülikoolile suuri raskusi valmistas, lõigati ülikooli tarbeks teenistujate ja üliõpilaste abiga Ulila turbarabas turvast. Sinna olid pikemaks ajaks komandeeritud tööle ka mõned arstiteaduskonna kateedrite õppejõud (Maks Tiitso, Valter Pärtelpoeg, Herbert Normann).

Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku paremaks küttega varustamiseks otsustasime 1942. a. suvel hakata kliiniku lähedal Emajõe vasakkalda lammil oma jõududega turvast lõikama. Laskime valmistada paar turbalõikamise labidat ja töö läks lahti. Minul ja mõnel teisel mehel tuli turbaaugust välja visata turbapätsid, sanitarid ja haiged kandsid need kandraamidega kuivama. Selles piirkonnas, kus tööd tegime, oli turbakihi paksus piirihorisonadini 1,9 ja põhjasavini 2,5 m. Seega nõudis töö palju jõudu. Hiljem vedasime kuivatatud turba hobusega kliiniku turbakuuri. Ka selles töös osutasid hindamatut abi-ravil viibivad haiged. Selliselt saime kätte põhilise osa aasta küttest. Vähemal määral sai-

me ülikooli kaudu ka küttepuid. Seega vältisime küttepuuduse, mis oli meid tabanud 1941. a. talvel.

Turbarabas töötasime ka 1943. ja 1944. a. suvel, mil varusime turvast rohkem kui 1942. aastal.

Mis puutub haigete toitlustamisse, siis ka siin püüdsime okupatsiooniaegseid väikseid toiduratsioone suurendada. Jätkus sigade pidamine toidujäätmetega. Selle kõrval selgus 1941. a. talvel, et haigete varustamine kapsaga oli eriti vilets. Olukorra parandamiseks leppisin ühe Maarjamõisa kliinikute taga asuva taluomanikuga kokku, et tema annab meile kasutamiseks 1 ha maad, harib selle üles ja meie omaltpoolt istutame sinna kapsad, hoiame kapsapõllu korras ja koristame saagi. Selliselt varustasime kliinikut 1942., 1943. ja 1944. a. sügisel kapsaga. Selle kapsakoguse hapendamiseks ehitasime kliiniku keldrisse ruumikad tsemendist mahutid, mis koos kliiniku leivaahjuga lammutati alles mitu aastat pärast sõda, kui nendesse ruumidesse ehitati puhvet-sööklad "Karu Koo-bas" ja "Saarma Urg".

* * *

1942. a. kevadel suleti Jämejala Vaimuhaigete Haigla ja selle ruumid anti üle Saksa sõjaväe puhkekodule. Sellega seoses kirjutati sealt koju niipalju haigeid, kui vähegi võimalik. Siiski jäi sinna veel mõnikümmend haiget, kelle saatuse pärast võis karta kõige halvemat. Seepärast leppisime haigla juhatajaga kokku, et haiged, keda ei saa koju kirjutada, tuuakse üle meie kliinikusse. Nii saabus Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinikusse 7. veebr. 1942. a. Jämejala sanitaride saatel üks bussitais haigeid - 24 inimest (hl. 16 605 - 16 628) /18/ ja teine bussitais (13 haiget) 10. märtsil 1942. a. (hl. 16 644 - 16 656) /18/. Nendest haigetest suri meie kliinikus 5 (hl. 16 612, 16 619, 16 627, 16 646, 16 654), mõned kirjutati koju (16 613, 16 615, 16 623, 16 624, 16 626, 16 651, 16 652). Ülejäänud aga viidi mitmesugustel aegadel üle Erastvere invaliididekodusse. Nii läksid sinna 15. veebr. 1942 kolm haiget (hl. 16 610, 16 649, 16 650), 22. mail 1942 19 haiget (hl. 16 605, 16 606, 16 608, 16 609, 16 610, 16 614, 16 616, 16 618, 16 620, 16 621, 16 622, 16 628, 16 644, 16 645, 16 647, 16 650, 16 653, 16 655, 16 656), 31. aug. 1942 üks haige (16 607) ja 18. sept. 1942.a. kaks haiget (hl. 16 617 ja 16 625).

Meeldejäänud sündmusena okupatsiooniajast tuleb mainida veel psühhiaatritele hästi tuntud ja tunnustatud prof.

K. Schneideri külaskäiku. Ta oli Saksa sõjaväe vormis, vaheldast kasvu mees, Huvitus E. Kraepelini töötamisajast siinses kliinikus, tolleaegsetest haiguslugudest, külastas palateid. Ta jättis ka autogrammi, mille kleepisime tema monograafia "Psychopathische Persönlichkeiten" esileheküljele.

Nende üldiste okupatsiooniaegset tööd puudutavate küsimuste kõrval käsitleti eraldi veel mõningaid eriküsimusi.

Kaader

Fašistliku okupatsiooni alguseks oli olukord arstidega Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinikus äärmiselt raske. Prof. M. Bresowsky, arstid B. Lustig, H. Sehrwald, L. Christiansen asusid ümber Saksaamaale, n.-ass. B. Vilhemson läks tööle Tallinnasse Seevaldi Vaimuhaigete Haiglasse, n.-ass. L. Oras asus tööle I Sisekliinikusse. Kauaaegne n.-ass. A. Kovkin (Sarens), kes rahvuselt oli juut, abiellus Taani kodaniku Beitler-Dorchiga. Evakueerumisel Nõukogude Liidu tagalasse sai härra Beitler-Dorch raskesti haavata, viibis haiglas. Mõne aja pärast saabusid nad tagasi Tartusse, kust varsti sõitsid Taanimaale.

Kliinik allutati jälle ülikoolile, 15. aug. 1941 kehtestati ülikooli rektori otsusega kodanlikuaegne ülikooli seadus. Muudeti nende õppejõudude staatust, keda oli ajavahemikul 21. VI 1940 - 10. VIII 1941 ametisse seatud teadusliku ametisseastumise protseduurita. E. Karu vabastati psühhiaatria kateedri dotsendi kt. kohalt ja arvati Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku van.-assistentiks vastavalt olukorrale enne 21. juunit 1940 /17, p. 10/. Teisi arste kliinikusse ei jäänud. Tuli hakata uuesti kaadrit komplekteerima isikutega, kellel puudus psühhiaatriline ettevalmistus. Alates 15. aug. 1941 kinnitati n.-ass. kt-ks üliõpilane I. Juhans ja 16. aug. 1941 ajutiseks abijõuks arst Leili Niilus.

Haridusdirektori 29. jaan. 1942. a. kirja alusel kuulutas Tartu Ülikooli rektor alates 21. märtsist 1942 vakantsiks kõik assistentuurid, määrates kandideerimise viimaseks tähtpäevaks 4. apr. 1942. Sellele järgnenud otsusega kinnitati alates 1. juunist 1942 kuni 1. juunini 1943 Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku van.-assistentiks E. Karu, nooremassistentideks L. Niilus, I. Juhans, Feliks Mendik ja alates 10. juunist 1942 kuni 10. juunini 1943 Hugo Vihvelin. Aasta hiljem kinnitati kõik mainitud isikud nendele kohtadele edasi kolmeks aastaks, v.a. I. Juhans, kes alates 19. sept. jäi tööle vabatahtliku assistendina. Seoses koosseisu eeskirjade

muutumisega kinnitati prorektori otsusega 4. nov. 1942 Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku ülemarstiks E. Karu, alates 1. okt. 1942. a. kuni märtsini 1944 töötas kliinikus praktikanarina üliõpilane Jüri Saarma, kes seejärel mobiliseeriti Saksa sõjaväkke. 1. maist 1944 kuni 19. okt. 1944, s.t. kuni Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku evakueerimiseni töötas n.-ass. kt-na üliõpilane Pauline Predik, kes jäi ka edaspidi kateedrisse.

Nooremassistendid L. Niilus, H. Vihvelin ja vabatahtlik assistent I. Juhans emigreerusid fasistliku okupatsiooni lõpul.

Õppetöö

Okupatsiooniaegses Eesti Omavalitsuse Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas ei alustatud 1941. a. sügissemestril sõjakahjustuste tõttu ja muudel asjaoludel üldist õppetööd. Vajaduse tõttu arstide järele hakati alates 15. nov. 1941 korraldama arstiteaduskonnas lõpueksameid neile üliõpilastele, kel oli kursus läbi kuulatud, kuid lõpueksamid jäänud sooritamata. Lõpueksamite üldkorraldajaks kinnitati prof. Karl Schlossmann. Kinnitati õppeained, milles nõuti lõpueksamit, ja eksamineerijad (enamasti vastava kliiniku juhatajad). Lõpueksamite hulka kuulusid ka vaimuhaigused, kus eksamineerijaks kinnitati van.-ass. E. Karu ja temale lisaks prof. Ludvig Puusepp /16/. 1942. a. olid peale minu vaimuhaiguste eksamikomisjoni liikmeteks prof. Franz Grant ja prof. H. Norrmann /20/.

1942. a. kevadsemestril alustati õppetööd arstiteaduskonnas ja loomaarstiteaduskonnas. 24. jaan. 1942 teatas haridusdirektor H. Mäe kodanliku Eesti ülikooliseaduse kehtestamisest. Avaaktusel 29. jaan. 1942 teatab ta, et 1942. a. kevadsemestril korraldatakse kaks töösemestrit. 31. jaan. 1942 määrab ta esimese semestri kestuseks 31. jaan. 1942 kuni 2. apr. 1942 ja teise omaks 9. apr. 1942 kuni 23. juuni 1942. Õppetöö alguseks määrati rektori korraldusel endistele üliõpilastele 31. jaan. 1942, uuesti sisseastunutele 2. veebr. 1942. Nende korralduste alusel toimuski õppetöö 1942. a. kevadsemestril.

Rektori 31. aug. 1942. a. teate kohaselt kuulutati alates 1942/1943. õppeaasta sügissemestrist ülikoolis jälle välja üliõpilaste võistlustööd, kusjuures ülikoolile võimaldati määrata 2 - 3 auhinda.

Sügissemestril määrati õppetöö kestuseks 15. okt. 1942

kuni 22. dets. 1942, õppetöö algas avaaktusega 1. okt. 1942. 1942/1943. õppeaastal algas õppetöö ülikooli kõigis teaduskondades. Arstiteaduskonda otsustati vastu võtta 110 üliõpilast raviosakonda, 50 (35) rohuteaduskonda ja 25 stomatoloogiasakonda. Vastuvõtt toimus võistluseksamitega eesti ja saksa keeles ning loodusteadustes. Käskkirjaliselt määrati ka kevadsemestri pikkus, õppetöö lõpetati 1943. a. maikuu keskel.

1943/1944. õppeaasta sügissemestri kestuseks määrati 15. okt. 1943 kuni 22. dets. 1943, eksamid 3. jaan. 1944 kuni 15. jaan. 1944. Kevadsemester algas kogu ülikoolis 29. jaan. 1944.

Haridusdirektori otsusega 14. veebr. 1944 katkestati raskete sõjaajatingimuste tõttu ülikoolis õppetöö 15. veebr. 1944 kuni 15. märts 1944, peale arsti- ja loomaarstiteaduskonna, kus töö jätkus katkestamatult.

Haridusdirektori otsusega 6. märtsist 1944 lõpetati kevadsemestri loengud 25. märtsil 1944, praktikumid - 5. apr. 1944 ja eksamid 29. apr. 1944. Arstiteaduskonna lõpueksamite arvu vähendati kahele (kirurgia ja sisehaigused).

Kuna Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku juhataja professori koht oli vakantne, tegi ülikool iga semestri algusel van.-assist. dr. med. E. Karule ülesandeks lugeda igal sügis- ja kevadsemestril vaimuhaigusi 4 tundi nädalas V kursuse üliõpilastele ja psühhopatoloogiat 1 tund nädalas kevadsemestril IV kursusele. Kuigi semestrid olid lühendatud, võimaldas eraldatud tundide arv demonstreerida vajalikul hulgal haigeid. Kliinilised loengud olid kliiniku ruumides Tallinna tänaval, psühhopatoloogia loengud aga Toomel Naistekliiniku auditoriumis.

Erakorralise sündmusena sellest ajast vast niipalju: 27. jaan. 1943 psühhopatoloogia loengu ajal Toomel Naistekliiniku auditoriumis pommitas üks lennuk Tartu südalinna. Pommi seeriast esimene kukkus botaanikaaeda, teine telefonikeskjaama kõrvale õuele, kolmas Toomele Naistekliiniku ja Sisekliiniku ette ja neljas hotelli "Park" ette. Toomele langenud pommi plahvatuse tagajärjel purunesid kildudeks kõik Naistekliiniku aknad ja klaasikillud langesid korraga alla nagu tugev veekohin. Ma jäin tahvli ette seisma. Hetkega olid üliõpilased kadunud laudade alla. Kuna ühtegi akent terveks ei jäänud, üliõpilased juhtunust kohkunud, tuli loeng lõpetada. Keegi üliõpilastest kannatada ei saanud. Too-

kord heidetud pommidest sai botaanikaaias surma prof. Teodor Lippmaa ja tema perekonnaliikmeid. Toomel kannab selle pommituse jälgi üks teeristil kasvav seeder.

Ravitöö

Haigete ravi Saksa okupatsiooni ajal oli tasuline. Haigetest oli enim skisofreeniahaigeid, nende absoluutarv ennesõjaaegsega võrreldes jäi samaks. Teiste diagnoosidega haigeid hospitaliseeriti vähe. Alkoholi väga piiratud kättesaadavuse tõttu peaaegu kadusid alkoholpsühhoosid. Tunduvalt tõusis sõjaväeteenistuskõlblikkuse ekspertiiside arv.

Kasutusele jäid kõik seni rakendatud ravimeetodid. Ravimitega varustamine muutus lünklikuks. Ka insuliini saadi vähe, mistõttu ainult vähestel haigetel õnnestus insuliinravi rakendada. Kooma katkestati suhkrulahust sondiga manustades. Sondeerida oli lubatud ainult arstil. Suhkru puudumisel kasutati kooma katkestamiseks ka kartulipüreed.

Krampraviks kasutati kardiasooli, harvem asomaani (Azoman), võeti kasutusele ammoniumkloriidkrampravi. Farmakoloogia kateedri soovitusel katsetati krampraviks neospiraani, mis aga ei õnnestunud krampide teistsuguse iseloomu tõttu. Telliti elekterkrampraviaparaat, mille saime kätte 1943. a. detsembris. (firma Siemens "Konvulsator"). Sellest ajast alates on elekterkrampravi kasutatud kliinikus pidevalt tänaseni, on vaid täpsustatud selle ravimeetodi indikatsioone ja tunduvalt lühendatud ravikuuri kestust.

Teadustöö

Nagu ülaltoodust nähtub, komplekteeriti Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku nooremassistentide koosseis arstidest, kes seni psühhiaatriaga ei olnud lähemalt kokku puutunud. Sellest hoolimata teadustöö päris ei soikunud. Vanemassistent E. Karu kirjutas 3 artiklit ja ühe referaadi /1, 2, 3, 4/. 8. detsembril 1943 pidas E. Karu arstiteaduskonna informatsioonikoosolekul Naistekliiniku auditooriumis oma prooviloengu teemal "Skisofreenia aktiivne teraapia", mis ilmus tunduvalt lühendatult "Eesti Arstis" /4/.

Prooviloengu alusel omistati E. Karule arstiteaduskonna dekaani prof. Harald Perli 15. dets. 1943. a. esitise põhjal 10. dets. 1943 dotsendikutse ja õigused psühhiaatriaerialal.

Nooremassistent H. Vihvelinil ilmus 2 tööd, mis olid tehtud füsioloogia kateedris prof. M. Tiitso juures /10, 11/. Neil artiklitel on oluline tähtsus hilisema psühhofarmakoloogialaboratooriumi teadustöös, kuna seal võetakse kasutu-

sele sama uurimismetoodika pulsi registreerimiseks. Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinikus valmis H. Vihvelinil üks artikkel ja 1 referaat /12, 13/. Nooremassistent L. Põllusaar-Niilus koostas ühe referaadi /7/.

* * *

Uuesti sattus Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinik rindeolukorda 1944. a. augustis, kui algasid Tartu vabastamislahingud, käis kliinikute ja ülikooli administratsiooni evakueerimine.

18. aug. 1944, mil Haapsalusse lähkus rong Maarjamõisa väljal asetsevate ülikooli kliinikutega, toodi ülikooli Närvikliinikust Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinikusse üle 8 rasket neuroloogilist, vaimuhaigusi mittepõdevat haiget, keda nende raske tervisliku seisundi tõttu ei peetud võimalikuks rongiga Haapsallu evakueerida (hl. 17 553, 17 554, 17 555, 17 556, 17 557, 17 558, 17 561, 17 562).

Mõni päev enne okupatsiooniaegse rektoraadi Tartust evakueerumist kolis see ülikooli peahoonest üle Emajõe Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku ruumidesse. Rektoraadiga oli kaasas osa ülikooli arhiivist, peamiselt õppejõudude, teenistujate ja üliõpilaste isiklikud toimikud, mis paigutati kliiniku õuel asuvasse kuuri. Need jäidki sinna ja lahingute ajal paljud dokumendid hävisid.

Mõned päevad elas kliinikus temale eraldatud väikeses toas ülikooli kassapidaja Kõva. Tal oli kaasas suur nahk-kohver ülikooli väärismetallidega. Otsustades selle järele, kuidas härra Kõva pingutas kohvri tõstmisel ja kandmisel, pidi see olema hästi raske. Kohvrit hoidis ta enda juures ega lahkunud sellest kunagi. Teised rektoraadi liikmed viibisid meie kliinikus vaid lühikest aega.

23. ja 24. augustil 1944, kui lahingumüra kostis Tartusse ja iga päev sai jälgida õulalahinguid Tartust lõunapool, sõitsid TÜ rektoraat ja arvatavasti ka kassapidaja Jõgevale. Seoses rektoraadi lahkumisega Tartust teatati personalile, et nad on vallandatud ülikooli teenistusest ja igauks võib minna, kuhu soovib. Ühtlasi maksti välja töötasu ja seoses vallandamisega ettenähtud vallandamistasu. Kuna personal elas kliinikus, jäid töötajad kohale, jätkates ka pärast vallandamist oma tööd.

23. aug. 1944 anti Vaimu- ja Närvihaiguste Kliinikule korraldus Tartust lahkumiseks. Selleks saabus meile järgmisel päeval kaks veoautot, millele laadisime algul kliiniku

väärtusliku erialaraamatukogu, eriti silmas pidades ajakirja-
de terviklikkust, siis kliiniku haigete pearaamatud /18/, pe-
su, tekke, madratseid, ravimeid, toidukraami, toidu- ja köö-
ginõusid jne. sellise arvestusega, et uues kohas saaks klii-
nik kohe tööd jätkata. Koormate otsa asetasime haiged, tekki-
desse mähitult, personali ja nende perekonnaliikmed (dr. F.
Mendik perega, õde R. Zobel jne.). Nii viisime ära kõik ravil
viibinud haiged, ka need, kes olid üle toodud närvikliinikust
18. aug. 1944, personali, nende perekonnaliikmed, peale vära-
vahi, kes otsustas jääda kohale. Nõnda sattusid närviklii-
nikust ületoodud haiged tunduvalt raskematesse evakuatsiooni-
tingimustesse, kui neil oleks olnud rongiga Haapsallu evaku-
eerumisel.

Sõideti Jõgeva kaudu Põltsamaale ja sealt edasi Adavere
seltsimajja, kuhu meile oli uus asukoht määratud. Ilmad olid
sel ajal ilusad. Teel Adaveresse kummagi autoga midagi eri-
list ei juhtunud. Tartust evakueeriti 22 (mitte 24, nagu mär-
gitud allikas 28) haiget (hl. 16 499, 16 692, 17 353, 17 420,
17 424, 17 472, 17 476, 17 497, 17 498, 17 500, 17 520,
17 525, 17 526, 17 553, 17 554, 17 555, 17 556, 17 557,
17 558, 17 561, 17 562, 17 563) /18/.

Adavere seltsimaja oli õige väike. Haiged lamasid mad-
ratsitel saali põrandal, osa personalist magas haigete juures,
osa aga näitelaval. Raskete haigete ravimine ja põetamine
nendes tingimustes nõudis personalilt suurt pingutust. Pese-
misvõimalused olid primitiivsed, ei saanud vajalikult sageli
vahetada pesu. Ravimeid oli kaasas minimaalselt, napilt jät-
kus sidemeid.

Toitlustasime ühiselt nii haigeid, personali kui ka nen-
de perekonnaliikmeid. Nendes tingimustes suri neli haiget
(hl. 17 420, 17 526, 17 561, 17 562), kellest kolm maeti
Põltsamaa kalmistule, üks aga (17 420) Jõgevale. 3. sept. 1944
võtsime Adaveres ravile ühe väga rahutu skisofreeniahaige. Te-
ma ravimine ja põetamine nendes tingimustes oli eriti raske.
Selle haige (hl. 17 564) paigutasime koos teiste psüühiliselt
haigetega 6. sept. 1944 Tallinnas Seevaldi Vaimuhaigete Haig-
lasse, kus ta järgmisel päeval (7. sept. 1944) suri. Kaks
haiget viidi koju (hl. 17 525, 17 553).

Adavere seltsimajas töötas Vaimu- ja Närvihaiguste Klii-
nik kuni 5. sept. 1944, mil saime ülikooli rektoraadilt kor-
ralduse, et kokkuleppel okupatsiooniaegse Sisedirektooriumi
Tervishoiuvalitsuse ja Kindralkomissariaadi Tervishoiuosakon-

naga tuleb meil ümber asuda Tallinnasse Seevaldi Vaimuhaigete Haiglasse.

Adaverest alustasime sõitu kahel veomasinal, et Jõgeva jaamas rongile asuda. Koormaid hakkasime laadima 5. sept. hommikul. Keskpäevaks jõudsime Jõgevale, andsime seal ära teel surnud haige (hl. 17 420) ja suundusime Jõgeva raudteejaama. Evakueeritavate rong oli ees, laadisime oma haiged, vara ja personali rongile ühte kaubavagunisse. Kui ka teised evakueeritavad olid rongile asetatud, algas sõit Tallinna suunas. Sõit läks ka seekord ladusalt, pikemaid peatusi ei olnud ja öösel jõudsime Tallinna kaubajaama.

Hommikul paigutasime Tartust kaasatoodud haigetest 11 inimest (hl. 16 499, 17 692, 17 353, 17 424, 17 472, 17 476, 17 497, 17 498, 17 500, 17 520, 17 563) ja ülalmainitud akuutse haige (hl. 17 564) Seevaldi Vaimuhaigete Haiglasse. Närvikliinikust meile üle toodud 8. haigest allesjäänud 5 inimest paigutasime ravile Tallinnas Kadriorus asunud (Hirsch) Närvihaigete Haiglasse (hl. 17 554, 17 555, 17 556, 17 557, 17 558).

Kliiniku varandused, samuti personal ja nende perekonnaliikmed said ulualuse Tallinnas Seevaldi Vaimuhaigete Haigla klubihoones. Kuna personal oli ametlikult vabastatud ülikooli teenistusest, võis igaüks minna, kuhu ta soovis. Õed, sanitarid, köögipersonal, kellel tuttavaid ees ei olnud, jäid esialgu peatuma Seevaldisse, dr. F. Mendik oma perega otsustas sõita Haapsalu lähedale Uuemõisasse, kuhu olid evakueeritud Maarjamõisa väljal asetsevad kliinikud.

Minu perekond oli 1943. a. märtsist alates evakueeritud Rapla lähedale Kuusiku põllumajanduse katsejaama. Mõni päev pärast haigete üleandmist Seevaldisse ja Närvihaiglasse ning personali rahuldavat majutamist Seevaldi klubihoonesse sõitsin oma perekonna juurde.

Et ülikooli asutustest mitte eraldi jääda, otsustasime minna teiste evakueeritud kliinikute juurde Haapsalu lähedale Uuemõisasse. Kuusiku katsejaama direktori, hilisema EPA prof. E. Halleri kaasabil saime kahehobuseveoki ja hobusemehe, kes viis meid Haapsallu. Teel olime kaks päeva. Oli näha, et sakslased valmistuvad taganemiseks. Märjamaal lasksid Saksa sõdurid süstemaatiliselt puruks teeäärseid telefoni- ja telegraafiposte. Öösel lendasid maanteedel kohal lennukid. Märjamaa ja Kullamaa vahelisel teelõigul pommitas üks lennuk meie sõidukit. Allavisiatud kaks pommi langesid meist 400 -

500 m kaugusele, tekitamata kahju meile ja teeäärsetele taludele.

Uuemõisassee jõudmisel leidsime eest sõbraliku vastuvõtu. Meid majutati ühte suurde ruumi teiste kliinikute personali hulka.

Järgmisel päeval tutvusime Haapsalu linnaga ja võtsime osa pommitamisel süttinud elumaja kustutamisest ja sõime puu otsas küpsenud õunu.

24. septembril 1944. a. vabastasid Punaarmee üksused, sealhulgas ka Eesti Laskurkorpuse eelsalk, Haapsalu linna ja ümbruse. Järgmisel päeval külastas Haapsalut ja Uuemõisat EK(b)P Keskkomitee esimene sekretär N. Karotamm. Kõne all oli ka reevakueerumine. Puudus lähem informatsioon olukorra kohta Tartus ja ülikoolis. Siin sain ühtlasi teada, et mind on kinnitatud psühhiaatria kateedri juhatajaks professoriks alates 27. aug. 1944, s.t. ajast, mil viibisin veel Adaveres /19, p. 14/.

Et saada selgust olukorra kohta Tartus, otsustati saata Tallinna ja Tartusse kolmeliikmeline delegatsioon olukorraga tutvuma ja reevakueerimise võimalusi selgitama. Delegatsioonini koosseisu arvati prof. Valter Hiie, prof. Alma Tomingas ja mind. Haapsalust viis meid Tallinna tervishoiu rahvakomissariaadi veoauto, mis oli toonud Uuemõisassee kliinikutele varustust.

Tallinnas saime vajalikud dokumendid hariduse ja tervishoiu rahvakomissariaadist, kes viis meid kontakti ühe väeosaga, mis järgmisel päeval, 1. okt. 1944 sõitis Tartusse.

Rongiühendust Tartuga siis veel polnud. Teedel liikus palju sõjaväeüksusi, eriti Põltsamaa ümbruses. Kohati olid sillad purustatud. Õige mitmel korral kontrolliti teel meie dokumente. Õõ magasime ühes talus Tallinna - Tartu maantee ääres, Viljandi teeotsa lähedal. Tartusse jõudsime üle Põltsamaa 2. oktoobril 1944. a.

1944. a. oktoobri alguses jättis Tartu väga masendava mulje. 1941. a. sõjasuue purustustega võrreldes oli samapalju varemeid juurde tulnud, eriti paistsid silma "Vanemuise" teatrihoone varemed, hävinud Riia tänava ümbrus. Toomel oli väga palju purustatud puid, kuid raamatukoguhuone ja kliinikud olid alles. Ka Puiestee tänava tammed olid mürskudest tugevasti vigastatud. Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku hooned ja kõrvalasuv tehasehoone olid alles. Kliiniku ruumidesse me sisse ei saanud, seal asus sõjaväe autoremonditöökoda,

kuhu eraisikuid ei lubatud. Inimesi liikus tänavatel vähe, tuttavaid ei kohanud peaaegu üldse.

Samal päeval saime ülikooli peahoones rektori kabinetis kokku rektor prof. Hans Kruusiga. Ta kuulas ära informatsiooni olukorrast Haapsalus ja suunas meid arvele võtmiseks kaadriosakonna ülema Jenny Nõu juurde, kus anti välja töötõend. Rektor andis korralduse reevakueerimist alustada, niipea kui see on võimalik.

Tartust lahkusime järgmisel päeval, kasutades samuti juhuslikku sõjaväeautot, kuid sõitsime teist teed mööda üle Äksi ja Jägala. Ööbisime ühes talus Jägala silla lähedal. Tallinnas kandsime reisi tulemustest ette tervishoiu rahvakomissarile Viktor Hionile. Seal selgus ühtlasi, et ülikooli kliinikute reevakueerimise esimene ešelon kliinikute vara ja personaliga oli juba Haapsalust Tallinna jõudnud. Nendega oli minu perekond, dr. F. Mendik oma perega, J. Saarma jt.

Tallinna Raudteejaama ülema abiga õnnestus mul sellele ešelonile juurde haakida veel üks kaubavagun, kuhu laadisin me kõik Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku varad, kõik Seevaldisse majutatud kliiniku töötajad. Kuna Tartus kliinikuhoone ei olnud veel vaba, ei saanud meie kõiki Tallinnasse toodud haigeid kaasa võtta, küll aga tõime ära ühe haige (hl. 17 565), et säilitada järjepidevust endise kliiniku tegevusega. 8. okt. 1944 hakkas rong liikuma Tartu suunas.

Kuni Tapani kulges sõit häireteta. Siin aga selgus, et edasi sõita ei ole veel võimalik, kuna raudtee oli osalt õhku lastud, osa sildu parandamata ja rööbastik NSVL raudteelaiusele veel ümber seadmata. Seetõttu tuli meil Tapa raudteejaama haruteel oodata 2 päeva. Meie rongi kõrval seisis haruteedel mitu sakslaste mahajäetud rongi sõjavarustusega, suuskadega jne.

Pärast seda, kui tee oli korda seatud, sai rong loa edasi sõitmiseks. Sõideti väga ettevaatlikult, kuna see oli esimene selles suunas sõitev rong. Tartusse jõudsime 11. oktoobril 1944.

Et kliiniku ruumid olid veel sõjaväe autoremonditöökoja käsutuses, paigutasime kliiniku varanduse Meltsiveski tänaval asuvasse kliiniku pumbamajja ja selle kõrval asuvasse elamusse.

15. okt. 1944 vabanesid kliiniku hooned ja saime hakata likvideerima sõjas tekitatud vigastusi ja ruume töökorda

seadma. Nii lõppes fašistliku Saksemaa okupatsiooni sündmus-
rohke ja raske periood TRÜ psühhiaatria kateedri ja Vaimu-
ja Närvihaiguste Kliiniku, praeguse Vabariikliku Tartu Klii-
nilise Psühhoneuroloogiahaigla tegevuses. Asuti sõjajärgsele
ülesehitustööle.

K i r j a n d u s

1. Karu, E. Maniakaal-depressiivse psühhooosi diagnoosist // Eesti Arst. 1942. Nr. 2. Lk. 41 - 64.
2. Karu, E. A. Westmann. Elektrišokkravi mõjust seksuaal-
tsüklisse // Eesti Arst. 1942. Nr. 10. Lk. 500 - 501.
Ref. op. Klin Wschr. 1942. Bd. 32. S. 712.
3. Karu, E. Kas kaitserõugete pookimine mõjustab progres-
siivse paralüüsi tekkimist? // Eesti Arst. 1943. Nr. 7.
Lk. 324 - 333.
4. Karu, E. Skisofreenia aktiivne teraapia // Eesti Arst.
1944. Nr. 3/4. Lk. 148 - 155.
5. Karu, E. Psühhiaatrilise abi organisatsioonist sõjajärg-
seil aastail: Ettekanne psühhiaatriaringi koosolekul 5.
apr. 1975.
6. Karu, E. Psühhiaatria kateedri tegevusest // Psühhiaat-
ria kateedri ja -ringi ajaloo. Tartu: TRÜ, 1975. Lk.
3 - 5.
7. Põllusaar-Niilus, L. Skisofreenia prognoosist (šokkidega
ravitud psühhoooside järelkontroll) // Der Nervenarzt.
1942. Bd. 4. S. 151 - 157 / Ref. Eesti Arst. 1943. Nr. 2.
Lk. 93 - 94.
8. Tartu Ülikooli ajalugu. Tallinn: Eesti raamat, 1982. III.
Lk. 169 - 187, 268 jt.
9. TRÜ arstiteaduskond 1802 - 1975. Tartu: TRÜ, 1976. Lk.
100 - 105.
10. Vihvelin, H. Respiratoorse arütmia indeks ja andmed sel-
le suurusest inimesel // Eesti Arst. 1942. Nr. 10. Lk.
441 - 452.
11. Vihvelin, H. Isikupäraselt spetsiifilistel põhiarvudel
põhjenevast südamearütmiaast // Eesti Arst. 1942. Nr. 2.
Lk. 63 - 75.
12. Vihvelin, H. F. Stenderhoff. Pessimismi psühholoogiast.
Z. Angew. Psychol. 1942. Bd. 62. S. 257 - 327; Bd. 63.
S. 1 - 37 // Ref. Eesti Arst. 1943. Nr. 9. Lk. 472 - 474.
13. Vihvelin, H. Üksikasju Juhan Liivi vaimsest seisundist
tema viibimisel Tartu Ülikooli Vaimu- ja Närvihaiguste

Kliinikus 1894. aastal // Eesti Arst. 1943. Nr. 11. Lk. 609 - 626.

14. Tartu Riikliku Ülikooli rektori kiri nr. 5918, 13. I. 1941.
15. Tartu Ülikooli rektori tunnistus nr. 76, 26. VII 1941.
16. Tartu Ülikooli rektori kiri nr. 863, 17. XI 1941.
17. TRÜ asjadevalitseja tõend nr. 3111, 26. IV 1948.
18. TÜ Vaimu- ja Närvihaiguste Kliiniku haigete pearaamat.
19. TRÜ asjadevalitseja tõend nr. 3111. 26. IV 1948.
20. TÜ arstiteaduskonna dekaani kiri nr. 694, 11. XII 1942.
21. Määrus arstide ja hambaarstide üldiste tasumäärade kohta Eesti Kindralkuberneri piirkonnas 12. aug. 1943 // Eesti Arst. 1943. Nr. 9. Lk. 474 - 492.
22. Esimene teostamisjuhend Määrusele arstide ja hambaarstide üldiste tasumäärade kohta Eesti Kindralkuberneri piirkonnas 12. aug. 1943 // Eesti Arst. Nr. 9. Lk. 492 - 494.
23. Eesti Tervishoiukoja korraldus arstidele ja hambaarstidele tasumäärustiku rakendamise kohta // Eesti Arst. 1943. Nr. 9. Lk. 495.
24. Буннов М. [Рецензия] // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. 1983. XV. Lk. 63 - 73. Рец. на кн.: Саарма Ю.М., Кару Э.Ю. Развитие психиатрии в Тартуском университете. Таллин: Валгус, 1981. 92 с.
25. Кару Э.Ю. Развитие психиатрической помощи в Эстонской ССР за 20 лет // Вопросы клинической неврологии и психиатрии. Таллин, 1961. Т. I. С. 5 - 13.
26. Кару Э.Ю. 80 лет психиатрической клиники в городе Тарту // Вопросы клинической неврологии и психиатрии. Тарту, 1962. Т. 2. С. 7-12.
27. Кару Э. Кафедра психиатрии // Медицинский факультет Тартуского государственного университета. Таллин: Валгус, 1982. С. 174-182.
28. Саарма Ю.М., Кару Э.Ю. Развитие психиатрии в Тартуском университете. Таллин: Валгус, 1981.
29. Сийливаск К. История Тартуского университета 1632 - 1982. Таллин: Периодика, 1982.

MÄLESTUSI TARTU ÜLIKOOI ARSTITEADUSKONNA
FORMEERUMISEST EESTIS SÕJAEELSEIL JA -JÄRGSEIL AASTAIL

Arnold Jannus

Lõpetasin 1938. aastal Tartu Poeglastegümnaasiumi tehnikaharu (praegu asub seal 4. keskkool). Mul oli olnud eesmärgiks astuda pärast gümnaasiumi lõpetamist Tartu Ülikooli tehnikateaduskonda. Viimane muudeti aga 1936. aastal iseiseisvaks Tallinna Tehnikainstituudiks (praegu Tallinna Polütehniline Instituut). Majanduslikel kaalutlusil otsustasin vahetada algul planeeritud inseneri elukutse arsti oma vastu. Nii asusingi 1938. aastal sooritama konkursieksameid Tartu Ülikooli arstiteaduskonda. Soovijaid oli ligi kakssada. Vastu võeti pingerea alusel 60 uut üliõpilast. Gümnaasiumi lõputunnistuse hindteid ei arvestatud. Sisseastumiseksamiteks olid eesti keel (kirjalik), mille kirjutasime ühiselt Aia tänava suures auditooriumis, zooloogia ja botaanika. Kirjutasin vee tähtsusest looduses. Minuga koos said teiste hulgas sisse pärast sõda arstiteaduskonna õppejõududeks kujunenud Viktor Särgava, Jaan Riiv, Kaljo Villako, Artemi Vapra, Aleksander Räni, Paul Mallene, Rein Purre, Ivo Ramjal jt.

Enne immatrikulatsiooniaktust toimus ülikooli kirikus (praegune arhiiv) jumalateenistus, mille pidas prof. Johan Köpp. Aktusel ülikooli aulas, pärast rektor Hugo Kaho avakõnet, andis ülikooli sekretär kätte immatrikulatsioonitunnistuse ja rektor õnnitles käesurumisega iga üliõpilast. Hiljem anti sekretariaadist igale üliõpilasele legitimatsioonikaart, millel oli foto, pitsat ja rektori allkiri. Legitimatsioonikaart kandis kogu ülikooli aja jooksul sisseastunud üldist järjekorranumbrit, milleks minul oli 16 679. Immatrikulatsioonimaks oli kümme krooni. Arstiteaduskonna üliõpilased olid sõjaväeteenistusest vabastatud.

Õppetöö oli algusest peale väga pingeline. Mingisugust koosolekutest ega sügisestest põllutöödest osavõtmist ei tuntud ja nende järgi ei olnudki vajadust. Anti kätte õpin-guraamatud, kus oli diferentseeritud kaks põhilist eksamite süsteemi - examen philosophicum (üleminekuksamid kolmandale kursusele) ja examen rigorosum (eksamid alates kolmandalt kursuselt). Esimestel kursustel tuli filosoofikumi eksamite-

le pääsemiseks teha eksamid botaanikas, zooloogias, füüsikas, orgaanilises ja anorgaanilises keemias. Teise kursuse kevadel otsustasid ülemineku kolmandale kursusele filosoofikumieksamid, milleks olid anatoomia, histoloogia ja füsioloogia. Neist tuli sooritada kevadel vähemalt kaks, sügisel võis teha kolmanda eksami. Kui aga üliõpilane eksamil läbi kukkus, siis pidi ta järgmisel kevadel (ühe aasta pärast) tegema kõik kolm eksamit uuesti. Siis võis eksameid teha juba ükskõik missuguse aja järgi veel kaks korda. Kui ka siis eksamid ei õnnestunud, tuli kolmas kord kõik eksamid anda komisjoni ees, mis jäi ka lõplikuks ja läbikukkumise korral see üliõpilane eksmatrikuleeriti jäädavalt.

Kolmandale kursusele pääses 25 - 35 üliõpilast. See arv oli planeeritud Eesti Arstide Koja poolt vajaliku arstide arvu säilitamiseks. Just seepärast tuli filosoofikumi eksamiteks valmistuda ülimalt pingeliselt. Isegi väga tühise eksimuse korral vastuses võis läbi kukkuda. Seetõttu oli esimesel ja teisel kursusel palju kursusekordajaid, mõned koguni kuni kümme aastat. Õppemaksu tuli tasuda kogu immatrikulatsioonile aja vältel 120 krooni aastas. Oli võimalus ka vahepeal eksmatrikuleeruda ja eksamite sooritamise eel uuesti immatrikuleeruda, millist võimalust kasutati rohkesti läbikukkumise korral, sest eksmatrikuleerituna polnud õppemaksu loomulikult vaja tasuda. Eeldused filosoofikumi eksamitele pääsemiseks pidid olema eelnevate eksamite ja praktiliste tööde arvestuste näol tingimusteta täidetud. Eelduste hulka kuulusid ka kaks võõrkeelt ja ladina keel, mida tavaliselt oli õpitud juba gümnaasiumis. Kui ei olnud, tuli neid õppida eraviisiliselt ja anda eksam ülikoolis erialakateedri juures. Võõrkeeltena arvestati saksa, inglise, prantsuse ja hiljem ka vene keelt.

Eestikeelseid õpperaamatuid põhiainetes polnud, mistõttu tuli kasutada võõrkeelseid. Loengutest osavõtmine oli vabatahtlik ja seal andis õppejõud ainek peamiselt üldise ülevaate. Põhiliselt tuli kõik õppida iseseisvalt, mida viimastel sõjaeelsetel aastatel oluliselt kergendasid vanemate kursuste üliõpilaste eneste ja eriaine professori redigeeritud eestikeelsed konspektid. Viimased olid paljundatud rotaatoril. Praktikumid olid kohustuslikud. Seal sai iga üliõpilane iseseisva töö, mille pidi esitama assistendile. Praktikum lõppes eeleksami ehk tentaameniga semestri lõpul, see oli peaaegu sama range kui eksamgi. Semestri kestel korral-

das õppejõud üliõpilaste teadmiste väljaselgitamiseks iga üliõpilasrühma töö kohta vestluse ehk kollokviumi, mis oli kohustuslik kõikidele üliõpilastele. Iga eksami eest tuli ülikooli kassasse tasuda poolteist krooni, mille kohta tehti vastav märge õpinguraamatusse, eksami kordamise korral üks kroon.

Eestlastega koos õppis arstiteaduskonnas venelasi, sakslasi, juute jt. rahvustest üliõpilasi, kõikide omavahe-line läbisaamine oli igati korrektne. Eesti keele valdamine oli kohustuslik igale üliõpilasele. Et Eestis oli tol ajal kõigil nimetatud rahvustel kultuuriautonomia ja sellega seoses ka rahvuskoolid, alates algkoolist kuni gümnaasiumi-ni, siis oli ka arusaadav, et ülikoolis õppides organisee-rusid paljud ka rahvuslikesse üliõpilasseltsidesse või kor-poratsioonidesse. Igal üliõpilasorganisatsioonil oli kas omaette maja või ruumid, kuhu vabal ajal koguneti mitmesu-gustele üritustele. Suur rõhk oli seal käitumiskultuuril, teadus- ja seltskondlikul töö, spordil jt. Üliõpilasorga-nisatsioonid olid domineerivalt ühesoolised. Oli organisat-sioone, kus käsitleti ka poliitilisi küsimusi. Nii organi-seerunud kui ka organiseerumata üliõpilased külastasid õp-petööst vabal ajal üliõpilasmaja ja kohvikuid, mida oli Tartu südalinnas ohtrasti, arvult seitse. Loomulikult käidi ka kinos, teatris ja kontsertidel. Kohvikutes olid vabaks kasutamiseks alati värsked ajalehed ja ajakirjad. Ulatusli-kud olid suhted teiste riikide üliõpilastega, eriti soom-lastega. Toimus ka üliõpilaste vahetus Poola ja Ungari üli-õpilastega. Tartu üliõpilaskond kuulus üliõpilaste rahvus-vahelisse organisatsiooni (CIE). Sõidud välismaale olid piiranguteta. Ühe sõidu Soome tegin ka ise; ühel päeval lõi Tartu politseijaoskonnas passi tempel Eestist välja-sõidu kohta ja järgmisel päeval olin juba laevaga Tallin-nast Helsingis. Tagasisõidu vastu riik huvi ei tundnud.

Õppejõududest, kellele mina tookord eksamid soorita-sin, jäid oma suure autoriteedi poolest meelde professorid Ernst Veinberg, Eduard Aunap, Maks Tiitso, Johan Vilip, Theodor Lippmaa ja August Paris. Mikrobioloogiat luges prof. Karl Schlossmann, kellele tuli teha eksam kolmandal kursu-sel. Ta emigreerus 1944. aastal Rootsi, 1958. aastal Root-sis viibides külastasin teda tema kodus Stockholmis. Teata-vasti oli prof. K. Schlossmann Eesti TA esimeseks presiden-diks.

Poliitika enamikku üliõpilasi ei huvitanud ja sellega tegelemiseks arstiteaduskonnas ei leidunud aegagi.

Pöörde meie töö pooldest pingelisse üliõpilaseltsu tšid sõjasündmused Lääne-Euroopas. Poliitilist survet hakkas Balti riikidele avaldama ka Nõukogude Venemaa. Juba 1939. aasta suvel heitis üks Nõukogude pommilennuk pomme Naissaarele, kus sealse merekindluse ülemaks oli tol korral käesolevateridade kirjutaja tulevase abikaasa isa kolonelleitnant E. Urm (hukkus Siberis). Purustati kaks maja, inimohvraid ei olnud. Sama aasta 30. novembril algas Nõukogude-Soome sõda (Talve-sõda). 1940. aasta juuni keskel toimus Tartus midagi üliõpilaste mobilisatsiooni taolist. Oli käsk koguneda Võrru, riietuda sõjaväelisel ja võtta kätte vintpüssid. Paigutati meid Võru kasarmutesse ja ööseks lahti riietuda ei lubatud. Magasime naridel. Hommikul marssis sisse Nõukogude sõjavägi. Meid lasti vabaks. 1940. aastal toimus Eestis riigipööre. Ülikooli õppetööd hakati kohe viima vastavusse üleliiduliste programmide ja õppeplaanidega. Algasid agitatsioonikoosolekud, kus Aia tänava suures auditooriumis esinejatest jäid meelde Kristjan Kure ja Lydia Roots. Nende kõne ja esinemise maneer ning vigane eesti keel jätsid üldiselt halva mulje. Mõlema kõned olid poliitilised, ähvardavad ja millelegi üleskutsuvad. Eriti ägedat vaenu õhutasid nad soomlaste vastu, kasutades väga inetuid väljendusi. Meid aga oli kasvatatud viisakuse ja vastastikuse lugupidamise vaimus. Sellepärast saatis nende kõnet üliõpilaste poolt tugev jalgadega trampimine, mis esinejaid veelgi rohkem vihastas.

Uutes tingimustes kujunesid välja nõukogude korra aktivistid, kelledest seekord jäid meelde üliõpilased Zinaida Saar, Valdek Virkoja, A. Räni ja Kaarel Raidväli (viimane hukati Saksa okupatsiooni ajal). Üliõpilasseltsid ja korporatsioonid suleti. Ülikoolis loodi partei- ja komsomoliorganisatsioonid, asutati ametiühing, värvati MOPRI ja Osoaviakhimi liikmeid. Ühel teaduskonna koosolekul, mis toimus jällegi Aia tänava suures auditooriumis, valiti lahtisel hääletamisel arstiteaduskonna esimene ametiühingubüroo. Büroosse, mis oli ette nähtud kolmeliikmeline, valiti Pavel Bogovski, Sirello Madisson ja mina. Tegevusülesanne oli ebaselge. Saimme käia vaid mõned korrad koos üliõpilasmajas, kui algas sõda.

Uueks õppeaineks oli UK(b)P ajalugu, mida meile lugesid Ilmar Kruus ja Voldemar Päll (akad. Eduard Pälli vend). Vii-

mane oli heatahtlik, lihtsameelne inimene, kes oli tulnud Nõukogude Liidust. Eksamineeris meid aga samuti Liidust saabunud keegi Juhansoninimeline. Mäletan, et tegin seda eksamit temale Vanas Anatoomikumis ajal, mil Saksa väed olid juba lähenemas Eestile.

Esimestel kursustel olid arstiteaduskonnas ette nähtud ka kehalise kasvatus ja riigikaitse tunnid. Kehalist kasvatus andis meile kapten Raamat, sõjaväetervishoidu luges vanematele kursustele kapten T. Leisner ja sanitaarteenis- tust sanitaarkindralmajor M. Jervan. Viimase poja Raivoga olin ühel kursusel ja ta oli minu kodus sagedane külaline. Õppisime koos ja vabal ajal mängisime malet, milles ta oli üpris tugev. Nõukogude korra kehtestamisel vahetati välja ka osa kodanliku ohvitserkonna lektoreid. Üheks uueks sõja- asjanduse lugejaks sai nüüd hiljuti manalasse varisenud Ni- kolai Vanaselja, kena välimusega ohvitser. Algas ka sundus- lik vene keele õppimine. Lektoriks oli samuti kena välimuse ja elava iseloomuga õppejõud Leopold Silberstein (hukati Saksa okupatsiooni ajal).

Uue poliitilise situatsiooni tekkimisele avaldas kaht- lemata mõju ka 1939. aastal Hitleri kutsele järgnenud saks- laste ja kadakasakslaste lahkumine Eestist. Nende seas oli ka arstiteaduskonna üliõpilasi.

Eriti ränga moraalse löögi andis ja tõrjuva suhtumise nõukogude korrasse põhjustas 14.-15. juunil 1941. aastal toimunud inimeste barbaarne küüditamine. Nägin, kuidas möö- da linna tänavaid veeti küüditatavaid lahtistes veoautodes sõdurite valve all raudteejaama suunas. Raske on kirjelda- da seda, mis toimus. Jäi arusaamatuks, mida sellega taotle- ti. Lai umbusk kogu selle uue korra vastu võttis üha rohkem maad. On meeles, et siia saabunud Vene sõjaväelased ja nen- de naised kuidagi ei uskunud, et nii rikkalikult elame, sest neile oli sisendatud, et kapitalistlikkudes riikides valit- seb ainult kirjaoskamatus, nälg ja üldine viletsus. Ja nüüd nende ees järsku nii külluslik elu! Paljud neist jäidki veendumusele, et tegemist on propagandistliku näitusega ja hakkasid tegema suuri sisseoste.

Vahetult enne Saksamaa ja Nõukogude Liidu sõda hakka- sime sooritama filosoofikumi eksameid. Neist viimase, his- toloogia, tegin prof. E. Aunapile ajal, kui õhus lendasid juba üksikud Saksa luurelennukid ja olid heitnud esimesed pommid Tartu lennuvälja kanti. Kodus kleepisime aknaklaasi-

dele paberiribasid. Rinne hakkas kiiresti lähenema. Minul oli võimalik evakueeruda 2. juulil laevaga mööda Emajõe üle Peipsi järve Nõukogude tagalasse. Mobilisatsioon kuulutati Eestis välja alles 20. juulil 1941. aastal.

Tagalas sattusin Kuibõševi oblastis asuvasse eesti kolhoosi "Koit", kus elati suhteliselt hästi ja suheldi eesti keeles. Töötasin seal kolhoosnikuna viljakoristustöödel. NSV Liidus elanud eestlasi algul ei mobiliseeritud. See toimus alles siis, kui loodi Eesti Laskurkorpus (algul diviis). Ka mind mobiliseeriti. Väeosas kohtasin ka Tartu Ülikooli arstiteaduskonna üliõpilasi, nagu A. Räni, V. Virkoja, Georg Loogna, Hans Bochmann, Morris Eitelberg, Arved Kalvo, Lembit Lind. Nendest tegid sõja eesliinil otsast lõpuni läbi V. Virkoja, A. Kalvo ja nende ridade kirjutaja. Praegu on nendest TRÜ arstiteaduskonna üliõpilastest, kes võtsid Eesti Laskurkorpuse koosseisus algusest lõpuni lahingutest osa, arstiteaduskonna õppejõuna tööl ainult nende ridade kirjutaja. Küll võitles samas väeosas algusest lõpuni ka Joosep Reinaru, kes astus arstiteaduskonda pärast sõda, ja Albert Kliiman, kes lõpetas ülikooli mujal. Saaremaa lahingutes langes Lembit Lind. Lahingud olid ränkasked ja neist nii pika lahingutegevuse kestel eluga pääsemine suurim õnn.

Juba pärast Saaremaa vabastamise lahinguid hellitasin lootust, et mul lubatakse oma poolelijäänud õpinguid jätkata, sest Eestimaa oli vaba ja pealegi oli juba varem mõnele niisugune võimalus antud. Niisugust ettepanekut aga väeosa kõrgema juhtkonna poolt ei tulnud. Sõjatee viis edasi Kuramaale. Mul õnnestus demobiliseeruda alles pool aastat pärast sõja lõppu. Mitte kuidagi ei tahetud seda lubada. Nii käisin demobiliseerumise sooviga järjekorras oma diviisi arsti polkovnik Robert Karini, korpuse arsti polkovnik O. Palu ja isegi meie tervishoiu rahvakomissari Viktor Hioni jutul. Kõikidelt sain eitava vastuse motiveeringuga, et sõja lõpust on möödas veel liiga vähe aega, mistõttu kogunud sõjamehi võivat veel vaja minna. Kuna teadsin, et kõrgemalt poolt on enne sõda ülikoolis õppinute demobiliseerimise kohta käskkirjaga juba ammu olemas, siis otsustasin sõita Leningradi Sõjaväeringkonda omavoliliselt. Väeosas tagasi saabumisel oli ülemuste meelepaha minu säärase käitumise pärast üpris suur, kuid mul oli ette näidata korraldus minu demobiliseerimiseks - pärast ligi kuuaegset elamist Lenin-

gradis tulingi sealt tagasi juba eraisikuna. Tee uuesti edasiõppimiseks oli avatud.

Õpinguraamatu andmete põhjal lubati mind kolmandale kursusele. Dekaaniks oli prof. Albert Valdes. Alustasin taasõppimist 1945. aasta detsembris. Tuli järele jõuda teistele kursusekaaslastele ja lisaks sooritada veel mitu eksamit ja arvestust vastavalt NSV Liidus kehtivatele õppeprogrammidele. Kursusel leidsin ees ka mõned emmesõjasegded kursusekaaslased, osa oli aga juba arstiteaduskonda lõpetamas. Nõukogude armeest ja tagalast olid uuesti õppima asunud V. Virkoja, A. Räni, M. Eitelberg, Leo Päi jt. Aspirandina asus mikrobioloogia kateedrisse sõjast osavõtnud arst Eugen Tallmeister.

Tartu oli puruks pommitatud. Maja Tiigi tänaval, kus oli asunud meie korter, oli maani maha põlenud. Mõlemad üle Ema-jõe viinud kaunid sillad olid õhku lastud, Raadi mõisahoone ja Vanemuise teater varemeis. Hävinud oli ka enne sõda valminud ilus "Toomkohvik". Vähem olid kannatada saanud ülikooli õppehooned ja peahoone ise. Õppetöö toimus peaaegu kütmata ruumides, mistõttu tuli riietuda soojalt. Paralleelselt õppetööga taastasime linna ja sügiseti käisime kolhoosides viljakoristustöödel. Terav nappus oli toiduainetest. Kuna mul algul erariideid ei olnud, siis käisin õppetööl sõjaväemundris, maha olid võetud ainult pagunid. Et stipendium oli väike, siis tuli õppimise kõrval kohe asuda ka tööle. Seda võimaldas mulle tookordne Tartu Linna Tervishoiuosakonna juhataja A. Räni, kes oli ka ise arstiteaduskonna üliõpilane. Põhiliseks töökohaks kujunes mul onkoloogiadispanser, kus töötasin röntgenoloogina ka veel pärast ülikooli lõpetamist, kokku seitse aastat. Minu õpetajaks sel alal oli prof. Jüri Haldre. Tema juhendamisel kirjutasin oma üliõpilasauhinnatöö tuberkuloosse lümfadeniidi röntgenravist.

Arstiteaduskonnas oli õnneks kohale jäänud palju õppejõude - professoreid ja dotsente. Lisaks neile hakkas meile sõja ajal NSV Liidu tagalas viibinuist lugema tervishoiuorganisatsiooni tervishoiu rahvakomissar V. Hion (käis koguni sanitaarlennukiga Tallinnast), meditsiinistatistikat Friedrich Arneman, ÜK(b)P ajalugu Villem Reiman, dialektilist ja ajaloolist materialismi Arkaadi Uiho.

Erinevalt Eesti Vabariigi aegsest ülikoolist oli nüüd loengutest osavõtmine kohustuslik. Kogu sõjajärgse õppetöö-õhkkond oli mitmeti komplitseeritud. Oli ju enamik arstitea-

duskonna õppejõude viibinud okupatsiooni ajal siin, mistõttu tekkisid poliitilised pinged mitmesugustel tasanditel, eeskätt tagalast siiasaabunute ja kohalolnute vahel. "Ideoloogiatöötajad" alustasid üldist "võitlust" kodanlike natsionalistide vastu, mille läbinäha eesmärgiks oli juhtpositsioonide haaramine enda kätte. Võttis maad poliitilise valvsuse sündroom, mis muudeti üldiseks kahtlustamiseks. Asuti kallale ka neile, kes nõukogude aktivistidena olid sõja tõttu lahkunud tagalasse või võidelnud Nõukogude armees. Nende suhtes tekkis koguni kahe tule vahele jäänute olukord - nii ei usaldanud neid mitmeti ei kohal olnud elanikud ega ka üks osa Venemaa eestlasi ja muulasi. Just nemad algatasid parteikoosolekutel mitmesuguste ettekäänete all personaalküsimusi tookordse ülikooli rektori akadeemik Albert Koorti, prorektor Ilo Sildmäe, sõjaveteranide Ilmar Pauli, Fred Kudu, Raimond Aulingu, Jaan Ollino, samuti Aira Kaalu, Valli Haldre jt. suhtes. Leidus kommuniste, kes niisuguste jõudude survele ja hirmu tõttu needsid avalikult ära oma kõigela lähemad sugulased või ütlesid neist lahti. Eriti vilgas oli personaalküsimuste algatajana siia saabunud meditsiiniteenistuse polkovnik Andrei Vill.

Suure hoo said "ideoloogiakandjad" kodanliku natsionalismi vastases "võitluses" sisse 1948. aastal, mil Stalini isikukultust ärakasutav Trofim Lõssenko fabritseeris "uue õpetuse" geneetikast. Mendeli, Morgani ja Weismanni õpetust peeti idealistlikuks ja reaktsiooniliseks. Lõssenko "õpetusele" järgnesid Lepešinskaja "õpetus" rakutekke teooria kohta rakutust elusainest ja Bošjani "õpetus" kristallide, viiruste ja bakterite üksteiseks ülemineku võimaluse kohta. Sellele virvarrile lisandus veel J. Stalini teos "Marksismist keeleteaduses", mida ka tuli seedida. Niisugune segadus võimaldas aga hakata õppejõudude seas täiendavalt välja selgitama, süüdistama ja karistama neid, kes niisuguste uute õpetustega ei tahtnud kaasa tulla. Hiljem sai pseudoteaduse templimärgi endale külge ka tõrkama hakanud küberneetika. Liialduseta võib öelda, et sel perioodil oli ülikoolis aetud üldine olukord nii segi, et selles oli hea püüda "rahvavaenlasi". Erilise soodustuse niisugusele püüdmisele lõi stalinliku režiimi tingimustes läbiviidud järjekordne Eesti elanikkonna julm küüditamine 1949. aasta märtsis, mida alustati kevadkülviloo loosungi all. Aktsioonile tõmmati kaasa ka ülikooli aktivistid. Selle "ülesande" täitmisest kõrvalehoid-

nuid hiljem ei "unustatud", mida kogesin isiklikult! Vastastikuse usaldamatuse ja üldise kahtlustamise õhkkond aina süvenes.

Kuni 1950. aastani kuulusid arstiteaduskonna parteiliikmed oma vähese arvu tõttu üleülikoolilisse parteiorganisatsiooni, mida omakorda täiendas "Vanemuise" organisatsioon. Alates 1948. aasta oktoobrist kuni 1950. aasta oktoobrini oli ülikooli parteiorganisatsiooni ajutiseks sekretäriks A. Vill. Selle aja vältel moodustati ka arstiteaduskonnas esimene parteigrupp, mille esimeseks grupiorganisaatoriks valiti käesolevate ridade autor, tolleaegne aspirant. Parteigruppi kuulusid V. Hion, A. Räni, V. Virkoja, J. Reinaru, Mart Kull, D. Judeikina jt. Grupi ülesanded olid samuti väga komplitseeritud, sest esmajärjekorras nõuti kodanlike natsionalistide vastase võitluse süvendamist ülikoolis. Tü ajaloos III köites (lk. 332) on öeldud, et juba 1948. aastal oli TRÜ parteiorganisatsiooni tähtsaim ülesanne (ülikooli parteisekretär Pavel Kalju) ideoloogilise võitluse tugevdamine, eelkõige aga võitlus kodanliku natsionalismi ilmingute vastu. Erakordselt aktiivseks muutus see võitlus ja poliitiline olukord üldse pärast Eestimaa K(b)P Keskkomitee VIII pleenumit. Mitmesuguste süüdistuste põhjal vallandati ülikooli arstiteaduskonna õppejõududest prof. Rudolf Bernakoff, prof. Herbert Normann, endine prof. Georg Rooks, dots. Voldemar Üprus, õppejõud Riho Roots, Jaan Vester jt. Õppejõudude nõudlikkust hakati pidama natsionalismi ilminguks, neid hindama eksameil läbilastud üliõpilaste arvu põhjal jne. Selle tõttu hakkas õppeprotsessis kiiresti nõudlikkus langema, see on mõningal määral kestnud tänapäevani. Kodanliku natsionalistina kõrvaldati rektori kohalt akadeemik prof. A. Koort. 1951. a. esimesel poolel kutsuti uueks rektoriks Leningradist füüsika-matemaatikakandidaat Feodor Klement, kes eesti keelt oskas tookord vähe, kuid õppis selle võrdlemisi kiiresti ja hästi ära. Juba samal aastal valiti uus rektor ENSV TA akadeemikuks ja talle omistati professorikutse, järgmisel aastal anti füüsika-matemaatikadoktori kraad. Kui mind 1954. aastal suunati tööle Tallinnasse, siis helistas F. Klement kord mulle sinna tööle ja tegi ettepaneku tulla ülikooli juurde tagasi.

Väljastpoolt Eestit saabus õppejõude ka arstiteaduskonda. Nii kutsuti 1950. aastal biokeemia kateedri juhatajaks prof. Eduard Martinson, 1953. a. hügieeni kateedri juhatajaks

dots. Orest Perov ja 1958. a. sunnitusabi ning ginekoloogia kateedri juhatajaks prof. Vladimir Fainberg. Kõik nad olid umbkeelsed, mistõttu üliõpilastel tuli nende loenguid kuulata ja eksameil vastata vene keeles, peamiselt tõlgi vahendusel. Enne O. Perovi saabumist vallandati hügieeni kateedri juhataja kohalt, heideti parteist välja ja saadeti Tartust Pühajärve sanatooriumisse tööle Eesti NSV esimene tervishoiu rahvakomissar Viktor Hion, ometi elas ta perekond Tallinnas. Ka tema oli tehtud läbi ja läbi kodanlikuks ratsionalistiks. V. Hion rehabiliteeriti täielikult ja taastati parteisse alles postuumselt. Parteisse taastamise ettepaneku tegi V. Hionile veel tema eluajal tookordne EKP esimene sekretär Johannes Käbin, kuid V. Hioni nõudeks jäi, et "mitte enne, kui on karistatud need, kes mind sealt välja viskasid" (V. Hioni täpne väljendus minule isiklikult pärast väljakutset J. Käbini juurde. - Autor).

Raske olukord pärast EK(b)P VIII pleenumit aina süvenes. Maha tõmmati ja veeti ära Kalevipoja ja Gustav Adolfi pronksambad. Ka neile leiti poliitiline süüdistus. A. Vill leidis koguni, et kino "Ateena" vaatesaali seintel asuvad bareljeefsed alastifiguurid mõjuvad amoraalselt ja neile tõmmati (õnneks ainult) peale punased riidekangad. Kõiges endises otsiti ja nähti vaid halba.

Üheks harukordselt konfliktseks isikuks uustulnukate seas kujunes prof. Eduard Martinson. Kohe Leningradist saabudes alustas ta ägedat võitlust kodanlike ratsionalistide vastu. Peagi edutati ta veel ülikooli teadusala prorektoriks, samas üritas ise saada akadeemikuks. Arstiteadlasena kuulus E. Martinson õnnetuseks arstiteaduskonna parteigruppi. Samas keeldus ta aga pikema aja jooksul tasumast parteimaksu. Kuna korduvad meeldetuletused ei aidanud, siis võttis parteigrupp vastu otsuse tema karistamiseks noomitusega. E. Martinson kaebas selle peale kohe ülikooli parteikomiteesse. Parteigrupi organisatorina kutsuti mind koos E. Martinsoniga parteibüroole, kus noomiti põhjalikult selle eest, et olin nõudnud "nõukogude professorile" (just nii öeldi) parteilise karistuse andmist. Minule tehti korraldus edaspidi koguda E. Martinsonilt partei liikmemaksu tema juures kodus. Seal ma siis käima hakkasingi. Ühtlasi otsustati arstiteaduskonna parteigruppi tugevdada sõjaväekateedri parteiliikmete polkovnik Rõbkini ja alampolkovnik Koreniga. Niisugusest vastutulekust sai E. Martinson aina hoogu

juurde. Tema võitlus kodanliku natsionalismiga muutus nii võimsaks, et ta hakkas ümber pöörama koguni Tartu Ülikooli asutamise ajalugu. Ta väitis, et Tartu Ülikooli senine ajalugu on saksa aadlikest ja eesti kodanlikest natsionalistidest kultuurikirjutajate poolt võltsitud. Oma niisugustele tõekspidamistele olevat ta leidnud kinnitust Tartu Ülikooli ajaloo põhjalikumal uurimisel. Uurimistulemused võttis ta kokku raamatus: З.З. Мартинсон. История основания Тартуского /6. Дерптского-Юрьевского/ университета. Л.: Изд-во ЛГУ, 1954. Oma uurimuste põhjal püüdis E. Martinson tõestada, et Tartu Ülikool asutati mitte 1632., vaid 1802. a. Oma raamatu 8. leheküljel kirjutab ta, et "1952. aastal tähistati meie kodumaise kultuuri ja teaduse ühe vanima kultuuri- ja teaduskolde - Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäeva". Oma koostatud raamatu materjalide põhjal tegi E. Martinson isiklikult Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale pühendatud pidulikul aktusel ka ettekande. Aktus toimus ülikooli aulas 26. septembril 1952. aastal. Seega aktsepteeris tookordne ülikooli juhtkond samuti E. Martinsoni pakutud Tartu Ülikooli asutamisaastat 1802.

Kogu oma seesuguse käitumisega, konfliktsituatsioonide tekitamise ja intriigide süvendamisega sattus E. Martinson lõpuks peale arstiteaduskonna ka paljude teiste õppejõudude põlu alla. Ta lõpetas oma elu enesetapuga 1963. aastal. Tartu Ülikooli asutamise tõeline aasta 1632 pandi hiljem jälle paika.

Pärast Martinsoni-aafääri 1951. aastal hakati arstiteaduskonna parteigrupi tööd teravalt kritiseerima ajakirjanduses. Üks esimesi artikleid, mis kandis pealkirja "Leppimata tult ja täie otsustavusega arendada võitlust ideoloogilisel rindel", ilmus ajalehes "Tartu Riiklik Ülikool" 6. jaan. 1951. a. Autoriks oli keegi J. Kask (varsti selgus, et oli tegemist varjunimega). Artikkel algas nii: "Üheksa kuud tagasi toimunud Eestimaa K(b)P Keskkomitee VIII pleenumi ajaloolised otsused kujunesid suundamääravaks teguriks ka meie ülikooli töös, kutsusid esile murrangu töös ja suunasid ülikooli ühiskondlike organisatsioonide keskse tähelepanu võitlusele kodanlike natsionalistide ja nende kaasajooksikute vastu, vaenuliku kodanliku ideoloogia retsidiivide vastu. Küsimus sellest, millised tulemused on saavutatud nende otsuste täitmisel ja millised on ses osas ilmnenu puudused, oli arutusel möödunud nädala lõpul ülikooli parteiorganisat-

siooni üldkoosolekul. Koosolekul kuulati ära TRÜ parteiorganisatsiooni sekretäri aruanne EK(b)P Tartu Linnakomitee otsuste täitmisel. Ettekande läbiarutamisest võtsid osa sm-d Koort (ülikooli rektor, kes varsti kõrvaldati ametikohalt - Autori märkus), Martinson, Feldman, Šardin, Tiido, Levitskaja, Rõbkin, Tšalõi jt. (kõik siia sissesõitnud - Autori märkus)". Edasi märgiti artiklis, et "tunduvat edu on saavutatud ülikooli õppejõudude kaadri tugevdamisel ja tervendamisel. Rida aktiivseid kodanlikke natsionaliste kõrvaldati juhtivalt töölt. Nad on asendatud kas vennasvabariikidest saadetud õppejõududega või alles äsja meie ülikooli lõpetanud noortega, kes oma kohustusi täidavad kõigest hingest ja paremini kui need "asendamatud" kodanlikud spetsialistid, kellest me nüüd oleme vabanenud. Ent saavutuste kõrval esineb veel ka üsna suuri puudusi. Kuni käesoleva ajani on jäetud vastutusrikkale tööle mõningad kodanliku ideoloogia kütkes viibivad inimesed, kellelt ei saa lootagi noorte kasvatamist kommunismi vaimus. Eriti suur on selline risustatus arstiteaduskonnas, kus parteigrupp (sm. Jannus) tegeleb suhteliselt väiksemat tähtsust omavate asjadega ja läheb mööda kõige olulisemast". Vana ideoloogia kammitsais olevatest õppejõududest tõi sama artikli autor näitena esile arstiteaduskonnast prof. Liidia Poska-Teissi ja üldajaloo kateedrist tookordse dotsendi, hiljem professori Jaan Konksu. Veel märgib autor, et "teadusliku töö juhtimine on olnud viimasel ajal lubamatult nõrk. Mõnel pool (nt. arstiteaduskonnas) esineb teadusliku uurimistöö plaanides veel objektivismi elemente". J. Kask lõpetab oma artikli järgmiselt: "Organisatsioonilise ja ideelise töö väsimatu parandamine - see on ülikooli parteiorganisatsiooni keskne ülesanne, mille lahendamine tagab EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumi otsuste täitmise". Ülaltoodust selgub, missugused "akadeemilised" seisukohad olid tookord maad võtnud, teame ka, mida tõi VIII pleenum nii Tartu Ülikoolile kui ka eesti rahvale üldse. Ei tea, missugune on selle artikli autori tõeline seisukoht tänapäeval? Ega äkki jälle varjutatud?!

Järgmine lõök ilmus samuti ajalehes "Tartu Riiklik Ülikool" 23. märtsil 1951. a., kus TRÜ parteiorganisatsiooni sekretär oma artiklis "Siseparteilise töö taseme otsustava tõusu eest" märgib arstiteaduskonna parteigrupi halba tööd ära mitmel korral.

Pikk artikkel ilmus 10. aprillil 1951. aastal ajalehes

"Edasi" pealkirjaga "Õppe- ja teadusliku töö taseme edasise tõusu eest TR Ülikoolis". Selle autor materdab jälle arstiteaduskonda, märkides, et "kommunistlike noorte mõju on üliõpilaste laiadele hulkadele veel vähene ning kommunistlikud noored ei ilmuta alati küllaldast valvsust ja printsipiaalsust klassivaenulike ja kodanlik-natsionalistlike avalduste ilmnemisel üliõpilaskonna hulgas (arstiteaduskond, kehakultuuriteaduskond). Tingituna parteibüroo ja rektoraadi liberaalsusest töötab veel praegugi kateedrijuhatajatena ja teistel vastutusrikkastel teadusliku ja kasvatustöö juhtivatel positsioonidel rida inimesi, kes ei ole oma senise tööga suutnud näidata, et nad võiksid edukalt kasvatada kõrgesti kvalifitseeritud nõukogulikke kaadrit. Tingituna sellest, et senini on vähe tähelepanu osutatud üliõpilaste sotsiaalsele päritolule, leidub üliõpilaskonnas ja seda eriti just vanematel kursustel inimesi, kes ei vääri poliitilist usaldust. Eriti halb on selles osas olukord arstiteaduskonnas, kus parteigrupp on osutanud lubamatut liberaalsust nende vaenulike elementide paljastamisel ning kõrvaldamisel. Vähe sellest, tingituna poliitilisest lühinägelikkusest on mitmed kommunistid arstiteaduskonna parteigrupis (Virkoja, Räni jt.) asunud kodanlikku natsionalismi ja teisi kahjulikke avaldusi isegi kinni määtsima (prof. Veiderpassi jt. suhtes) ning lausa kaitsevad klassivaenulikke elemente. Seetõttu ongi saanud võimalikuks kodanlike natsionalistide ja teiste nõukogudevastaselt meelestatud elementide kahjustav tegevus arstiteaduskonnas".

Nagu selgub, oli arstiteaduskonna parteigrupp oma tõekspidamiste tõttu sattunud ülikooli parteiorganisatsiooni väga tugeva löögi alla, mis üha tugevnes. Sellepärast palusin ennast 1951. aasta aprillikuus toimunud arstiteaduskonna partei aruandlus-valimiskoosolekul partei grupiorganisaatori kohustest vabastada. Uueks grupiorganisaatoriks valiti sõjaväekateedri õppejõud alampolkovnik Koren. Sellega ei jäetud mind veel rahule ja nii ilmus ajalehes "Tartu Riiklik Ülikool" 1. juunil 1951. a. venekeelne artikkel "Ühe parteigrupi töö kogemustest". Autoriteks oli juba ajalehe "Tartu Riiklik Ülikool" brigaad koosseisus E. Raag, A. Rauman, N. Ljulko ja A. Künnap (mulle kõik seni tundmatud nimed). Seal oli muuseas kirjutatud, et k.a. aprillis toimus arstiteaduskonna parteigrupis aruandlus-valimiskoosolek. Koosolek avastas grupi töös tõsisid puudusi. Selle üheks põhjuseks oli

partei grupiorganisaatori sm. Jannuse nõrk töö. Leiti, et teaduskonna parteigrupis polnud arendatud kriitikat ega enesekriitikat, mille tagajärjel tekkis heasüdamlik ja enesega rahulolu õhkkond, puudus a/ü. ideelis-poliitiline juhtimine, kriitikat tema aadressil võttis sm. Jannus kui isiklikku solvamist jne. Samas artiklis märgitakse, et uus partei grupiorganisaator sm. Koren seadis grupi töös kiiresti korra majja.

Kuid kõige raskem oli alles ees. Mina jäin kindlaks oma seisukohale, et säärane parteipoliitika on väär ja esinesin sellekohaste sõnavõttudega ka järgnevatel parteikoosolekutel.

25. märtsil 1952. a. toimus TR Ülikooli parteialgorganisatsiooni üldkoosolek, kus kuulati ära sekretäri kohuse täitja A. Villi ettekanne Tartu Linna Parteikomitee VII pleenumi otsuste kohta EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumi otsuste täitmisel. Sellel koosolekul esinesin väga kriitilise sõnavõttega meie ülikooli parteitöö ja selle juhtide pihta. Märkisin ära partei ebaõiglase direktiivide rakendamist ülikooli õppejõudude suhtes, üldist ebakindlustunde tekitamist ja kohaliku päritoluga parteiliikmete vastutustundetut karistamist. Teravalt kritiseerisid sellel koosolekul ülikooli mõne juhi, peamiselt A. Villi tööd veel mitmed teised seltsimehed (Virkoja, Räni, Haldre, Raudsepp). Tagajärjeks oli meile väga ohtlik situatsioon. Meie esinemised tunnistati antiparteiliseks, väideti, et on tegemist parteisisese fraktsiooniga. E. Martinson leidis, et tungisime kallale ausatele parteitöötajatele. Jašina ja Petrov avaldasid imestust, et veel praegu esinetakse otseselt parteijoone vastu ja kaitstakse kodanlikku natsionalisti Hionit. Petrov süüdistas ka parteibürood, kes pole küllaldaselt võidelnud kodanlike natsionalistide, antud korral juba meie vastu. Rektor Koort olevat ülikooli juhtinud paremale. Jenny Ananjeva tegi ettepaneku moodustada meie asja uurimiseks komisjon. V. Arhangelski, Issakova ja polkovnik Sobolev kinnitasid, et meie esinemised olid trotskistlikud. Lugejale juba tuntud alampolkovnik Koren tegi ettepaneku heita Jannus, Virkoja ja Räni parteist välja. See närvesööv koosolek kestis kella viieni hommikul ja jätkus järgmisel päeval, mil sinna oli kutsutud Tallinnast ka tookordne EKP Keskkomitee ideoloogiasekretär Leonid Lentsman. Selle koosoleku sõnavõttes, kaasa arvatud ka L. Lentsmani sõnavõtte süüdistas-

ti mind antiparteilises esinemises, kodanlikus natsionalismis ja kuuluvuses koos V. Virkoja, A. Räni ja V. Haldrega parteifraktsiooni. Ühtlasi tehti ettepanek mind parteiliselt karistada. Kuid ootamatult, mingil minule siiski aimataval väga tõsisel põhjusel meist kedagi parteist välja ei heidetud ja ka mingit parteilist karistust ei antud. Siiski kutsuti mind, Räni ja Virkoja ükskord pärast seda koosolekut EKP Keskkomiteesse, kus meist igaüks eraldi pidi andma nii suulise kui ka kirjaliku seletuse Tartu Ülikoolis toimumu kohta parteikolleegiumi liikmele Gennadi Karotomile.

Pärast neid sündmusi hakkas olukord ülikoolis muutuma aegamööda rahulikumaks. Minu uueks parteiliseks ülesandeks oli a/ü üleülikoolilise kultuurmassilise töö komisjoni esimehe amet ja lisaks veel üle saja-liikmelise agitaatorite grupi juhtimine. Need olid väga mahukad ja vastutusrikkad ülesanded, pealegi oli mul aspirantuuri viimane aasta. Sellest tööst aru andes sain jällegi mitmesuguste etteheidete osaliseks. Näiteks süüdistas mind tookordne TRÜ geneetika ja darvinismi kateedri juhataja Oleg Mihhailov selles, et Jannus eelistab ülikooli peoõhtute organiseerimisel pasunakoorige džäss! Saksofoni mängimine oli tol ajal aga koguni valjusti keelatud. Trahviks halva töö eest tegi tookordne TRÜ parteialgorganisatsiooni sekretär Liina Stepanova ettepaneku mind samade ühiskondlike ürituste täitmisele uuesti edasi jätta.

Kõigele vaatamata lõpetasin aspirantuuri ettenähtud ajal. 23. juuli 1952. aasta "Edasis" kirjutas TRÜ teaduslik sekretär Irene Maaros: "Edukalt on töötanud mikrobioloogia ala aspirant Arnold Jannus. Temal on aspirantuuri lõpetamise tähtaeg ette nähtud 1. oktoobril 1952. a., kuid tema kandidaadi-väitekirja on juba retsensentide käes ja peaks tulema kaitsmisele septembrikuu keskpaiku". See oli mulle üle pika aja üheks positiivset laengut andvaks teguriks. Väitekirja kaitsesingi veel aspirantuuriaja sees. Kaitsmine jäädvustati koguni filmilindile, mis asub ülikooli filmoteegis.

Pärast kandidaadikraadi kinnitamist tehti mulle ettepanek asuda vastrajatud Tallinna Epidemioloogia, Mikrobioloogia ja Hügieeni Teadusliku Uurimise Instituudi direktori ametikohale, mille ka vastu võtsin. Praktiliselt tuli seda instituuti hakata alles rajama, sest peale nime teda sisuliselt veel ei olnud.

Loodan, et lugeja sai käesoleva artikli põhjal põgusa ülevaate, missugused olid töötingimused Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas vahetul sõjaeelisel ja -järgsel perioodil. Ühtlasi selgub, kui raske oli arstiteaduskonna parteigrupi aktivistide võitlus oma seisukohtade säilitamise eest stalinismi tingimustes.

Märkusena lisan, et ühe osa faktilisest materjalist olen toonud ära omal ajal tehtud isiklike märkmete põhjal.

TÖÖKAITSE JA SELLE KOOSTISOSADE ÕPETAMISE ARENGUST TARTU ÜLIKOO LIS

Valdek Ritslaid

Üle kolme ja poole saja aastases Tartu Ülikoolis on töökaitset omaette õppeainena õpetatud üsna hilisest ajast, alles alates 1950/51. õppeaastast. Töökaitse praegusaja koostisosadeks on töötervishoid (sün. tööhügieen), ohutushoid (ohutustehnika), tuletõrje alused ja nende ainevaldkondade seadustik, s.o. töökaitse seadustik /6, 15/. Nendest koostisosadest mõne seisukohtade rakendamise algeid leidub juba 19. sajandi algul taasavatud Tartu Ülikooli esimeste aastate õppepetegevuses; tööohutuse elementide õpetamise kohta Academia Gustaviana's ja Academia Gustavo-Carolina's autor andmeid ei ole leidnud.

Peatume töökaitse õppepetegevuse arengu kahel sisult ja vormilt erineval ajajärgul. 1. Ajavahemik 1802 - 1950, mil ohutusmeetmeid õpetati stiihiliselt kõrvalküsimumustena erialaainetes. 2. Töökaitseõppepetegevus pärast 1950. a., mil õpetatakse õppeainet "töökaitse" (nimetus kuni 1965. aastani "ohutustehnika ja tuletõrje alused"), kusjuures kitsalt erialasse puutuvate tööohutusmeetmete õpetamine toimub erialaainetes. 3. osas käsitletakse töökaitse aine olemust ja õpetamise edasisi suundi.

1. Ajavahemik 1802 - 1950

1.1. Töötervishoiu kui töökaitse ühe koostisosa õpetamise hälliks Tartu Ülikoolis on arstiteaduskond.

Kohe keiserliku Tartu Ülikooli avamise järel 1802. aastal rajatud dieteetika (isikliku hügieeni) ning populaarse ja riikliku meditsiini /46/, hilisema dieteetika, materia medica, meditsiiniajaloo ja -kirjanduse õppetooli /36/ esimene juhataja Martin Ernst Styx rõhutas ülikoolis esitatud ettekandes vajadust levitada teadmisi tervisekaitse valdkonnas. M. E. Styx luges aastail 1805 - 1827 ühiskondlikku ja isiklikku hügieeni. 1842. aastal anti Tartu Ülikoolile täiendavad koosseisud; loodi riikliku arstiteaduse õppetool, millesse koondati ülikoolis õpetatavad sotsiaalhügieeni, hügieeni, veterinaarhügieeni õppeained. (Ühtset hügieeniteadust selleks ajaks veel välja arenenud ei olnud.) Õppetooli juhataja Carl Victor Ruf Weyrich luges nelja aasta vältel

1871 - 1874) ka tootlushügieeni ja asus korraldama hügieeni-praktikume. Uuriti kliimamõjurite toimet inimorganismisse (kuulub töökaitse ainesse).

1895. a. loodud iseseisva hügieeni õppetooli juhatajaks sai 1896. a. tuntud hügieenik professor Grigori Hlopin, kelle eestvõtul sooritati tähtsaid uurimusi tootlushügieeni ja koolihügieeni valdkonnas.

Aastatel 1898 - 1913 luges hügieeni õppetooli mittekoosseisuline professor Bernhard Eduard Otto Körber üliõpilastele hügieenikursuse eri lõike, nende hulgas koolihügieeni, tööstushügieeni.

Juunis 1920 hügieeni õppetooli juhatama asunud Aleksander Rammul õpetas hügieeni arstiteadus- ja farmaatsia-üliõpilastele. Aleksander Rammulilt said koolihügieeni-alaseid teadmisi kehakultuuriüliõpilased ning tulevased õpetajad /43/.

Nõukogude Eestis Suure Isamaasõja eel ja järel on töökaitseainesse puutuvaid töö-, kooli-, tootlus- jt. hügieeni erikursusi õpetanud TRÜ hügieeni ja tervishoiuorganisatsioon kateedri õppejõud.

1.2. Erilist tähelepanu pälvivad keemia ja füüsika õpetamise seosed töökaitsega.

1.2.1. Keemia õpetamiseks loodi küll 1802. a. farmaatsiaga ühine keemia-farmaatsia professuur /10/, saadi ruumid, aastate 1812 - 1820 õppekavades olid fikseeritud farmatseutilise keemia praktikumid (õppekavades need kuni 1845. aastani taas puudusid); 1847. a. asuti korraldama praktikume analüütilises keemias, ent töökaitse elementide kohta praktikumides kirjalikke jälgi ei ole leitud.

Alles 1892. a. keemiaprofessoriks tulnud Gustav Heinrich Johann Apollon Tammanni aastaaruannetes tulid vihjed töökaitsealaste puuduste kohta; märgiti keemiaõpperuumide halba olukorda, rõhutati ohtlikke töötingimusi, keldriruumide ebasobivust; ruuminappust /16/. Ruumikitsikust põhjustas ka üliõpilaste arvu kasv.

Huvipakkuv on 1891. aastast pärinev laboratooriumis töötamise kord (Laboratoriums-Ordnung) /27/. Ohutuse ja töötervishoiu tagamiseks nähti selles ette kloori, broomi, väävelvesiniku jt. tervistkahjustavate ainetega töötamisel tõmbekapis või õue avanevas klaaseeskojas. Auditooriumi kõrval olevas üliõpilaste tööruumis oli keelatud vedelike kokkusegamine, sest võisid tekkida tervist kahjustavad gaasid

ja aurud. Valamusse oli keelatud valada elavhõbedat ja kontsentreeritud happeid, samuti kanalisatsiooni ummistada või-
vaid esemeid.

G. Tammanni järel 20. saj. algul Tartu Ülikooli keemia-
professoriks tulnud Lev Pissarževski esimeseks probleemiks
oli laboratooriumi vilets olukord. Ta nõudis ülikooli juht-
konnalt pidevalt töötingimuste parandamist. 1904. a. taotles
ta ventilatsiooniseadmete täielikku ümberehitamist, avaldas
nõrdimust üliõpilaste väga halbade töötingimuste üle keldri-
ruumides, rõhutades, et happeaurud ja gaasid ohustavad otse-
selt tervist.

Säilinud on 2. juunil 1922 Tartu Ülikooli nõukogus kin-
nitatud "Laboratooriumi kord" /37/, mille paragrahvis 6 "Vee-
torud ja kraanikausid" keelatakse valada kraanikaussidesse
elavhõbedat, happeid ja leelisi või viimaseid sinna puista-
ta; paragrahvis 7 "Tervisele kahjulikud gaasid ja aurud"
nõutakse kloori, broomi, väävelvesiniku, hapete ja teiste
tervisele kahjulike gaaside ja aurude tekkega seotud tööd
teha tõmbekappides või rõdul. Kemikaalide iseloomustamisel
ja reaktsioonide käsitlemisel loengutel ja praktikumides olid
tõenäoliselt kõne all nende ohtlikkus, kuivõrd see oli tea-
da, ning kahjustuste ennetusmeetmed.

1.2.2. Füüsikaõppetöö seoste kujunemisest töökaitsega
väärib märkimist füüsikaprofessor Georg Friedrich Parroti
(taasavatud keiserliku Tartu Ülikooli esimene rektor) mitme-
kõlgne õpetlastegevus ka töökaitse valdkonnas. Ta pani aluse
hügieeni teaduslikule uurimisele Baltikumis, avaldas töid
kommunaalhügieeni alalt, käsitles õhu puhtust ruumides, joo-
givee kvaliteeti, kütteprobleeme. G. F. Parrot püüdis juba
19. saj. algul rakendada füüsikat ja keemiat ka meditsiini
teenistusse. Tema 1802. a. kaitstud inauguraaldissertatsioo-
ni teema oli "Füüsika ja keemia mõjust arstiteadusele" /24/.

1835. a. Tartu Ülikooli tsiviilarhitektuuri erakorrali-
seks professoriks valitud Moritz Hermann Jacobi /21/, tegel-
des õppetöö kõrval elektromagnetismi ning galvaanielementide
uurimisega, kasutas eksperimentides väävelhapet. Juba see
asjaolu viitab ohutusmeetmete vältimatule rakendamisele tema
töös. Ohutushoiu meetmete rakendamiseta oli tema õpetlasetöö
mõeldamatu.

1914/15. õppeaastal ülikooli juures korraldatud kesk-
kooliõpetajate ettevalmistuskursustel (nende juhendajaks oli
Aleksander Sadovski) pidas Evald Neugard loenguid füüsika

katsetehnikast. Nendel kursustel andis A. Sadovski füüsika õpetamise metoodika loengute sissejuhatuses ülevaate füüsika eesmärgist, eksperimentaalsest olemusest, katse vajalikkusest, katsekabineti kasutamisest jm-st. Loengukonspektides või praktikumijuhendites ei ole leitud kirjalikke jälgi ohutusmeetmetest õppetöös, on aga ilmne, et professorid oma loengutel esitasid teavet ka ohutushoiu asjus ja vilunud assistendid Wilhelm Friedrich Ostwald, G. Tammann, E. Neugard juhendasid praktikumidel üliõpilasi ka füüsikaliste ja muude ohu- ja kahjumõjurite toime vältimises.

Füüsikaõpperuume valgustati 1868. aastani petrooleumilampidega, -auditooriume küünaldega; 1890. a. saadi gaasi- ja 1900. a. elektrivalgustus, toitevool tuli ülikooli peahoones asuvast elektrijaamast. A. Sadovski ajal kavandati füüsikaõpperuumides osale akendele ventilatsioonivad. 1901. a. oli füüsikakabinetis ventilatsioon ja veevärk /23/. See-
ga rakendati töötervishoiumeetmeid.

Röntgenikiirte avastamise järel 1895. a. detsembris demonstreeriti Tartus juba 1896. a. algul röntgenülesvõtete tegemist /22/, demonstreerijateks A. Sadovski ja assistent Mihhail Kossatš. Kahju, et ei ole säilinud minimaalsetki teavet sellest, kas rakendati ka mingeid kaitsevahendeid ioniseeriva kiirguse toime vastu. Huvipakkuv on füüsikaosakonna raamatukogus säilitatav Friedrich Wilhelm Georg Kohlrauschi raamat "Lehrbuch der Praktischen Physik", 1910, milles 633. leheküljel esitatakse ettevaatusjuhised radioaktiivsete preparaatide käsitlemiseks. On tõenäoline, et õppejõud nendega tutvus ja ohutusmeetmeid ka üliõpilastele edastas.

Kodanliku Tartu Ülikooli füüsika õppetoolide /39/ õppetöös olid loengute kõrval tähtsal kohal praktikumid. Ka siin oli (tõenäoliselt) töö käigus vältimatu ohu- ja kahjumõjurite ning kaitsemeetmete tutvustamine. Kirjalikke jälgi sellest on säilinud väga vähe.

TRÜ üldfüüsika kateedris säilitatakse professor Johan Vilipi loengute demonstratsioonkatsete kirjeldusi /38/. Nendes on märgitud napilt ka ohutusmeetmeid.

24. märtsil 1931. a. loengu "Elekter, Wheatstone'i sild, elektrikaar" demonstratsioonkatsete kirjelduses märgitakse: "Sulatada ca 5 - 8 mm raudtraati, pistes selle otse kaarde. Ettevaatust! tarvitada musti prille".

23. sept. 1937 (7.) loengul "Mehaanika, liikumine" näi-

dati demonstratsioonkatset liikumise kohta ketiga. Nõue: "Aken sulgeda luukidega ja kasulik ka kui eesriie ees, sest kett katsub mõnikord aknasse hüpata ja ronib lae alla". Eks sealt langedes võis ka inimest kahjustada.

22. nov. 1937. a. (49.) loeng üldfüüsikas "Vedela õhu masin": "Ettevaatust! Prillid ette kui Dewari anumasse vedel õhk valada - nõu võib lõhkeda".

1.3. Õigusteaduskonna õppetegevuse arengus otsitagu töökaitse aine lõike tööõigusest. Seda õppeainet keiserlikus Tartu Ülikoolis ei õpetatud /14, 15/. Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis jõuti tööõiguse õpetamisele esmakordselt 1929/30. õppeaastal, mil Artur-Tõeleid Kliimann sai õppeülesande lugeda üliõpilastele tööõiguse ja administratiivprotsessiõiguse õppeaineid. Tööõiguse õpetamist jätkas A.-T. Kliimann ka 1932. aastal /26/. Samast arhiivisäilikust selgub, et ülikooli valitsuse 17. juuni 1938. a. otsuse kohaselt luges A.-T. Kliimann tööõigust eksamiainena 4 tundi nädalas.

Pärast Eesti lülitamist NSVL koosseisu 1940. a. ja vahetult pärast Nõukogude Eesti fašistlikest anastajatest vabastamist algas teadlik töökaitseõuete rakendamine kogu rahvamajanduses, mis tõenäolikult kajastus ka kõrgkooli õppetegevuses. Murrang kõrgõppeasutuste töökaitseõppetegevuses toimus aga hiljem, 50. aastate lõpul, 60. aastate algul.

2. Töökaitseõppetegevus pärast 1950. aastat

2.1. Töökaitse õpetamine iseseisva õppeainena algas Tartu Ülikoolis 1950/51. õppeaastal metsandusteaduskonna metsatööstuse eriala üliõpilastele; õppetöö kestus 50 tundi. Teadaolevalt hakati seejärel töökaitset (nimetusega ohutustehnika ja tuletõrje alused) õpetama eranditult kõigi erialade üliõpilastele, õppetöö maht 36 tundi. Õpingukaartidest näiteks selgub, et eesti keele ja kirjanduse erialal õpetati töökaitset 1952/53. õppeaastal; ajaloo-osakonnas on olnud töökaitse arvestus 19. apr. 1954. aastal; kuni 1953/54. õa-ni toimus õppetöö konkreetse programmi; nõuti mõne eeskirja tundmist ja korraldati ekskursioone käitistesse; õppetööd viisid läbi dots. Johannes Tammeorg ja tunnitasu alusel Jüri Laasimer. 1954/55. õa. kevadsemestril asuti töökaitse aines loengute esitamisele ja laboratoorsete praktikumide korraldamisele, õppejõuks dots. Valdek Ritslaid.

2.2. Õppetöö korraldamisel juhinduti NSVL Kultuuriministeeriumi 12. aug. 1953 käskkirjast nr. 1405 /53/, kus nähti ette õpetada kõrgõppeasutustes a) ohutustehnika kateedrite (hilisem nimetus töökaitse kateeder) loengutel ja laboratoorsetel praktikumidel ohutustehnika ja tuletõrje, s.o. töökaitse aluseid, ning b) erialakateedrite poolt kitsalt erialasse puutuvaid ohutustehnika ja tuletõrje küsimusi, kaasa arvatud õppe- ja menetluspraktikatel. Käskkirjas rõhutati töökaitseküsimustiku läbitöötamise nõuet kursuse- ja diplomitöodes (-projektides) ning selles töökaitseõppejõu-poolset üliõpilaste kaasjuhendamist ja osavõttu riigieksamikomisjonide tööst. Töökaitseõppeainet pidi õpetatama vanematel kursustel.

1955. a. kevadsemestril alustati TUs töökaitseõppetööd kõigi erialade jaoks koostatud ühtse õppeprogrammi alusel: seadussätted, töötervishoid, ohutustehnika, tuletõrje alused. (Juba 1956/57. 8a-l koostati õppeprogrammid diferentseeritult erialati.) Töötati välja laboratoorsete tööde - sisekliima, valgustuse, kaitsetehnika, elektriohutuse, antipüreenide efektiivsuse määramise, tulekustutite tundmaõppimise juhendid. Õppetöö toimus IV, osalt V kursusel*. Nõuandeid saadi TPI ja oma ülikooli kolleegidelt. Veebruaris 1955 anti laboratoorseteks töödeks ruum keemiahoones (praegune aud. 216).

Töökaitse õpetamist käsitlevas NSVL Kõrgharidusministeeriumi 16. okt. 1957. a. käskkirjas nr. 1077 /55/ märgiti 26. apr. 1949. a. käskkirja (seda töökaitseõppejõud pole saanud) ja 1953. a. käskkirja nõuete täitma asumist vaid mõnes kõrgkoolis ja õppetöö madalat taset; nõuti 1957/58. õppeaastast erialakateedrites erialaainete programmidesse ning eksamipiletitesse nende töökaitseküsimuste võtmist, mis on seotud vahetult üliõpilase erialaga. TUs täpsustati seejärel (4. dets. 1957) füüsika- ja keemiaosakonnas erialaõppejõudude (Viktor Kargi ja Martin Sootsi) radiotehnikas ja keemilises tehnoloogias õpetatavad ohutustehnikasse ja tuletõrjesse puutuvad ainelõigud.

NSVL Kõrg- ja Keskerihariduse (KKEH) Ministeeriumi 13.

* 1976/77 8a-l üritati töökaitse auditoorset õppetööd korraldada bioloogia, geograafia ning ka keemia erialadel esimestel kursustel. See aga osutus ebaõnnestunud; üliõpilased ei olnud võimelised seostama töö ja töökaitse olemust.

okt. 1961. a. käskkirja nr. 287 /52/ täitmiseks anti TÕS 27. jaan. 1962 käskkiri, milles kohustati dekaane ja kateedrijuhatajaid a) võtma erialaainete programmidesse erialaga tihedalt seotud ohutustehnika ja tuletoorje küsimused, b) nõudma üliõpilastelt ja neid juhendavatelt õppejõududelt kursuse- ja diplomitööde koostamisel ainekohaste ohutustehnika- ja tuletoorjeküsimuste käsitlemist, c) koos töökaitseõppejõuga välja töötama töökaitseküsimused, millede põhjalik tundmine on kõrgharidusega eriteadlastele vajalik, ja lülitama need riigleksamite piletitessesse.

Erialaainetes töökaitseküsimuste õpetamist arutati seejärel keemia-, füüsika-, matemaatika-, bioloogia-, geograafia-, geoloogiaosakonna, majandusteaduskonna, õigusteaduskonna esindajate ning arstiteaduskonna psühhiaatria ja üleülikoolilise pedagoogika kateedri juhatajaga; märgiti erialaainete need osad, kus tuleb käsitada töökaitseküsimusi. Arutluse kokkuvõtte sai õppeosakond.

Lõpetajate töökaitseteadmiste kontrolli nõuet asuti täitma 1963. a. kevadsemestril keemia, füüsika, bioloogia, geograafia ja geoloogia erialal. Töötati välja kontrolli küsimustik; töökaitseõppejõud asus lõpetajaid töökaitseküsimustes konsulteerima ja juhendama.

ENSV Kõrg- ja Keskerihariduse Komitee 3. märtsil 1962 antud nõusoleku alusel /60/ asuti TÕ ajaloo-keeleteaduskonnas taotluse kohaselt õpetama töökaitset ja koolitervishoiu, maht 28 tundi. Õppetöö jagati hügieeni kateedri juhataja prof. Mihkel Kase (hiljem v.-õp. Malle Niidu) ja dots. V. Ritslaidi vahel.

Kõnesoleva õppeaine õpetamisse sekkus ÜAÜKN, kelle pretsedidumi 18. juuni 1965 määruse (prot. nr. 16, p. 4) /49/ sätted toetasid juhtorganite varasemaid töökaitseõppetöö kompleksse korralduse seisukohti; määrus kehtestas õppeaine nimetuseks "töökaitse".* Määruse sätted edastati ja täpsustati NSVL KKEH Ministreeriumi 20. sept. 1965 käskkirjas nr. 273 /51/. Kehtestati õppeaine programmi põhijaotused - töökaitseeadustik, ohutustehnika alused, töötervishoid ja tööhügieen, tuletoorje alused (need õppeaine põhijaotused ühtisid TÕS juba 1955. a. rakendatutega). 20. sept. 1965 käskkirjas fikseeriti nõue tagada kõrgkooli kõigi lõpetaja-

* Määruse seisukohtade elluviimist käsitleti veel ÜAÜKN sekretariaadi 7. jaan. 1971 määruses (prot. 1 ja 2) /50/.

te vajalik teoreetiline ja praktiline teadmiste tase töökaitse küsimustes, luua kõrgkoolis töökaitselaboratoorium. Ministreeriumi 24. jaan. 1972. a. instruktiivkirjas nr. 1-6 kohustati käsitlema töökaitseõppeaines veekogude, pinnase ja õhu kaitset; 7. veebr. 1973. a. käskkirjas nr. 90 /54/ nähti ette kõrgkoolides välja töötada töökaitseõppetöö kompleksplaani.

TRÜ 5. apr. 1972. a. käskkirja nr. 351 alusel täiendati bioloogia, geograafia, geoloogia, füüsika, keemia erialade töökaitse õppeprogramme looduskaitse põhküsimustega. Programmidesse võeti teema "Töökaitseõnõuded maa-ala, atmosfääri (õhkkonna) ja veekogude kohta", selle koostisosad: a) linna ja asula funktsionaalsete elementide otstarbekas paigutus, b) sanitaarkaitsevööndid, c) õhkkonna kaitse heitgaaside ja ventilatsioonisaasta vastu, d) mootorite heitgaaside kvaliteet, e) väljaventileeritava õhu puhastamine mehhaanilistest ja keemilistest lisanditest, f) veekogude kaitse heitveega reostumise vastu.

TRÜ 21. juuni 1977. a. käskkirjaga nr. 699-õ §1 kinnitati "Kompleksplaani töökaitse küsimustes TRÜ üliõpilaste ettevalmistamise parandamiseks 1977. aastast". Selle alusel vaadati töökaitseõppejõu ning bioloogia-geograafia-, füüsika-keemia- ja majandusteaduskonna dekaanide koostöös nende teaduskondade erialade jaoks läbi töökaitse programmid, mis kinnitati teaduskondade nõukogudes aastatel 1977 ja 1978 (nendes on hiljem kaasaegsustatud kirjanduse nimekirju); töökaitseprogrammi humanitaaralade ja matemaatika eriala üliõpilastele kinnitas rektor 3. sept. 1979. Kompleksplaani alusel arutati kateedrijuhatajate ja ametiühingukomitee esindaja koostöös töökaitse ainelõikude mahtu erialadistsipliinides. Kateedrijuhatajad said ülesande tagada töökaitseküsimuste läbitöötamine kursusetöodes ja selle kontrollimine kursusetööde arvestamisel; koos praktikajuhendajatega lasus nendel töökaitse tagamine menetlus- ja õppepraktikal ning töökaitse hindamine praktika arvestamisel. Õppeosakond sai ülesande koos kateedrijuhatajatega koostada töökaitsejuhendid ja programmid menetlus- ja õppepraktikaks, samuti programmid praktikajuhendajate töökaitsealaseks väljaõppeks (viimase ülesande täitjate hulgas ka töökaitseõppejõud)*. Kompleksplaani nägi ette töökaitseküsimuste läbi-

* TRÜ üliõpilaste praktika töökaitseprogrammid kinnitas õppeprorektor 23. nov. 1978 /41/, praktikajuhendajate väljaõppeks rektor 31. märtsil 1980 /40/.

töötamise diplomitöodes ja selleks erialajuhendaja kõrval töökaitseõppejõu kaasjuhendamise. Ka on kompleksplaanis klausel arutada töökaitseõppetöö küsimusi rektoraadi koosolekutel vähemalt üks kord kahe aasta jooksul. Kompleksplaanis meetmed viidi ellu; täitmata jäi rektoraadis töökaitseõppetöö perioodilise arutamise klausel.

1978. a. sügissemestril asuti TUs õpetama iseseisvat distsipliini "Tuletõrje alused". Korraldus selleks tuli NSVL KKEH Ministeeriumi 9. juuni 1978. a. käskkirjaga nr. 636; õpetamisele asuti TRÜ 14. sept. 1978. a. käskkirja nr. 938-8 §1 alusel. Kursust hakati õpetama nende erialade üliõpilastele, kellega ei toimunud töökaitseõppetööd.

Algul kõigi TRÜ erialade üliõpilastele töökaitse õpetamisest langes 1957. a. välja arstiteaduskond; põhjenduseks asjaolu, et õppeaine töötervishoiu peatüki sisu ühtib mõneti arstiteaduskonna üliõpilastele õpetatava hügieeniõppeainega. Märgitagu, et Tartu Ülikooli saadeti 16. juunil 1986. a. NSVL Tervishoiuministeeriumis kinnitatud töökaitseõppeaine programm meditsiiniinstituutide üliõpilaste jaoks /46/. Selgub, et töökaitsekursuse õpetamist peetakse ikkagi vajalikuks ka arstiteaduskonna üliõpilastele. Töökaitse õpetamine jäi 1970. aastatel ära ka kehakultuuriteaduskonna ja õigusteaduskonna üliõpilastele.

Vaidlusküsimuseks on olnud töökaitse õpetamine Tü ajaloo-keeleteaduskonna, hilisemate ajaloo- ja filoloogiateaduskonna üliõpilastele eelkõige asjaolu tõttu, et nende erialade tüüpõppeplaanides puudub töökaitseõppeaine. Asja otsustamisel lähtuti NSVL ja ENSV konstitutsiooni /8 ja 18/ ning ENSV töökoodeksi /6/ töökaitseasetest. Arvestati NSVL Haridusministeeriumi ning Haridusala, Kõrgkoolide ja Teadusasutuste Töötajate AÜ Keskkomitee instruktiivkirju a) 27. märtsist 1974 nr. 32-M/07/14 ja b) 19. juunist 1975 nr. 37-M/07/14 /45/. Mõõda minna ei saanud NSVL Haridusministeeriumi süsteemi töökaitsekorralduse määrustiku /25/ seltest sättest, mis nägi ette viie aasta tagant kordusõppused õpetajatele. Seitsmekümnendate alguse kõhklused lõppesid töökaitseõppetöö jätkumisega ka kõnealustes teaduskondades.

Kogu Tartu Ülikooli hõlmav kindlakujuline töökaitseõpetegevuse kord fikseeriti ülikooli nõukogu ja EKP TRÜ komitee ühise 29. dets. 1978. a. koosoleku otsuses ja seejärel antud TRÜ rektori 1. märtsi 1979 käskkirjas nr. 228-8 §1. Kehtestati õppetöö kestus: füüsika-keemiateaduskonnas

22, bioloogiateaduskonnas geoloogia erialal 20, bioloogia ning geograafia erialal 18 tundi, majandusteaduskonnas kaubatundmise erialal 30, ajaloo- ja filoloogiateaduskonna ning matemaatikaosakonna üliõpilastele 18 tundi; sama aja sees loengute kõrval laboratoorsete praktikumide aeg erialati: kaubatundjatele 10, füüsika-, keemia- ja geoloogia-üliõpilastele 8 tundi, kõigile teistele 6 tundi. Tuletõrje aluste lühikursus jagunes arsti-, kehakultuuri- ja õigusteaduskonna üliõpilastele, majandusteaduskonna kaubandusraamatupidamise, kaubandusökonoomika, küberneetika, rahanduse ja krediidi eriala ning matemaatikateaduskonna rakendusmatemaatika eriala üliõpilastele 3tunniseks loengutsükliks ja 3tunniseks laboratoorseks praktikumiks.

Töökaitse kompleksse õppetöö korralduse järjepidevuse seisukohalt, on oluliseks juhenddokumendiks NSVL KKEH Ministeeriumi kolleegiumi ning Haridusala, Kõrgkoolide ja Teadusasutuste AÜ Keskkomitee presiidiumi 14. apr. 1983 ühis määrus nr. 27/17 /48/. Selles korralditi varem kehtestatud (TÜS põhiosades rakendatud) töökaitseõppetöö kompleksset korda, kehtestati töökaitseõppejõu koormus keemiaeriala diplomitöötödes töökaitse osa juhendamiseks mitte alla 2 tunni ja teistel erialadel kuni 2 tundi üliõpilase kohta; kohustati õpetama tuletõrje aluseid töökaitseõppeaine üldmahust vähemalt 20 %. Töökaitseõppetööd korraldavate keskorganite juhenddokumendid kehtivad ka praegusel uutmisaajal*.

Õppetööd arvestati-hinnati 60. aastate alguseni kõigil üliõpilastel tavalise arvestusega. 1962/63. õppeaasta kevadsemestrist toimus keemiaosakonnas töökaitse eksam; samuti toimusid eksamid samast õppeaastast õppeaines "Töökaitse ja koolitervishoid" ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilastele. Teiste erialade üliõpilastel arvestati töökaitseõppetöö 1963/64. õppeaastast hindelise arvestusega. TRÜ 19. jaan. 1967. a. käskkirjaga nr. 51 kehtestati kõigil erialadel töökaitstes eksam. Arvates 1979. aastast on õppetöö arvestamine töökaitstes toimunud füüsika, keemia, geoloogia ja kaubatundmise erialal õppeplaanide-kohaselt tavalise arvestusega; bioloogia, geograafia erialal ning humanitaarerialadel ja tuletõrje aluste arvestamine õppetööst osavõtu alusel (kes on puudunud, sellel aine vastamise alusel).

* NSVL Hariduskomitee 13. juuli 1988. a. kiri nr. RI-7445/10-22.

2.3. Kaader töökaitse ainetetsükli tarbeks on saadud ümberkvalifitseerimise teel. Dots. V. Ritslaid, metsateadlane (lõpetas TÜ 1939) õpetas ohutustehnikat ja tuletõrjet 1950. aastate algul metsatööstuse eriala üliõpilastele ja on õpetanud töökaitset 1955. aastast TÜ kõigi erialade üliõpilastele. Ta on saanud õppetööks vajalikke nõuandeid TPI ja Leningradi Riikliku Ülikooli, TÜ keemiaosakonna ja õigusteaduskonna õppejõududelt (TPI - dots. Elmar Kikerpill, TÜ - dotsendid Hans Sossi, Johannes Mäll jt.), oli 1963. aastal kümnepäevasel töökaitseõppejõudude seminaril Moskvas, sai töökaitseteadmisi töökaitsekonverentsil Ivanovas 1963. aastal ning tuletõrjealaseid teoreetilisi ning praktilisi teadmisi juurde ENSV SM tuletõrjevalitsuses 1970. a. jaanuaris korraldatud kõrg- ja keskeriõppeasutuste õppejõudude tuletõrjeprofülaktika 2päevasel seminaril; kuulas 1972. aastal Tallinnas korraldatud töökodeksi-alase seminari ettekandeid. Täiendas töökaitseteadmisi ja vahetas kogemusi stažeerimistel EPAs ja TPIs (1977. nov. - dets. ja 1982. nov. - dets.) ning täiendas oma teadmisi töökaitseõppevahendite koostamisel ja seejuures allikate läbitöötamisel. Insener Jüri Reinson tuli Tüsse töökaitse laboratoorseid töid tunnitasu alusel juhendama 1981. aastal, olles enne seda töötanud samades ülesannetes EPAs. 1986. aastal astus J. Reinson kaugõppeaspirantuuri valmistumaks TÜ töökaitseõppejõuks. 1971. aastast alates on praktikume juhendanud tunnitasu alusel (eri ajavahemikel): keemik-farmatseut Emmeline Männik, farmatseut Hilma Puis, keemik Asta Madisson, insener Jullo Siigur, füüsik Ene Kelk, samuti eelnimetatud J. Reinson; viimane luges mitmel aastal ka tuletõrje aluste lühikursust.

Erialakateedrites üliõpilaste erialaga tihedalt seotud ohutustehnika ja tuletõrje küsimuste õpetamiseks vajalike lähtematerjalide ja töökaitse põhiprintsiipide tundmaõppimiseks toimusid TÜ rektori vastavate käskkirjade alustel kateedri- ja samuti praktikajuhendajatele loengutsükliid ja atesteerimised: 1) kateedrijuhatajatele (ja TÜ teistele juhtivtöötajatele) 1965. aastal, kestus 6 tundi koos järgneva eksamineerimisega; 2) praktikajuhendajatele 1983. aasta nov. - dets. 6 tundi koos atesteerimisega; 3) 1988. aasta jaan. - veebr. TÜ juhtivtöötajatele rühmiti loengvestlused töökaitse põhiküsimustest lüümnikute esitamise (1 kuni 1 1/2 tundi) ja järgneva atesteerimisega. Loengud esitas ja

lühemikuid kommenteeris dots. V. Ritslaid, atesteeris TÜ töökaitse kvalifikatsioonikomisjon koosseisus Lillie Pung, Aino Punnar ja V. Ritslaid (esimees).

2.4. Õppemetoodiline töö ja õppevahendid

2.4.1. Õppemetoodilistes küsimustes saadi töökaitseõppetöoks esimesed nõuanded TPI töökaitseõppejõududelt dots. E. Kikerpillilt ja dots. Edgar Vilbertilt, TRÜs dots. H. Sosilt, dots. J. Mällilt jt-lt. Abi saadi praktikutelt. Kujustati esialgsed õppeprogrammid ja laboratoorsete tööde juhendid. Süsteemikindlam metoodiline töö algas 1965. aastal, mil NSVL KKEH Ministeeriumi 24. okt. 1964. a. instruktiivkirja nr. 73 järgides moodustati TÜ 6. märtsi 1965 käskkirjaga nr. 172 töökaitseõppetöö metoodikakomisjon. On arutatud õppeprogrammide projekte, laboratoorsete tööde juhendeid, õppetöö korralduse küsimusi, töökaitseõppetöö aastaaruandeid, antud seisukoht õppevahendite käsikirjadele.

2.4.2. Õppevahenditena kasutati esimesel õppekümnendil ametlikke eeskirju ja teiste kõrgkoolide töökaitseõpikuid, nt TPI dots. E. Kikerpilli "Töökaitse I ja II", 1962 /13/ ja "Tuletõrje alused: Loengukogumik", 1965 /12/ (retsensendiks V. Ritslaid).

TÜ töökaitseõppejõult (V. Ritslaid) on TÜ kirjastus- ja trükiosakonna kirjastamisel ilmunud järgmised õppevahendid: 1) Töökaitse seadlusandlus, 1964 /29/, 2) Охрана труда, 1965 /57/, 3) neljaköiteline monograafialaadne Töökaitse: a) I: Seadusandlus, 1972; II: Töötervishoid, 1971; III: Ohutustehnika, 1972 ja IV: Tuletõrje alused, 1975 /30/; 4) Охрана труда, 1973 /58/, 5) Töökaitse: Töökaitseseadustik, 1979 /31/; 6) Основы пожарной охраны, 1982 /56/; 7) Töökaitse õppeaine normatiivandmeid, liigitusi ja skeeme, 1986 /33/, 8) Töökaitse seadustik, 4. tr., 1987 /32/ ja 9) Охрана труда: Некоторые нормативные данные, классификации и схемы (eestikeelse väljaande autoriseeritud tõlge), 1988 /59/.

Õppetöös kasutatud V. Ritslaidi koostatud 1) "Valguses" kirjastatud, ENSV AÜN tellitud "Töökaitse juhendmaterjalide nimestikku", 1974 /42/, milles töökaitse juhenddokumentide kirjeid üle 787; 2) ENSV Haridusministeeriumi väljaannet "Töökaitse õppetöös", 1979 /34/, 3) "Metoodikajuhendit töökaitse õigusküsimustes", 1981 /17/, milles esmakordselt avaldatud standardikohased töökaitse terminid, 4) "Töökaitse": (õiguslikud küsimused), 1981 (selle kaasautoriks Einar Rist) /28/.

Õppeprotsessi on kergendanud TÕS koostatud ja avaldatud meetoodilised juhendid, materjalid. Märgitagu nendest järgmisi: "Füüsikaosakonna üliõpilaste diplomitööde koostamise juhend", 1978 (venekeelne 1980) /9/, (selles töökaitse osa kohta juhised p-des 2.7 ja 4.1), "Ohutustehnika orgaanilises keemias", 1984 /20/, H. Siiguri "Töökaitse: Meetoodilisi materjale TRÜ majandusüliõpilastele", 1986 /35/.

Õppevahenditena on kasutatud mitme ametkonna töökaitse organiseerimise põhimäärusi, näiteks haridusametkonna omi /25 ja 47/, ehituseeskirjade ja -normide väljaandeid, riiklike tööohutuse standardeid, sanitaareeskirju.

2.4.3. Oluliseks tööõiguseks on olnud töökaitseterminoloogia korrastamine. 1981. a. väljaannetes "Töökaitse" ja "Meetoodikajuhend töökaitse õiguslikes küsimustes" /17, 28/ on peatükid töökaitse oskussõnadest. TÕS loodud oskussõnad seadustati riikliku standardiga ENSV VST 439-84 "Tööohutus: Põhimõisted: Terminid ja määratlused." Pärast seda on autor väljaannetes ja õppetöös kasutanud kehtestatud ühtset töökaitse oskussõnavara.

2.4.4. On koostatud ja erialati õppetöös kasutatud laboratoorse praktikumi juhendeid (kokku 16):

1) Töötervishoiust: a) ruumi loomulik ja tehisvalgustus; b) sisekliima (õhu suhteline niiskus ja temperatuur); c) ruumide ventitatsiooni tundmaõppimine; d) gaasiliste kahjumõjurite kontsentratsiooni mõõtmine; e) müra mõõtmine ja normidele vastavus;

2) elektriohutushoiust: a) elektrijuhtmete isolatsioonitakistuse mõõtmine; b) maandustakistuse mõõtmine; c) maandusjuhtme takistuse mõõtmine; d) pingenäiturite ja voolutangide kasutamine; e) kõrgepingenäituri rakendamine; e) elektrimõõdetangide rakendamine;

3) tuleohu alal: a) ainete isesüttimise määramine; b) vedelike leektäpi määramine; c) tulekindlate antipüreenide efektiivsuse määramine; d) vahkäsikustuti laengu vastavuse selgitamine; e) hoone tuleohutusnõuetele vastavuse analüüs.

2.4.4. Diplomitöös töökaitse osa koostamise hõlbustamiseks on üliõpilastel töökaitselaboratooriumis kasutada: 1) Meetoodiline tööjuhend töökaitse osa kohta diplomitöös, 2) Ehitusnormide ja -eeskirjade valiknimestik, 3) Tööohutuse süsteemi riiklike standardite valiknimestik.

2.4.5. Näitlikustamiseks loengutel ja praktikumidel on töökaitse õppetöörühmas tehtud üle 60 lüümiskeemi, 20 tabe-

11, 20 diapositiivi; varutud on originaalnäidisvahendeid (ainukaitsevahendite komplekt, valik tulekustutusvahendeid, mõõteriistu jm.); osa tabeleid ja enamik lüümikvahendeid on eesti ja vene keeles, seega on neid ca 120.

2.5. Laboratoorseteks töödeks saadi esialgse keemiahoone teise korruse ruumi asemele 1958. aastal EPA mulla-teaduse kateedri poolt vabaks antud sama õppehoone ruum IV korrusel. Ruum ehitati 1984. aastal spetsiaalseks töökaitse- (sealhulgas tuletõrje-) laboratooriumiks koos ettevalmistusruumiga (praegused ruumid 417 ja 417A. Mõlemas ruumis on tõmbekapid, nõuetekohane ventilatsiooniseadmed,apid õppevahendite jaoks ja laboratooriumiruumis üliõpilaste töölaud kappidega, õppejõule demonstratsioonilaud.

Hangitud on laboratoorseteks töödeks vajalik aparatuur: psühromeetrid, luksmeetrid, müra- ja vibratsioonimõõturid, universaalgaasialüsaator (YI-2), isolatsiooni- ja maandusmõõturid, voolutangid, pingenäiturid (indikaatorid), leektäpi ja isesüütmise selgitamise vahendid, antipüreenide kontrollimise katseseadised, ventilatsiooni uurimise aparatuur jm.

2.6. Ulatuslik, kõiki Eesti kõrgõppeasutusi hõlmav töökaitseõppetöö taseme ja kogemuste vahetamise üritus korraldati ENSV AÜN soovitusel ja Haridus- ja Teadustöötajate AÜ vabariikliku Komitee ülesandel 1972. a. detsembris ja 1973. a. esimeses kvartalis. Tegevusse rakendati komisjon koosseisus: A. Eek - ENSV KKEH Ministeeriumi vanemohutustehnikainsener, Tiit Kaadu - ENSV Haridus- ja Teadustöötajate AÜ Keskkomitee peatehnikainspektor, Gunnar Kiivet - TPI töökaitse kateedri juhataja, A. Vilks - TPI töökaitse kateedri õppejõud, V. Ritslaid - TRÜ töökaitseõppejõud. Tutvuti töökaitse õpetamise olukorraga ning vahetati kogemusi vastavate funktsionääridega 1) Tartu Ülikoolis, 2) Tallinna Polütehnilises Instituudis, 3) Tallinna Pedagoogilises Instituudis, 4) Tallinna Kunstiinstituudis, 5) Tallinna Konservatooriumis ja 6) Eesti Põllumajandusakadeemias. Lähtuti ÜAÜKN Presiidiumi 18. juuni 1965. a. otsusest ja NSVL KKEH Ministeeriumi 20. sept. 1965. a. käskkirjast. Õppetöö tase ja baasi olukord EPAs, TPIs ja TRÜs vastasid ligilähedaselt ettenähtud nõuetele.

Komisjoni aruanne retke kohta vormistati 14. märtsil 1973; selle said ürituse algatanud juhtorganid, ENSV KKEH Ministeerium ja asjaosalised kõrgõppeasutused. TRÜ rektor

saatis väljavõtted aruandest kõigi teaduskondade dekaanidele.

2.7. Mitmel korral on üliõpilaste poolt esile tõstatatud töökaitseõppeaine seaduslikkust asjaolu tõttu, et mitme eriala õppeplaanides töökaitseõppeaine puudub. Arvestades juhtorganite vastavaid juhendeid, samuti analoogiat teistes kõrgõppeasutustes, eelkõige Leningradi ülikoolis, on töökaitseõppetöö mitmete ümberkorralduste järel olnud järjepidev, kuid 1987/88. õa. sügissemestrist arenes ulatuslik konflikt. Töökaitseõppetööle ei ilmunud vene filoloogias osakonnas IV kursuse üliõpilased ning kooskõlastatud eksperimentaalõppele ka žurnalistikaosakonnas IV kursuse üliõpilased. Filoloogiateaduskonnas õppeprodekaan dots. Heino Liivi mõningane kõhklev hoiak ja töökaitseõppejõu demokraatiavähesus üliõpilaste suhtes tingisid asjaolu, et eesti filoloogias osakonnas üliõpilased ei ilmunud viimasele loengule, inglise filoloogias üliõpilased (tõenäoliselt kursuse kuraatori nõuandel) viimasele praktikumile. Töökaitseõppeaines said filoloogiateaduskonnas 1987/88. õa. sügissemestril arvestuse ainult saksa filoloogias osakonnas üliõpilased.

Kõnealuse õppeaasta kevadsemestriks töökaitseõppejõule õppetööd ei planeeritud. Töökaitseõppetööks rajatud laboratooriumi ja hangitud laboratoorse aparatuuri kasutamine katkes.

2.8. Töökaitseõppetööd on kontrollitud ja ka suunatud mitmel viisil.

Õppetööd ja üliõpilaste osavõttu õppetööst on korduvalt kontrollinud TRÜ õppeosakonnas ja rahvakontrolli esindajad; tulemustega on jäädud rahule. Ent 28. okt. 1988. a. rahvakontrolli nimel toimunud van.-õp. Hilja Koobi poolne inglise filoloogias IV kursuse töökaitsepraktikumi kontrollimine andis paraku tulemuseks selle, et üliõpilased ei ilmunud järgmisele (viimasele) praktikumile. Seda kontrollretke TRÜ rahvakontrolli peagrupis registreeritud ei ole.

TRÜ nõukogus on töökaitseõppetööd töökaitseõppejõu aruande põhjal arutatud kolmel korral - aastatel 1958, 1967 ja 1978. Nendest 1967. a. koosolekul asusid vaidlustes töökaitseõppetöö korralduse kaitsele dekaan dots. Anatoli Mitt ja rektor prof. Feodor Klement. Diskussioonide järel koosolekul vastuvõetud otsuses fikseeriti ülesanded nii töökaitseõppeaine kui ka erialakateedrite poolt töökaitsevaldkonnas küsimuste õpetamise asjus. Töökaitse õpetamist arutati TRÜ nõu-

kogus veel ka 5. veebr. 1988. aastal. Töökaitseõppejõu aruannet planeeritud ei olnud; esitaja oli prorektor, sel korral rektori kt. prof. Jüri Kärner. Asjaolu tõttu, et dots. V. Ritslaid oli komanderingul Moskvas, koosolekust töökaitseõppejõud osa ei võtnud. Prof. J. Kärneri poolsest töökaitseõppetööd mõneti vääralt käsitletud esitisele järgnenud sisult oluliselt tõsiasjudele mittevastavad emotsionaalsed dots. Vello Tohver ja professorite Viktor Palmi, Vello Pasti ja Harald Peebu sõnavõttud jäid nende sisuliselt olemuselt analüüsima ja töökaitseõppetöö senine käik kaitsmata. Sisulist otsust nõukogu koosolekul vastu ei võetud. Töökaitseõppejõu taotlus - kuulata nõukogu 25. märtsi 1988. a. koosolekul tema aruanne ja võtta töökaitseõppetöö meetodikakomisjoni 16. märtsi 1988 koosolekul läbitöötatud ning nõukogu teadussekretärile esitatud otsuseprojekti alusel vastu nõukogu otsus on jäetud realiseerimata. 8. sept. 1988. a. kirjutas TÜ rektorile esitatud kordustaotlus - arutada töökaitseõppetööd nõukogus töökaitseõppejõu aruande põhjal - täitmisele võetud ei ole. Samas kirjutas esitatud 5. veebr. 1988. a. nõukogus toimunud arutluse töökaitseõppejõu-poolse seletuse kohta vastuväiteid esitatud ei ole.

Töökaitseõppetöö olukorda arutati 1965. a. ENSV KKEH Komitee kolleegiumi istungil, eelnevalt TRÜs korraldatud kontrollretke õiendi alusel. Konstateeriti mõningaid saavutusi õppetöös ja määrati meetmed edasiseks tööks.

NSVL KKEH Ministeeriumi ja AÜ Keskkomitee nõudel korraldas TÜ õppeosakond 1962., 1968. ja 1977. a. kontrolli kateedritepoolse, erialadega tihedalt seotud ohutustehnika- ja tuleohutuse õpetamise selgitamiseks. Kontrollile reageerisid kõik kateedrid. Kontrolli tulemustest informeeriti vabariiklikke keskorganeid.

Töökaitseõppetöö korraldusega TÜs tutvus 17. sept. 1985 NSVL KKEH Ministeeriumi töökaitse õppemetoodika nõukogu (11 liiget) esotsas esimehe prof. Oleg Russakuga Leningradist. Kohal oli töökaitseõppejõude Leningradist (5), Kaunasest, Novgorodist, Tallinnast (igast 1), Minskist (2). Tallinnast oli kohal nõukogu aseesimees TPI dots. Henno Pavelson. Tutvuti õppetöö korraldusega. TÜ töökaitselaboratooriumis saime demonstreerida õppevahendeid. Tartust osales sellel üritusel TÜst ja EPast kokku kolm töökaitseõppejõudu; EPast töökaitseõppejõud dots. Mikk Kiisler. Nõukoguga vestles TÜ juhtkonnast õppeprorektor Valter Haamer.

suundadest

Töökaitseõppetöös tuleb edaspidi hoida tähelepanu all töökaitse ja ökoloogia põimumist; arvestada töökaitse ja looduskaitse tihedat seostumist.

3.1. Töötervishoid töökaitse ühe põhijaotusena hõlmab organismi füsioloogilise kaitse, toitumise kui ainevahetuse põhiteguri ja väsimusega seostuvad probleemid. Töötervishoiu ainevaldkonda kuuluvad tervistkahjustavad mõjurid - müra, vibratsioon, kiirgus, kahjulikud gaasid õhus, sotsiaalsed ebakõlad - ja profülaktikameetmed nende suhtes. Tähelepanu pälvivad töokeskkonna temperatuur, niiskus, õhu liikuvus; töökoha valgustustingimused. Puudused soodustavad vigastuste teket, haiguste sügenemist. Soodsate õhutingimuste tagamisel on oluline osa kütte- ja ventilatsioonisüsteemidel. Õhkkonna, pinnase ja vete saastamise vältimise meetmed seostavad töötervishoiu ökoloogia ja looduskaitsega.

Ohutustehnika (ENSV VST 439-84 kohaselt ohutushoid) ainevaldkonda on teaduse ja tehnika kiire areng juurde toonud rohkesti ohtlikke mehhaanilisi, termilisi, elektrilisi, kiirgusmõjureid. Olulisemad vastumeetmed: kaitsevahendid ja ohutud tehnoloogiad.

Tuletõrje kui töökaitse koostisosana ülesandeks on tagada meetmed tulekahjude puhkemisel ja likvideerida tekkinud tulekahi, pidurdada selle laienemist ja levimist. Säätetakse töokeskkond, välditakse looduse saastamine põlemisel tekkivate gaasidega.

Töökaitseseadustik töökaitseaine põhijaotusena hõlmab töötervishoiu-, ohutushoiu- ja tuletõrjealaste töökorralduslike meetmete ja tehnikavahendite ellurakendamist tagavate õigussätete kogumi. Töökaitse põhilised õigussätted on koondatud ENSV töökoodeksisse /6/. Töökaitse ja ökoloogia seisukohalt on olulised asjassepuutuvad õigussätted ENSV maa-, maapõue-, metsa- ja veekoodeksitest /1, 2, 3, 7/, atmosfääriõhu ning loomariigi kaitse ja kasutamise seadustest /4, 5/. Olulisi sätteid töökaitse, ökoloogia ja looduskaitse alalt sisaldab NSVL riikliku ettevõtte seadus /19/. Õiguskorra kohaselt vastutab töökaitse- ja ökoloogiaõuete täitmise (ellurakendamise) eest ettevõtte, asutuse ja organisatsiooni juhtkond (administratsioon), õigussätete täitmist kontrollivad ametiühing ja teised ühiskondlikud orga-

nisatsioonid, mitmetes eri küsimustes ka vastavad riigiasutused ja inspeksioonid.

3.2. Paraku on elupraktikas nii Eestis kui kogu Nõukogudemaal ja raja taga olnud suuri õnnetusi tööstuses, põllumajanduses, (õppe)asutustes. Vähesed ei ole inimohvritega tulekahjud.

Situatsiooni tõsidus oli nähtavasti stiimul selleks, et 1986. aasta novembris arutati töökaitse probleeme NLKP Keskkomitees ja 1987. aasta jaanuaris meie vabariigi partei- ja majandusaktiivi koosolekul. Tõenäoliselt võib olukorra kardinaalset paranemist saavutada alles siis, kui vahetult ettevõttes, majandis, asutuses, samuti rahvasaadikute nõukogude täitevkomiteedes õpitakse sisuliselt lahendama töö ja töökaitse seostesse puutuvaid küsimusi, kui töö ise asetub austust väärivale tasemele, kui saadakse selgeks, et töökaitse ja ökoloogia on vajalikud inimese heaoluks ning tööviljakuse tõusuks.

Eriteadlaste väljaõppes on töökaitseteadmiste õpetamise ja kordusõppe kord üsna üksikasjalikult välja töötatud; kordusõppe kord on seadustatud sellekohase riikliku tööohutuse 1979. a. standardiga /44/. Väljaõppe korra rakenduses on aga olnud nii objektiivseid kui subjektiivseid tõkkeid. Puudujääkide tagajärjed kajastavad paraku nii vahetult inimeste tervise kui ka ökoloogilise olukorra dünaamikas - müdugi negatiivses suunas. Olukorra parendamise eelduseks on ikkagi vajalikud teadmised töökaitsest ja töökaitse ning ökoloogia seoste olemusest.

3.3. Tüs töökaitseõppetöö parendamiseks ja lõpetajatele-eriteadlastele selle ala vajalike teadmiste tagamiseks tuleks viia ülikoolisisese õigusakti tasemele töökaitseõppetöö metoodikakomisjoni poolt 16. märtsil 1988. a. koosolekul läbitöötatud ja 25. märtsi 1988. a. TRÜ nõukogus arutamiseks esitatud otsuseprojektist järgmine klauslite kogum.

1. Eriteadlaste ettevalmistamisel järgida NSVL KKEH Ministeeriumi süsteemis töökaitse korraldamise määruse /47/ nõuet: tagada koos üliõpilaste erialase ettevalmistamisega vajalikul tasemel ka töökaitsealased teoreetilised ja praktilised teadmised.

2. Jätkata töökaitseõppetöö korraldamisel üleliiduliselt kehtestatud põhimõtet: 1) õpetada töökaitseõppeainega töötervishoiu, ohutushoiu ja tuleohutuse ning töökaitse-

dustiku põhiküsimusi ja 2) erialaõppetöös konkreetse erialatööga seonduvaid ohutushoiu ja tuleohutuse spetsiaalseid ainelõike.

3. Töökaitseõppetöö sisu parendamiseks tuleb: 1) töökaitseõppetöö metoodikakomisjonil koos teaduskondade esindajatega läbi vaadata ja ajakohastada töökaitseõppeaine programmid erialati, 2) teaduskondade õppemetoodikakomisjonidel koos vastavate õppejõududega: välja töötada a) erialaainetes töökaitset (eelkõige ohutushoidu ja tuletõrjet) käsitlevad programmilõigud ja b) praktikate töökaitse õppeprogrammid ja c) rakendusteaduste erialade lõpetajatele diplomitöodes ettenähtud töökaitseosa (-käsitluse) koostamise metoodilised juhendid ja riigieksamipiletitesse võetavate töökaitseküsimuste loetelud erialati ja 3) rakenduserialade teaduskondades tagada riigieksamite-eelne üliõpilaste konsulteerimine töökaitseküsimustes vastavate õppejõudude poolt.

4. Töökaitseõppetöö metoodikakomisjonil koos üleülikoolilise õppetöö metoodikakomisjoniga läbi vaadata kehtiv töökaitseõppetöö kompleksplaan ning anda sellele ajakohane sisu ja redaktsioon.

Tartu Ülikoolis pöörati töökaitse aine mõnele lõigule, kuigi üsna tagasihoidlike tulemustega, tähelepanu juba eelmise sajandi alguses meie kõrgkooli taassavamise järel; laiahaardeliseks ja kompleksseks kujunes töökaitseõppetegevus Tartu Ülikoolis alates 1960. aastatest.

Uutmise ajal ja isemajandavas Eestis on töökaitse seisukohtade tundmine iseenesestmõistetavalt vajalik kõigile juhtiv- ja erialatöötajatele.

A l l i k a d . K i r j a n d u s

1. Eesti NSV maakodeks. Tallinn, 1970. 180 lk.
2. Eesti NSV maapõuekodeks. Tallinn, 1982. 68 lk.
3. Eesti NSV metsakodeks. Tallinn, 1978. 96 lk.
4. Eesti NSV seadus atmosfääri kaitse kohta 11. juunist 1981 // ENSV ÜVT. 1981. Nr. 21. Art. 291.
5. Eesti NSV seadus loomariigi kaitse ja kasutamise kohta 11. juunist 1981 // ENSV ÜVT. 1981. Nr. 21. Art. 293.
6. Eesti NSV töökodeks: Kommenteeritud väljaanne / Koost. J. Mäll. Tallinn, 1978. 528 lk.
7. Eesti NSV veekodeks. Tallinn, 1972. 72 lk.
8. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi konstitutsioon (põhiseadus). Tallinn, 1978. 48 lk.

9. Füüsikaosakonna üliõpilaste diplomitööde koostamise juhend / Koost. K.-S. Rebane ja J. Lembra. Tartu, 1986. 20 lk. (Vn.k. 1980.)
10. Ilomets, T., Kudu, E. Tartu ülikooli keemiakabinet ja -laboratoorium 19. sajandi algusaastail // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1977. V. Lk. 159 - 184.
11. Kalnin, V. G.F. Parrot ja meditsiin // G.F. Parroti 200-ndale sünniaastapäevale pühendatud teadusliku konverentsi materjale (Tartu, 1.-2. juuli 1967). Tartu, 1967. Lk. 120, 121.
12. Kikerpill, E. Tuletõrje alused: Loengukogumik. Tallinn, 1965. 192 lk.
13. Kikerpill, E. Töökaitse alused. Tallinn, 1962. 1. kd.: Ohutustehnika ja töötervishoiu alused: Loengute konspekt. 207 lk.; 2. kd.: Ohutustehnika ja töötervishoiu alused: Loengute konspekt. 182 lk.
14. Leesment, L. Õigusteaduse õpinguist kolme ja poole aastasaja eest // Horisont. 1981. Nr. 8. Lk. 24 - 26.
15. Leesment, L. Ülevaade Tartu keiserliku ülikooli õigusteaduskonnast // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1979. VII. Lk. 74 - 92.
16. Martinson, H. Tartu ülikooli keemiakabineti materiaalse baasi kujunemisest 1917. aastani // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1977. V. Lk. 66 - 81.
17. Metoodikajuhend töökaitse õiguslikes küsimustes / Koost. V. Ritslaid. Tallinn, 1981. 24 lk.
18. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu konstitutsioon (põhiseadus). Tallinn, 1977. 48 lk.
19. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu seadus riiklikust ettevõttest (koondisest) 30. juunist 1987. Tallinn, 1987. 40 lk.
20. Ohutustehnika orgaanilises keemias: Metoodiline juhend / Koost. H. Timotheus. Tartu, 1984. 15 lk.
21. Prüller, P. Tartu ülikooli füüsikainstituut 1919. - 1940. aastani // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1979. VIII. Lk. 66 - 99.
22. Prüller, P. Füüsika Tartu ülikoolis 19. sajandi esimesel poolel // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1977. V. Lk. 9 - 40.
23. Prüller, P. Füüsika Tartu ülikoolis 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1979. VIII. Lk. 3 - 35.

24. Prüller, P. G.F. Parrot füüsikuna ja Tartu ülikooli füüsika kateedri esimese juhatajana // G.F. Parroti 200-ndale sünniaastapäevale pühendatud teadusliku konverentsi materjale (Tartu, 1.-2. juuli 1967). Tartu, 1967. Lk. 48 - 92.
25. Põhimäärus töökaitse organiseerimise kohta NSV Liidu Haridusministeeriumi süsteemis / Kinnit. NSVL Haridusministeerium 24. dets. 1971 // Käskkirjad ja juhendid. Tallinn, 1972. Nr. 6. Lk. 34, - 52. Kehtestatud uus: NSV Liidu Haridusministeeriumi süsteemi asutuste töökaitse korraldamise määrustik / Kinnit. ja kehtestatud NSVL Haridusministeeriumi 8. dets. 1986. a. käskkirjaga nr. 241 // Käskkirjad ja juhendid koolidele ja lasteasutustele, 1987. Tallinn, 1987. Nr. 3 (123). Lk. 3 - 27.
26. RAKA. F. 2100. Nim. 2. S. 357. L. 66 - 69, 73, 75, 79, 87.
27. RAKA. F. 2100. Nim. 12. S. 246. Lk. 1.
28. Rist, E., Ritslaid, V. Töökaitse: (õiguslikke küsimusi). Tallinn, 1981. 140 lk.
29. Ritslaid, V. Töökaitse seadusandlus. Tartu, 1964. 88 lk.
30. Ritslaid, V. Töökaitse: (teooria ja praktika). Tartu, 1971 - 1975. 1. - 4. kd.
 1. kd.: Töökaitse: Seadusandlus. 1972. 148 lk.
 2. kd.: Töökaitse: Töötervishoid. 1971. 248 lk.
 3. kd.: Ohutustehnika. 1972. 228 lk.
 4. kd.: Töökaitse: Tuletõrje alused. 1975. 72 lk.
31. Ritslaid, V. Töökaitse: (teooria ja praktika): 1. kd. Töökaitse seadustik. 3. tr. Tartu, 1979. 1. kd. 100 lk.
32. Ritslaid, V. Töökaitse seadustik: Õppevahend TRÜ üliõpilastele (erialati valikuliselt). 4. tr. Tartu, 1987. 100 lk.
33. Ritslaid, V. Töökaitse õppeaine normatiivandmeid, liigitusi ja skeeme. Tartu, 1986. 80 lk.
34. Ritslaid, V. Töökaitse õppetöös. Tallinn, 1975. 64 lk.
35. Siigur, H. Töökaitse: Metoodilisi materjale TRÜ majandusüliõpilastele. Tartu, 1986. 36 lk.
36. Tartu Ülikooli ajalugu. Tallinn, 1982.
 2. kd.: 1798 - 1918 / Koost. K. Siilivask. 432 lk.
 3. kd.: 1918 - 1982 / Koost. K. Siilivask ja H. Palamets, 432 lk.
37. Tartu ülikooli laboratooriumi kord. Tartu, /1922/ 13 lk.

38. Tartu ülikooli professori J. Wilipi loengute demonstratsioonikatsed 1931/32. ja 1937/38. õppeaastast (käsitsikirjutatud kirjeldused TRÜ üldfüüsika kateedris).
39. Tartu ülikool sõnas ja pildis 1919-1932 / Tegevtoimet. E. Laid. /Tartu/, 1932. 174 lk.
40. TRÜ juhtivate töötajate ja praktikajuhendajate töökaitsealase väljaõppe programm / Kinnit. 31. märtsil 1980 TRÜ rektor. Tartu, 1980. 10 lk.
41. TRÜ üliõpilaste praktika-alase töökaitse programm / Koost. V. Ritslaid; Kinnit. 23. nov. 1978. TRÜ õppeprorektor. /Tartu/, 1978. 9 lk.
42. Töökaitse juhendmaterjalide nimestik / Koost. V. Ritslaid. Tallinn, 1974. 172 lk.
43. Uibo, M. A. Rammuli tegevus Tartu ülikooli tervishoiu-instituudis // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1975. III. Lk. 138 - 147.
44. ГОСТ 12.0.004-79. Организация обучения работающих безопасности труда. Введ. 01.07.1980 г. М., 1980. 13 с. Группа Т58.
45. Инструктивное письмо Министерства просвещения СССР и ЦК профсоюза работников просвещения, высшей школы и научных учреждений от 19 июня 1975 г. № 37/07/14 // Охрана труда в школах. М., 1981. С. 8 - 12.
46. Калнин В. 75 лет со времени основания кафедры гигиены Тартуского университета // Научная конференция, посвященная 75-летию кафедры гигиены Тартуского государственного университета и 30-летию Тартуской городской СЭС. Тарту, 1970. С. 15 - 36;
Межкафедральная программа по охране труда и технике безопасности работников здравоохранения для студентов медицинских институтов: Утв. Главным управлением учебных заведений Министерства здравоохранения СССР 16 июня 1986. М., 1986.
47. Положение об организации работы по охране труда в высших и средних специальных учебных заведениях, учреждениях и организациях министерства /комитетов/ и среднего специального /народного/ образования: Утв. приказом Министерства высшего и среднего специального образования СССР от 31 июля 1963 г. № 246 // Высшая школа. М., 1965. Т. II. С. 109-137. Заменено, установлено новое: Положение об организации работы по охране труда в системе Министерства высшего и среднего специального

- образования СССР: Утв. приказом Мин. высшего и среднего специального образования СССР от 4 марта 1986 г. № 168. М., 1986. 60 с.
48. Постановление коллегии Министерства высшего и среднего специального образования СССР и Президиума ЦК профсоюза работников просвещения, высшей школы и научных учреждений от 14 апреля 1983 г. № 27/17./М./, 1983. 9 с.
 49. Постановление Президиума ВЦСПС от 18 июня 1965 г. /прот. № 16, п. 4/ об улучшении подготовки молодых специалистов в высших учебных заведениях по вопросам охраны труда. М., 1965. 7 с.
 50. Постановление секретариата ВЦСПС от 7 января 1971 /прот. № 1 и 2/ о введении постановления Президиума ВЦСПС "Об улучшении подготовки молодых специалистов в высших учебных заведениях по вопросам охраны труда" от 18 июня 1965 г. /М., 1965/.
 51. Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 273 от 20 сентября 1965 г. об улучшении подготовки молодых специалистов в высших учебных заведениях по охране труда. М., 1965.
 52. Приказ министра высшего образования СССР от 13 октября 1961 г. № 287 об улучшении преподавания техники безопасности в высших учебных заведениях СССР. М., /1961/.
 53. Приказ министра культуры СССР от 12 августа 1953 г. за № 1405 о мерах по улучшению преподавания техники безопасности и противопожарной техники в высших учебных заведениях СССР. М., /1953/.
 54. Приказ по Министерству высшего и среднего специального образования СССР № 90 от 7 февраля 1973 г. о мерах по дальнейшему улучшению подготовки специалистов в высших учебных заведениях по вопросам охраны труда. М., /1973/ 8 с.
 55. Приказ по Министерству высшего образования СССР от 16 октября 1957 № 1077 о мероприятиях по улучшению преподавания техники безопасности и противопожарной техники в высших учебных заведениях СССР. М., 1957. 4 с.
 56. Ритслайд В. Основы пожарной охраны: Учебное пособие для студентов дневного отделения. Тарту, 1982. 80 с.
 57. Ритслайд В. Охрана труда. Тарту, 1965. 68 с.
 58. Ритслайд В. Охрана труда. Тарту. 1973. 328 с.
 59. Ритслайд В. Охрана труда: Некоторые нормативные данные классификации и схемы. Тарту, 1988. 85 с.
 60. ENSV MN Riikliku Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee 3. martsil 1962. a. kiri nr. N-51/670 TRU rektor prof. F. Klementile. М., 1962. 131

TARTU ÜLIKOOLI KEHAKULTUURITEADUSKOND
ESIMESTEL SÕJAJÄRGSETEL AASTATEL 1944 - 1950

Evald Mäepalu

Kehakultuuriteaduskonna eelkäijaks kodanlikus Tartu Ülikoolis oli 1928. a. asutatud Kehalise Kasvatuse Instituut. Uuesti algas õppetöö teaduskonnas 1944. a. sügisel kolme kursusega. Esialgu ei suudetud lektorite puudumise või spordibaaside vähesuse tõttu mõnedes ainetes õppetööd organiseerida. Nii oli see füsioloogias, anatoomias, poliitökonoomias ja sõjalises õpetuses. Meditsiinilis-bioloogilisi aineid õpetati õppeülesande korras. Raskusi oli teisigi, näiteks teaduskonna 1945. a. veebruarikuu aruandes märgitakse, et raudtee võttis ära elektrivoolu ja vee, mis takistas õppetöö läbiviimist /1/. Vähe oli õppekirjandust, kasutati õppejõudude isiklikke raamatuid. Vaatamata nendele puudustele sai õppetööd siiski korraldada. Seda soodustas linna asutuste hea suhtumine kehakultuuri ja õppejõudude endi kontaktid Eesti spordiorganisatsioonidega. Juba veebruaris 1945 viibisid üliõpilased suusalaagris Võrus. Ülikoolisisesel isetegevusülevaatusel saavutati teiste teaduskondade ees esikoht. Kontrolliks õppetööst osavõtu üle määrati nooremate õppejõudude hulgast kursuste ülemad.

Spordierialade õpetamiseks asuti komplekteerima kateedreid. Esimestel sõjajärgsetel aastatel loodi järgmised kateedrid /2/.

1944. a. kergejõustiku ja suusaspordi kateeder (ühine, eraldi 1947. a.),
sportmängude kateeder,
võimlemise kateeder.

1945. a. kehakultuuri teooria ja ajaloo kateeder,
käsitsivõimluse ja vehklemise kateeder.

1946. a. veespordi kateeder.

1948. a. kehalise kasvatuse ja spordi kateeder.

1948/49. õppeaasta sügisel loodud kehalise kasvatuse ja spordi kateedri ülesandeks sai kehalise kasvatuse tundide korraldamine teiste teaduskondade üliõpilastele.

Teadustööst sellel perioodil veel rääkida ei saanud. Selleks puudusid õppejõududel kogemused ja võimalused. Põhiliseks suunaks teoreetilises töös oli spordieriala metoodi-

ka küsimuste läbivaatamine ja kehakultuuri oskussõnastiku koostamine. 1949. a. sügisel korraldati juba Eesti kõrgkoolide kehalise kasvatuselise meetodiline konverents, millest teaduskonna õppejõud aktiivselt osa võtsid. Õppejõud Fred Kudu, Johannes Laidvere ja Erich Mõtlik asusid sooritamata kandidaadiminimumi eksameid.

Tõsiseks probleemiks teaduskonna töölerakendamisel oli sobivate õppejõudude leidmine. Juba esimesel õppeaastal langesid välja kaks kateedri juhatajat: käsitsivõitluse ja vehklemise kateedri juhataja Ergo Rannaste surma tõttu ja sportmängude kateedri juhataja Richard Mast, kes arreteeriti. Neid asendasid kohakaasluse alusel Fred Kudu ja Johannes Laidvere.

Õppejõude komplekteeriti ka koolidest ja spordiühingutest. Nii toodi Tallinnast 1945. a. sportmängude kateedri juhatajaks Aleksander Rünk, veespordi kateedri juhatajaks Erich Mõtlik ning käsitsivõitluse ja vehklemise õppejõuks Konstantin Müür. Sellest tulenevalt oli erisuguseid vaateid aine õpetamise meetodikale. Tugevamad olid kergejõustiku ja suusaspordi kateedrid, kuna nende eesotsas seisis tunnustatud spetsialistid F. Kudu ja Feliks Parre. Teaduskonda juhtis dekaanina F. Kudu. Prodekaani kohta polnud ette nähtud, seda täitis ühiskondlikus korras J. Laidvere.

1944. a. oli teaduskonna õppejõudude koosseisus 12 isikut. Erialase kõrghariduse oli enamus neist saanud Tartu Ülikoolis või välismaa õppeasutustes /3/.

	Õppeasutus	Ametikoht teaduskonnas
Fred Kudu	kehal kasvatuselise instituut	juhataja
Johannes Laidvere	kehal. kasvatuselise instituut	abijuhataja
Hilda Preikoch	kehal. kasvatuselise instituut	vanemõpetaja
Richard Mast	kehal. kasvatuselise ülikool	kat. juh.
Arnold Iannus	kehal. kasvatuselise instituut	vanemõpetaja
Herta Niitra	kehal. kasvatuselise ülikool	vanemõpetaja
Feliks Parre	KKT üliõpilane	õpetaja
Selma Liiv	kehal. kasvatuselise instituut	õpetaja
Ergo Rannaste	kehal. kasvatuselise ülikool	kat. juh.
Paul Määrits	kehal. kasvatuselise instituut	vanemõpetaja
Hugo Pauskar	kehal. kasvatuselise instituut	vanemõpetaja
Oskar Erikson		õpetaja

Abiõppepersonalil koosseisus oli 5 inimest, neist 1 vanemlaborant ja 4 vanempreparaatorit.

Kaadriprobleemi leevendamiseks kasutati ka vanemate kursuste üliõpilasi. Nii töötasid juba 1946. a. assistentidena 9 neljanda kursuse üliõpilast, nende seas hilisemad tuntud õppejõud Anton Jürisson, Edgar Naarits, Ethel Bochner (Kudu) jt.

Erialalist kvalifikatsiooni käisid õppejõud tõstmas lühiajalistel kursustel Moskvas või Leningradis. Kommuniste oli sel perioodil teaduskonnas veel vähe. Nii oli 1948/49. õppeaastal 36 õppejõust NLKP liikmeid 2 ja liikmekandidaate 1 /4/.

Teaduskonna õppejõudude ja üliõpilaste arvuline koosseis aastatel 1944 - 1950 on olnud järgmine /5/.

1944. a.	4	õppejõudu	70	üliõpilast	- lõpetajat
1945. a.	16	õppejõudu	102	üliõpilast	5 lõpetajat
1946. a.	23	õppejõudu	121	üliõpilast	3 lõpetajat
1947. a.	36	õppejõudu	127	üliõpilast	2 lõpetajat
1948. a.	38	õppejõudu	114	üliõpilast	37 lõpetajat
1949. a.	42	õppejõudu	102	üliõpilast	31 lõpetajat
1950. a.	38	õppejõudu	98	üliõpilast	24 lõpetajat

1944. a. sügisel puudus teaduskonnal tegevuse alustamiseks täielikult materiaalne baas. Ei jätkunud ka spordivarustust ja riietust. Ühiskondlikus korras remonditi ruume ja loodi nii võimalused tegutsemiseks. Esialgu leiti võimalus õppetööks Viljandi t. 1 asuvas hoones. Juba 1947. a. kevadel võeti kasutusele ka Kingissepa t. 19 spordihoone. Märtsis 1948. alustati ujumisega Emajõe sauna basseinis. Teaduskonnal õnnestus hankida õppebaas Pühajärve vallas suve- ja talvelaagrite korraldamiseks. Hiljem rajati ratsaspordibaas Tähtverre ja purjespordikeskus Võrtsjärve äärde.

Kokkuvõttes võib öelda, et esimestel sõjajärgsetel aastatel suutis teaduskond lühikese ajaga rajada rahuldava materiaalse baasi õppetööks, kiiresti komplekteerida õppejõudude kaadri ja saavutada suhteliselt häid tulemusi sporditegevuses. Puudusi oli üliõpilaste ja õppejõudude ideelis-poliitilises kasvatustöös. Soovida jättis teadustöö tase.

Süüdistuste tõttu ideoloogiatöös tehti 1950. a. õppejõudude koosseisus ja teaduskonna juhtkonnas olulisi ümberpaigutusi.

A l l i k a d

1. TRÜ arhiiv. Nim. 11. S. 3. L. 11.
2. TRÜ arhiiv. Nim. 11. S. 50. L. 3.
3. TRÜ arhiiv. Nim. 11. S. 5. L. 24.
4. TRÜ arhiiv. Nim. 11. S. 31. L. 14.
5. TRÜ arhiiv. Nim. 11. S. 50. L. 4.

ПРЕПОДАВАНИЕ ДЕРМАТОВЕНЕРОЛОГИИ И РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ КАФЕДР В ВУЗАХ ПРИБАЛТИКИ

А.П. Милтиньш

Формирование дерматовенерологии как самостоятельного предмета преподавания в высших школах Прибалтики в историко-медицинских исследованиях требует дальнейшего изучения. В настоящей работе синтезированы данные по развитию дерматовенерологии в Вильнюсском, Тартуском, Литовском, Латвийском университетах, Каунасском и Рижском медицинских институтах.

В Вильнюсском университете уже в XVI в. врачами Грути-ниусом и Очка были написаны трактаты о сифилисе и в них дано сравнительно правильное описание симптомов и течения заболевания /20/. На медицинском факультете университета в составленных профессором Иозефом Франком (1771-1842) отчетах о работе университетских клиник за 1805-1812 гг. представлен материал о сифилисе. В 1811 г. в Вильнюсском университете была защищена первая диссертация в Российской империи по венерологии /1, 2, 20/.

В этом университете революционные волнения, направленные против царского самодержавия, нашли выход во время восстания 1830-1831 гг. в Польше и Литве и в 1832 г. власти закрыли это высшее учебное заведение. Временно на базе медицинского факультета университета с 1832 по 1842 г. существовала медико-хирургическая академия. Единственным координирующим центром по медицинской науке стало Вильнюсское научное медицинское общество, которое основано в 1805 г. /1, 3/.

Уроженцы Литвы до 20-х годов настоящего века из-за отсутствия Высшей школы не имели возможности получить образование у себя в родных местах. Известный микробиолог Ф. Шаудин (1871-1906), литовец по происхождению, из восточной Пруссии в 1890 г. поступил в Берлинский университет на философский факультет. В университете увлекся зоологией и в 23-летнем возрасте стал доктором философских наук. Он в 1905 г. совместно с Эрихом Гофманом (1888-1959) открыл возбудитель сифилиса - бледную трепонему /21, 22/.

В декабре 1918 г. в Вильнюсе была провозглашена Литовская Социалистическая Республика. Временным революционным правительством рабочих и крестьян был принят декрет "Об от-

крытии Трудового университета в Вильнюсе". Однако воплотить это в жизнь не удалось. Вильнюс оккупировала Польша. В зданиях Вильнюсского университета действовал университет имени Стефана Батория, в котором в 1923 г. была создана кафедра кожных и венерических болезней. С 1922 по 1928 г. преподавал в университете дерматовенерологию и руководил кафедрой профессор З. Совинский, с 1928 по 1935 г. — профессор Ф. Малиновский, с 1935 по 1939 г. — профессор Т. Павлияс /3, 23/.

Дальнейшее развитие Вильнюсского университета началось летом 1944 г., когда 13 июля Красная Армия освободила Вильнюс от немецко-фашистской оккупации. В 1944 г. в университете был создан медицинский факультет, при котором была основана кафедра кожно-венерологических болезней. С 1944 по 1951 г. руководил кафедрой доцент А. Гульбинас. В 1951 г. кафедра кожно-венерологических болезней была объединена с кафедрой пропедевтики внутренних болезней, позднее — нервных и психических болезней. С 1952 г. по настоящее время руководит преподавательским и научным процессом по дерматовенерологии в университете профессор И.И. Лелис. На кафедре работает доцент Г. Балевициене /3, 23/.

После создания буржуазной власти в Литве со столицей в Каунасе представители передовой интеллигенции Литвы открыли в 1920 г. Высшие курсы в Каунасе, на которых был и медицинский отдел. В 1922 г. Высшие курсы стали основой учрежденного Литовского университета /3/.

На медицинском отделе Высших курсов в Каунасе с 1920 по 1922 г. предмет дерматовенерологии преподавал доктор медицины Юргис Каружа (1866–1953). В 1923 г. на медицинском факультете Литовского университета была организована кафедра кожных и венерических болезней, заведующим которой стал Ю. Каружа. В этом же году ему было присвоено звание профессора. Ю. Каружа в 1894 г. окончил Петербургскую военно-медицинскую академию и в 1898 г. после защиты диссертации получил звание доктора медицины. Профессор Ю. Каружа уделял большое внимание преподавательской работе. Он издал на литовском языке в Каунасе пособия для студентов и врачей по дерматовенерологии: "Лекции о сифилисе" (1923), "Кожные болезни" (1926) и "Лекции о гонорее мужчин и женщин и мягкий шанкр" (1934). Ю. Каружа заведовал кафедрой до 1935 г. Его заменил Б. Сидаравичус (1879–1969).

Летом 1940 г. в Литве была установлена Советская власть. В это время кафедрой кожных и венерических болезней

Литовского университета в Каунасе руководил Б. Сидаравичус. С 1922 по 1925 г. он изучал медицину в Лейпциге, а в 1927 г. окончил медицинский факультет Литовского университета и с 1928 г. работал на кафедре кожных и венерических болезней. В 1930-1931 гг. совершенствовался в клиниках дерматовенерологии Вены, Праги, Мюнхена, Парижа. В 1935 г. ему присвоено звание доцента, а в 1949 г. - профессорское звание. Б. Сидаравичус руководил кафедрой с 1935 по 1946 г. и с 1956 по 1969 г. Он издал монографии по дерматологии и руководство для врачей по кожным и венерическим заболеваниям на литовском языке.

С 1946 по 1952 г. кафедрой кожных и венерических болезней Каунасского государственного университета заведовал доцент В. Юшкис. С 1914 по 1918 г. он изучал медицину в Тартуском университете, но окончил учебу в 1920 г. в отделе медицины Высших курсов Каунаса. Он с 1925 г. работает на кафедре, в 1930 г. совершенствовался по дерматовенерологии в Цюрихе. Звание доцента В. Юшкиса присвоено в 1944 г.

После В. Юшкиса кафедрой кожных и венерических болезней Каунасского медицинского института с 1952 по 1956 г. заведовал доцент Л. Фандеев.

Когда был закрыт Литовский кожно-венерологический институт, на кафедру возвратился работать в качестве заведующего с 1956 по 1969 г. профессор Б. Сидаравичус. (В Республиканском кожно-венерологическом институте он работал заместителем директора). Затем с 1969 по 1974 г. руководителем кафедры кожных и венерических заболеваний был доцент П. Гайлявичус. В Каунасском медицинском институте с 1974 г. кафедра кожных и венерических болезней объединена с кафедрой инфекционных болезней. Заведует объединенной кафедрой профессор И. Диевайтиене.

С 1945 по 1957 г. в Вильнюсе работал Республиканский дермато-венерологический институт. Руководили институтом А. Каминскас (1945-1949) и доцент И. Лелис (1949-1957).

Преподавателями вузов Литовской ССР издано руководство по дерматовенерологии на литовском языке /23/.

В Тартуском университете в начале XIX в. ряд врачей Прибалтики по вопросам дерматовенерологии защитили диссертации /2, 4, 5, 6, 13/, и вопросы дерматовенерологии эпизодически преподавались начиная с 1807 г. профессором акушерства Х.Ф. Дейчем (1768-1843), в дальнейшем профессором терапии Д.Г. Балком (1764-1826). Вопросы дерматологии время от вре-

мени преподавались в основном терапевтами, а вопросы венерологии — главным образом хирургами. В 1825–1826 гг. профессор терапии Л.А. Струве (1795–1828) предлагал частным образом курсы лекций о кожных болезнях и сифилисе. Он также читал отдельный курс "О лифляндской эндемической лепре" по своей монографии "О лепроподобных заболеваниях в Гольштейне". Подготовленное Л.А. Струве, в 1829 г. было издано "Учебное пособие по кожным болезням с их классификацией". В 1845–1846 гг. объявил чтение лекций о кожных болезнях профессор И.В. Варвинский (1811–1878), а в 1847–1848 гг. — профессор Ф. Эстерлен (1812–1877). Будущий основоположник асептики, доцент хирургии Эрнст Бергман (1836–1907) читал лекции о сифилисе. В 1867 г. им были предложены меры по ограничению распространения сифилиса в Тарту. В 1871 г. Э. Бергман стал профессором хирургии и уделял большое значение изучению лепры. При открытии новой хирургической клиники в 1875 г. он демонстрировал преподавателям, студентам и представителям городских властей Тарту фотографии больных лепрой /18, 7, 8, 24, 25, 26/.

В Тартуском университете имеются данные о применении хирургических методов лечения сифилиса. Работая в хирургической клинике Тартуского университета, Н.И. Пирогов (1810–1881) в 1835 г. эффективно выполнил ринопластику у больной с тотальным дефектом носа, образовавшимся вследствие гумозного сифилиса. Под его руководством воспитанниками Тартуского университета были защищены две докторские диссертации о пластических операциях челюстно-лицевой области. Среди различных хирургических болезней были представлены также 13 случаев сифилиса и 5 случаев волчанки /9/.

В дальнейшем ученик профессора хирургии Э. Валя эстонец П. Хеллат в своей диссертации изучал распространение лепры в Прибалтийских губерниях /27/. В 1876 г. сифидологию читал доцент Карл Рейер, а в 1891–1894 гг. — профессор В. Кох (1842 – ?) и доцент В. Цеге-Мантейфель (1857–1926), который в 1903–1905 гг. по одному часу в неделю демонстрировал кожных больных /10/.

Осенью 1904 г. воспитанник Тартуского университета А. К. Пальдрок (1871–1944) прочел свою первую факультативную лекцию по венерологии "О возникновении сифилиса в Европе". С 1906 г. лекции по дерматологии и венерологии доктор медицины А.К. Пальдрок начинает читать регулярно. С 1913 по 1918 г. одновременно с А. Пальдроком курс венерических бо-

лезней в Тартуском университете с демонстрацией больных вели приват-доценты Э. Террепсон и П. Сникер /5, II, 12/. А. Пальдрок издал по дерматологии пособие для студентов и врачей /13/.

На медицинском факультете Тартуского университета осенью 1919 г. была учреждена самостоятельная кафедра дерматовенерологии, заведующим которой был назначен профессор А.К. Пальдрок. В 1941 г. профессор А. Пальдрок вышел на пенсию /5, II, 22/. Научная, педагогическая работа и международные связи А. Пальдрока и его учеников - П. Ханзен (1889-1950), Г. Корнели (1892-1967), А. Пооман, П. Пармаксон (1895-1946), Х. Пальдрок (1911-1972) и Л. Нурманд (1897-1980) - освещены в трудах профессора Х. Вахтера /5/.

Во время немецкой оккупации чтение лекций по дерматологии было поручено доценту П. Ханзену, а по венерологии - доценту Г. Корнели /5/.

После Великой Отечественной войны с 1944 по 1946 г. возглавлял кафедру доктор медицины Пауль Пармаксон. Под его руководством педагогическая работа кафедры была перестроена на основе программы советских вузов. С 1947 по 1966 г. кафедрой руководила Людмила Нурманд. Затем на эту должность по конкурсу был избран будущий профессор Х. Вахтер, который до настоящего времени возглавляет научно-педагогический процесс по дерматовенерологии в Тартуском университете. Профессор Х. Вахтер и его ученики широко сотрудничают с научными центрами стран, а также имеют связи с зарубежными странами /4, 5/. Профессором Х. Вахтером на эстонском языке издано пособие для студентов по дерматовенерологии /28/.

В конце XIX в. центром медицинской мысли в Латвии было основанное в 1822 г. "Рижское общество практических врачей". Врачи, состоящие в обществе, постоянно проявляли интерес к вопросам кожных и венерических болезней, в первую очередь к сифилису. В дальнейшем были организованы другие общества врачей, которые обсуждали вопросы внедрения новых научных достижений в практическую работу врачей общей практики и специалистов-дерматовенерологов /2, 12/.

В годы Советской власти в Латвии П.М. Сникер активно включается в организацию Латвийского университета, впервые начавший свою деятельность в 1919 г. В этом же году доцент П.М. Сникер начинает читать лекции по дерматовенерологии, будучи назначенным заведующим отделением кожных и венерических болезней Рижской городской больницы /14/. П.М. Сникер

одновременно участвует в работе по выполнению решений, принятых санитарным отделом при Исполнительном комитете Совета рабочих и солдатских депутатов Латвии /15/.

На базе Рижской городской больницы в 1922 г. П.М. Сникер организовал и стал руководить клиникой и кафедрой кожных и венерических болезней. В 1923 г. он был избран профессором. Тем самым были заложены основы дерматовенерологии как предмета вузовского преподавания в Латвии. На кафедре еще работали воспитанники Тартуского университета приват-доценты Я.П. Брант (1889-1944), Ю.А. Галей (1884-1951), Е. Я. Широн (1870-1945), ассистенты М. Кностенберга-Чернявская (1870 - ?) и Зушмане-Мазкалниня (1892-1956). Под руководством профессора П.М. Сникера Я.П. Брантом и Ю.А. Галеем разработаны и защищены докторские диссертации по дерматовенерологии. Е.Я. Широн докторскую диссертацию защитил в Петербургской военно-медицинской академии. Преподаватели повышали свою квалификацию в клиниках Парижа, Берлина, Вены, Будапешта, Упсалы и др. П.М. Сникер работал на кафедре до последнего дня своей жизни - 5 декабря 1944 г. Свое имущество он завещал в дар медицинскому факультету Латвийского государственного университета /6, 12, 16, 29, 30/.

После Великой Отечественной войны большое внимание уделялось восстановлению работы Латвийского университета, и уже в 1945 г. в июле была проведена Первая научная сессия, на которой выступал заведующий кафедрой кожных и венерических болезней (он одновременно руководил и кафедрой патологической анатомии) Э. Апсе-Апситис /17/.

После П.М. Сникера заведующими кафедрой кожных и венерических болезней были с 1945 по 1948 г. Э.М. Апсе-Апситис (1898-1980), с 1948 по 1951 г. профессор А.А. Штейн (1895-1972), с 1951 по 1953 г. доцент А.П. Дубинин (1898-1953), с 1953 по 1972 г. профессор П.Я. Якобсен (1900-1974), с 1972 по 1984 г. доцент В.В. Рожкалнс, с 1984 г. по настоящее время профессор Да.К. Бранта. Для повышения квалификации дерматовенерологов с февраля 1982 г. при факультете усовершенствования врачей Рижского медицинского института сначала был создан цикл, а затем курс дерматовенерологии, которым руководит доцент А.П. Милтиньш. Развитие научно-педагогического процесса на кафедре и факультете усовершенствования врачей по дерматовенерологии проводится в тесном сотрудничестве с ведущими институтами Москвы, Ленинграда, Минска, Киева. Эти связи представлены в ряде работ /6, 17, 18, 19/.

Преподавателями изданы на латышском языке руководства по специальности для студентов и врачей /31, 32, 33/.

Из представленных данных следует, что внимание врачей Вильнюсского университета к венерическим болезням обращено уже в XVI в. В Тартуском университете вопросы дерматовенерологии эпизодически преподавались начиная с начала XIX в. Как самостоятельный предмет дерматовенерология окончательно сформировалась в начале XX в. Для этих целей были изданы специальные руководства.

Самостоятельные кафедры кожных и венерических болезней были созданы: в Тартуском университете - в 1919 г., в Латвийском университете - в 1922 г., в Литовском университете - в 1923 г., в Вильнюсском университете Стефана Батория - в 1923 г. Основоположниками специализированных кафедр в Эстонии был профессор А. Пальдрок, в Латвии - профессор П. Сникер, в Литве - профессор Ю. Каружа, в польском Вильнюсе - профессор З. Совинский.

Заведующими кафедр А. Пальдрок и П. Сникер стали уже будучи доцентами Тартуского университета. Первыми преподавателями на кафедрах дерматовенерологии были воспитанники Петербургской военно-медицинской академии Ю. Каружа, П. Сникер, Тартуского университета - А. Пальдрок, Ю. Галей, Я. Брант, В. Юшкис. Б. Сидаравичус обучался в Лейпциге. Профессорско-преподавательский состав в 20-30-х годах повышал свою квалификацию в высших школах и клиниках Германии, Вены, Парижа и др.

В сложной исторической обстановке 40-х годов профессорско-преподавательский состав дерматовенерологов высших школ Прибалтики остался верным своему гражданскому долгу. Он остался в родных местах и восстанавливал послевоенную разруху в народном хозяйстве, в вузах и на своих рабочих местах на кафедрах.

В послевоенные годы профессорско-преподавательский состав проводит научные работы и повышает свое профессиональное мастерство в ведущих институтах страны. На местах по дерматовенерологии изданы пособия для студентов и врачей на национальных языках.

Л и т е р а т у р а

1. Лелис И.И. 175-летие медицинского факультета Вильнюсского университета и 150-летие Вильнюсского научного медицинского общества // Вестник дерматологии и венерологии. - М., 1957. 2. С. 61-62.
2. Милтиньш А.П. Из истории дерматовенерологии в Прибалтике // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1983. Вып. XV. С. 34-38.
3. История Вильнюсского университета (1579-1979). Вильнюс, 1979. 373 с.
4. История Тартуского университета 1632-1982. Таллинн, 1983. 300 с.
5. Медицинский факультет Тартуского государственного университета. Таллинн, 1982. 233 с.
6. Милтиньш А.П. Становление и развитие научной дерматовенерологии в Латвии // Из истории медицины. Рига, 1986. - Т. XVI. С. 41-48.
7. Калнин В.В. Преподавание дерматологии и венерологии в Тартуском университете в XIX и в начале XX столетия // Тез. докл. X научно-практической конф. врачей-дерматовенерологов. - Рига, 1980. - С. 140-141.
8. Биографический словарь профессоров и преподавателей Юрьевского университета за сто лет его существования (1802-1902) / Под ред. Г.В. Левицкого. - Юрьев, 1903.
9. Лыви-Калнин М.О. Вопросы стоматологии в диссертациях, защищенных в Тартуском университете до 1940 г. // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. - Tartu, 1983. - XV. - С. 23-33.
10. Обзорение лекций, назначенных для чтения в Императорском Юрьевском университете. - Юрьев, 1893-1918.
11. Вахтер Х.Т. О научной деятельности профессора А. Пальдрока и его международных связях // Становление науки и научных коллективов Прибалтики. - Рига, 1985. - С. 254-255.
12. Милтиньш А.П. Петр Мартынович Сникер - основоположник научной школы дерматовенерологов Латвии // Из истории медицины. - Рига, 1987. - Т. XVII. - С. 86-96.
13. Пальдрок А.К. Кожные болезни. - 2-е изд. - Юрьев, 1916. - 180 с.
14. ЦГАОР Латв. ССР, ф. I, оп. 10, д. 89, л. 200.
15. ЦГАОР Латв. ССР, ф. 1064, оп. I, д. I, л. 58, 60, 69.

16. Милтиньш А.П. О жизни и деятельности дерматовенеролога Яниса Петровича Бранта (1889-1944) // Тез. докл. X научно-практической конф. врачей-дерматовенерологов. - Рига, 1980. - С. 142-144.
17. Милтиньш А.П. Из истории развития дерматовенерологической службы в Советской Латвии // Из истории медицины. - Рига, 1984. - Т. XIV. - С. 74-81.
18. Якобсон Т.Я. Научная деятельность кафедры кожно-венерологических болезней Рижского медицинского института за 1963-1968 гг. // Вестник дерматологии и венерологии. - М., 1970. - 6. - С. 3-6.
19. Бранта Д.К. Научная деятельность кафедры кожных и венерических болезней Рижского медицинского института // Тез. докл. X научно-практической конф. врачей-дерматовенерологов. - Рига, 1980. - С. 8-II.
20. Lelis I. Sifilis Lietuvje ir jo likvidacijos eiga LTSR. Disertacija medicinos mokslu kandidate laipsnini igyti. Vilnius, 1950. 163 l.
21. Schaudinn F., Hoffmann E. Vorläufiger Bericht über das Vorkommen von Spirochaeten in syphilitischen Krankheitsprodukten und bei Papillomen // Arbeiten aus kaiserl. Gesundheitsamte. 1905. Bd. 22.
22. Lelis J. Blyškiosios pabaisos atradimas F.R. Šaudinis. - Vilnius, 1971. 103 l.
23. Lelis J., Gailevičius P., Ragaišis S., Balevičiene G. Odos ir venerines ligos. Vilnius, 1985. 320 l.
24. Verzeichnis der zu haltenden Vorlesungen auf der Kaiserlichen Universität zu Dorpat. Dorpat. 1803-1892.
25. Bergmann E. Ein Mittel zur Einschränkung der Syphilis in Dorpat. Dorpat, 1867.
26. Bergmann E. Die Lepra in Livland. Dorpat, 1870.
27. Hellat P. Eine Studie über die Lepra in den Ostseeprovinzen mit Berücksichtigung der Ätiologie und Verbreitung: Dis. Dorpat, 1887.
28. Vahter H. Dermatoloogia ja veneroloogia. Tallinn, 1976. 118 lk.
29. Miltinš A. Julijam Galejam - 100 // Veselība. - Rīga, 1984. -6- Lpp. 22.
30. Miltinš A. Jekabs Širons - leprologijas pamatlicejs Latvija // Veselība. Rīga, 1987. -2- Lpp. 26.

31. Brante D., Frolenko J., Jakobsons V., Rožkalns V. Dermatologija un venerologija, I dala. - Riga, 1975.
32. Brante D., Frolenko J., Gutmane R., Rožkalns V. Dermatologija un venerologija, II dala. - Riga, 1977.
33. Miltiņš A. Hlamidiozes. - Riga, 1983.

К СВЯЗЯМ ТАРТУСКОГО И НОВОРОССИЙСКОГО (ОДЕССКОГО)
УНИВЕРСИТЕТОВ В ОБЛАСТИ МЕДИЦИНЫ

(Сообщение 3)

К.К. Васильев, В.В. Калнин

Данное сообщение дополняет сведения наших предыдущих публикаций /1, 2/ о ряде ученых, получивших образование в Дерптском (Юрьевском) университете и затем в разное время работавших в Новороссийском университете (НУ), и образованном в 1920 г. из медицинского факультета этого университета Одесском медицинском институте (ОМИ).

Лев Исаевич Айхенвальд родился 2 (14) ноября 1873 г. в Балте (ныне Одесской области). Его отец Исай Владимирович (1837 или 1838—1900) после переезда в Одессу стал здесь городовым раввином /3/, а брат Ю.И. Айхенвальд (1872—1928) был известным в свое время литературным критиком /4/. Л.И. Айхенвальд после окончания 3-ей одесской гимназии поступил на юридический факультет НУ, откуда перешел на медицинский факультет Юрьевского университета, где обучался в 1893—1898 гг., проявляя особый интерес к психиатрии, которую в те годы преподавал проф. В.Ф. Чих. В 1899 г. поступает на работу в Одесскую психиатрическую больницу. С 1904 по 1906 г. проводит в действующей армии на Дальнем Востоке и с 1908 г. служит в психиатрической больнице Уфимского губернского земства. В годы I мировой войны он на Юго-Западном фронте, а с 1921 г. — главный врач Одесской окружной психиатрической больницы. В 1925 г. избирается приват-доцентом ОМИ по курсу судебной психопатологии. Проф. С.Е. Шапиро, учившийся в Одессе в 1926—1931 гг., вспоминал: "В годы моей учебы было довольно много приват-доцентских и вообще факультативных курсов ... Лекции Л.И. Айхенвальда читал ... всегда с демонстрацией психически больных, госпитализированных в психбольницу на экспертизу. Он был отличным лектором, человеком высокой культуры. На его лекциях аудитория была переполнена. Приходили студенты медицины разных курсов, студенты юристы. Даже все ступеньки были заняты сидящими" /5/. Кроме того, Л.И. Айхенвальд возглавлял кафедру психиатрии в Одесском (ныне Запорожском) институте усовершенствования врачей. Он автор более 50 научных работ по вопросам клиники, организации психиатрической помощи, судебно-психиатрической экспертизы /6/. Скончался 14 февраля 1954 г. и похоронен в

Одессе на 3-ем еврейском кладбище.

Отто-Генрих Карлович Вальтер (1862-1917, Одесса) родился в имении Паггар Везенбергского уезда Эстляндской губернии. В 1886 г. окончил Дерптский университет. Будучи студентом, с сентября 1884 г. по июль 1885 г. исполнял обязанности младшего ассистента при офтальмологической клинике проф. Э. Рельмана, а с мая 1886 г. по апрель 1887 г. состоял штатным ассистентом той же клиники. В 1887 г. защитил в Дерптском университете докторскую диссертацию: "Experimentelle und klinische Untersuchungen über die Wirkung des Hyoscine in der Augenheilkunde". С 1892 г. О.К. Вальтер штатный ассистент Одесской городской глазной лечебницы, а с 1908 г. — старший врач там же. В 1913 г. он был избран приват-доцентом кафедры офтальмологии НУ. Автор более 20 научных работ /7/.

Федор (Теодор) Карлович Вернке (1870-1946). В 1890-1896 гг. обучался в Юрьевском университете. Здесь же работал помощником прозектора и в 1900 г. защитил диссертацию на степень доктора медицины: "Zur Aetiologie der Dakriocystitis acuta". В этой работе приведены результаты микроскопического исследования 17 слезных мешочков, экстирпированных у больных, страдавших различными формами гнойного воспаления этого органа. Задачей своего исследования автор поставил выяснение связи между заболеванием слезного мешочка и трахомой, и его диссертация явилась еще одним доказательством в пользу мнения о возможности трахоматозного поражения слезного мешочка. Затем Ф.К. Вернке переехал в Одессу, где работал в Городской глазной лечебнице. В 1908 г. избран приват-доцентом кафедры офтальмологии НУ /8/. В этой должности состоит и в начале 1920-х годов в ОМИ /9/. Во второй половине 20-х годов — консультант Одесского государственного дерматовенерологического института им. Главче, а в 30-х годах уехал в Германию и после войны жил в г. Ростке (ГДР). Автор более 30 научных трудов по различным вопросам офтальмологии /II/.

Александр Иванович Крупский родился 22 января (3 февраля) 1888 г. в Могилевском уезде Подольской губ. После окончания семинарии в Каменец-Подольске поступил в Юрьевский университет, где обучался в 1907-1913 гг. С 1913 по 1915 г. был ординатором и ассистентом акушерско-гинекологической клиники этого же университета. В "Трудах" Общества им. Н.И. Пирогова в Юрьеве была опубликована его первая ра-

бота: "Случай консервативной миомектомии при 8-месячной беременности" (1914). С 1920 г. является старшим ассистентом Киевского медицинского института, в 1922 г. утвержден в звании приват-доцента, в 1925 г. - в штатной должности профессора II группы этого же института. В 1926 г. защитил диссертацию на степень доктора клинической медицины "Об акушерских Kjelland'овых щипцах". 12 апреля 1929 г. А.И.Крупский возглавил факультетскую акушерскую и гинекологическую клинику ОМИ и заведовал этой клиникой до конца 1929/30 акад. года /12/. 10 июня 1929 г. он был избран заместителем председателя медицинской секции Одесского научного общества при АН Укр. ССР /13/. С 1930 по 1937 г. он вновь работает в Киевском медицинском институте, где возглавляет акушерско-гинекологическую клинику /14/, а в 1939-1942 гг. - заведующий кафедрой акушерства и гинекологии Воронежского медицинского института /15/. А.И. Крупский сыграл большую роль в развитии акушерства и гинекологии на Украине. Он много сделал в сфере научной разработки вопросов массового обезболивания родов закисью азота. Под его руководством издан первый на Украине учебник оперативного акушерства, по которому длительное время обучались студенты-медики /16/. Умело сочетая деятельность, ученого и организатора, А.И. Крупский проделал большую работу по организации акушерской помощи в Укр. ССР. Среди его учеников нужно выделить проф. П.М. Буйко, именем которого назван Киевский НИИ педиатрии, акушерства и гинекологии.

Дарий Львич Меерсон родился 22 декабря 1879 г. (3 января 1880 г.) в Кишиневе. После окончания 2-ой кишиневской гимназии поступил на естественное отделение физико-математического факультета НУ. В 1901 г. окончил его и в 1904-1905, 1908-1909 гг. обучался на медицинском факультете Юрьевского университета (в 1905-1908 гг. - на медицинском факультете НУ). После этого был сверхштатным ассистентом в Одессе, однако вскоре вынужден был эмигрировать во Францию из-за преследований за революционную деятельность. В Париже работает в Пастеровском институте у И.И. Мечникова и А.М. Безредки, а также в клинике проф. Ф. Видаля. С 1912 г. вновь в Одессе. Здесь он занимается врачебной практикой при пропедевтической клинике НУ у проф. П.А. Вальтера. После Великой Октябрьской социалистической революции в полной мере проявились организационные способности Д.Л. Меерсона. В 1921 г. он организовал и возглавил Одесский туберкулезный

НИИ. В 1922 г. читает обязательный курс туберкулеза в ОМИ, будучи штатным доцентом /17/. 15 октября 1923 г. приказом Одесского губпрофобра № 16 утверждена самостоятельная кафедра туберкулеза при ОМИ и этим же приказом заведующим кафедрой назначается проф. Д.Л. Меерсон /18/. Эту кафедру он возглавлял до 1955 г. В течение многих лет являлся председателем Одесского общества фтизиатров. Ряд его работ посвящен вопросам искусственного пневмоторакса и другим проблемам туберкулеза - патогенезу, клинике, терапии. Оригинальные исследования проведены по клинике легочного рака, а всего им опубликовано более 50 научных работ. Скончался 22 декабря 1958 г.

Флеммер Яков Михайлович родился в 1861 г. в семье помещика с. Гликино Тираспольского уезда Херсонской губернии. В ноябре 1889 г. по окончании курса наук в Дерптском университете признан в степени доктора медицины. С 20 января 1891 г. он - земский врач Курисо-Покровского участка Одесского уезда, а с 13 октября этого же года служит военным врачом. С 1893 г. работает младшим ординатором Одесского военного госпиталя. В 1895-1898 гг. - врач для командировок 6 разряда окружного военно-медицинского управления Одесского военного округа /19/. В Одессе Я.М. Флеммер преподавал в зубо врачебной школе доктора И.И. Марголина /20/. 12 сентября 1914 г. избирается приват-доцентом по дентиатрии НУ и ведет этот предмет до конца 1919 г., когда уехал из Одессы /21/. Я.М. Флеммер был популярным частнопрактикующим стоматологом. Как-то к нему привели мальчика - будущего писателя В.П. Катаева. Юный пациент надолго запомнил эту встречу и в конце своей жизни рассказал о ней в автобиографической повести "Разбитая жизнь или Волшебный рог Оберона".

Приведенный материал еще раз свидетельствует о значительном и разнообразном влиянии Тартуского университета на развитие Одесского научно-медицинского центра. Воспитанники Тартуского университета сыграли заметную роль как в подготовке медицинских кадров, так и в развитии медицинской науки и здравоохранения в этом научно-медицинском центре.

И с т о ч н и к и

1. Васильев К.Г., Калнин В.В., Васильев К.К. Связи Юрьевского (Тартуского) и Новороссийского (Одесского) университетов в области медицины // Вопросы истории Тартуского университета XII. - Тарту, 1981. - С. 116-125.
2. Васильев К.К., Калнин В.В., Васильев К.Г. Новые данные о научно-медицинских связях Тартуского и Новороссийского (Одесского) университетов // Вопросы истории Тартуского университета XV. - Тарту, 1983. - С. 97-104.
3. Одесские новости. - 1900. - № 5073, 16 сент. - С. 1, 3; № 5075, 18 сент. - С. 2.
4. О нем см.: Краткая литературная энциклопедия. - М., 1962. - Т. 2. - С. 114.
5. Письмо К.К. Васильеву от 4.05.1984 г.
6. Мирельзон Л. Лев Исаевич Айхенвальд: К 30-ти летию его врачебной, научной и общественной деятельности // Одесский медицинский журнал. - 1929. - № 2-4. - С. 71-72.
7. Государственный архив Одесской области (ГА ОО), ф. 45, оп. 4, ед. хр. II48, лл. I-II (Личное дело О.К. Вальтера); там же, оп. 9, 1913 г., ед. хр. 2, л. 172; там же, оп. 18, ед. хр. 277, л. 22 и ед. хр. 510, лл. 54-56, 61-62 и 110-118. Одесские новости. - 1917. - 29 нояб. - С. 1; 30 нояб. - С. 1.
8. ГА ОО, ф. 45, оп. 18, ед. хр. 255, лл. 8-9, 13-20.
9. ГА ОО, ф. Р-2147, оп. 1, ед. хр. 18^а, л. 35-35об.; ед. хр. 19, лл. 57, 121 и ед. хр. 73, лл. 19-20об.
10. Сообщено В.А. Рукиным К.К. Васильеву.
11. Список его опубликованных работ до 1927 г. приведен в кн.: Юбилейный сборник Одесской окружной больницы. 1902-1927. - Одесса, 1927. - С. 66-67.
12. ГА ОО, ф. Р-2147, оп. 2, ед. хр. 69, л. 35. Одесский медицинский журнал. - 1929. - № 2-4. - С. 245-246.
13. Записки Одесского наукового при У.А.Н. товариства. Секція медична. - 1929. - № I (на укр. яз.).
14. Лурье А.Ю. Вклад акушерско-гинекологической клиники в развитие отечественной науки // Лурье А.Ю. Избранные труды. - Киев, 1960. - С. 11-20.
15. Фурменко И.П. Воронежский государственный институт имени Н.И. Бурденко. - Воронеж, 1978. - С. 174.
16. Оперативное акушерство. - Киев, 1934. - 326 с. (на укр. яз.).

- 17. ГА 00, ф. Р-2147, оп. I, ед. хр. I9.
- 18. ГА 00, ф. Р-150, оп. I, ед. хр. 442, л. 428.
- 19. Центральный государственный военно-исторический архив, ф. 546, оп. 2, ед. хр. 2650, лл. I-II.
- 20. Введение в дентиатрию: лекции, читанные д-м медицины Я.М. Флеммером. - Одесса, 1902. - I4 с.; то же 1903 г.
- 21. ГА 00, ф. 45, оп. 4, ед. хр. I712, лл. I-25; Р-2147, оп. I, ед. хр. 71, л. I.

ТАРТУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ И ОДЕССКИЕ ВЫСШЕЕ
ЖЕНСКИЕ КУРСЫ
К.К. Васильев

В 1906-1920 гг. в Одессе функционировали Высшие женские курсы (ВЖК), которые в своем составе имели также физико-математический факультет. Этот факультет состоял из естественного, математического, а с 1915 г. еще и химико-фармацевтического отделений (ХФО). Последнее было создано после выхода циркуляра Министерства народного просвещения от 25 августа 1915 г. № 38671, в котором указывалось, что целью учреждения этих отделений является создание кадров, "подготовленных для научной разработки вопросов нашей химико-фармацевтической промышленности". ХФО было учебным заведением совершенно иного типа, чем фармацевтические курсы, существовавшие при медицинских факультетах университетов, готовившие провизоров. В число слушателей этого отделения, в отличие от фармацевтических курсов, зачислялись лица исключительно со средним образованием, то есть окончившие не менее 7 классов женской гимназии.

В 1906-1908 гг. преподавателем на кафедре ботаники естественного отделения ВЖК состоял питомец Дерптского университета В.А. Ротерт (1863-1916) /1/. Курсы физиологии животных и физиологической химии на этом отделении вел проф. В.В. Завьялов (1873-1930), также окончивший Юрьевский (Дерптский) университет. По фонду ВЖК, хранящемуся в Госуд. архиве Одесской области, нами установлено, что на естественном отделении физиологию животных последовательно преподавали и заведовали физиологическими лабораториями: Б.Ф. Вериге (1908-1914), В.В. Завьялов (1914-1920), в весеннем семестре 1920 г. Б.П. Бабкин, а физиологическую химию - В.В. Завьялов (1908-1910), А.К. Медведев (1910-1914), вновь В.В. Завьялов (1914-1920) и в весенний семестр 1920 г. Б.П. Бабкин /2/.

В.В. Завьялову принадлежит большая роль в организации ХФО.

9 сентября 1915 г. на заседании физико-математического факультета В.В. Завьялов поднял вопрос об организации при факультете ХФО. Факультет отнесся сочувственно к этому предложению, несмотря на то, что это новое дело представляло большие затруднения: имелась слабая обеспеченность учебно-вспомогательными учреждениями, помещения курсов и без того были переполнены. Поэтому постановили в принципе признать

учреждение ХФО желательным и довести об этом постановлении до сведения совета курсов /3/. На следующем заседании - 30 сентября 1915 г. - факультет постановил: "Признавая возможность открытия названного отделения (химико-фармацевтического - авт.) при достаточном числе слушательниц, а именно не менее 100 человек, объявить теперь же предварительную подписку" /4/.

Подписка желающих поступить на ХФО показала наличие большого интереса к проектируемому отделению. Она собрала 140 желающих ходатайствовать о их зачислении, то есть больше, чем необходимо было, исходя из финансовых соображений. 10 ноября 1915 г. факультет принял решение "открыть отделение теперь же и просить директора курсов позаботиться о скорейшем проведении постановления факультета в исполнение, причем ввиду запоздания открытия признано необходимым занятии вести в течение рождественских каникул до 15 января..." /5/. На том же заседании факультета для составления полного учебного плана ХФО, а также программ по отдельным предметам была избрана комиссия во главе с В.В. Завьяловым. В эту комиссию решено было пригласить профессора фармации с фармакогнозией Новороссийского университета М.Б. Блауберга (1866-1921), длительное время работавшего в Юрьевском университете.

Министерство народного просвещения разрешило открыть ХФО 1 декабря 1915 г. с условием продолжить занятие первого семестра в рождественские каникулы. После открытия ХФО физико-математический факультет на заседании 10 декабря 1915 г. выразил В.В. Завьялову благодарность за труд по организации этого отделения.

В.В. Завьялов преподавал на ХФО в 1916-1920 гг. физиологию и одновременно в 1917-1920 гг. физиологическую химию, а в весеннем семестре 1920 г. эти предметы вел Б.П. Бабкин /6/.

В связи с обсуждением вопроса о преподавании фармацевтических дисциплин на ХФО 30 апреля 1916 г. на заседание физико-математического факультета был приглашен А.М. Кангер (1875-1960), получивший звание провизора и степень магистра фармации в Юрьевском университете. Он изложил план организации преподавания фармацевтических дисциплин и с осеннего семестра 1916 г. согласился взять на себя преподавание курсов фармацевтической химии и фармацевтической пропедевтики, а также ведение практических занятий по технике фармацевти-

ческих операций. На следующем заседании факультета (10 мая 1916 г.) А.М. Кангер избирается преподавателем фармацевтических наук /7/. В том же, 1916, году А.М. Кангер организует при возглавляемой им кафедре химико-фармацевтический институт, который разместился в доме Инбера, по Херсонской улице, № 29. Кроме вышеуказанных курсов он вел на ХФО еще такие: исследование лекарственных веществ, технология химико-фармацевтических препаратов /8/.

Обучение на ХФО было трехгодичным, но 3 декабря 1916 г. физико-математический факультет признал "желательным открытие IV необязательного для слушательниц курса со специализацией по физиологической химии, бактериологии и санитарно-гигиеническим исследованиям, при условии, если число желающих поступить окажется достаточным" /9/. Однако ввиду переживаемых событий фармакология не была прочитана на 3 курсе, не была своевременно создана и лаборатория технической химии, что сказалось на недостаточно полном преподавании этого предмета, и с согласия слушательниц ХФО на 1918/19 акад. год был открыт обязательный 4 курс /10/.

Таким образом, первый выпуск ХФО состоялся в 1919 г. Свидетельство об окончании курса названного отделения, по решению физико-математического факультета ВЖК, давало "право на самостоятельную работу в качестве химика-специалиста в области химико-фармацевтической промышленности" /11/.

В середине 1920 г. физико-математические факультеты ВЖК и Новороссийского университета были слиты и на их базе образован Физико-математический институт. Химико-фармацевтическое отделение ВЖК также вошло в состав этого института. В следующем, 1921, году Физико-математический институт был преобразован в ряд институтов. Из ХФО последнего организуется Одесский химико-фармацевтический институт /12/.

И с т о ч н и к и

1. Государственный архив Одесской области (ГА ОО). Ф. 334. Оп. 5. Ед. хр. 1. Л. 2, 7; Оп. 3. Ед. хр. 7650. Л. 1-2.
2. ГА ОО. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7568. Л. 36об., 43-44, 46об.; Ед. хр. 7572. Л. 107об.-108; Там же. Оп. 5. Ед. хр. 1. Л. 28об.-29, 35об., 39-40, 71.
3. ГА ОО. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7568. Л. 57об.-58; Оп. 3. Ед. хр. 7657. Л. 69об.

4. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7568. Л. 61.
5. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7568. Л. 63об.
6. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7568. Л. 72-72об.: Ед. хр. 7572. Л. 33, 49, 51об., 107об.-108.
7. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7568. Л. 75-77, 78-79; Оп. 3. Ед. хр. 7657. Л. 161.
8. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7657. Л. 95, 148; Ед. хр. 7658. Л. 33-34об.
9. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7572. Л. 12.
10. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7572. Л. 61об.-62.
11. ГА 00. Ф. 334. Оп. 3. Ед. хр. 7572. Л. 8-9.
12. Васильев К.К., Калинин В.В. Из истории связей между Тартуским и Одесским научно-медицинскими центрами в области фармации // Вопросы истории Тартуского университета ХХI. Тарту, 1987. С. 82-90.

ВОСПИТАННИКИ ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА НА КАФЕДРАХ МЕДИЦИНСКОГО ФАКУЛЬТЕТА САРАТОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В.В. Калнин, А.О. Лойт, Г.А. Щепетова

Связи Тартуского университета с рядом высших учебных заведений дореволюционной России и СССР в области медицины уже прослеживались в литературе. Задача настоящей работы - выявить ученых-медиков, учившихся в свое время в Тартуском университете или окончивших его и в дальнейшем работавших на кафедрах медицинского факультета Саратовского университета.

До Великой Октябрьской социалистической революции в Саратове лишь в 1909 г. был основан Императорский Николаевский университет, функционировавший в течение первых шести лет в составе единственного медицинского факультета, а несколько позже, в 1915 г., там же были организованы Высшие женские медицинские курсы. Николаевский университет после Октябрьской революции был преобразован в Саратовский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского, в 1930 г. его медицинский факультет выделен в самостоятельный Саратовский медицинский институт /23/. Интенсивная подготовка врачебных кадров в Саратове началась только после Октябрьской революции, так как университет вследствие первой мировой, затем гражданской войн успел выпустить небольшое количество врачей.

Одним из первых заведующих кафедрой, пришедших в Саратовский университет, был воспитанник Тартуского университета Николай Григорьевич Стадницкий (1869-1952).

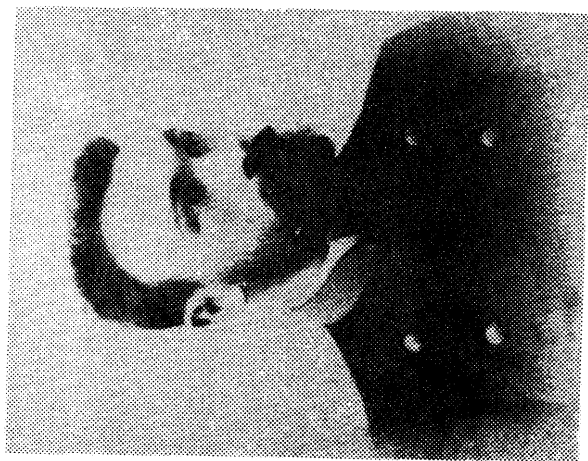
Н.Г. Стадницкий, сын протоиерея, родился в г. Екаринославе. Среднее образование получил там же в духовной семинарии. Выдержав экзамен экстерном на аттестат зрелости при Феодосийской классической гимназии, он поступил в 1892 г. на медицинский факультет Киевского университета, где слушал лекции в течение 8 полугодий. Однако из-за своей болезни всем полукурсовым экзаменам не подвергался. Осенью 1896 г. Н.Г. Стадницкий перешел в Тартуский университет, где ему (учитывая его болезненное состояние и семейное несчастье) разрешили додержаться в течение второго семестра 1896 г. полuleкарское испытание по зоологии, неорганической и органической химии и записаться на лекции пятого семестра /1/.

В ходе учебы в Тартуском университете Н.Г. Стадницкий, пользуясь свидетельством о бедности, неоднократно просил на-

значить ему единовременное пособие (получал по 25 рублей) или освободить от платы за слушание лекций в пользу профессоров (освобождался 4 раза) /1/. К декабрю 1899 г. он сдал испытания на звание лекаря и получил диплом с отличием. По окончании университета был утвержден в должности ассистента при кафедре судебной медицины Тартуского университета и состоял в этой должности по 1-е января 1902 г. В весеннем семестре 1900 г. он сдал экзамен на звание уездного врача, экзаминировали его профессора А.С. Игнатовский и Г.В. Хлопин. В 1901 г. выдержал также словесный и практический экзамен на степень доктора медицины и написал под руководством А.С. Игнатовского диссертацию под заглавием "К учению о смерти при повешении (Экспериментальное исследование)" /1, 21/.

Работа Н.Г. Стадницкого была посвящена проверке на основании экспериментальных исследований и литературных данных справедливости предложенной тогда гипотезы о причинах наступления смерти при повешении и сделанных против нее возражений. Автор на основании результатов всех опытов вполне доказательно подтверждает верность той гипотезы, согласно которой особенности смерти при повешении объясняются появлением при этом сильного повышения внутричерепного давления и отмечает необоснованность сделанных против этой гипотезы возражений /21/. Рецензентами работы медицинским факультетом были назначены профессора А.С. Игнатовский и В.Ф. Чиж. В заключение отзыва первый писал: "В общем работа произведена довольно тщательно, хотя написана несколько отрывочно и не гладко, что, впрочем, не вредит удобнопонятности изложения. На основании всего вышесказанного я полагаю, что работа лекаря Стадницкого удовлетворяет той цели, для которой она представлена в факультет и может быть допущена напечатанию ее к публичной защите". К мнению Игнатовского присоединился также профессор В.Ф. Чиж. Защита состоялась 22 марта 1903 г. Официальным оппонентом, кроме вышеотмеченных рецензентов, был также приват-доцент Г.П. Свирский /1/.

Еще в августе 1902 г. Н.Г. Стадницкий был назначен одесским городским санитарным врачом. Однако, работая ассистентом на кафедре судебной медицины, он в то же время занимался анатомией под руководством знаменитого профессора А. Раубера, сдал ему также экзамен по анатомии как на звание лекаря, так и на степень доктора медицины. Поэтому с 1903 г. Н.Г. Стадницкий стал прозектором, затем приват-до-

Н.Г.Стадницкий - студент Тартуского
университета

П.Н.Николаев - студент Тартуского
университета

центом Новороссийского университета в Одессе. Еще в Тарту, кроме диссертации, им была опубликована научная работа "О сотрясении мозга" (патолого-анатомическое исследование) /1/.

С 1909 по 1930 г. Н.Г. Стадницкий заведовал кафедрой нормальной анатомии Саратовского университета. Вначале кафедра помещалась в прозектуре бывшей Александровской, ныне 2-й клинической больницы, а в 1913 г. перешла во вновь отстроенный анатомический корпус, в котором находится и сейчас. Кафедра получила удобную аудиторию, большие секционные залы, просторное помещение для анатомического музея. В это время Н.Г. Стадницкий был в зарубежных командировках, посетил и описал анатомические институты Афин, Каира, Константинополя. После Октябрьской революции резко возрос прием в университет и соответственно увеличился объем учебной работы. В одной из служебных записок Н.Г. Стадницкого говорится, что ему приходилось читать лекции 3500 студентам. Это ограничивало возможность научной работы. За первые 20 лет существования кафедры Н.Г. Стадницким и его сотрудниками были выполнены 23 работы, посвященные главным образом описанию отдельных анатомических вариантов и аномалий, а также патологических изменений в костях ("Искривление носовой перегородки", "Дивертикул Меккеля в связи с его частотой", "Редкий анатомический случай типовой грыжи Трейца" и др.). На III съезде зоологов, анатомов и гистологов им был сделан доклад о мунифицированных трупах, обнаруженных в г. Вольске и поселке Дубовка. С 1933 по 1947 г. Н.Г. Стадницкий заведовал кафедрой анатомии Ижевского мединститута. Ему было присвоено звание заслуженного деятеля науки Удмуртской АССР. Там же его утвердили в ученом звании профессора в 1935 г. /7; 20, с. 19-20/.

Немалый след в истории Саратовского университета оставили клиницисты, вышедшие из стен Тартуского университета. В их числе в первую очередь следует назвать доктора медицины Петра Карловича Галлера (1858-1920), уроженца Саратовской губернии, проводившего в конце XIX - начале XX столетия большую научно-практическую и общественную работу в Саратове. Он прилагал немало усилий для улучшения санитарного состояния Саратова, самоотверженно боролся с опасными эпидемиями, занимался переводом руководств ("Руководство по вопросу очистки сточных вод" Дунбара, "Диагностика" Краузе, "Руководство бактериологии и бактериологической техники" К. Гюнтера) с немецкого языка на русский, изданием учебни-

ков и санитарно-просветительной литературы ("Курс общей бактериологии", "Курс инфекционных болезней", "Курс болезней уха, носа и гортани", "Беседы о холере"), организацией Пастеровской станции, стал известным клиницистом-инфекционистом и первым бактериологом в Саратове, был председателем Физико-медицинского общества, консультантом в институте благородных девиц по болезням горла и носа с 1902 по 1916 г., а в 1912 г., когда студенты дошли до III курса, был избран приват-доцентом курса инфекционных болезней кафедры частной патологии и терапии /22, 23/.

Основой избрания послужил отзыв комиссии, состоявшей из профессоров А.А. Богомольца, Н.Н. Кирикова и Ф.В. Вербицкого. Компетентная комиссия дала высокую оценку переводам, сделанным П.К. Галлером, и изданным им учебникам, его отчетам по холерному отделению губернской больницы, клинической деятельности в области инфекционной патологии, участию в борьбе с эпидемиями холеры, чумы и оспы, а также организации им в Саратове Пастеровской станции /II/.

В 1915 г. П.К. Галлеру было разрешено вести "демонстративный курс по заразным болезням" для студентов III и IV курсов по 2 часа в неделю. Одновременно он стал работать на Высших женских медицинских курсах, где вел практические занятия по заразным болезням. После Октябрьской революции П.К. Галлер был избран профессором курса инфекционных болезней Саратовского университета. Однако к этой должности он фактически не смог приступить. В 1918 г. в Саратове вспыхнула эпидемия сыпного тифа. П.К. Галлер принял активное участие в борьбе с ней, исполняя обязанности старшего врача 12-го сыпно-тифозного лазарета. Заразившись от больных сыпным тифом, он скончался 20 января 1920 г. В некрологе бывшего председателя Саратовского физико-медицинского общества профессора Н.Е. Кушева говорилось, что "Саратов потерял незаурядного общественного работника, погибшего при исполнении тяжелого гражданского долга, Саратовский университет и медицинский факультет солидного научного преподавателя" /I9/.

Выпускником Тартуского университета был также Павел Николаевич Николаев (1880-1943), внесший большой вклад в развитие терапии и создавший свою самобытную школу. По метрическому свидетельству П.Н. Николаев родился 12 мая 1880 г. в г. Белостоке Гродненской губернии в семье военного чиновника. Окончил Варшавскую VI мужскую гимназию и в 1900 г. поступил в Варшавский университет, где учился до весеннего се-

местра 1905 г. Для окончания курса он в марте 1906 г. поступил на медицинский факультет Тартуского университета, так как Варшавский и Тартуский университеты из-за студенческих "беспорядков" были временно закрыты. К 17 мая 1906 г. он выдержал окончательные испытания, 22 июня того же года его диплом на степень лекаря был подписан ректором и деканом /3/. Затем в течение 2 лет он работал в клинической ординатуре и год - ассистентом факультетской терапевтической клиники в Варшаве под руководством проф. В.В. Кудрявцева /17/.

Формирование П.Н. Николаева как ученого началось в физиологической лаборатории Института экспериментальной медицины, где он работал с 1909 по 1911 г. под руководством академика И.П. Павлова, написав и защитив диссертацию на степень доктора медицины на тему "К физиологии условного торможения". Годы, проведенные в лаборатории великого физиолога, и определили будущую научную деятельность П.Н. Николаева, а именно его клинико-физиологическую направленность /16/.

В 1911 г. П.Н. Николаев ушел на практическую работу, заняв должность заведующего терапевтическим отделением Симбирской губернской земской больницы, а с 1914 г. был ее главным врачом. В 1911-1914 гг. он неоднократно бывал за границей, где знакомился с постановкой клиник Парижа, Лондона, Берлина, Осло, Стокгольма. За период работы в Симбирске П.Н. Николаев опубликовал 6 научных работ. Одна из них посвящена восстановлению приоритета русского врача из Пензы Д.С. Щеткина, который задолго до Блюмберга описал один из диагностических признаков острого аппендицита /15/.

В 1920 г. П.Н. Николаев был избран заведующим кафедрой пропедевтики внутренних болезней Казанского университета. Начинается академическая работа П.Н. Николаева. За Казанский период им опубликовано 29 работ. В 1927 г. он был избран профессором, заведующим кафедрой факультетской терапевтической клиники Саратовского университета, где и работал до своей кончины. Внезапная смерть 13 декабря 1943 г. помешала П.Н. Николаеву переехать в Москву, где его избрали на должность заведующего факультетской терапевтической клиникой III Московского мединститута /17, 18/.

Научной деятельностью, как сказано выше, П.Н. Николаев начал заниматься, работая у И.П. Павлова. В этот период им написаны работы по физиологии центральной нервной системы, одна - совместно с И.П. Павловым. Дальнейшие исследования

его посвящены вопросам патогенеза заболеваний, функциональной патологии, взаимосвязи между органами и тканями, связи организма и внешней среды. Большой вклад он внес в кардиологию, в частности в кардиоревматологию. Он один из первых создал инфекционно-аллергическую теорию патогенеза ревматизма. Много ценного, оригинального П.Н. Николаев внес в нефрологию. Он создатель оригинальной теории патогенеза Брайтовой болезни и, в частности, патогенеза острых диффузных нефритов. Концепция Николаева о патогенезе отеков была подтверждена через 15 - 20 лет /10, 17/.

П.Н. Николаеву принадлежит свыше 80 трудов, из них 11 монографий. Он являлся также крупным общественным деятелем: был членом правления Всесоюзного общества терапевтов, членом Президиума Комитета по изучению ревматизма и борьбы с ним в СССР, бессменным председателем Саратовского общества терапевтов. В 1935 г. Президиум ВЦИК присвоил ему звание заслуженного деятеля науки РСФСР. Из числа учеников П. Н. Николаева вышло 8 профессоров, 10 доцентов и свыше 40 ассистентов /17; 20, с. 65-68/.

Из хирургов профессором Саратовского университета стал Нил Васильевич Копылов. Он был выпускником Харьковского университета, который окончил в 1885 г. С 1885 по 1890 г. Н.В. Копылов служил врачом в Псковской губернии, а с 1890 г. - заведующим хирургическим отделением Пензенской губернской земской больницы, с 1891 г. - преподавателем фельдшерской школы, с 1894 г. - врачом и преподавателем Общины сестер милосердия Красного Креста. Хирургией Н.В. Копылов занимался в Петербургском клиническом институте у профессоров Н.Д. Монастырского, Г.Ф. Тилинга (выпускник Тартуского университета) и Н.В. Склифосовского. Побывал также в двух заграничных командировках, во время первой в 1893 г. посетил и клинику Э. Бергмана в Берлине, а во время второй в 1899 г. - также клинику Т. Кохера в Берне /2/.

В октябре 1900 г. Н.В. Копылов пожелал держать экзамен на степень доктора медицины при Тартуском университете. К этому времени им было опубликовано 8 научных работ, одну из них под заглавием "Шов пузыря при операции каменной болезни по наблюдениям Пензенской больницы" он представил в качестве диссертации. В первой половине 1901 г. Н.В. Копылов выдержал удовлетворительно словесный и практический экзамен на степень доктора медицины, в частности по хирургии у В.Г. Цеге фон Мантейфеля и по анатомии - у А. Раубера. Оппонен-

тами при защите были назначены профессора Г.В. Цеге фон Мантейфель, А.Н. Соловьев и В. Кох. Первый из них писал в рецензии: "Прилагаемая работа не есть только собрание литературного материала, но и служит доказательством того, что автор в состоянии дать научную обработку своим практическим исследованиям (во втором отделе описаны 100 операций высокого сечения, наблюдавшиеся автором в Пензенской больнице. Случаи эти разделены на 4 группы, смотря по способу наложения шва. В третьей группе описаны 26 операций, при коих был наложен упрощенный металлический шов). Хотя работа не дает ничего существенно нового, но она содержит критическую оценку методов шва пузыря и дает также доказательства на основании собственного материала". Защита состоялась 24 декабря 1901 г., а диплом на степень доктора медицины Н.В. Копылову был подписан 17 декабря 1901 г. /2/.

Небезынтересно отметить, что находясь в Тарту Н.В. Копылов заинтересовался историей хирургии в университете и написал для "Биографического словаря профессоров Юрьевского университета" Г.В. Левицкого биографии хирургов И.-Л. Иохмана, И.Ф. Мойера, Г.-Ф.-Б. Адельмана, Э.-А. Каруса и К.К. Рейера /9/. В 1903 г. вышел отдельный труд Н.В. Копылова "Исторический очерк преподавания хирургии в Юрьевском университете (1802-1902)", в котором он рассказывает также о Н.И. Пирогове, Э. фон Вале, В. Кохе и В.Г. Цеге фон Мантейфеле /13/.

Следует добавить, что в 1910 г. одним из претендентов на профессию оперативной хирургии в Тартуском университете являлся приват-доцент Петербургского женского медицинского института А.В. Арапов. Однако избранным на эту должность оказался Н.Н. Бурденко. После этого А.В. Арапов поехал в Саратов, где в 1911-1912 гг. одновременно с профессором В.Л. Боголюбовым читал в качестве приват-доцента хирургическую диагностику и методику исследования больных. Вскоре он был избран профессором и в 1916-1917 гг. читал хирургическую патологию и учение о вывихах и переломах /20, с. 51-52/.

Из судебных медиков Саратовского университета воспитанником Тартуского университета был Николай Лаврович Поляков (1885-1942). Он был родом из Тамбовской губернии и уезда, сыном крестьянина, образование, однако, получил в Саратове в духовном училище и духовной семинарии. В 1906 г. он стал студентом I семестра физико-математического факультета Петербургского университета. Но уже в октябре 1906 г. перешел на медицинский факультет Тартуского университета. В осеннем

семестре 1908 г. Н.Л. Поляков ходатайствовал о своем переводе в Военно-медицинскую академию, его ходатайство было оставлено академией без удовлетворения. Продолжая занятия в Тарту, он окончил университет 19 марта 1912 г. со степенью лекаря /4/.

В Тартуском университете Н.Л. Поляков много времени уделял изучению гистологии и судебной медицины под руководством выдающегося судебного медика А.С. Игнатовского. В 1914-1924 гг. он работал прозектором кафедры судебной медицины в Саратовском университете. Во время отсутствия профессора М.И. Райского Н.Л. Поляков временно руководил кафедрой в 1918-1919 гг., вел научно-исследовательскую работу под руководством М.И. Райского /20, с. 62-65/. В 1924 г. в Саратовском университете ему была присвоена ученая степень доктора медицины и в том же году он был избран заведующим кафедрой судебной медицины Ленинградского института усовершенствования врачей, которой успешно руководил до ее закрытия в 1931 г. После этого он был приглашен заведовать такой же кафедрой в Краснодарский мединститут, а в 1933 г. вернулся в Ленинград /8/.

Определенный след в истории Саратовского университета оставили также химики и фармацевты, связанные с Тартуским университетом. Так, Р.Ф. Холлман (1877-1921) изучал химию в Тартуском университете в 1897-1901 гг., в 1901-1906 гг. служил здесь же ассистентом химической лаборатории и в 1903 г. стал приват-доцентом, а в 1909 г. получил степень магистра химии в Москве и занял место помощника директора химического кабинета в Тарту. В 1912 г. его назначили исполняющим должность экстраординарного профессора по кафедре химии Саратовского университета, которая была создана на медицинском факультете в 1909 г. В 1916-1918 гг. он являлся ординарным профессором химии там же, а в 1918 г. занял должность профессора неорганической химии опять в Тарту, откуда в 1919 г. переехал в Германию /20, с. 13-16; 24, 26/.

Виктор Алексеевич Скворцов (1872- ? /, родом из Саратовской губернии, сын мещанина. В 1895-1897 гг. учился на фармацевтическом отделении Тартуского университета. В 1901 г., по предложению проф. И.Л. Кондакова, был назначен на должность первого сверхштатного лаборанта при фармацевтическом институте. В 1907 г. после защиты диссертации под заглавием "К химии туйона и его дериватов" удостоен степени магистра фармации. Диссертация представляла тогда ценный

вклад в науку, как отмечали в своем отзыве рецензенты (И.Л. Кондаков, В.П. Курчинский и Д.М. Лавров). В 1908 г. В.А. Скворцов избирается приват-доцентом и по поручению медицинского факультета читает курс аналитической химии для студентов-медиков II курса и слушателей фармации I семестра. В 1909-1912 гг. занимает должность штатного лаборанта при фармацевтическом институте в Тарту /5/.

В 1912 г. В.П. Скворцов назначается министром народного просвещения Л. Кассо исполнителем обязанностей экстраординарного профессора Саратовского университета по кафедре фармации с фармакогнозией /5, 12/. В 1919-1920 гг. В.А. Скворцов одновременно состоял химиком-консультантом Санупра Южно-Восточного фронта Красной Армии. С 1923 по 1926 г. он был заместителем председателя Саратовского химического общества. Ввиду упразднения кафедры фармации с фармакогнозией в Саратовском университете В.А. Скворцов переезжает в Одессу, где с 1926 по 1930 г. он - профессор фармацевтической химии Одесского химико-фармацевтического института. Ко времени приезда в Одессу он являлся автором около 30 научных работ, в том числе "Краткого учебника фармацевтической химии" (1910 г., 2-е изд. - 1914 г.). В Одессе он работал над вопросами развития химико-фармацевтической промышленности в стране, а также заведовал фармацевтическим отделом "Химико-фармацевтического вестника", выходившего в 1926-1927 гг. /12/.

Леонид Георгиевич Спасский (1868-1929), родом из Нижнего Новгорода, фармацию изучал в Харьковском университете, после окончания которого был оставлен лаборантом при кафедре фармации. В 1895 г. защитил при том же университете магистерскую диссертацию "Химические и гистологические исследования Кавказского чая". В том же году был командирован в Германию к знаменитому профессору Э. Шмидту в Марбургский университет. После возвращения его избрали приват-доцентом при кафедре фармации Харьковского университета. В 1901 г. был назначен доцентом фармации и фармакогнозии Тартуского ветеринарного института. В 1910 г. приобрел в Марбургском университете степень доктора философии и в 1911-1916 гг. был избран экстраординарным профессором, в 1917-1918 гг. - ординарным профессором по кафедре фармакогнозии и фармации с аптеккой. Одновременно учился в 1907 г. и был преподавателем в 1907 и 1915 гг. в Тартуском университете и лектором фармации и неорганической химии на Тартуских частных универси-

тетских курсах М.И. Ростовцева в 1909-1917 гг. Таким образом, его деятельность в течение почти 20 лет проходила в Тарту. Здесь он разработал новый метод изготовления спирта из торфа и опилок, который был патентован в важнейших державах Европы, США и Японии, а в 1912 г. при участии Л.Г. Спасского была создана крупная фабрика для производства по его методу спирта во Франции. В результате обстоятельств, обусловленных войной, Л.Г. Спасский уехал в 1918 г. в Саратов, где читал в университете фармацию и в 1920 г. в агрономическом техникуме - аналитическую и фармацевтическую химию. В 1921 г. он переехал в Ленинград, где был основан химико-фармацевтический институт, в котором он занимал кафедру фармакогнозии, читая органическую, судебную химию и технологию растительных препаратов /6, 25/.

Таким образом, в начале XX в. между двумя вузами нашей страны - Тартуским и Саратовским - существовали разнообразные связи в области медицины. В Тартуском университете получили образование и отчасти научную подготовку профессора Саратовского университета анатом Н.Г. Стадницкий, инфекционист П.К. Галлер, терапевт П.Н. Николаев, хирург Н.В. Копылов, химик Р.Ф. Холлман, фармацевты В.А. Скворцов и частично Л.Г. Спасский, прозектор судебной медицины Н.Л. Поляков. Воспитанники Тартуского университета успешно использовали полученные в университете знания на занимаемых преподавательских должностях в Саратовском университете и, несомненно, оставили определенный след в истории Саратовского университета. В то же время выявляются интересные научно-практические связи между Тартуским университетом и городами Петербургом-Ленинградом, Одессой, Харьковом, Казанью, Симбирском, Пензой, Варшавой и др.

Источники. Литература

1. ЦГИА ЭССР. Ф. 402. Оп. I. Ед. хр. 25 215; Ед. хр. 25 216.
2. Там же. Ф. 402. Оп. I. Ед. хр. 13 125.
3. Там же. Оп. I. Ед. хр. 19 005; Ед. хр. 19 006.
4. Там же. Ед. хр. 21 067; Ед. хр. 21 068.
5. Там же. Оп. 5. Ед. хр. 1241. Л. 96, 103-105; Оп. 3. Ед. хр. 2567.
6. Там же. Оп. I. Ед. хр. 25 116; Оп. 5. Ед. хр. 1241. Л. 140 - 143; Ф. 404. Оп. I. Ед. хр. 583.
7. Алиев А.Н., Сперанский В.С. Зарубежные и отечественные анатомы. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1977. С. 159, 160, 181, 187.

8. Балмасов А.А., Калнин В.В., Лойт А.О., Свешников А. В. Тартуский университет и Ленинградский институт усовершенствования врачей // Вопросы истории Тартуского университета XVIII. Тарту, 1985. С. 3-17.
9. Биографический словарь профессоров и преподавателей Юрьевского университета (1802-1902). - Юрьев, 1903. - Т. 2. С. 258-261, 268-272, 283-287.
10. Войтик В.Ф. П.Н. Николаев: (К 20-летию со дня смерти) // Тер. арх. 1963. № 8. С. 100-102.
11. Известия Саратовского Николаевского университета. 1912. Т. 3, вып. 4. С. 69-78.
12. Калнин В.В., Васильев К.К. Из истории связей между Тартуским и Одесским научно-медицинскими центрами в области фармации // Вопросы истории Тартуского университета XXI. Тарту, 1987. С. 82-90.
13. Копылов Н.В. Исторический очерк преподавания хирургии в Юрьевском университете (1802-1902). М., 1903.
14. Копылов Н.В. Введение в курс ортопедии: Вступительная лекция // Известия Императорского Николаевского университета. Саратов, 1913. С. 39-51.
15. Николаев П.Н. К вопросу о так наз. признаке Блюмберга // Русский врач. 1915. № 44. С. 1049-1052.
16. Образцова М.С. П.Н. Николаев как ученый, клиницист и педагог // Здоровье населения Саратовской области: Научно-технический сборник. Саратов, 1976. Ч. 2. С. 143-146.
17. Образцова М.С. П.Н. Николаев. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1980. 38 с.
18. Образцова М.С. Профессор П.Н. Николаев // Саратовские ученые-медики: Страницы истории (1909-1979). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1982. С. 52-56.
19. Саратовский вестник здравоохранения. 1920. Т. I, вып. 1-3. С. 71-72.
20. Саратовский медицинский институт (1909-1979): Страницы истории. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1980. 168 с.
21. Стадницкий Н. К учению о смерти при повешении: (Экспериментальное исследование). Юрьев, 1903. 88 с.
22. Щепетова Г.А., Калнин В.В. Врач П.К. Галлер - воспитанник Тартуского университета // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1977. VI. С. 70-79.

23. Шепетова Г.А., Калнин В.В. Медицинская и общественная деятельность воспитанников Тартуского университета в Саратовской губернии // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1979. IX. С. 23-36.
24. Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710-1960. Köln-Wien: Böhlau Verlag, 1970. S. 335.
25. Jürgenson E.A. Mõningaid jooni tänapäeva farmatsöidilisest Leningradist-Peterburist // Pharmacia. 1933. Nr. 1. Lk. 3-7.
26. RAKA. F. 384. Nim. 1. S. 3431.
27. RAKA. F. 402. Nim. 9. S. 391. L. 210-216, 279-280, 292-293.

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ ИЛО КЭБИНА ПО ИСТОРИИ МЕДИЦИНСКОГО
ФАКУЛЬТЕТА ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА⁺

В.В. Калнин

Объемистая книга Ило Кэбина представляет собой фактически докторскую диссертацию, защищенную в 1986 г. в Лундском университете. Автор описывает в ней историю медицинского факультета Тартуского университета и выявляет научные контакты и связи с другими высшими учебными заведениями, в особенности приводит сравнение с современными германскими высшими медицинскими школами (Геттинген, Берлин).

Книга разделена на следующие главы: за введением (с. I-25) следует медицинский факультет Тартуского университета 1802-1918 (с. 25-358), наблюдения о развитии и результатах медицины в Тарту (с. 359-414), медицинский факультет Тартуского университета 1919-1940 (с. 415-511), медицинский факультет Тартуского университета - забытый факультет (с. 513-535). Даются довольно пространные перечни источников (255 названий) и литературы (208 названий), резюме на английском и французском языках, указатель имен и ряд фотографий (вместе с портретами ученых в тексте их всего 51, из них некоторые редко встречающиеся) и фотокопий титульных листов печатных изданий и других документов, всего 51 (с. 591-628).

Главы, излагающие историю медицинского факультета, построены по хронологическому принципу с разделением материала по отдельным медицинским дисциплинам. Автор, как бывший тартуский студент, посвящает свою работу медицинскому факультету Тартуского университета, воздвигая тем самым достойный памятник ему и показывая с полным правом международное значение медицинского факультета Тартуского университета. Информативной и важной является работа и с точки зрения истории культуры.

Автор ставит своей задачей дать возможно полное описание истории медицинского факультета, заполнить имеющиеся пробелы в ней и указать на неизвестные историкам медицины

⁺ Kabin I. Die medizinische Forschung und Lehre an der Universität Dorpat // Tartu 1802-1940: Ergebnisse und Bedeutung für die Entwicklung der Medizin. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1986. 628 S.

факты, открытия и приоритеты тартуских ученых-медиков. Хотя автор был лишен возможности пользоваться оригинальными архивными документами, работа выполнена все-таки на материале большого количества диссертаций и других научных трудов ученых и воспитанников Тартуского университета, изученных им непосредственно. Наблюдается очень скромное использование автором работ советских исследователей на русском языке. Несмотря на это в работе автора имеются как достоинства, позитивные моменты, так и недостатки, ошибки и неточности.

Из первых в качестве примера можно привести показ вклада Э. фон Бергмана в бактериологию (с. 211-217). Уже в 60-е годы XIX в. у Бергмана, тогда молодого хирурга, возник интерес к загадочной причине сепсиса, а также желание разгадать причины заражения ран и раневой лихорадки. В 1866 г., т.е. раньше Листера, В. Бухгольц в Тарту сделал наблюдение, что карболовая кислота действует на биологически активные микроорганизмы - убивает плесневые и бродильные грибки, но не направил мысли тартуских ученых на использование этого средства против предполагаемых зародышей в септической ране. В Тарту тогда проводились опыты под руководством О. Шмидеберга с целью найти химическое объяснение септическому процессу. Однако достигнутый в Западной Европе успех в области бактериологии и антисептики возбудил интерес и у Бергмана. После проведения некоторых экспериментов на животных Бергман стал убежденным сторонником пропагандируемой Листером антисептики. В своих докладах он сообщал о работах Пастера и подчеркивал, что "патологоанатомы В. Вальдейер и Э. Клебс рассматривают в настоящее время бактерий как возбудителей воспаления". Его ученик Л. Бухгольц проводил исследования (1874-1875 гг.) о действии различных антисептических средств на вегетацию бактерий и первым установил, что сублимат как средство, препятствующее росту бактерий, значительно превосходит карболовую кислоту. Бергман и другие тартуские хирурги вскоре перешли к применению сублимата в качестве антисептического средства в хирургической практике. Убеждение Бергмана о значении микроорганизмов как возбудителей болезней вызвало в Тарту лихорадочную активность в области бактериологии. В 1874-1883 гг. появилось около 10 диссертаций и других научных работ бактериологического содержания, прежде всего о влиянии антисептических средств на бактерии. Бергман во время русско-турецкой войны 1877-1878

зя не упомянуть роль Г. Драгендорфа в этих исследованиях, который одним из первых на медицинском факультете заинтересовался бактериологией - В.К.).

И. Кэбин показывает также, что Ф.А. Брауэль по сравнению с П. Райером (Франция) и Ф.А. Поллендером (Германия) провел свои исследования о возбудителе сибирской язвы в 1857-1858 гг. значительно точнее и систематичнее (с. 208-210).

В книге можно встретить интересные аспекты о синэргетическом действии химии, физиологии и фармакологии на внутреннюю медицину в 50-60-е годы XIX в. В качестве примера может служить проведенное в клинике В. Вейриха в 1861 г. учеником Р. Бухгейма А. Трахтенбергом клинико-фармакологическое изучение хлоралгидрата, в результате чего впервые было обнаружено снотворное действие этого вещества (с. 394).

Дополнительные сведения, к известным до последнего времени, находим также на страницах, где автор показывает, что работа К. Рейхерта по гистогенезу (1845) стала основой целлюлярной патологии Р. Вирхова. В работе убедительно доказано, что введение в 1897 г. В.Г. Цеге фон Мантейфелем резиновых перчаток ("стерильной руки") в хирургическую практику произошло одновременно с В. Галстедом в США (с. 263-267).

Интересными представляются также экскурсии в историю возникновения отдельных дисциплин и клиник в других странах Западной Европы и США, сделанные на основании руководств по истории медицины или исследований истории отдельных медицинских дисциплин на немецком, английском и французском языках и трудно доступных нашим исследователям ввиду отсутствия их в библиотеках Эстонии. Ценными являются также синоптические данные о важнейших вкладах тартуских ученых-медиков в сравнении с Геттингеном и Берлином. В генеалогических схемах тартуских научных школ, составленных автором, находим ряд новых имен. И. Кэбин дополняет также библиографические указатели защищенных на медицинском факультете Тартуского университета диссертаций, составленные А. Гринфельдом и В. Лезк, несколькими диссертациями, пропущенными составителями (с. 519-520). Однако это еще не все. Так, автору, подписавшему эту рецензию, известны еще пропущенная Гринфельдом диссертация Н.И. Пирогова из области экспериментальной хирургии (1832) и пропущенная Лезк диссертация В. Несмелова "К методике количественного определения окиси углерода" (1907).

Однако в книге имеются недостатки и неточности, могущие

вести читателей в заблуждение. Так, автор во вводной части утверждает, что в Тарту и Пярну в 1632-1710 гг. не было защищено ни одной диссертации по медицине (с. 22). Это совершенно неправильно. Установлено, что на медицинском факультете тогда было защищено четыре диссертации: по дизентерии, спиритуальной медицине, физиологии пищеварения и кардиологии, известны их авторы и руководители работ /6/.

Для И. Кэбина характерен такой же тенденциозный подход к истории университета конца XIX - начала XX века, что и для представителей остзейской историографии Х. Земеля /21/ и Р. Энгельгардта /13/. Как известно, они недооценивают период руссификации в истории университета, пропускают ряд имен русских ученых, а отмеченные изображаются учениками и последователями только западно-европейских ученых. Автор книги утверждает также, что результаты работ по медицине стали в период руссификации университета падать и по сравнению с XIX столетием были незначительными (с. 27-28). Здесь следовало бы подходить к оценке отдельных медицинских дисциплин дифференцированно. Относительно физиологии, офтальмологии, фармации и некоторых других И. Кэбин прав, однако нельзя не заметить выдающиеся достижения в области хирургии (В. Цеге фон Мантейфель, М.И. Ростовцев, Н.Н. Бурденко и др.), гигиены (Б. Кербер, Г.В. Хлопин, Е.А. Шепилевский, Н.Ф. Гамалей), судебной медицины (А.С. Игнатовский) и др. Правда, автор сомневается в корректности оценки Х. Земеля в отношении гистологии (с. 68).

Преподавание одонтологии датируется в книге лишь 1934 годом (с. 498). Действительно, его начали хирурги уже с начала XIX в., а в 1883-1895 гг. был для этого специальный преподаватель Ф. Витас-Роде в виде приват-доцентуры по одонтологии, которая являлась первой таковой в России при университетах и Военно-медицинской академии /3/. Также значительно раньше было начато преподавание оториноларингологии, а в 1873-1877 гг. действовала даже отолгическая амбулатория под руководством доцента К. Рейера /10/. Никак нельзя согласиться с утверждением И. Кэбина, что кафедра офтальмологии и глазная клиника были основаны при Тартуском университете в 1857 г. (с. 285-286, 292), т.е. одновременно с большинством германских университетов. При этом И. Кэбин ссылается на диссертацию И. Зенгера о профессоре Г. Эттингене, защищенную в 1965 г. в Берлине. Тогда медицинский факультет Тартуского университета лишь выступил с ходатайством о создании само-

стоятельной глазной клиники и офтальмологического института. В 1865 г. по утвержденному уставу университета при Тартуском университете была создана объединенная кафедра под названием "кафедра хирургии, офтальмологии и клиники", от которой в 1871 г. была отделена профессура "офтальмологии и клиники", откуда и создана самостоятельная кафедра офтальмологии. Глазная клиника была открыта раньше, в январе 1868 г., для которой университет приобрел принадлежавший профессору Р. Бухгейму одноэтажный каменный дом /18, 20/. Автору книги надо было бы здесь учесть работы тартуских исследователей, которые дают свои положения на основании архивных документов и приказа министра народного просвещения от 1871 г. /18, 20/. Кафедра офтальмологии Тартуского университета — одна из первых в России, что подтвердил уже в 1915-1918 гг. и Й. Гиршберг /15/.

Новостью для историков медицины Эстонии нельзя считать факт, что Б. Зиминский под руководством проф. Э. Рельмана в 1884 г. первым в своей диссертации применил кокаин для местного обезболивания в офтальмологии (с. 288). Это было известно тартуским историкам медицины уже несколько лет тому назад. Они же знали, что работа Б. Зиминского проведена примерно одновременно с венским врачом К. Коллером и русским врачом И. Кацауровым /9, 18/. Однако И. Кэбин сравнительно изучает также сообщение К. Коллера. Нельзя считать новостью и произведенное в клинике В. Вейриха в 1866 г. основополагающее клиничко-физиологическое исследование К. Гетгенса (с. 305-307) об обмене веществ диабетика и здорового человека /19/. Конечно, правильно, что И.П. Павлов являлся учеником Ф. В. Овсянникова, а последний — учеником тартуского профессора Ф. Биддера (с. 92), однако об этом не пишет в своем биографическом словаре Г.В. Левицкий. Он и не мог об этом писать, так как в лексиконе не приводится биография Ф.В. Овсянникова /2/.

Целый ряд неточностей встречается в датах жизни и деятельности ученых, учреждения кафедр и учебно-вспомогательных заведений и пр. Так, неправильно, что Х.Я. Грюббенет был профессором хирургии в Хельсинки в 1859-1861 гг. и в Киеве в 1861-1864 гг. (с. 237). Здесь спутаны эти данные с данными о Ю.К. Шимановском, который после Тарту действительно работал в указанные годы в Хельсинки и в Киеве, а в последнем и умер в 1864 г. В то же время И. Кэбин пишет, что Ю.К. Шимановский работал профессором хирургии в 1859-1884 гг. в Харькове. С Харьковым из них никто не имел дела, а Х.Я. Грюббенет стал

профессором в Киеве в 1847 г. /5/. Неточно, что кафедра государственного врачеведения была основана в 1844 г. (с. 200). Ее основали в 1842 г. за счет дополнительных ассигнований, она была занята профессором (Г. Самсон фон Гиммельштином) в 1845 г. /4/. Автор утверждает, что впервые для студентов ввел упражнения по препарированию на трупах А. Гук только в 30-е годы (с. 38). Однако это сделал еще Г.Ф.Изенфлам в 1803-1805 гг., когда анатомический театр находился в наемном здании (на ул. Струве, 2), о чем свидетельствует напечатанный им дневник /14/. В 1876 г., по автору, будто бы была учреждена "кафедра антропологии, сравнительной анатомии, гистологии и эмбриологии" (с. 57). Фактически была создана за счет должности прозектора при кафедре анатомии кафедра сравнительной анатомии, гистологии и эмбриологии /1/. Г. Драгендорф стал читать судебную химию в 60-е годы не впервые (с. 134), а систематически, так как уже в 1845-1848 гг. судебную химию читал К. Шмидт. Вместо "Фр. Крюбер" (с. 100) должно быть "Фр. Крюгер". Работа по медицине Аравии не принадлежит профессору Р. Коберту (с. 186), а написана докторантом А. Ахундовым, уроженцем Баку, в 1892 г. под руководством Р. Коберта. Неточно, что В. Цеге фон Мантейфель был в 1889 г. назначен профессором клиники госпитальной хирургии, находящейся в городской больнице (с. 261). В 1889 г. он был утвержден в звании доцента, а в звании экстраординарного профессора - в 1899 г. /2/. И.Л. Кондаков умер не в СССР (с. 139), а в Эстонской республике в г. Элва в 1931 г., а М.И. Ростовцев (с. 269) - в 1952 г. в Тарту, где и похоронен. Профессор хирургии Э. фон Валь родился не в Ляненмааском уезде (с. 256), а в городе Пярну /2/. У Н.И. Пирогова были, кроме В.А. Караваева (с. 273), и другие известные ученики тартуского периода, как профессор А. Китер (Казань, Петербург), О. Цильхерт (Киев) и др. /16, 17/. Неточно, что профессор К. Дегио основал амбулаторную детскую клинику (с. 323). Он организовал только прием больных детей 2 раза в неделю в университетской терапевтической поликлинике. Самостоятельную детскую амбулаторию создал доцент детских болезней П.В. Жуковский только в 1909 г. /8/. Профессор В.Ф. Чиж не мог заниматься в 1844 г. у В. Вундта в Лейпциге и Дж.М. Шарко в Париже (с. 343), так как он родился лишь в 1855 г. /2/.

В списке профессоров медицинского факультета XIX и начала XX столетий отсутствует большинство профессоров (с. 355-

358), назначенных немецкими оккупационными властями в 1918 г. (например, патолог В. Гросс, терапевт Й. Гробер, офтальмолог В. Лёлейн, гигиенист А. Корф-Петерсен, оториноларинголог Брюггеман, анатом и гистолог А. Зоммер, гинеколог И. Мейер, психиатр М. Брезовский, фармацевт Й. Штамм, уролог Э. Террепсон, педиатр О. Ротберг). Нельзя считать полным список воспитанников медицинского факультета Тартуского университета, ставших впоследствии профессорами в других университетах тогдашней России (с. 521-523). Так, например, в нем отсутствуют Э. Эйхвальд, К. Клаус, А. Бунге, А. Фрезе, А. Петров, ставшие профессорами в Казанском университете /7/. В уточнении нуждаются также факты, что К. Шлосман защитил докторскую диссертацию по бактериологии в 1920 г. в Тартуском университете Эстонской республики и что в 1936 г. он стал президентом АН Эстонии (с. 447-449). Фактически он защитил докторскую диссертацию по серотерапии сифилиса в 1919 г. в Воронеже /II/, перед тем, как вернулся в Тарту, а президентом АН Эстонии он был назначен в 1938 г. /12/. Освещая историю медицинского факультета за 1919-1940 гг., автор обходит молчанием основание в 1938 г. двух профессур, а именно профессуры военно-санитарной службы и профессуры военной гигиены.

Однако у того, кто творит, естественно бывают и ошибки. Но упомянутые недостатки и неточности не умаляют общего значения монографии Ило Кэбина и его крупного вклада в популяризацию истории медицинского факультета Тартуского университета.

Л и т е р а т у р а

1. Арэнд Ю.Э., Калнин В.В. О развитии гистологии и эмбриологии на медицинском факультете Тартуского университета // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1979. Вып. IX. С. 43-61.
2. Биографический словарь профессоров и преподавателей Юрьевского университета (1802-1902). Юрьев, 1903. Т. 2.
3. Дунаевский В.А., Льви-Калнин М.О., Калнин В.В. Преподавание одонтологии в Тартуском университете и вузах Петербурга в XIX и начале XX века // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1987. Вып. XXI. С. 46-53.
4. Калнин В.В. Развитие гигиенической науки в Тартуском (б. Дерптском, Юрьевском) университете (1802-1917 гг.): Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1972. С. II-12.

- Калнин В.В. Взгляды и деятельность Г. Самсон-Гиммельштир-на в области гигиены и эпидемиологии // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1979. Вып. IX. С. 102-120.
5. Калнин В.В. Из истории научных связей Тартуского и Киевского университетов в области медицины // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1981. Вып. XII. С. 92-105.
 6. Калнин В.В. Медицина в Тартуском университете в XVII-XVIII вв. // Из истории медицины. Рига: Авотс, 1983. Т. XIII. С. 20-30; Калнин В.В. У истоков научной медицины в Тартуском университете // Сов. здравоохран. 1982. № II. С. 57-61.
 7. Калнин В.В., Албицкий В.Ю. Из истории связей Тартуского и Казанского университетов в области медицины в XIX и в начале XX столетий // Вопросы истории Тартуского университета. Тарту, 1979. Вып. IX. С. 3-16; Калнин В.В., Албицкий В.Ю. Из истории Тартуского и Казанского университетов // Клин. мед. 1981. № I. С. 108-110.
 8. Керес Л. О преподавании детских болезней и о научных исследованиях по педиатрии в Тартуском университете в период 1802-1971 гг. // Уч. зап. Тарт. ун-та. 1972. Вып. 295: Тр. по мед. XXIV. С. 7-33.
 9. Кропман И.Л. Вклад Тартуского университета в развитие офтальмологии XIX столетия // Материалы конф., посвящ. 100-летию глазной клиники и кафедры офтальмологии Тартуского университета. Тарту, 1968. С. 14-21.
 10. Сийрде Э.К. Развитие оториноларингологии в Тартуском университете в XIX веке // Вопросы медицины и биологии Прибалтики. Тарту, 1977. С. 138-143.
 11. Фурменко И.П. Воронежский медицинский институт имени Н.Н. Бурденко. Воронеж, 1978. С. 112.
 12. ENE. 1975. 7. kd. Lk. 106.
 13. Engelhardt, R. Die deutsche Universität Dorpat. Reval: Kluge, 1933.
 14. Isenflamm, H.F. Tagebuch des anatomischen Theaters der Kaiserlichen Universität Dorpat vom Jahre 1803 und 1804. Dorpat, 1805. 25 S.
 15. Hirschberg, J. Geschichte der Augenheilkunde: Handbuch der gesamten Augenheilkunde. Berlin, 1915-1918. Bd. 15. S. 228-245.
 16. Kalnin, V. Avaldamata materjale N. Pirogovi kohta // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1985. Nr. 6. Lk. 443-447.
 17. Kalnin, V. Uus raamat N. Pirogovist // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1987. Nr. 4. Lk. 290-292.

18. Kalnin, V., Schotter, L. Oftalmoloogia ajaloost Tartu Ülikoolis // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1986. Nr. 5. Lk. 370 - 373.
19. Käer-Kingisepp, E. Ainevahetuse võrdlev uuring diabeedihaiigel ja tervel isikul. (Carl Gaetgens'i doktoriväitekirj. Tartu, 1866) // Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1981. XII. Lk. 159 - 162.
20. Schotter, L., Kalnin, V. Oftalmoloogia areng Tartu Ülikoolis // Nõukogude Eesti Tervishoid. 1969. Nr. 2. Lk. 134 - 139.
21. Semel, H. Die deutsche Universität Dorpat (1802-1918). Dorpat, 1918.

ИММУНОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ТРУДАХ УЧЕНЫХ
ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Э.В. Бельчиков, Р.Ю. Мянни, Г.Г. Мянник

Современный этап развития медицинской науки характеризуется бурным развитием иммунологических исследований. К настоящему времени становятся понятными роль и значение иммунологических факторов в генезе разнообразных болезней и болезненных состояний, все явственней просматривается ведущее значение малейших изменений в иммунной системе для жизнедеятельности организма.

Следует отметить, что именно в Тартуском университете зародилось еще в прошлом веке направление, стремящееся объяснить разнообразие клинических симптомов при определенных заболеваниях ролью реактивности макроорганизма. Так, еще в 1891 г. Р. Коберт /40/ убедительно показал, что патофизиологические феномены строго индивидуализируются на основе соотношений реактивных элементов соединительно-тканного происхождения. Ученый в тартуских лабораториях ставил смелые опыты по воспроизведению различной направленности феноменов сверхчувствительности, объясняя индивидуализацию ответных реакций особенностями общей реактивности организма. Весьма показательны попытки соотнести индивидуальную сверхчувствительность как с биохимическими факторами (например, содержанием железа в крови), так и с особенностями фагоцитарной реакции. Уже в то время тартуские ученые смело развивали идею клеточных основ иммунологических феноменов. Так, А.Ф. Самойлов /44/ особо отмечал большое значение фагоцитов белой крови для развития ответной реакции организма на внедрение болезнетворных микробов. Автор упорно доказывал, что выраженность болезненной реакции при инфекционных заболеваниях в значительной степени определяется резервными возможностями организма. Экспериментально было показано, что нейтрализация токсинов в организме инфекционного больного связана с существенными изменениями в лейкоцитарной формуле.

Особо следует остановиться на исследованиях О. Ротберга /29/, защитившего в Тартуском университете в 1904 году докторскую диссертацию, в которой он показал, что именно не инфекционные агенты, а состояние защитных сил организма в значительной мере определяет статус лихорадящего больного. В

этом плане автор выдвинул смелое положение о лечебном влиянии лихорадки, вызываемой – в частности – парентеральным введением пептона, на исход болезненного процесса. Мобилизация защитных сил организма, стимуляция факторов неспецифической защиты, слежение за выраженностью общих реакций организма – вот ключ к выздоровлению.

Патофизиологические аспекты учения об иммунитете были дополнены тартускими учеными-морфологами. В этом плане особенно необходимо отметить серьезные исследования лидера патолого-анатомической школы В.А. Афанасьева и его учеников /39/. Автор еще в 1885 г. при защите докторской диссертации сумел показать, что степень повреждающих организм химических агентов в значительной степени нейтрализуется лимфоидными клеточными образованиями в соединительно-тканых структурах. При этом выраженность патологических симптомов определяется уровнем компенсаторных возможностей механизмов неспецифической защиты. Согласно автору, именно неспецифические факторы определяют качественные изменения в системах и органах. В дальнейшем В.А. Афанасьев выдвинул оригинальную концепцию о дифференцированности действия клеточных факторов, преимущественно соединительной ткани как наиболее динамичной и реактивной субстанции в организме, что в конце концов и определяет степень выраженности патологического процесса в каждом отдельно взятом случае. Таким образом, на заре столетия в Тартуском университете было заложено стройное учение о доминирующем влиянии механизмов общей реактивности организма на течение патологического процесса. Ученик профессора В.А. Афанасьева профессор А. Вальдес /47/ многократно в различных исследованиях подтвердил ведущее участие общих факторов в развитии заболевания. Особенной заслугой тартуских ученых на указанном этапе является постулирование лидирующей роли соединительно-тканых элементов в патологии. При этом впервые была охарактеризована изменчивость разнообразных клеточных элементов гемограммы как показатель состояния общей реактивности организма, а также постулировано значение основного вещества соединительной ткани – в частности, элементов коллагена – как носителя защитных свойств организма и индикатора полноценности механизмов гомеостаза. Следует подчеркнуть то обстоятельство, что направление исследований, акцентирующих ведущую роль реактивности организма в развитии заболевания, нашло свое развитие в трудах ученых Тартуского университета в тот период, когда во всех школах патологии господст-

вовало вирховианское учение об исключительности значения данных клеточной патологии, игнорирующее по сути роль неспецифических сдвигов в организме.

Развивая направление главной роли общих факторов в физиологии и патологии, профессор Тартуского университета Б.А. Кербер /41/ показал, что само состояние здоровья во многом определяется степенью совершенства защитных сил организма. При этом особенно подчеркивается факт постоянной изменчивости компенсаторных механизмов в зависимости от степени воздействия внешних факторов. Заслуживает внимания и утверждение автора о том, что уровень повреждаемости органов и тканей организма в значительной степени определяется компенсаторными механизмами, которые в свою очередь отражают состояние тренированности гомеостатических систем. Именно это положение и легло в основу новых воззрений о ведущей роли механизмов общей реактивности организма и о доминирующей роли иммунологических факторов в развитии состояний предболезни.

Особое место в создании школы ученых Тартуского университета, клиническое мышление которых охватывает различные взаимосвязи механизмов общей реактивности организма и терапевтический арсенал которых включает совершенные методы перестраивающего реактивности организма, принадлежит клинике факультетской терапии Тартуского университета, возглавляемой профессором Эрнстом Мазингом /42/. Было показано, что именно реактивность организма, его защитные факторы оказывают решающее влияние на болезнь и выздоровление. Выделялась система соединительно-тканых элементов как основных носителей механизмов общей реактивности организма. Весьма серьезному анализу подвергались данные гемограмм, акцентировалось значение эозинофилии как признака аллергизации организма. Тартускими учеными была показана важная роль клеточных рибосом и взаимозависимости уровней РНК-ДНК во внутриклеточном обмене, исследована проницаемость клеточных мембран и доказана строгая взаимозависимость механизмов общей реактивности организма от состояния макромолекулярных структур на субклеточном уровне. Многие положения Э. Мазинга были подтверждены оригинальными исследованиями И. Сибуля /45/. В частности, заслуживают особого внимания изыскания автора об ацетилхолиновых аспектах обмена при разных физиологических состояниях. Здесь прослеживается связь между интимными физиолого-биохимическими особенностями реагирования организма при различных фазовых состояниях, обусловленных индивидуальным статусом генетическо-реак-

тивных контрольных систем, ответственных за оптимальный гомеостатический статус. Именно такое толкование полноценности гомеостатических систем, разработанных в Тартуском университете учеными-патологами, и явилось фундаментом последующих изысканий в области инфекционной и неинфекционной иммунологии.

Школа профессора Мазинга нашла своих продолжателей в лице профессоров В. Вади /46/ и К. Кырге /16/. Здесь преимущественно на клинической базе терапевтической клиники были продемонстрированы новые подходы к решению практических задач десенсибилизирующей терапии, основанной на учении об общей реактивности организма. При этом вопросы аллергии преподносились как частный случай гиперергического реагирования организма. Весьма ценным являлось строго индивидуализированное отношение к назначению средств неспецифической десенсибилизации в строгой зависимости от исходных данных исследования реакций общей реактивности организма. Необходимо отметить, что большое значение придавалось исследованиям таких информативных показателей, как протеинограмма сыворотки крови. При этом результаты изучения белковых фракций трактовались весьма индивидуализированно и являлись, в сущности, предшественниками рассмотрения развернутого иммунного статуса организма. Весомый вклад в изучение особенностей иммунологического реагирования не только в плане интенсивности серологических отклонений, но и в смысле направленности процесса внесли данные И.К. Рейнару /26/. Следует отметить, что ценным моментом развития названного аспекта исследований явилось выдвижение положения о "шкале реактивности" /27/, которое суммировало результаты многолетних наблюдений как выраженности, так и направленности (гиперергия или гипозергия) патологического процесса в каждом клиническом примере.

Надо отметить, что новые положения о значении общей реактивности организма и ее роли в физиологии и патологии привели к развитию иммунопатологии как практической клинической дисциплины. Следует подчеркнуть, что одним из пионеров этого направления в стране был тартуский профессор Л. Пяй /24/. Автор убедительно показал роль иммунопатологических факторов в развитии многих внутренних заболеваний и указал конкретные пути распознавания и лечения этих страданий, чем завоевал широкое признание в стране и за рубежом. Это направление нашло свое продолжение в работах В.А. Саарма /30/, исследовавшей роль аутоиммунизации в развитии патологии ци-

товидной железы, и В.П. Салупере /31/, детально изучившего роль и значение аутоаллергических моментов в гастрологии.

Аллергические аспекты иммунных заболеваний широко рассмотрены в исследованиях Н.А. Лоогна /19/. Автор в оригинальном плане предлагает новые подходы к ранней диагностике аллергических сдвигов в клинике профессиональных болезней. В то же время С.К. Вельбри /10/ в широком плане рассматривает вопросы иммунопатологии при различных патологических состояниях, связанных с деятельностью поджелудочной железы. Здесь находят свое отражение иммунопатологические феномены, лежащие в основе как диабета, так и холецистопанкреатита. Следует также отметить новизну методологического подхода тартуского терапевта Ю.П. Ксенофонтова /15/ при разнообразных заболеваниях бронхов и легочной патологии. Здесь автор применяет оригинальный иммуногенетический подход как при типировании пациентуры, так и при динамическом наблюдении за процессом иммунорегулирующей терапии.

Весьма высокий уровень разносторонних исследований с применением высокочувствительных тестов демонстрирует Р.М. Уйбо /34/, возглавляющий одновременно республиканское общество иммунологов. Необходимо также отметить точные аналитические исследования Т.П. Сездры /33/, приведшие к открытию специфического энтодермального антигена при некоторых патологических состояниях слизистой оболочки полости рта. Определенный вклад в различные разделы исследований проблемы общей реактивности организма и иммунологии в целом внесены многими тартускими авторами /23; 28; 9; 43; 17; 35; 38; 18/.

Рассматривая цитированные работы как новое явление в медицине, объясняющее суть происходящих болезненных изменений в организме как частный случай поражения контролирующих механизмов иммунологического гомеостаза, необходимо отметить один существенный момент: все они относятся к симптомам выраженной патологии, отражая в определенном плане преимущественность поражения конкретного органа при одновременном вовлечении в патологический процесс целого ряда тканевых формирований, являющихся ареной иммунологического конфликта. В контексте сказанного значительный интерес представляют те изыскания, где иммунологические сдвиги ассоциируются с самыми начальными проявлениями заболевания или фактически - в силу малой интенсивности проявлений - сигнализируют о самых инициальных изменениях субклинического плана.

К чести исследователей тартуской школы можно полноправно говорить о пионерском характере данного направления, имеющего — вне сомнения — решающее значение в гигиене, физиологии, патологической физиологии, а также при решении сложных практических задач проблемы предболезни.

Следует отметить, что настоящие исследования были начаты в 50-е и затем достигли своего зенита в 60-е годы /1; 3; 4/. Сначала основная трудность изысканий связывалась с разгадкой исключительно распространенных стоматологических поражений — в частности, гингивита, начальных форм пародонтальных сдвигов. Вслед за тем на основании массовых иммунологических исследований контингентов так называемых "практически здоровых" лиц, т.е. людей, которые — несмотря на наличие определенных жалоб на нарушенное самочувствие — не являются больными ввиду несовершенства средств пропедевтического обследования, было установлено, что этот контингент иммунологически неоднороден /5/. Более того, на основании разносторонних исследований было найдено, что значительная часть здорового контингента имеет гиперсенситизационные сдвиги, которые идентифицируются иммунологическими тестами ввиду их высокой информативности, т.е. ввиду большой разрешающей способности иммунологических методик, позволяющих объективизировать рельефные изменения в иммунном статусе тогда, когда общепринятые методы исследования здоровья не дают достоверных данных о сдвигах в организме /5/. Поскольку жалобы указанной группы лиц в основном стереотипны и проявляются полимикросимптоматически, то состояние нарушенного самочувствия, определяемое на основании иммунологического обследования, получило название "дискомфортного синдрома" /5/. Впоследствии была многократно подтверждена универсальность "дискомфортного синдрома" как состояния напряженности иммунологического аппарата и возможность динамически влиять методами иммунорегуляции на выраженность стереотипных микросимптомов /36; 13; 8/. В дальнейшем были разработаны различные новые методологические приемы по раннему выявлению предболезненных состояний /6/. Исследования иммунофизиологического характера нашли свое наиболее полное выражение в данных Б.А. Хейфец-Тетельбаума /37/, детально изучившего иммунологические сдвиги у практически здоровых людей, находящихся под воздействием экстремальных нагрузок. При этом было показано, что при определенных условиях компенсаторные механизмы "срываются", в результате чего возникают начальные гиперергические сдвиги

с явлениями "дискомфортного синдрома".

В дальнейшем детально изучались разнообразные клеточные и гуморальные факторы иммунитета при начальной стоматологической - Э.В. Бельчиков, С.К. Котляр /2; 14/, офтальмологической - Д.Н. Семенов /32/, хирургической - В.Ф. Разин /25/, психиатрической - В.Н. Кон /12/ и других видах ранней патологии. Во всех этих исследованиях была явно продемонстрирована ведущая роль состояния напряженности иммунологического аппарата в развитии определенной симптоматики конкретных заболеваний.

Необходимо особо отметить исследования, посвященные организационным основам массового иммунологического скрининга населения с целью раннего определения нарушений в иммунном статусе /11; 7; 20/. Было показано, что путем массового определения иммунного статуса различных контингентов так называемых "практически здоровых лиц" имеется возможность снизить заболеваемость населения применением определенной схемы иммунодиагностики преморбидных стадий и их санации на доклинической фазе.

Учитывая высокие информационные возможности слизистой оболочки полости рта, позволяющие на основании изучения особенностей окружающих зубы тканей судить также о состоянии полноценности иммунного аппарата, были проведены обширные исследования особенностей стоматологической патологии и ее взаимосвязи с изменениями в иммунном статусе. Г.Г. Мянником /22/ тщательно проанализированы различные параметры прихода к норме нарушенных иммунологических показателей при разнообразных изменениях в полости рта, включая скорость реабилитации; при помощи построения соответствующих математических моделей определялись интимные взаимозависимости между разнообразными показателями иммунного статуса и ситуацией в окружающих зубы тканях. Все это позволило углубить имеющиеся знания в области истинного отражения результатов иммунологического обследования, не зависящих от целого ряда привходящих моментов, сопровождающих изучение тех или иных иммунологических показателей, и добиться наиболее репрезентативного суждения о характере и направленности иммунологических сдвигов в организме с учетом особенностей их динамики.

Следует особенно отметить и результаты проведенных разносторонних исследований Р.Ю. Мянни /21/, изучившего особенности изменения иммунного статуса при зубопротезировании. Автор убедительно показал, что сам фактор обеспечения населе-

ния съемными и несъемными зубными протезами приводит к выраженной аллергизации пациентуры. Учитывая массовый характер зубопротезирования, Р.Ю. Мянни обращает внимание медицинской общественности на необходимость применения срочных мер по уменьшению вредного биологического влияния ортопедических стоматологических конструкций на организм и предлагает показания к протезированию соотносить с особенностями иммунного статуса больного.

Иммунологические исследования эстонских врачей к настоящему времени успешно продолжают. Эта работа имеет место в организационном плане в действующей более двадцати лет при НИИ профилактической медицины Минздрава Эстонии внештатной лаборатории иммунологии, а также во многих практических и научных учреждениях республики. Республиканское общество иммунологов координирует и направляет эту разностороннюю деятельность.

Л и т е р а т у р а

1. Бельчиков Э.В. Особенности проявления начальных форм пародонтоза у личного состава кораблей в условиях дальнего похода // Воен.-мед. ж. 1962. № 8. С. 66-68.
2. Бельчиков Э.В. Исследование общей иммунологической реактивности у различных категорий практически здоровых лиц // Воен.-мед. ж. 1965. № 9. С. 89.
3. Бельчиков Э.В. Исследование некоторых показателей иммунологической реактивности организма и явлений аутоиммунизации при пародонтозе // Тез докл. УШ расшир. пленума Всесоюз. об-ва стоматол. М., 1966. С. 105.
4. Бельчиков Э.В. Изменение общей иммунологической реактивности при пародонтозе // Научн. работы офицеров медслужбы Балтфлота. Калининград, 1966. С. 174-176.
5. Бельчиков Э.В. От исследования состояния измененной реактивности организма до изучения симптоматики и объективных показателей преморбидных (дискомфортных) состояний // Вопросы общей реактивности организма. Таллинн, 1967. С. 4-27.
6. Бельчиков Э.В. Иммунологическая концепция пародонтопатий // Пародонтоз и его лечение. М., 1971. С. 39-43.
7. Брыкин И.С., Власенко Н.Я. и др. Некоторые организационные аспекты иммунологического исследования практически здоровых лиц // Иммунореактивность организма. Таллинн, 1973. С. 385-386.

8. Василевский Б.И. Дебютные состояния - этап эволюции аутоиммунного процесса // Теорет. иммунология - практич. здравоохранению. Таллинн, 1978. С. 440-442.
9. Вейнпалу Э.Ю. Об изменениях белков сыворотки крови при ревматизме и некоторых других инфекционно-аллергических заболеваниях в связи с лечением: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1959.
10. Вельбри С.К. Проблема аутоиммунитета при сахарном диабете // Тер. арх. 1972. № 2. С. 7-12.
11. Власенко Н.Я. Реактивность организма и проблема исследования предболезненных состояний // Реактивность организма. Таллинн, 1971. С. 13-14.
12. Кон В.Н. К вопросу об иммунологической реактивности у больных прогрессивной шизофренией: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1974.
13. Кондрашов Г.Ф. Характеристика состояния аутофлоры и бактерицидности кожи у практически здоровых лиц и некоторых категорий больных: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1973.
14. Котляр С.К. Применение метода энтеральной оксигенотерапии при лечении пародонтоза // Материалы научно-практ. конф. врачей Балтфлота. Таллинн, 1969. С. 27.
15. Ксенофонтов Ю.П. Маркеры крови при некоторых заболеваниях суставов // Актуальные вопросы практической иммунологии. Таллинн, 1986. С. 60-61.
16. Кырге К.Х. Проблемы реактивности организма и десенсибилизирующей терапии. Таллинн, 1963.
17. Лийвранд В.Э. О динамике белков сыворотки крови у переболевших ревматизмом в связи с беременностью и родами: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1959.
18. Лийгер М.И. Сравнительный анализ показателей иммунного статуса больных солидными опухолями и обожженных // Актуальные вопросы практической иммунологии. Таллинн, 1986. С. III-II2.
19. Лоогна Н.А. Выявление аллергенов при профессиональных дерматозах у практически здоровых лиц // Иммунореактивность организма. Таллинн, 1973. С. 332-334.
20. Марков А.Ф., Брыкин И.С. и др. Профилактика предболезненных состояний у практически здоровых лиц, находящихся в условиях экстремальных нагрузок // Тез. докл. II всесоюз. съезда патофизиологов. Ташкент, 1976. Т. 2. С. 528-529.

21. Мянни Р.Ю. Клинико-иммунологическое обоснование современных видов стоматологических протезов: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. М., 1988.
22. Мянник Г.Г. Об использовании метода вычисления скорости измерения результатов иммунологических исследований при стоматологических заболеваниях // Заболевания челюстно-лицевой системы и их профилактика. Тарту, 1988. С. 185-186.
23. Подар У.Я. О влиянии некоторых снотворных и возбуждающих медикаментов на раневой организационный процесс (в печени): Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1953.
24. Пяй Л.Т. Использование цитостатических средств в иммунодепрессивной терапии ревматоидного артрита // Вопр. ревмат. 1974. № 2. С. 35-38.
25. Разин В.Ф. О роли аллергического компонента в развитии осложнений у больных варикозом нижних конечностей после флэбэктомии // Матер. научно-практ. конф. врачей Балт-флота. Таллинн, 1969. С. 37-38.
26. Рейнару И.К. Поражения почек при ревматизме, ревматоидном артрите, подостром и остром септическом эндокардите: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1961.
27. Рейнару И.К. Значение динамического определения иммунологического статуса в практической медицине. Методы определения иммунологического статуса: (Метод. рекомендации). Таллинн, 1977. С. 5-9.
28. Рийв Я.Я. Клинические наблюдения при изучении течения сна и некоторых вегетативных показателей, особенно в связи с применением снотворных: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1958.
29. Ротберг О. О целебном действии лихорадки, вызванной искусственно впрыскиваниями пептона, на некоторые инфекционные болезни: Дис. ... д-ра мед. наук. Юрьев, 1904.
30. Саарма В.А. Проблемы аутоаллергии в практической гепатологии // Проблемы аутоаллергии в практической медицине. Таллинн, 1975. С. 268-269.
31. Салупере В.П. Хронический гастрит при язвенной болезни: Дис. ... д-ра мед. наук. Тарту, 1969.
32. Семенов Д.Н. Некоторые показатели иммунологической реактивности организма военнослужащих, страдающих хроническим конъюнктивитом: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Л., 1973.

33. Сездре Т.П. Диагностика заболеваний слизистой оболочки полости рта с использованием энтодермального антигена: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. М., 1981.
34. Уйбо Р.М. Значение гиперчувствительности немедленного и замедленного типов при хроническом гастрите: Дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1978.
35. Уускюла М.М. Об участии фагоцитоза в измененной иммунологической реактивности при ревматизме и предшествующих ему состояниях: Дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1970.
36. Филиппович Ю.В., Загвоздкин Л.М. Основные методические подходы к изучению проблемы саногенеза // Материалы научно-практ. конф. врачей Балтфлота. Таллинн, 1968. С. 30.
37. Хейфец-Тетельбаум Б.А. Влияние подводных погружений на некоторые показатели реактивности организма: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1973.
38. Шеффер А.А. Клинико-иммунологическое значение некоторых серологических показателей у больных инфекционным неспецифическим полиартритом: Дис. ... канд. мед. наук. Тарту, 1973.
39. Affanassyeff, W.A. Ueber den pathologisch-anatomischen Änderungen in den Geweben des Organismus nach der Vergiftung mit Bertolet-Saltz: Diss. ... Med. SFb, 1885.
40. Kobert, R. Arbeiten des Pharmacologischen Institutes zu Dorpat. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1893. Bd. IX. 74 S.
41. Körber, B. Hygienische und biostatistische Bemerkungen im Anschluss an die letzte Volkszählung in Dorpat am 29. Dezember 1881. Dorpat, 1882.
42. Masing E. Ueber eine Beziehung zwischen Kernstoffwechsel und Entwicklung // Hoppe-Seulers Z. Physiol. Chemie. 1911. Bd. 75. S. 133 - 140.
43. Reim H., Rebane L. Peroksüdaasi-reaktsiooni muutusi perifeerse vere leukotsüütides adrenokortikotroopse hormooni toimel: TRÜ auhinnatöö. Tartu, 1959. (Käsi-ri TÜ TRs).
44. Samoiloff, A. Beiträge zur Kenntniss des Verhaltens des Eisens im thierischen Organismus // Arbeiten des Pharm. Inst. Dorpat. Stuttgart, 1893. Bd. IX. S. 1 - 83.
45. Sibul, I. Über das Auftreten von Acetylcholin im strömenden Blut. Tartu, 1938. 24 S.

46. Vadi, V. Eesti tervismüda. Tartu, 1947.
47. Valdes, A. Glükogeeni hulka vähendavate tegurite mõju
üle südame spetsiifilise lihassüsteemi glükogeeni pea-
le: Eksper.-töö. Tartu, 1922. 79 lk.

ОБЗОР РАБОТЫ
ЛАБОРАТОРИИ ОХРАНЫ ЗРЕНИЯ ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
А.В. Панов, С.А. Янес, Л.Л. Шоттер

Лаборатория охраны зрения ТГУ основана при кафедре офтальмологии в составе научно-исследовательского сектора в январе 1975 г. на основании общего приказа Министерства высшего и среднего специального образования ЭССР и Общества слепых ЭССР; финансируется Обществом слепых ЭССР по договору. Научным руководителем все эти годы является заведующий кафедрой офтальмологии, заслуженный врач Эстонской ССР проф. Л. Х. Шоттер, заведующим - А.В. Панов; сотрудники - Л.Л. Шоттер, С.А. Янес, А.А. Калс, А.А. Каазик.

Основными направлениями научной работы лаборатории в первые 3 года были выявление причин нарушения зрения у инвалидов по зрению в республике, причин зрительного утомления у школьников Тарту, а также вопросы медицинской и тифлотехнической реабилитации.

Результаты научных исследований, проведенных лабораторией в 1975-1977 гг., показали, что основной причиной инвалидности по зрению в ЭССР является высокая осложненная близорукость; это и определило главное направление научной работы лаборатории в последующие годы (1977-1988). Кафедра офтальмологии в течение ряда лет занималась вопросами школьной гигиены и близорукости. С 1978 г. кафедра и лаборатория работают по объединенной тематике.

Разрабатываемая в 1975-1977 гг. тема тифлотехники из-за отсутствия в лаборатории оборудования и специалистов была передана (1978 г.) кафедре психологии ТГУ.

В 1975 г. проведено офтальмологическое и генеалогическое обследование учащихся П Тартуской спецшколы-интерната, выявлена связь нарушения зрения учащихся с общей патологией. Результаты работы помогли организовать генетическую консультацию и улучшить учебно-воспитательную и лечебно-профилактическую работу в школе.

В 1976 г. был проведен анализ причин первичной инвалидности по зрению в ЭССР по данным материалов республиканской ВТЭК. Работа способствовала улучшению организации профилактики инвалидности и работы ВТЭК.

В 1977 г. закончена работа о причинах зрительного утом-

ления у школьников г. Тарту, являющаяся первой частью разрабатываемой темы - "Профилактика и лечение близорукости". Исходя из ее результатов, на базе лаборатории было организовано специальное лечение детей с близорукостью.

В 1975-1977 гг. бригадным методом обследовано около 90% (более 1500 человек) всех инвалидов по зрению Тартуского, Таллиннского и Пярнуского УПК и их филиалов по всей республике. В результате обследования выявлено более 200 инвалидов по зрению I и II группы, у которых имелась перспектива улучшения зрения. Подобные исследования проводятся постоянно.

Всего за 1975-1988 гг. на стационарном лечении по направлениям сотрудников лаборатории в глазном отделении Тартуской клинической больницы находилось 486 инвалидов по зрению, из них 229 - I и 257 - II группы. Наиболее частыми диагнозами были: катаракта, глаукома, высокая осложненная близорукость, дистрофия сетчатки, помутнение роговицы и атрофия зрительных нервов.

Всего прооперирован 201 инвалид (около 10% членов Общества слепых ЭССР), из них 101 - I и 100 - II группы. У большинства из них достигнуто улучшение остроты зрения, в ряде случаев - значительное. Положительные результаты дали также курсы консервативного лечения и применение специальных средств оптической коррекции.

В 1978 г. проведена работа по прогнозированию количества инвалидов по зрению в ЭССР до 2000 года.

В 1983 г. заказчику - Обществу слепых ЭССР - представлен отчет по теме "Профилактика и лечение близорукости", в котором приведены данные обследования 11 349 дошкольников, учащихся и студентов на выявление причин расстройств аккомодации и близорукости. Определено влияние физкультуры и комплекса упражнений для глазных мышц на аккомодацию; проведено лечение спазма аккомодационной мышцы различными упражнениями и медикаментами для профилактики близорукости. В результате проводимых в течение 5 лет упражнений было выявлено снижение частоты и степени прогрессирования близорукости. Проведено хирургическое лечение близорукости методом меридиональной кератопластики, радиальной кератотомии, а также методом склеропластики для остановки прогрессирования близорукости. Всего за 6 лет выполнена 2561 операция, из них 1621 - радиальной кератотомии, 38 - кератопластики и 902 - склеропластики (Л.Л. Шоттер и С.А. Янес). В целях фиксирования результатов сделано более 600 специальных фотоснимков.

С 1985 по 1987 г. сотрудниками лаборатории по заказу Общества слепых ЭССР проводилась перепись инвалидов по зрению I и II группы по документам глазных отделений, поликлиник, отделов социального обеспечения, специализированной глазной ВТЭК, а также в результате непосредственного осмотра инвалидов.

Старшим научным сотрудником лаборатории А.А. Калсом организован музей Общества слепых ЭССР. А. Калс активно изучает деятельность инвалидов по зрению и пропагандирует результаты данных исследований в печати.

На кафедре психологии ТГУ по договору с Лабораторией охраны зрения изготовлен первый рабочий вариант читающей машины с речевым выводом на эстонском языке. В настоящее время ведутся работы по усовершенствованию прибора.

Сотрудниками лаборатории защищены 3 кандидатские диссертации, опубликованы в печати 2 монографии и 118 статей в научных журналах, получено 7 авторских свидетельств и 87 удостоверений на рацпредложение.

В 1985 и 1986 гг. по результатам соцсоревнования между подразделениями ТГУ Лаборатория охраны зрения занимала III место.

ISIKUNIMEDE REGISTER

Allikmets, L. 19, 56, 57
 Ananjeva, J. 106
 Ansberg, A. 70, 73
 Arhangelski, V. 106
 Arneman, F. 99
 Arrak, A. 65
 Auling, R. 100
 Aunap, E. 65, 95, 97
 Barkan, G. 20
 Belts'ikov, E. 3
 Bernakoff, R. 101
 Bochmann, H. 98
 Boston, L. 9, 10
 Bresowsky, M. 65, 76, 82
 Buchheim, R. 18
 Bujanov, M. 80
 Clark, A. J. 19, 20
 Christiansen, L. 82
 Darmer, G. 25, 27
 Eek, A. 122
 Eerma, E. 41
 Eitelberg, M. 98, 99
 Eller, A. 26
 Erikson, O. 133
 Fainberg, V. 102
 Gontmacher, A. 14
 Grant 63, 83
 Grosstal, M. 38, 39
 Grünberg, H. 9
 Grüntal, V. 79
 Gulecke, R. 51
 Gustav Adolf 102
 Haamer, V. 124
 Haldre, J. 65, 99
 Haldre, V. 100, 106, 107
 Haller, E. 88
 Hammer, O. 26
 Hannibal, J. 69

Heidemann, H. 69
 Hiie (Steinfeldt), V. 29 - 35, 37 - 39, 42, 63, 69, 89
 Hion, V. 67, 72, 90, 98, 99, 101, 102, 106
 Hitler, A. 97
 Hlopin, G. 47, 110
 Hruljova, N. 70
 Ivaštšenko, A. 10
 Jacobi, M. H. 111
 Jannus, A. 4, 93, 96, 98 - 102, 104 - 107
 Jervan, M. 97
 Jervan, R. 97
 Judeikina, D. 101
 Juhans, I. 82, 83
 Juhansoo, T. 9, 10
 Julge, K. 9, 10
 Jänes, S. 4
 Jürgens, B. 63
 Jürisson, A. 134
 Kaadu, T. 122
 Kaal, A. 100
 Kaftanov, S. 72
 Kaho, H. 93
 Kalju, P. 70, 73, 75, 101
 Kallas, E. 9, 10
 Kallas, S. 55
 Kalnin, V. 2 - 4, 29, 46, 62
 Kalvo, A. 98
 Kant 27, 29
 Karell, U. 63
 Karini, R. 98
 Kark, V. 114
 Karotamm, N. 89
 Karotom, G. 107
 Karu, E. 2, 4, 69, 70, 76, 78, 81 - 85
 Karu, L. 78
 Kask, I. 39
 Kask, J. 103, 104
 Kask, M. 3, 44 - 51, 62, 115
 Kaur, K. 10, 15
 Kelk, E. 119
 Keres, L. 3, 6, 8, 10, 14, 15

Kiik, V. 48
 Kiisler, M. 124
 Kiivet, G. 122
 Kikerpill, E. 119, 120
 Kingisepp, G. 3, 18 - 23, 55, 56, 65
 Kingisepp, H.-P. 23
 Kingisepp, R. 23
 Kipper, A. 69
 Kitus, S. 40
 Klaassen, P. 16
 Kleitsman, R. 65
 Klement, F. 73, 74, 101, 123
 Kliiman, A. 98
 Kliimann, A.-T. 113
 Koger, O. 9
 Kohlrausch, F.W.G. 112
 Komarov, F. 70
 Konks, J. 104
 Koop, H. 123
 Koort, A. 70, 72, 100, 101, 104
 Kossatš, M. 112
 Kovkin, A. 82
 Kraepelin, E. 82
 Kravkov, N. 22
 Kruus, I. 96
 Kruus, H. 63, 67, 90
 Kudu (Bochman), E. 134
 Kudu, F. 100, 133
 Kuik, L. 48
 Kull, M. 101
 Kure, K. 96
 Kurvits, H. 21, 59
 Kuvasto, H. 26
 Kõdar, A. 41
 Kõpp, J. 27, 29, 93
 Kabin, I. 3
 Kabin, J. 102
 Kärner, J. 124
 Körber, B.E.O. 110
 Kõöbi, E. 13
 Künnap, A. 105
 Lean, M. 16

Laanesaar, A. 78
 Laasimer, J. 113
 Laidvere, J. 133
 Lannus, A. 133
 Lazareva, H. 13
 Leede, V. 70
 Leibur, E. 40
 Leisner, T. 97
 Lenk, V. 2
 Lentsman, L. 106
 Lepasaar, E. 29
 Lepšinskaja, O. 100
 Lepp, F. 10
 Lerche, E. 27
 Liiv, H. 123
 Liiv, S. 133
 Limberg, A. 40
 Lind, L. 98
 Lind, S. 45, 65
 Linkberg, A. 63
 Lippmaa, T. 85, 95
 Ljulko, N. 105
 Loit, A. 4
 Loogna, G. 98
 Lustig, B. 82
 Lutsar, I. 9, 10
 Luus, L. 70
 Lõhmus, A. 36, 38
 Lõssenko, T. 100
 Lõvi-Kalnina, M. 3, 29, 39, 40
 Lüüs, A. 6, 7, 63
 Maaroos, I. 107
 Madisson, A. 119
 Mahl, R. 73
 Mallene, P. 93
 Maltinski-Trapido, R. 35
 Maltsev, G. 70
 Martinson, E. 101 - 104, 106
 Maser, M. 9, 10
 Mast, R. 133
 Meerits, A. 62
 Mendel, G. 100

Mendik, F. 82, 87, 88, 90
 Metsa, E.-M. 41
 Miilberg, P. 24 - 26
 Mihel, P. 26
 Mihhailov, O. 107
 Miltins, A. 3
 Mitt, A. 123
 Moks, H. 35, 36
 Morgan, T. 100
 Mötlik, E. 133
 Mäe, H. 83
 Mäepalu, E. 4, 132
 Mäll, J. 119, 120
 Männi, R. 3
 Männik, E. 119
 Männik, G. 3
 Määrits, P. 133
 Müür, K. 133
 Müürisepp, A. 74
 Naarits, E. 134
 Neugard, E. 111, 112
 Niit, M. 115
 Niitra, H. 133
 Normann, H. 80, 83, 101
 Novek, S. 33
 Nurmand, L. 55 - 57, 60
 Nõu, J. 90
 Ollino, J. 100
 Oras, L. 82
 Ormisson, A. 9, 10, 15
 Ostwald, W.F. 112
 Otter, K. 3, 18
 Otter, M. 3, 18
 Paap, L. 31, 36
 Pallon, M. 38
 Palm, V. 124
 Palu, O. 98
 Paomees, A. 62
 Paris, A. 95
 Parre, F. 133
 Parrot, G.F. 111

Parts, H. 65
 Parvet, V. 21
 Past, V. 124
 Paul, I. 100
 Pauskar, H. 133
 Pavelson, H. 124
 Paves, A. 3, 6, 9, 10, 15
 Pavlov, I. 55
 Peep, H. 124
 Perli, H. 85
 Perov, O. 102
 Pirogov, N. 72
 Pissarževski, L. 111
 Poska-Teiss, L. 36, 104
 Predik, P. 83
 Preikoch, H. 133
 Pruunsild, K. 9, 10
 Puis, H. 119
 Pulbert, H. 15
 Põllerits, L. 40
 Pung, L. 120
 Punnar, A. 120
 Purre, R. 93
 Puusepp, L. 63, 67, 83
 Põllusaar-Niilus, L. 86
 Põi, L. 99
 Põll, E. 69, 96
 Põll, V. 96
 Pärtelpoeg, V. 80

 Raag, E. 105
 Raatma, A. 20, 21
 Raidväli, K. 96
 Rajavee, O. 59, 60
 Ramjalg, I. 93
 Rammul, A. 44, 45, 110
 Rannaste, E. 133
 Rathhaus, C. 24
 Ratnik, V. 46
 Rauman, A. 105
 Reiman, A. 10
 Reiman, V. 99
 Reinaru, J. 98, 101
 Reino, A. 78

Reinson, J. 119
 Riiv, J. 93
 Rist, E. 120
 Ritslaid, V. 3, 109, 113, 119, 120, 122, 124
 Rocks, G. 34, 62, 63, 65, 67 - 69, 101
 Roots, L. 96
 Roots, R. 101
 Rothberg, O.E. 6
 Russak, O. 124
 Russak, S. 40, 42
 Rõigas, E. 33
 Rängel, V. 38
 Räni, A. 73, 75, 93, 96, 98, 99, 101, 105 - 107
 Rünk, A. 133
 Rüütli, V. 36, 38, 40
 Saag, M. 41
 Saar, A. 70
 Saar, Z. 10, 96
 Saare, A. 55
 Saarest, E. 25, 27, 63
 Saarma, J. 81, 83, 90
 Saava, A. 3, 44
 Sadovski, A. 111, 112
 Salum, O. 41, 42
 Schlossmann, K. 65, 83, 95
 Schmidt, E. 70
 Schneider, K. 82
 Seedre, T. 41
 Sehrwald, H. 82
 Selge, A. 9
 Semper, J. 62
 Siliak, L. 41
 Siigur, H. 121
 Siigur, J. 119
 Siim, A. 70
 Siirde, E. 2, 72
 Silberstein, L. 97
 Sildmäe, I. 100
 Sildver, L. 3, 6, 9, 10
 Silvester, H. 32
 Sinka, R. 10
 Slatinski, N. 3, 24, 26

Smirnov, J. 74
 Soo, T. 9, 10
 Soots, M. 114
 Sossi, H. 119, 120
 Stalin, J. 100
 Stepanova, L. 107
 Styx, M.E. 109
 Sultson, H. 26
 Särğava, V. 93
 Štšepetova, G. 4
 Zohel, R. 87
 Žukovski, V. 6, 16
 Tallmeister, E. 99
 Tamm, L. 10, 15
 Tammann, G. 110 - 112
 Tammeorg, J. 113
 Tampere, L. 14
 Tanning, L. 49
 Tare, E. 62
 Tarum, J. 70
 Tigas, L. 39, 40
 Tiik, H. 46
 Tiitso, M. 65, 80, 85, 95
 Tohver, V. 124
 Tomingas, A. 34, 65, 69, 70, 89
 Tähepõld, L. 2
 Tälli, H. 3, 6, 9, 10, 16
 Tääkre, H. 40
 Uibo, A. 99
 Uibo, M. 46, 49
 Urm, E. 96
 Uudelt, J. 25, 27, 63
 Vadi, V. 34, 63, 69, 72
 Valdes, A. 34, 65, 69, 99
 Vanaselja, N. 97
 Vapra, A. 93
 Varendi, H. 16
 Vasar, E. 58
 Vasar, R. 41
 Vassiljev, K. 4

Veerma, G. 30, 35, 36, 38, 41
Veiderpass, A. 74
Veiderpass, N. 65, 70, 105
Veimer, A. 70
Veinberg, E. 65, 95
Veldeman, E. 27
Velner, H. 47
Vester, J. 101
Vihm, N. 40, 42
Vihvelin, H. 82, 83, 85, 86
Vill, A. 100 - 102, 106
Villako, K. 93
Vilbert, E. 120
Vilhemson, B. 82
Vilip, J. 95, 112
Vilks, A. 122
Vinni, K. 9, 10
Vinni, T. 9, 10
Virkoja, V. 96, 98, 99, 101, 105 - 107
Volmer, M. 62
Väär, H. 30, 32
Weisman, A. 100
Weyrich, C.V.R. 109
Witas-Rhode, F. 29
Üprus, V. 101

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН

- Адельман Г.-Ф.-Б. 163
 Айхенвальд И.В. 146
 Айхенвальд Л.И. 146
 Апсе-Апситис Э.М. 141
 Арапов А.В. 163
 Афанасьев В.А. 179
 Ахундов А. 174

 Бабкин Б.П. 152, 153
 Балевичене Г. 137
 Балк Д.Г. 138
 Безредка А.М. 148
 Бельчиков Э.В. 4, 178, 184
 Бергман Э. фон 139, 162, 170
 Биддер Ф. 173
 Блауберг М.Б. 153
 Боголюбов В.Л. 163
 Богомолец А.А. 160
 Брант Я.П. 141, 142
 Бранта Дз.К. 141
 Брауэль Ф.А. 171
 Брезовский М. 175
 Буйко П.М. 148
 Бунге А. 175
 Бурденко Н.Н. 163, 172
 Бухгейм Р. 171, 173
 Бухгольц В. 170
 Бухгольц Л. 170

 Вади В. 181
 Валь Э. фон 139, 163, 174
 Вальдейер В. 170
 Вальдес А. 179
 Вальтер О.-Г.К. 147
 Вальтер П.А. 148
 Варвинский И.В. 139
 Васильев К.К. 5, 146, 152
 Вахтер Х. 140
 Вельбри С.К. 182
 Вербицкий Ф.В. 160
 Вериге Б.Ф. 152
 Вейрих В. 171, 173

Вернке Ф.К. 147
 Видаль Ф. 148
 Вирхов Р. 171
 Витас-Роде Ф. 172
 Вундт В. 174
 Гайлявичус П. 138
 Галей Ю.А. 141, 142
 Галлер П.К. 159, 160, 166
 Галстед В. 171
 Гамалея Н.Ф. 172
 Геткенс К. 173
 Гиршберг Й. 173
 Гофман Э. 136
 Гробер Й. 175
 Гросс В. 175
 Гринфельд А. 171
 Гук А. 174
 Гульбинас А. 137
 Гюбенет Х.Я. 173
 Гюнтер К. 159
 Дегио К. 174
 Дейч Х.Ф. 138
 Диевайтиене И. 138
 Драгендорф Г. 171, 174
 Дубинин А.П. 141
 Завьялов В.В. 152, 153
 Земель Х. 172
 Зенгер И. 172
 Зиминский Б. 173
 Зоммер А. 175
 Жуковский П.В. 174
 Игнатовский А.С. 157, 164, 172
 Изенфламм Г.Ф. 174
 Иохман И.-Л. 163
 Каазик А.А. 190
 Калнин В.В. 2, 5, 146, 156, 169
 Калс А.А. 190, 192
 Каминскас А. 138
 Кангер А.М. 153, 154
 Караваев В.А. 174

Кару Э.Ю. 2, 5
Каруха Ю. 137, 142
Карус Э.-А. 163
Каск М. 5
Кассо Л. 165
Катаев В.П. 149
Кацауров И. 173
Кербер Б.А. 172, 180
Керес Л. 4
Кингисепп Г. 5
Кириков Н.Н. 160
Китер А. 174
Клаус К. 175
Клебс Э. 170
Кностенберга-Чернявская М. 141
Коберт Р. 174, 178
Коллер К. 173
Кон В.Н. 184
Кондаков И.Л. 164, 165, 174
Копылов Н.В. 162, 163, 166
Корнель Г. 140
Корф-Петерсен А. 175
Котляр С.К. 184
Кох В. 139, 163
Кохер Т. 162
Крупский А.И. 147, 148
Крюгер Ф. 174
Ксенофонов Ю.П. 182
Кудрявцев В.В. 161
Курчинский В.П. 165
Кушев Н.Е. 160
Кырге К. 181
Кэбин И. 5, 169, 171 - 173, 175
Лавров Д.М. 165
Левицкий Г.В. 173
Лелис И.И. 137, 138
Ленк В.А. 2
Лезк В. 171
Лёлейн В. 175
Листер Дж. 170
Лойт А. 5, 156

Лоогна Н.А. 182
 Лыви-Калнин М. 4
 Мазинг Э. 180, 181
 Малиновский Ф. 137
 Марголин И.И. 149
 Медведев А.К. 152
 Меерсон Д.Л. 148, 149
 Мейер И. 175
 Мечников И.И. 148
 Милтиньш А.П. 4, 136, 141
 Мойер И.Ф. 163
 Монастырский Н.Д. 162
 Мянин Р.Ю. 178, 184, 185
 Мянник Г.Г. 4, 178, 184
 Мязпалу Э. 5
 Несмелов В. 171
 Николаев П.Н. 158, 160 - 162, 166
 Нурманд Л. 140
 Овсянников Ф.В. 173
 Оттер К. 5
 Оттер М. 5
 Павес А. 4
 Павлияс Т. 137
 Павлов И.П. 161, 173
 Пальдрок А.К. 139, 140, 142
 Пальдрок Х.А. 140
 Панов А.В. 190
 Пармаксон П. 140
 Пастер Л. 170
 Петров А. 175
 Пирогов Н.И. 139, 147, 163, 171, 174
 Поллендер Ф.А. 171
 Поляков Н.Л. 163, 164, 166
 Пооман А. 140
 Пяй Л. 181
 Разин В.Ф. 184
 Райер П. 171
 Райский М.И. 164
 Раубер А. 157, 162
 Рейер К. 139, 163, 172
 Рейнару И.К. 181

Рейхерт К. 171
 Рельман Э. 147, 173
 Рицлайд В. 4
 Рожкалис В.В. 141
 Ростовцев М.И. 166, 172, 174
 Ротберг О. 175, 178
 Ротерт В.А. 152

 Саава А. 5
 Саарма В.А. 181
 Салупере В.П. 182
 Самойлов А.Ф. 178
 Самсон фон Гиммельштирн Г. 174
 Свирский Г.В. 157
 Семенов Д.Н. 184
 Сезде Т.П. 182
 Сибуль И. 180
 Сидаравичус Б. 137, 138, 142
 Сийрде Э.К. 2
 Сильдвер Л. 4
 Скворцов В.А. 164 - 166
 Склифосовский Н.В. 162
 Слатинский Н. 5
 Сникер П.М. 140 - 142
 Совинский З. 137, 142
 Соловьев А.Н. 163
 Спасский Л.Г. 165, 166
 Стадницкий Н.Г. 156 - 159, 166
 Струве Л.А. 139

 Террепсон Э. 140, 175
 Тилинг Г.Ф. 162
 Трахтенберг А. 171
 Тялли Х. 4
 Тяхепылд Л.Я. 2

 Уйбо Р.М. 182

 Фандеев Л. 138
 Флеммер Я.М. 149
 Франк И. 136
 Фрезе А. 175

 Ханзен П. 140
 Хейфец-Тетельбаум Б.А. 183

Хеллат П. 139
Хлопин Г.В. 157, 172
Холлман Р.Ф. 164, 166
Цеге фон Мантейфель В. 139, 162, 163, 171, 172, 174
Цильхерт О. 174
Чернышевский Н.Г. 156
Чиж В.Ф. 146, 157, 174
Шапиро С.Е. 146
Шарко Дж. М. 174
Шаудин Ф. 136
Шепилевский Е.А. 172
Шимановский Ю.К. 173
Широн Е.Я. 141
Шлосман К. 175
Шмидеберг О. 170
Шмидт К. 174
Шмидт Э. 165
Шоттер Л.Л. 190, 191
Шоттер Л.Х. 190
Штамм Й. 175
Штейн А.А. 141
Щепетова Г.А. 5, 156
Щеткин Д.С. 161
Эйхвальд Э. 175
Энгельгардт Р. 172
Эстерлен Ф. 139
Эттинген Г. 172
Юшкис В. 138, 142
Якобсон П.Я. 141
Янес С.А. 5, 190, 191
Яннус А. 5

Saateks	3
<u>L. Keres, A. Paves, L. Sildver, H. Tälli.</u> Lastehaiguste õpetamisest Tartu Ülikoolis	6
<u>M. Otter, K. Otter.</u> Professor Georg Kingisepp - esimene eesti rahvusest Tartu Ülikooli farmakoloogia kateedri juhataja	18
<u>N. Slatinski.</u> 50 aastat Tartu Silmakliiniku hoone ümber- ja juurdeehitusest	24
<u>M. Lõvi-Kalnin, V. Kalnin, E. Lepasaar.</u> Stomatoloogia õpetamisest Tartu Ülikoolis aastail 1934 - 1989	29
<u>A. Saava.</u> Mihkel Kask veeuurijana	44
<u>L. Nurmand.</u> Farmakoloogia õpetamise evolutsioonist Tartu Ülikoolis	55
<u>V. Kalnin.</u> Tartu Ülikoolist arstiteaduskonna eraldamise ja iseseisva meditsiiniinstituudi organiseeri- mise katsetest	62
<u>E. Karu.</u> Psühhiaatria kateeder ning vaimu- ja närvihaiguste kliinik Saksa fašistliku okupatsiooni ajal	76
<u>A. Jannus.</u> Mälestusi Tartu Ülikooli arstiteaduskonna formeerumisest Eestis sõjaeelseil ja -järgseil aastail	93
<u>V. Ritslaid.</u> Töökaitse ja selle koostisosade õpetamise arengust Tartu Ülikoolis	109
<u>E. Mäepalu.</u> Tartu Ülikooli kehakultuuriteaduskond esi- mestel sõjajärgsetel aastatel 1944 - 1950	132
<u>A. Miltinš.</u> Dermatoveneroloogia õpetamine ja spetsiali- seeritud kateedrite areng Baltikumikõrgkoolides	136
<u>K. Vassiljev, V. Kalnin.</u> Tartu ja Novorossiiski (Odessa) Ülikooli sidemetest meditsiini vallas. 3. tea- daanne	146
<u>K. Vassiljev.</u> Tartu Ülikool ja Odessa Kõrgemad Naiste Kursused	152
<u>V. Kalnin, A. Loit, G. Štšepetova.</u> Tartu Ülikooli kas- vandikud Saraatovi Ülikooli arstiteaduskonna kateedrites	156
<u>V. Kalnin.</u> Retsensioon Ilo Käbina monograafiale Tartu Ülikooli arstiteaduskonna ajaloost	169
<u>E. Beltsikov, R. Männi, G. Männik.</u> Immunoloogia-alsed uurimused Tartu Ülikooli teadlaste töödes	178
<u>A. Panov, S. Jänes, L.L. Schotter.</u> Ülevaade Tartu Üli- kooli nägemise tervishoiu laboratooriumi tööst	190
Isikunimedede register	193

СОДЕРЖАНИЕ

<u>Предисловие</u>	3
<u>Л.М. Керес, А.Э. Павес, Л.М. Сильдвер, Х.Э. Тялли.</u> О преподавании детских болезней в Тартуском университете.	6
<u>М.Я. Оттер, К.А. Оттер.</u> Профессор Георг Кингисепп - первый заведующий эстонской национальности кафедрой фармакологии Тартуского университета	18
<u>Н. Слатинский.</u> 50 лет со времени пере- и пристройки Тартуской глазной клиники	24
<u>М.О. Лыви-Калнин, В.В. Калнин, Э.А. Лепасаар.</u> О преподавании стоматологии в Тартуском университете в 1934 - 1989 гг.	29
<u>А.Э. Саава.</u> Михкел Каск как исследователь воды	44
<u>Л.Б. Нурманд.</u> Об эволюции преподавания фармакологии в Тартуском университете	55
<u>В.В. Калнин.</u> Попытки выделения медицинского факультета из ТГУ и организации самостоятельного медицинского института	62
<u>Э.Ю. Кару.</u> Кафедра психиатрии и клиника душевных и нервных болезней во время фашистской немецкой оккупации.	76
<u>А.Э. Яннус.</u> Воспоминания о формировании медицинского факультета Тартуского университета в пред- и послевоенные годы	93
<u>В.Д. Ритслайд.</u> О развитии преподавания охраны труда и ее составных частей в Тартуском университете	109
<u>Э.П. Мязпалу.</u> Физкультурный факультет ТГУ в первые послевоенные годы 1944 - 1950	132
<u>А.П. Милтиньш.</u> Преподавание дерматовенерологии и развитие специализированных кафедр в вузах Прибалтики	136
<u>К.К. Васильев, В.В. Калнин.</u> К связям Тартуского и Новороссийского (Одесского) университетов в области медицины. (Сообщение 3)	146
<u>К.К. Васильев.</u> Тартуский университет и Одесские высшие женские курсы	152
<u>В.В. Калнин, А.О. Лойт, Г.А. Щепетова.</u> Воспитанники Тартуского университета на кафедрах медицинского факультета Саратовского университета	156
<u>В.В. Калнин.</u> Рецензия на монографию Ило Кэбина по истории медицинского факультета Тартуского университета	169
<u>Э.В. Бельчиков, Р.Ю. Мянни, Г.Г. Мянник.</u> Иммунологические исследования в трудах ученых Тартуского университета	178
<u>А.В. Панов, С.А. Янес, Л.Л. Шоттер.</u> Обзор работы лаборатории охраны зрения Тартуского университета	190
<u>Указатель имен</u>	193

INHALTSVERZEICHNIS

Vorwort	3
<u>L. Keres, A. Paves, L. Sildver, H. Tälli.</u> Über den Unterricht in Kinderkrankheiten an der Universität Tartu	6
<u>M. Otter, K. Otter.</u> Georg Kingisepp - der erste estnische Professor mit Lehrstuhl in Pharmakologie an der Universität Tartu	18
<u>N. Slatinski.</u> 50 Jahre vom Umbau der Tartuer ophthalmologischen Klinik	24
<u>M. Lõvi-Kalnin, V. Kalnin, E. Lepasaar.</u> Über den Unterricht in Stomatologie an der Universität Tartu in den Jahren 1934 - 1989	29
<u>A. Saava.</u> Mihkel Kask als Wasserforscher	44
<u>L. Nurmand.</u> Über die Evolution des Pharmakologieunterrichts an der Universität Tartu	55
<u>V. Kalnin.</u> Versuche der Trennung der medizinischen Fakultät von der Universität Tartu und der Gründung eines selbständigen medizinischen Instituts	62
<u>E. Karu.</u> Der Lehrstuhl für Psychiatrie und die Irren- und Nervenklinik in der Periode der deutschen Okkupation in Estland	76
<u>A. Jannus.</u> Ausbau der medizinischen Fakultät an der Universität Tartu in den Vorkriegsjahren und nach dem Krieg in den Erinnerungen eines Zeitgenossen..	93
<u>V. Ritslaid.</u> Über die Entwicklung des Unterrichts in Arbeitsschutz an der Universität Tartu	109
<u>E. Mäepalu.</u> Die Fakultät der Körperkultur an der Staatlichen Universität Tartu in den ersten Nachkriegsjahren 1944 - 1950	132
<u>A. Miltinā.</u> Der Unterricht in Dermatovenerologie und die Entwicklung der spezialisierten Lehrstühle an den Hochschulen im Baltikum	136
<u>K.K. Wassiljew, V. Kalnin.</u> Ein Beitrag zu den Beziehungen zwischen den Medikern der Universitäten Tartu und Odessa	146
<u>K.K. Wassiljew.</u> Die Universität Tartu und der Odessaer Höhere Medizinkurs für Frauen	152
<u>V. Kalnin, A. Loit, G. Schtschepetova.</u> Zöglinge der Tartuer Universität auf den Lehrstühlen der medizinischen Fakultät der Saratower Universität	156

<u>V. Kalnin.</u> Rezension zur Monographie von Ilo Kabin über die Geschichte der medizinischen Fakultät der Uni- versität Tartu	169
<u>E. Beltsikov, R. Männi, G. Männik.</u> Die immunologischen Forschungen der Tartuer Wissenschaftler	178
<u>A. Panov, S. Jänes, L.L. Schotter.</u> Über die Arbeit des Laboratoriums für Augenhygiene an der Staatlichen Universität Tartu	190
Namenregister	193

70 ЛЕТ ЭСТОНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА.
Вопросы истории Тартуского университета XXIV.
(Материалы музея истории ТУ).
На эстонском и русском языках.
Тартуский университет.
ЭССР, 202400, г.Тарту, ул.Длинноли, 18.
Vastutav toimetaja V. Kalnin.
Korrektorid L. Jago, L. Onoprienko.
Paljundamiseks antud 19.07.1989.
NB 03074.
Formaat 60x90/16.
Kirjutuspaber.
Masinakiri. Rotaprint.
Arvestuspoognaid 13,05. Trükipoognaid 13,25.
Trükiarv 350.
Tell. nr. 537.
Hind rubl. 2.60.
TÜ trükikoda. ENSV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.